# ŞÖVALYE, KADIN VE RAHİP / *Feodal Fransa'da Evlilik*



Georges Duby

Fransızca'dan çeviren: **Mehmet Ali Kılıçbay**

AYRINTI

ŞÖVALYE, KADIN VE RAHİP • Georges Duby

## GEORGES DUBY

Georges Duby 1919'da Paris'te doğdu; Besançon (1950-1951) ve Aix-en-Provence-Marseille (1951-1970) üniversitelerinde Ortaçağ tarihi hocalığı yaptı. 1970'te ünlü Collège de France'ın Ortaçağ Toplumları Tarihi kürsüsünün başına getirildi. Bunun yanı sıra, Fransa'nın entelektüel elitini biraraya toplayan ve Académie Française'i de bünyesinde barındıran Institut de France'ın Académie des Inscriptions et Belles-Lettres'inin üyeliğine seçildi.

Marc Bloch'tan sonra en prestijli Fransız Ortaçağ tarihi uzmanı sayılan Duby, ayrıca **Annales** okulunun izinden giderek tarih yöntemini ve kavrayışını değiştiren başlıca kişiler arasında yer almaktadır. Toplum ve Uygarlık tarihi denilen bir alanı inşa etme çabalarını sürdürmektedir.

Fransız tarihçiliğinin piri olan Braudel'in 1985'te ölmesinden beri, Duby; Jacques Le Goff ve François Furet ile birlikte Fransız tarihçiliğinin en önde gelen temsilcilerinden biri sayılmaktadır.

BAŞLICA ESERLERİ: **Guerriers et Paysans** (Savaşçılar ve Köylüler), 1973; **Le Dimanche de Bouvines** (Bouvines çarpışmasının pazar günü), 1973; **L'An Mil** (Bin Yılı), 1974; **Les Procèc de Jeanne d'Arc** (Jeanne d'Arc'ın yargılanmaları), 1975; **Le Tems des Cathédrales** (Katedraller Zamanı), 1976; **Les Trois Ordres ou l'Imaginaire du Féodalisme** (Üç Tabaka ya da Feodalizmin hayali), 1978; **L'Europe au Moyen Age** (Orta Çağda Avrupa), 1979; **Dialogues avec Guy Lardreau** (Guy Lardreau'yla diyaloglar), 1979; **Guillaume le Maréchal ou le Meilleur chevalier du monde** (Guillaume le Maréchal ya da dünyanın en iyi şövalyesi), 1980; **Le Chevalier, La Femme et le Prêtre** (Türkçesi, Şövalye, Kadın ve Rahip, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1991), 1981; **L'Economie Rurale et la Vie des Campagnes dans l'Occident Médiéval** (Kırsal Ekonomi ve Batı Ortaçağında kırlardaki yaşam), 2 cilt; **Saint-Bernard, L'Art Cistercien** (Aziz Bernard, Citeaux sanatı); **La Société Chevaleresque, Hommes et Structures du Moyen Age**, Türkçesi, Ortaçağ İnsanları ve Kültürü, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Y., 1990) 1973; **Seigneurs et Paysans, Hommes et Structures du Moyen Age**, II, (Senyörler ve Köylüler, Ortaçağ İnsanları ve Yapıları, II), 1973. **Mâle Moyen Âge/De l'amour et autres essais** (Türkçesi, Erkek Ortaçağ/Aşka dair ve diğer denemeler, Ayrıntı Yayınevi, 1991), 1988.

**AYRINTI: 41**
Tarih Dizisi: 1

**ŞÖVALYE, KADIN VE RAHİP**
**Feodal Fransa'da Evlilik**
Georges Duby

**Fransızca'dan çeviren**
Mehmet Ali Kılıçbay

**Kitabın özgün adı**
LE CHEVALIER, LA FEMME ET LE PRÊTRE
La Mariage dans la France Féodale

Hachette, 1981 basımından çevrilmiştir.

**Kapak resmi**
Le Jardin de Nature/Les Echecs amoureux
(Doğa Bahçesi/Hüsranlı Âşıklar) XV. Yüzyıl. Anonim

**Kapak düzeni**
Arslan Kahraman

**Basıma hazırlık**
Renk Yapımevi, Başmusahip Sk. 3/3
Cağaloğlu - İstanbul Tel: 526 91 69

**Baskı**
Renk Basımevi Tel: 526 91 69

**Birinci basım**
Eylül 1991

ISBN 975-539-006-5

**AYRINTI**
Yayınevi
Başmusahip Sk. 3/3 Cağaloğlu - İstanbul Tel: 511 70 09 • Fax: 522 83 97

Georges Duby

# ŞÖVALYE, KADIN VE RAHİP

## Feodal Fransa'da Evlilik



**KISALTMALAR**

AASS - **Acta sanctorum**
Anjou - **Anjou Kontları ve Amboise Senyörleri Kroniği**, Paris, 1913
BN - Ulusal Kütüphane, Paris
C - **Cluny Manastırı Cartaları derlemesi**, yay. Bernard ve Bruel
HF - **Fransa tarihçileri derlemesi**
M - **Saint-Vincent de Mâcon Manastır Cartularis'i**, yay. Ragut
MGH SS - **Monumenta Germaniae Historica. Scriptores**
MGH Cap. - **Monumenta Germaniae Historica. Capitularia.**
MGH Ep. - **Monumenta Germaniae Historica. Epistolae.**
PL - **Patrologie Latine**

NOT: Bu eserin bir ilk taslağını **Medieval Mariage. Two Models from Twelfth Century France**, Baltimore ve Londra, 1978 adı altında yayımladım. (G. Duby)

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / Mehmet Ali Kılıçbay ..... 7

I. Kral Philippe'in Evlilikleri ..... 17
II. Rahiplerin Ahlâkı
Savaşçıların Ahlâkı ..... 35

**XI. YÜZYIL** ..... 63
III. Bourchard'a Göre Evlilik ..... 65
IV. Sofu Robert ..... 84
V. Prensler ve Şövalyeler ..... 94
VI. Sapkınlar ..... 114

**1100 CİVARINDA** ..... 129
VII. Aziz ve Azizelerin Yaşam Öyküleri ..... 131
VIII. Guibert de Nogent ..... 146
IX. Yves de Chartres ..... 167

**XII. YÜZYIL** ..... 191
X. Kralın Evinde ..... 193
XI. Edebiyat ..... 212
XII. Amboise Şatosunun Efendileri ..... 228
XIII. Guines Kontları ..... 253

Küçük Sözlük ..... 284

# ÖNSÖZ

İskambil kartlarının 13 değişik figüründen olan ve halk arasında "surat" olarak anılan; kaynaklandıkları ülkeye göre üzerinde K, Q, V veya R, D, V harfleri bulunan, yine bizde halk arasında papaz, kız ve oğlan diye anılan üçlü iyi bilinir. İşte Duby bu kitapta bunları anlatıyor. Yani R veya K haline gelerek, kral adı altında sabitleşen şövalyeyi veya daha doğrusu, soylu bir hanedanın reisini, D veya Q adı altında *dame* veya kraliçeyi, yani soylu hanımı ve nihayet V *valet* yani uşak haline gelen "genç", bekâr ama soyluyu anlatıyor. Bu üçlünün içinde papaz veya rahip yok, ama bizim halk dili kralı papaz olarak yorumlama ferasetini göstermiş. Veya başka bir şekilde söylersek, aslında "surat"lar dörtlü olmalıydı: Senyör, hanım, rahip ve genç. Duby'in kitabında bu dört unsurun birbirleriyle olan toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerinin dü-

ğümlenme noktası olan evlilik kurumunun, feodal ekonomik toplumsal formasyondaki konumu incelenmektedir. Zaten iskambil kartlarının bu üç figürü de Duby'nin eserinin kapsadığı dönemlerde ortaya çıkmış ve yine yazar tarafından değinilen saraylı aşkının bir sonucu olarak belirmiştir. Bu iskambil kartları, evliliği korumak için serbest bırakılan ve soyut bir boyuta indirilen, ama kesinlikle evlilik dışı tutulan aşkı simgeleştirmektedirler. Ama bu simgesellik, oyunun aktörlerinin, aynı zamanda soyluluk ve ruhban, yani egemen sınıfların temsilcileri olduklarını da ortaya koymaktadır. Daha açık bir ifadeyle, feodal toplumda aşk ve evlilik aristokratik bir sorundur, halkın bunun ikisiyle de bir ilgisi yoktur.

Duby, evlilik gibi, günümüzde de birçok çevre için kutsal olan bir kurumun ne denli maddi temellere dayandığını göstermek üzere, ülkemizde "köre göre fil" durumunda olan feodal toplumu taban olarak seçmiştir. Aynı bağlamda ikinci temel yaklaşım özelliği de yine birçok kimse açısından, bir kerede ebediyete kadar geçerli olmak üzere kurulduğu kabul edilen din küresinin, maddi hayatın etkisiyle ne denli bir değişim içinde olduğunu göstermesidir. Açıkça söylemek gerekirse, din bu dünyayla birlikte oluşmaktadır. Dinin evlilik konusundaki teorisini ve doktrinini toplumsal ve ekonomik evrimin paralelinde oluşturması, aslında ne kadar dünyevi bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

Duby'nin araştırmasını yürüttüğü ortam, feodalitenin kemikleşmeye başladığı XI.-XII. yüzyıllar Kuzey Fransası'dır. Burası zaten bu tarzın beşiğidir de. Bu nedenle bu eserin tam olarak anlaşılabilmesi için, feodalite hakkında bazı ön bilgilere sahip olmak zorunludur. Ama ne yazık ki ülkemizde uzun süredir sürdürülen "tartışmalar"a rağmen, bu konuda asgari bir temelin oluştuğunu bile söylemek mümkün değildir. Duby'nin bu kitabı doğrudan feodaliteyi incelememekte, ama bu toplumsal formasyon hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bir kere, feodalitenin yalnızca iktisadi bir yapılanma olmadığını, buna bağlı olarak, insanlığın iktisat tarihinin zorunlu aşamalarından biri olmayıp, belirli bir bölgenin ve zamanın uygarlık tarzı olduğu anlaşılmaktadır. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, feodalite iktisadi yanlarından çok, kültürel ve toplumsal özellikleriyle öne çıkan bir yaşam biçimidir. Feodal toplumsal örgütlenme konusunda yargıya ulaşırken, özellikle bizim ülkemizde dikkatli olunması gereken hususların başında, benzerliklerden bir *genus*'a, yani bir türdeşliğe ula-

şılamayacağıdır. Eser okundukça görüleceği üzere, Batı feodal toplumunun evlilik ve kadın karşısındaki tutumlarının birçoğu bugün ülkemizde önemli büyüklükteki kesimler tarafından uygulanan veya kabul edilen ideolojik çerçeveye benzemektedir. Buradan hareketle ülkemizdeki feodal kalıntılardan söz edilemeyeceğini görmek için, kitabın tümünü okumak yeterli olacaktır. Çünkü, feodal toplumun doğurduğu ideolojik çerçeve, o tarzın ortadan kalkmasıyla birlikte hayatiyetini sürdürememektedir. Sürdürenleri ise, feodalitenin tamamen kendine özgü renkleri olmayıp, her tarzla evlenebilen ortak toplumsal özelliklerdir. Bu durumda iki toplumun reflekslerinin benzerliği, bunların özdeş olduğu yargısına değil de, tersine onların aştıklarını bizim neden hâlâ sürdürdüğümüz sorusuna götürmeli ve bunların acaba antik kalıntılar olup olmadıkları merak edilmelidir. Bu açıdan feodalite, antikitenin aşılması olarak yorumlanabilir ve bu durumda, Türk toplumunda bu gibi tavırların sürmekte olması, feodal bir geçmişimizin olmadığının iyi kanıtlarından biri olabilir.

Duby'nin bu önemli incelemesinde ön planda kadın ve evlilik varmış gibi gözükmektedir, ama bu önde yer alan aktörlerin gerisinde, eserin esas vurgusu olarak feodalite denilen toplumsal formasyonun kendini yeniden üretmek için oluşturduğu mekanizmalar ortaya konulmaktadır. O toplumun sınıfsal ilişkileri bağlamında, mülkiyetin yegâne sahibi olan aristokrasinin egemenliğini sürdürebilmek için evlilik kurumunu nasıl örgütlediğini/örgütlemek istediğini ayıklarken, Kilise'nin ise bireysel mülkiyete yer bırakmayan bir yapılanma içinde, kendi kurumunun kolektif mülkiyetini güvenceye alabilmek için bir yandan kendi mensuplarını evlilik (yani üreme) dışı bırakmaya, diğer yandan da laiklerin evliliğini kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemeye çalıştığını görüyoruz. Daha başka bir ifade ile, evlilik esas mücadelenin örtüsünü oluşturmakta, kavga, mülkiyet ve siyasal egemenlik alanında verilmektedir. Nitekim, toplumun hiçbir siyasal ve ekonomik hakkı olmayan üçüncü tabakasının, *laboratores* (emekçiler) sınıfının evlilik ilişkileri konusunda ne aristokrasinin, ne de Kilise'nin tek bir kelime bile etmemesi, evlilik kurumunun ancak mülkiyetle bağlantısı olduğu zaman gündeme geldiğini ve açıkçası, ancak o zaman kurumsallaştırıldığını göstermektedir. Bu açıdan Kilise'nin bütün Hıristiyan cemaatinin eşit bireylerden oluştuğunu ilân eden resmi söylemine karşılık, evliliği yalnızca

aristokratlar düzeyinde örgütlemeye çaba sarf etmesi çok anlamlıdır. Bu açıdan, serf statüsünde olanların hiçbir evlilik bağı içinde olmadan, efendilerinin izin ve gözetimi altında, serbest bir birleşme ilişkisi içinde olmaları, evlilik kurumunun mülkiyetle bağlantısının açık bir göstergesidir. Başka türlüsü de olamazdı, çünkü mülkiyet her şeyden önce intikal olduğuna göre, intikalin düzenleneceği bir çerçevenin, yani soyun veya hanedanın belirmesi gerekir. Bu da feodal dönemde yalnızca aristokratik çevrelerde oluşturulan bir yapı taşıdır. Bu noktada da aristokrasinin evlilik kurumunun, soy bağlamı içinde değerlendirilmesinin anlamı ortaya çıkmaktadır. Aristokrasi açısından evlilik soyun, hanedanın sürekliliğini sağlayan bir yapılanmadır ve yalnızca bu bağlamda öneme sahiptir.

Kilise, Batı Avrupa'nın son derece karmaşık koşulları içinde kurumsallaşmış ve özerk bir bütün haline gelmiştir. Batı Roma'nın 476 yılında tarih sahnesinden siyaseten çekilmesinden sonra, Batı Avrupa'nın tümü üzerinde etkin olabilecek tek örgütlü kurum olarak Kilise kalmıştır. Batı Katolik Kilisesi veya daha iyi bilinen adıyla Roma Kilisesi, içinde oluştuğu ve entelektüel mirasının taşıyıcısı olduğu Roma sivil örgütlenmesinin de sürdürücüsü olmuş/olmak istemiştir. Kilise'nin siyasal doktrini, içinde sınır olmayan, evrensel bir Hıristiyan devletidir. Duby'nin eserinin zamansal boyutunu oluşturan XI. -XII. yüzyıllar ise, X. yüzyılın büyük siyasal parçalanmasının ertesindeki yeniden toparlanma ve bunun peşi sıra gelen mücadelenin ortamını meydana getirmektedir. Bir yanda laik iktidar odakları, ulusal devletleri kurmaya/oluşturmaya uğraşırlarken, diğer yandan da Kilise evrensel bir siyasal varoluş peşinde koşmaktadır. Kilise bu mücadelesinde, ruhani otoritenin dünyevi otoriteye üstünlüğü tezini kullanmaktadır. Özünde siyasal olan bu mücadelenin de görünüşteki konusunu evlilik kurumu meydana getirmektedir. Çünkü Kilise, laik iktidar odaklarının bu alandaki görüşleriyle, kendininkilerin bağdaşmazlığını, laik otoriteyi gayrimeşru alana itmek üzere kullanmaktadır. Ama mücadele aslında bu siyasal motifin de daha derinlerinde yer alan, çok daha köklü başka bir çelişkinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kilise, Roma'nın mirasçısı olduğu gibi, Roma'nın temsil ettiği tüm antik değerlerin de mirasçısıdır. Oysa feodalite yeni bir dünya kurmaktadır, bu dünya, modern topluma giden yolun üzerindeki önemli bir dönemeçtir. İşte görüntüsü evlilik, ideolojisi din ile din

dışı olan bu kavganın dibinde antikitenin ortaçağla, daha doğrusu feodal uygarlıkla olan kavgası yatmaktadır.

Dünyevi iktidar odakları kendi varlıklarını hem sürdürmek, hem de güçlendirmek için belli bir evlilik modeli ileri sürerlerken, Kilise ilk el Hıristiyanlık öğretisinde yer almayan veya düzenlenmemiş olan bu kurumu kendi doktrini ve beklentileri doğrultusunda düzenlemeye çalışmaktadır. Kilise'nin nihai amacı, evlilik kurumunun kendi anlayışı doğrultusunda düzenlenmesi yoluyla, dünyevi alana da egemen olmak, böylece evrensel bir siyaset aracılığıyla, Kilise'nin evrensel devletini kurmaktır. Papazların evlilik konularına karışması dinin hükmü değildir. Ama andığımız mücadele içinde, dinsel damganın en yoğun olduğu kurumlardan biri haline gelmiştir. Tıpkı, başka bir ünlü feodalite tarihçisi olan Marc Bloch'un incelediği süreç içinde, başlangıçta tamamen din dışı bir kurum olan şövalyeliğin de aynı dinselleşme/dinselleştirme sürecini yaşaması gibi, papazların kendi dünyevi dünya görüşlerini, ruhani terimler içinde dayatmalarının bir ürünüdür. O halde Duby'nin eserinden, dinin en dünyevi kurumların başında geldiği sonucunu çıkartmak mümkün.

Duby bu çalışmasında, yalnızca o dönemde yazılmış olan kaynakları kullanmıştır. Batı ortaçağı, geniş kitlesi itibariyle okuması-yazması olmayan bir dönemdir. Toplumun çok küçük bir kesimi, yani Kilise mensuplarının okumuş olanları, dönemin tüm entelektüel hayatına egemen olmuşlardır. Vurgulamadan geçilmemesi gereken bir nokta, Kilise mensuplarının hepsinin değil de ancak çok küçük bir bölümünün okuma-yazma bildiğidir. Bunların da yine çok küçük bir kesri yazabilecek kadar eğitimlidir. Bu durumda Kilise, ortaçağın her türlü kültürel ve ideolojik hayatını damgalamaktadır. Öylesine ki, din dışı edebiyatın en ünlü kesimini oluşturan aşk romanları ile hayvan hikâyeleri bile ruhban tarafından yazılmakta ve sonuçta bunlar da Kilise'nin vurgusunu taşımaktadırlar. Bu durumda, o dönemden bize kadar gelen yazılı metinler, ister istemez Kilise'nin üst karar organlarının düşüncelerini aktaranları olmaktadır. Yazılı belgeler her zaman kültüre egemen olan sınıfların görüşlerini yansıtır. Bu durum XI.-XII. yüzyıllar için çok daha yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Kilise mensupları tarafından kaleme alınan hemen her şey, toplumun o andaki çeşitli kesitlerini aktarmaktan çok, Kilise'nin o topluma yönelik projelerini yansıtmaktadır.

Duby işte bu kaynakları kullanmıştır. Ve okuyucu bu nedenle üslûp konusunda dikkatli olmak durumundadır. Çünkü yazarımız, o dönemin eserlerini aktardığı bölümlerde, onların anlatım biçimlerini, dilsel özelliklerini çoğu zaman aynen korumaktadır. Okuyucu o dönem insanlarının düşüncelerinin gerekirlik ve olması gereken biçiminde verilmesi karşısında şaşırmamalı, bunların yazar tarafından paylaşıldığı yanılgısına düşmemelidir. Çünkü bu ironik bir tavırdır. Duby bunlara katılmadığını, yargıların değil de, yargıların altındaki zihniyetlerin peşinde olduğunu bu şekilde vurgulamakta, ama bunların o dönemde ne kadar tartışılmaz olduklarını veya tartışılmaz kılınmak istendiklerini de böylece ortaya koymaktadır.

Ama bu eserin asıl önemli yanı, bizim gibi toplumların bazı özelliklerinin, Batı Avrupa'nın arkeolojisini meydana getirdiğinin bilgisinin üretilmesine yardımcı olmasıdır. Kadının XI.-XII. yüzyıllar Batı feodal toplumundaki yeri ile, bizim toplumun geleneksel kesimlerindeki yeri arasındaki şaşırtıcı benzerlik; öylesinin çok kolaylıkla iddia edilebilir olmasına rağmen, ülkemizdeki feodal kalıntılar olarak değil de mülkiyet ilişkilerinin paralel örgütlenmesinin bir sonucu olarak yorumlanmalıdır. Daha doğrusu, Batı ortaçağının veya feodalitenin aşmayı becerdiği antik kalıntıların, ülkemizde hâlâ sürmekte olduğunun göstergesi olarak kabul edilmelidir. Başka terimlerle, ülkemizin feodal bir geçmişi olsaydı, kadın ve evlilik konusundaki bu tavırların ortadan kalkmış olmaları gerekirdi. Keza, Duby'nin incelediği dünyeviye müdahale peşindeki Kilise ile bugün Türkiye'de dinin dünyevinin her alanına sızma uğraşı arasında da yakın benzerlikler bulunabilir. Hatta, resmi Kilise ideolojisinin, kendinden daha özgürlükçü sapkın ideolojileri karalamak için kullandığı akrabalar arası cinsel ilişki ve geceleri kadın erkek karışık, ışıklar sönük yatıldığı suçlamaları ile, Türkiye'deki resmi dinsel öğretinin, resmi olmayan inanç akımlarına yönelttiği "kızılbaşlık" ve "mum söndü" karalamaları arasındaki yakınlık da herhalde okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Keza ve son olarak, aziz veya azize sayılanların yaşam öykülerinin Kilise ihtiyaçlarına göre nasıl değiştirildiği de "Hayber Geçidi" veya "Kerbelâ Şehitleri" türünden eserlere meraklı insanlarımız açısından öğretici olmalıdır. Ama bütün bunlar feodal geleneğin değil, antik mirası sürdüren Kilise'nin katkılarıdır. Benzerlikler Kilise'nin antik mirası tek başına almış olmasından ve ül-

kemizde de antik mirasın sürüyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Ortaçağın ve Kilise'nin esas olarak kullandığı dil Latincedir. Bu nedenle Duby bu çalışmasında çok sayıda Latince terim kullanmak zorunda kalmıştır, bunların metin içinde açıklanmayanlarını veya yeterince açıklanmayanlarını, küçük bir sözlük halinde arkada veriyorum. Buna rağmen bu terimlerle dilimiz arasında tam bir karşılıklılığın bulunmadığını da belirtmek istiyorum. Bir tek örnek yeterli olacaktır. *Sponsa* incelenen dönemde, evlilik anlaşmasını yapmış ama kocasıyla aynı yatağa henüz girmemiş olan kadını ifade etmektedir. Ancak, aralarında herhangi bir birleşme olmamasına rağmen, o dönemin zihniyeti *sponsa* ve *sponso*'yu karı koca saymaktadır. Ve bunların ayrılmaları bu aşamada bile, evliliğin çözülmezliği nedeniyle mümkün değildir. Öte yandan, bu *sponsa* ve *sponso* kelimeleri modern Fransızcanın *épouse* ve *époux* kelimelerinin atasını oluşturmaktadırlar; oysa bunlar tam da Türkçedeki karı ve kocaya karşı gelmektedirler. Bu durumda *sponsa*'ya, bugünkü âdetlerimizden hareketle ve benzetme yoluyla sözlü veya nişanlı demek mümkün değildir; ancak karı denilebilir. Fakat, yine günümüz okuyucusunun refleksleri karı-koca ilişkisinin cinselliği de kapsaması yönünde olduğu için, bu da tam bir karşılama olmadığı izlenimini yaratacaktır. O zaman önemli bir noktaya ulaşılmaktadır: Tarih okunurken, bugüne ait kavrayışlarımızı vestiyerde bırakmak, dünü bugünden hareketle anlamaktan kaçınmak zorundayız. Her kelime ve kavramın arkasında bir tarih olduğunun unutulması halinde, tarihin kendi de inkâr edilebilir. Çünkü, bugünkü terimler dünü de her zaman açıklıyorlarsa, değişme olmamış, dolayısıyla da tarih olmamış demektir.

Bu eserde örnek olarak verdiğim *sponsa* gibi, aktarma güçlükleri içeren çok sayıda terim ve kavram bulunmaktadır, okuyucu bunları kendi bağlamları içinde ve bugüne taşınmayan bir yerleştirme işlemi yapmak durumundadır. Bu arada kendilerinden hanım veya bayan diye söz edilmesinden hoşlanan, hatta bunu bir gurur sorunu haline getiren bazı kadınların, metinde sıklıkla geçen "karı" teriminden rahatsızlık duymaları olasılığı karşısında, bunun teknik bir terim olduğunu, Batılı feodal soyluların evlilik kurumunu oluşturan sürecin iyice belirli aşamalarından birindeki bir adlandırmayı meydana getirdiğini belirtmeliyim. Daha açık bir ifadeyle, "hanımlar" üzülmesinler diye, *sponsa*'ya eş deseydim, düğünden sonra ortaya çıkan yeni aşamayı; hanım deseydim top-

lumsal hiyerarşideki yerleri ıskalar ve Duby'nin, daha da önemlisi, onun yararlandığı ortaçağ yazarlarının söylemek istediklerini bozmuş olurdum.

Ortaçağda erkek ideolojisinin zirvede olduğunu ve erkeksi değerlerin yegâne toplumsal değerler olarak konulduğunu da bu kitaptan öğreniyoruz. Feodaliteye kendine özgü rengini veren unsurların başında gelen şövalyelik, bu ideolojinin somuttaki yansımasıdır. Batı ortaçağı, kadını da bu açıdan konumlandırmakta ve ancak erkeksi özelliklere sahip olan kadınları, bunları sahip oldukları ölçüde övmektedir. Ama hepsinin arka planında maddi zenginliklerin mülkiyeti, bu mülkiyetin aktarımı ve bunların düzenlenme platformu olarak siyaset yer almaktadır. Kadın bu bağlantılar içinde, aktarımların aracı olarak ele alınmakta ve ancak o açıdan ideolojik bir değere sahip olabilmektedir.

Kadın-erkek eşitsizliğinin kökenleri, bugünkü sorunlara ışık tutmaktadır. Doğru teşhis, doğru tedavinin başlangıcıdır. Teşhisin doğru olabilmesi için kaynaklara gitmek zorunludur. Duby'nin bu çok önemli eserinin işlevlerinden biri de bu olmaktadır.

MEHMET ALİ KILIÇBAY
Eylül-1990

# I. KRAL PHILIPPE'İN EVLİLİKLERİ

Papa II. Urbanus 1095 yılının sonbaharında Auvergne'de, Capet etki alanının güney sınırındadır. Roma'dan kovulduğundan beri, peşinde kardinalleri olduğu halde, aylardır büyük bir debdebe içinde Güney Galya'da dolaşmaktadır. Kendini burada rahat hissetmektedir. Papa olmadan önce Cluny Manastırı'nın başrahibi olmuştur: Bu cemaatin manastırları, bu ülkeyi kendilerine ait küçük bölgeler halinde bölmüşlerdir. Papalığın yirmi yıldan beri yürüttüğü girişim, tüm etkinliğiyle bu manastırdan kaynaklanmıştır: Kiliseyi ıslah etmek, yani toplumun tümünü saflaştırmak. İnsanları dünyanın sonunda bekleyen çilelere hazırlamak, onları iyilikle veya zorla doğru yola getirmek, sapmaları düzeltmek, herkesin sorumluluğunu belirlemek söz konusudur. Özellikle de herkese yapmalarının yasak olduğu şeyleri bildirmek gerekmektedir. Bu büyük toparlanma, Kilise bünyesindeki

bir saflaştırma hareketiyle başlamıştır. Buradan başlamak gerekmekteydi, Tanrı'ya hizmet eden bu insanların örnek olmaları gerekmekteydi. Onları çifte bir yozlaşmadan arındırmak gerekiyordu: Dinsel sömürü (*simonie*) -o çağın bilginleri, Kilise yöneticilerinin seçimine karşı din dışı güçlerin, özellikle de paranın sağladığı iktidarın karışmasına bu adı vermekteydiler-; Nikolacılık (*Nicolaisme*) -bundan kötü âdetleri, dünyevi zevkleri ve en başta, tabii ki kadın düşkünlüğünü anlayalım- laikleri de zorlamanın, onlara rahiplerin Tanrı'nın hoşuna gittiğini söyledikleri yaşama tarzlarını dayatmanın zamanı şimdi gelmiştir. Görev daha da zor hale gelmektedir. Çünkü insanlar her tarafta kafa tutmakta ve bu dünyanın hükümdarları, direnmelerini sürdürmektedirler. En başta imparator, sonra da Tanrı'nın onların egemenliğine verdiği, mirasçısı olduğunu iddia ettikleri Charlemagne'ın olduğu gibi, onları yer katında toplumsal düzeni korumakla görevli kıldığı diğer krallar. Başkalarının örfi kuralları bozarak işe karışmalarını, savaşçılara nasıl davranacaklarını dikte etmelerini pek kolay kabul etmemektedirler.

Clermont'a hiçbir kral gelmemiştir; ama komşu illerden çok sayıda piskopos, başrahip ve yüksek soyluluğa mensup kişiler gelmiştir. Papanın, biraraya gelmiş Hıristiyan halkın arasında tahta çıkıyor, yüce rehber olarak davranıyor, fiili olarak dünyevi hükümranlığa sahip imparatorun yerini işgâl ediyor duygusuna sahip olmasına yetecek kadar sayıda nitelikli insan. II. Urbanus bu konumda, dünyanın tümüne hitap etmektedir. Yasa koymakta, yargılamakta, cezalandırmaktadır. Aldığı kararların içinde en ünlüsü Haçlı Seferi çağrısıdır: Batının tüm şövalyeleri, yolu, büyük göçe açarak ileri atılmaya davet edilmişler ve tüm insanlar Kudüs'e doğru yürümeye çağrılmışlardır. Kutsal Kabir (İsa'nın mezarı) kurtarıldıktan sonra, bu boş mezarın yanında sonuncu yargıyı beklemeleri istenmektedir. Sonuncu yargıdan geçen insanlık, ışık seli içinde yeniden doğacaktır. Bu devasa seferberlik, papanın aynı zihin hali içinde aldığı başka bir kararı unutturmaktadır. Fransa'nın Philippe adını taşıyan ilk kralını aforoz etmiştir. Kilise yetkililerinin gözünde, bu dehşetli yapurumın uygulanmasına yol açacak kadar kusurlu olan, Batı Franklarının ilk kralı. Bu karar onu, aslında yönetmekle görevli olduğu insan cemaatinin dışında bırakmakta, Tanrısal lâneti ona yöneltmekteydi. Eğer yola gelmezse, ebedi lânete uğrayacaktı.

Aforoz edilen Philippe, aslında bir yıldan beri zaten bu konumdaydı. 15 Ekim 1094'te 32 piskopos, papalık valisi olan Lyon

Başpiskoposu Hugues de Die'nin başkanlığında, onu mahkûm etmek üzere toplanmışlardı. Aynı toplantıda, kralın Reims'te bizzat başkanlık ettiği bir ruhani meclisin kararlarını da yürürlükten kaldırmışlardı. Uyuşmazlık, Fransa krallığının iki parçası, kralın elinde tuttuğu Kuzeyle, elinden kaçan Güney arasındaki zıtlık. Bu zıtlık özellikle, Kilise kavrayışı konusunda uyuşmaz niteliktedir. Bunlardan biri geleneksel, Karolenj tarzında olup, her "millet"in (dinsel topluluk) önde gelen din büyüklerini, onların cinsinden olan ve onları koruyan kutsal kralın yönetiminde bir araya toplamaktadır. Diğeri ise, ıslahatçıların, II. Urbanus'un bozguncu Kilise kavrayışı olup, ruhaninin dünyeviye üstünlüğünü ilân etmekte, buna bağlı olarak kralları piskoposların otoritesine tabi kılarken, bu din adamlarını da Roma Piskoposu'nun birleştirici otoritesine bağlamaktadır. Bu yeni yapıları kabul ettirebilmek için krallara boyun eğdirmek gerekmekteydi ve Fransa Kralı'nın boyun eğmesi için de, ıslahat hareketini yönetenler onu önce Autun'de, sonra da Clermont'da aforoz etmişlerdir.

Clermont ruhani meclisinin tutanakları kayıptır. Bu kararlar, o çağın tarihçilerinin, manastırlarda kendilerine ilginç gelen olayları yıl be yıl kaydeden şu insanların onlara dair söyledikleri şeylerden bilinmektedir. Bu tarihçilerin hemen hepsi bu çok gösterişli toplantıdan söz etmiştir. Ama hemen hepsi, bu toplantıya ilişkin olarak yalnızca Kutsal Topraklar'a yönelik seferi dile getirmektedirler: Bu iş onları büyülemektedir. Ancak birkaçı, çok kıyıda kalan bir şekilde, Fransa Kralı'nın cezalandırılmasını ve bunun nedenini anlatmaktadır. I. Philippe'in diğer aforozlu hükümdar olan, İmparator IV. Henri gibi, papalığa karşı dikilmesinden ötürü cezalandırılmadığını açıklamaktadırlar. Papa, Philippe'i âdetlerinden ötürü mahkûm etmeyi tercih etmiştir. Daha da kesin olarak, evliliğe ilişkin tavırlarından ötürü. Gemblouxlu Sigebert'e göre, kral "Karısı hayattayken, yine hayatta olan başka birinin karısını fazladan (*super duxerit*) aldığı için lânetlenmiştir". Saint-Blaisienli Bernold kesinlik getirmektedir: "Karısına yol verdikten sonra, kendi vassalinin karısıyla evlilik bağıyla birleşmiştir" ve cezalandırılma nedeni "zina" olmuştur. Angerli Saint-Aubin'in *Yıllıklar*'ı bu suça bir de akraba evliliği suçunu eklemektedir.[1]

Bu bilgiler çok yetersizdir. Ancak ne mutlu ki, olaydan on beş yıl

1. MGH SS VI, 367, V, 461, 463; **Recueil d'annales angevines et vendômoises** (Anjou ve Vendome Yıllıkları Derlemesi), yay. Halphen, s. 42.

sonra, Kuzey Fransalı bir piskoposun, Yves de Chartres'ın bu konuda söyledikleriyle tamamlanmaktadırlar. Fransa Kralı'nın yeğenleri arasındaki muhtemel bir evliliğe engel olmak üzere, Sens Piskoposu'na, onların akraba olduklarını kanıtlayan bir soy zinciri tablosu aktarmıştır.[2] Bu soy zincirini çok iyi bildiğini, 1095'te Papa Urbanus'un sarayında iki kere tekrarlandığını kendi kulaklarıyla duyduğunu söylemektedir. Birincisinde Auvergneli bir keşişin, ikincisinde de Anjou Kontu'nun gönderdiği kişilerin ağzından. Söz konusu olan Kral Philippe'tir. Kral "Anjou Kontu'nun, kendi yeğeni olan karısını kaçırtmakla ve gayrimeşru olarak tutmakla" suçlanmaktadır ve "Kral Clermont ruhani meclisinde, bu itham nedeniyle ve akrabalar arası evliliğe dair bir kanıttan ötürü aforoz edilecektir." İşte, bu işe fazlasıyla yakından bulaşmış, akıllı, belleği güvenilir bir adamın, bu olaya ilişkin olarak on beş yıl sonra sahip olduğu anı budur. Rezalet, karısı hayattayken başka bir kadını almaktan, ikieşlilikten kaynaklanmamaktadır. Rezalet başka birinin meşru karısına sahip çıkılmasından, zinadan da kaynaklanmamaktadır. Rezaletin nedeni bir akrabayla evlenilmesidir. Yeğenlik kan bağından bile kaynaklanmamaktadır: Aslında çok uzaktan yeğen olan birinin karısı söz konusudur: Anjou Kontu'nun dedesinin babası, kralın dedesinin dedesidir. Bu akrabalık Capet hanedanından krala, aforoza, toplum dışına atılmaya mal olmuştur. Ve geri dönmediği için ve "Adı geçen kadınla beraberliğini sürdürdüğü için, (1099) Poitiers ruhani meclisinde, Jean ve Benoit adlı kardinaller tarafından (bir kere daha) aforoz edilmiştir". I. Philippe'in kendi selâmetine ilişkin kaygıları vardır. Herkes gibi o da günah işlemekten korkmaktadır. Ama inat etmiştir. Çünkü ahlâkı, ıslahatçı ruhbanın uygulatmak için çaba sarf ettiğinden farklıdır. Evlilik hakkında onlardan farklı düşünmektedir. Hata yapmadığına ikna olmuştur.

Philippe 20 yaşındayken Frizyalı Berthe ile evlenmişti. Yeğeni olan Flandre Kontu, bu kızı ona vermişti: Berthe, kontun karısının ilk kocasından olan kızıydı. Bu amaçlı evlilik, kral ile vassali arasında bir uyuşma sağlamaktaydı. Berthe'in dokuz yıl boyunca çocuğu olmadı. Dua etmekteydi. Nihayet bir erkek çocuk doğdu; geleceğin VI. Louis'si olacak Louis. Tanrı, aziz olduğu söylenilen, toplumdan elini

2. Mektup 212, PL 162.

eteğini çekmiş bir kişi olan ve aile sorunlarına ilişkin olarak, Saint-Médar'dan Soissons'a kadar olan bölgenin her yanından akıl danışmak için gidilen Arnoul'un yakarmalarına kulak vermişti. Flaman olan bu adam, mirasçı vermediği için gereksiz olan bu kadının geri gönderileceğinden korkmaktaydı; bu yüzden onun için şefaat dilemekteydi. Berthe gene de geri gönderildi ama daha ileri bir tarihte, 1092'de, evlilikten yirmi yıl sonra. Kocası onu bu tarihte Montreuil-sur-Mer şatosuna yerleştirdi, yani hapsetti. O sıralar söylendiği üzere, bu kale onun drahomasına dahildi -bundan, evlilik akti sırasında kocanın karıya verdiği malları anlayalım-: Bu drahoma aynı zamanda karıdan kurtulmaya da yaramaktaydı. Drahoması, ona bırakılmakta, ama kadın bunun içinde hapis tutulmaktaydı. Kral hemen, Manfort *sire*leri sülalesinden Bertrade'la birleşti. Bu kadın da Anjou Kontu'yla evlenmişti.

Philippe bu kadını baştan mı çıkardı? Kadın mı onu baştan çıkardı? Kral kadını zorla mı aldı? Ona kucak mı açtı? Daha muhtemel olarak, kocasıyla mı anlaştı? Yaptığı hareketin içinde, bizim aşk dediğimiz şeyin payı neydi? Hemen ve yüksek sesle söylemeliyim ki, bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz, kimse asla bir şey bilemeyecek. Çünkü bu ülkede bundan bin yıl önce yaşayan insanlara dair hemen hiçbir şey bilmiyoruz: Zihinlerinde sahip oldukları imgeler, nasıl konuştukları, elbiselerini nasıl giydikleri, bedenleri hakkındaki duyguları. Yüzlerini bile bilmiyoruz. Bertrade'ın Philippe üzerindeki cazibesi ne olmuştur? Ona yöneliklik arzusu hangi yolları izlemiştir? VI. Charles'ın veya amcası de Berri'nin, XIV. yüzyılın sonunda arzularının neye doğru yöneldiğini tahmin etmek mümkündür. Ama bundan üç yüz yıl önce, sözünü ettiğim zamanda, o devirden bize kalan resimler ve heykeller, Bakire Meryem'inkinin -donuk- veya rahiplerin vaazlarını resimli hale getirmek üzere, şehvet düşkünlüğünün hayaletlerini göstermek için kullandıkları şu eklemsiz, çiğ renklerle boyanmış, taras taras saçlı bezbebeklerin dışında hiçbir kadın çehresi sunmamaktadır: Bu bir teolojinin işareti, kanıtıdır. Evlilik konusunu işlerken olguların ve hareketlerin toplumsal ve kurumsal yüzeyinde yer tutmak zorunda kaldım. Ruhun ve kanın hareketleri hakkında herhangi bir şey söylemem mümkün değildir.

Philippe'in kararı heyecan yaratmıştır. Bu durum, bize kadar ulaşan az sayıda yazının, onun yeniden evlenmesine ilişkin değinilerinde görülmektedir. Kuzey Fransa'nın en iyi kronikçileri olan Senslı Clarius, Flavignyli Hugues, Sigebert bunu aktarmaktadırlar. Tıpkı gerçek

düğünler gibi, bu evlilik de şaşaalı olmuş ve kutsanmıştır. Tam o sırada bir ayrıcalık belgesi *(carta)* vermekte olan Beaugency *Sire*'i, bunu âdet olduğu üzere İsa'nın bedene bürünmesi veya bir hükümdarın saltanatıyla değil de bu olayla tarihlendirmeyi tercih etmiştir: "Philippe'in Anjou Kontu Fouque'un karısı Bertrade'ı eş olarak aldığı yıl"[3]. Bunun sonucunda şaşkınlık. Ama hiçbir kınama işareti yoktur. Eğer bağnaz ıslahat yanlıları olmasaydı, her şey iyi gidecekti. Yani, Chartres Piskoposu Yves olmasaydı.

Kısa bir süre önce, tam elli yaşındayken bir piskopos koltuğuna oturmuştur. Ama zahmetsizce değil. Papanın ruhbanın üst kesimlerindeki temizlik harekâtı sırasında görevden aldığı yüksek bir kilise mensubunun yerini almıştır. Roma meclisinin yerel işlere karışması, özellikle Sens başpiskopos metropolitini çok şaşırtmıştı, bunun üzerine yeni seçilen piskoposu kutsamayı reddetti. Yves kendini Capua'da Papa II. Urbanus'a kutsattı. Bunun üzerine, bunun kralın ihtişamına bir saldırı olduğundan söz edildi. 1091'de toplanan bir ruhani meclis, davetsiz konuğu görevden aldı. Yves, kilise valilerine, kutsal babaya dayanarak, papalık kararlarının üstünlüğünü savunarak yerinde iyi tutundu. Katı bir eğitimden geçmiş olduğu için, daha şimdiden ıslahatçılardan yana yatmaktaydı. Uğradığı düş kırıklıkları onu, onların partisine yöneltti. Eski yandaşları olan ve din sömürücü ve Nikolacı oldukları söylenilen eski üst ruhbana ve onlarla işbirliği halindeki krala karşı, bu partinin safında yer aldı. Chartres piskoposluğu, krallık kilisesinin geleneksel yapılarının içine sızmış bir köşe olarak, kavganın ileri karakolu oldu.

Philippe'in ikinci evliliği Yves için, saldırıya geçme konusunda iyi bir fırsat olmuştur. Kral bu düğünün çok debdebeli olmasını istiyordu. Bu amaçla tüm piskoposları toplantıya çağırdı. Chartres Piskoposu daveti reddetti ve diğerlerini de peşinden sürüklemeye uğraştı. Sens Başpiskoposu'na karşı, yalnızca krallara taç giydirme hakkının değil, aynı zamanda onların evliliklerini kutsama işinin de Reims Başpiskoposu'na ait olduğu bahanesini ileri sürdü. Reims Piskoposu'na[4] "eğer kutsayan ve nikâhı kıyan sen olmayacaksan ve bu işte sana yardım edenler senin adamların olmayacaksa" bu düğüne gitmeyeceğim, diye yazmıştır. Ama dikkat, "İş o kadar tehlikelidir ki, senin üzerine ve krallığın şerefine leke sürülebilir" "Zaten şu anda söylememem gereken diğer gizli nedenler, benim bu evliliği onaylamamı engelliyor".

3. **Cartulaire de Marmoutier pour le Dunois**, yay. Mabille, no. 60
4. Mektup 13, yay. Leclercq, s. 56.

Bizzat Philippe'e yazılan daha içten bir mektupta[5] "Karın olup olmayacağını bilmediğim karınla birlikte, beni Paris'te göremezsin". Kelimelere karşı dikkatli olalım; mükemmel hatipler olan bu adamlar, bunlarla virtüoz gibi oynamaktadırlar. Yves *uxor* terimini kullanarak, Philippe ve Bertrade'ın karı-koca haline geldiklerini kabul etmektedir; ona göre düğün töreni ek bir debdebedir. "Genel bir meclis tarafından karınla senin aranda meşru bir boşanmaya karar verildiğini ve seninle evlenmek istediğin kadın arasında meşru bir evlilik olanağı bulunduğunu öğrenmeden gitmeyeceğim" diye sürdürmektedir. Yves burada, bu konularda yalnızca kilise adamlarının yetkili olduklarını, piskoposların otoritelerinin, iki farklı konuda soruşturma yürütecek olan ruhani meclisinkine tabi olduğunu ifade etmektedir: Philippe ilk karısını geri gönderme hakkına sahip miydi -iki evlilik karinesi-? İkincisini alma hakkına sahip miydi -akraba evliliği karinesi-? Ve konu aydınlanana kadar "meşru bir evlilik" değil de, nikâhsız yaşama söz konusudur. Yves kendini haklı çıkartmak üzere, bu sonuncu noktada ısrar etmektedir. Düğüne katılmayarak ödevlerini ihmal etmiş olmamaktadır. Tamamen tersine. Bu evliliğin taç için zararlı olduğunu ilan ettiğinde, dünyevi düzlemde sadık bir danışman olarak davranmış olmaktadır. Bu evliliğin kralın selâmetine zarar vereceğini ilân ettiğinde ise, ruhani düzlemde görevini bilen bir vicdan yöneticisi olarak davranmaktadır. Ve mektup, üç örnekle sergilenen, şehvet düşkünlüğüne ilişkin küçük bir vaazla sona ermektedir; Adem'in, Samson'un ve Süleyman'ın örnekleri; bunların üçü de kadınlar yüzünden yok olmuşlardır.

Philippe bunlara kulak asmamıştır. Evlilik kurallara uygun bir şekilde kutlanmış, krallık alanındaki tüm piskoposların katılımıyla, Senlis Piskoposu tarafından kutsanmıştır. Reims Başpiskoposu'nun bir itirazı yoktur, Kuzey Fransa'daki papalık temsilcisi olan Kardinal Roger'nin de itirazı yoka benzemektedir. Ama Yves inat etmektedir. "Philippe ile yeni karısını boşatmak için" bir dosya hazırlamaktadır[6] Papaya başvurmakta, ondan mektuplar, krallıktaki üst dereceden Kilise görevlilerine yönelik olan ve Bertrade'a taç giydirmelerini yasaklayan bir genelge; Reims Başpiskoposu'na yönelik bir azarlama, krala yönelik bir uyarı elde etmektedir. Eğer kral "sanki karısıymış" gibi olan bu kadınla ilişkisini kesmezse, aforoz edilecektir. Chartres Piskoposu ilişkileri kopartmayı tercih etmiştir. Vassal hizmetini yerine

5. Mektup 15, yay. Leclerc, s. 60.
6. Mektup 23, yay. Leclercq, s. 94.

getirmeyi reddederek, kralın, Fatih Guillaume'un oğulları arasındaki bir kavga nedeniyle hakemlik yaptığı büyük toplantıya, zorunlu olduğu halde, şövalyeleriyle birlikte gelmemiştir. Hıyanetle suçlanınca kaçmıştır. 1093'te papanın maiyetinde görülmektedir. O anda her şey düzeltilebilirdi: Berthe ölmüştü ve artık iki evlilik yoktu. Unutmayalım ki, Philippe ruhunun kaderinden kaygı duymaktaydı: Bir kral kendine günah olduğu söylenilen bir konuda, bir başkasına nazaran daha az rahat eder. Bulabildiği kadar sayıda yüksek din görevlisini Reims'te toplamıştır: İki başpiskopos ve sekiz piskopos. Hepsi de kralın evliliğini teyit etmişler, hatta daha da ileri giderek, Yves de Chartres'ı yargılamaktan söz etmişlerdir. Bunun cevabı Autun ruhani meclisinden gelecektir.

Fransa Kralı'nı aforoz etmek vahim bir iştir. Bu eylem genel bir planın içine doğru sokulmakta, yani Roma meclisinin ıslahatı tamamlamak üzere giriştiği saldırı harekâtının içinde yer almaktadır. Papanın Güney Galya'daki turnesinin hazırlıkları yapılmaktadır. Kuzey Galya'da oyunu kazanabilmek için, Capet hanedanından kralı, belli bir şekilde elde etmiş olmak gerekir. İyi haber alan Yves de Chartres papaya güvence vermektedir: Çifte bir desteğe güvenilebilir. Önce kralın kendi evinde, herhalde Prens Louis'ye. 13 yaşındadır ve reşit olmaya tamamen hazırdır. Philippe yeniden evlenince, oğlunu bir arpalığa yerleştirmiştir. O sırada soyluluk içindeki tüm mirasçılar gibi, Louis de tahta geçmek için sabırsızlanarak, kendini bağlayan ipleri kemirmektedir. Ve onun arkasında daha şimdiden, aynı yaştaki Suger'nin ve ıslahattan geçmiş Saint-Denis Manastırı'nın keşişleri fark edilmekte değil midir? İkinci destek daha güvenilir olup, bu Anjou'dur. Anjou ıslahatçıların bu oyunundaki en büyük kozdur.

Şimdiye kadar kocadan, Kont Fouque Réchin'den söz edilmedi. Zaten Bertrade da gündeme gelmedi. Tartışma konusu olan, yargılanan bir adamın, Philippe'in davranışıdır. Bertrade da zinaya onun kadar bulaşmıştır, ama onun durumu kamu hukuku alanında değildir. Eğer isterse, intikam almaya girişme kocanın hakkıdır. Fouque karısının yerine başka kadınlar bulmaktan başka bir şey yapmamıştır. Ama papanın elindedir. Bir papalık temsilcisi, bundan otuz yıl kadar önce, Fouque'un kardeşini Anjou kiliselerine saldırmakla suçlayıp mirastan mahrum bırakıktan sonra, prensliği "Saint Pierre"den armağan olarak Fouque'a vermişti. Francie'de (henüz Fransa sözü yoktur ve bu Kuzey Fransa'yı anlatmaktadır M.A.K.) bir kontluğa sahip olan Roma Kilisesi'nin bir mensubunun bu hareketi olağandışıdır. Olağandışıdır,

ama açıklanabilir niteliktedir: 1067'de kral çok gençtir. Capet krallığının aşırı zayıf olduğu bir andır. Zaten Fouque, Gâtinais'yi ona bırakarak, Philippe'in rızasını satın almıştır. O tarihten itibaren Anjou bir cins papalık tabiyetine girmiş durumdadır. Kont bağlıdır. Bu bağlılığı daha da sıkıdır, çünkü o da aforoz edilmiştir. Ama nedensiz değil: Erkek kardeşini esir almıştır, serbest bırakmayı da reddederek, onu hapiste tutmaktadır, öylesine sıkı bir şekilde ki esir aklını kaybetmiştir. Ondan yararlanmak mümkündür. 1094 haziranında, Autun ruhani meclisinin toplantısından birkaç ay önce, tam da Reims ruhani meclisinin toplandığı sırada, papalık temsilcisi Hugues de Die, kontun aforozunu iptal etmek üzere bizzat Saumur'e gelmiştir. Erkek kardeşinin gerçekten deli olduğuna emin olarak Fouque'u "affetmiş, onun kontluk üzerindeki hakkını kabul etmiş", ama ondan "papalık temsilcilerine danışmadan bir daha evlenmemesini" istemiştir[7]. Fouque kuşkusuz izin verilen çokevlilik sınırlarını aşmıştır. Ama onun başka bir kadın almasına engel olunurken, özellikle o andaki meşru karısı Bertrade'ın konumu muhafaza edilmek istenmiştir.

Gerçekten de Berthe'in ölümüyle çözüme kavuşan olayı yeniden alevlendirmek onun için mümkündür. İtaatkâr Fouque kendinden beklenleni yapmıştır; o zamana kadar ağzını açmadığı halde, bağırıp çağırmaya başlamıştır. 2 Haziran 1095'te Angers'deki Saint-Serge Manastırı'na bir bağış *carta*'sı verirken, bu belgeyi "Fransa'nın iğrenç Kral Philippe'in zinasıyla lekelendiği sırada" diye tarihlendirmiştir[8]. Akraba evliliği suçlamasını desteklemek üzere, Fransa Kralı'yla arasındaki akrabalığa dair kanıtları kasımda Clermont'a göndermiştir. II. Urbanus Capetlinin sağlam bir şekilde elinde tuttuğu ülkelerin çevresinde dolaşarak sürdürdüğü yolculuk esnasında, kışın Anjou'ya varmıştır. Papa Angers de, kontun babasının gömülü olduğu Saint-Nicolas Kilisesi'nin vakfedilme törenlerine başkanlık etmiştir. Papa, 23 martta Tours'da taç giymiş ve Saint-Martin'e kadar süren dinsel geçit sırasında, adeta berat verme ayini olarak yorumlanabilecek bir tavır içinde olmak üzere, altın gülü Fouque'a vermiştir. Anjou Kontu işte bu tarihte, tam da Haçlı birliklerinin oluştuğu bir sırada, irsi haklarını ortaya koymak üzere, ilginç bir metni bilginlerin Latincesiyle dikte ettirmiştir[9]. Bu belgede atasının kontluğu bir Fransa Kralı'ndan aldığını, ama bu kralın "dinsiz Philippe'le aynı soydan olmayan" bir

7. HF. XIV, 791.
8. BN, ms. lat. 11792, varak 143.
9. Anjou 232.

Karolenj olduğunu hatırlatmaktadır. Kralın kişisinden krallığın tümüne sıçrayan ve felâketleri ona yönelten Philippe'in dinsizliği, vasallik bağının kopartılarak, Anjou'ya tamamen Roma Kilisesi'nin tabiyetine girmesine olanak vermekte değil midir? Papalık kurulunun taktiği açıktır: Bertrade'ın ilk kocasının aforozunu kaldırıp, bunu ikincisinin üzerine atmak. Nitekim, kralla ilişkilerini sürdüren ve "onun yüzünden kendini aforoz ettiğimiz bu kadından" ayrılmadan onun aforozunu kaldırmaya cüret edecek üst Kilise görevlilerini mahkûm eden papalık mektupları, Tours'dan Reims ve Sens başpiskoposlarına gönderilmiştir[10]. Tüm uyarılar, öfke patlamaları, yıldırımlar yağdıran lânetler, bütün bunlar ancak gerçek yerlerine, yani o dönemin başat siyasal olayı olan, ruhani otoritenin dünyevi otoriteye egemen olmak üzere yürüttüğü ateşli mücadelenin merkezine yerleştirilirse bir anlam kazanmaktadırlar.

Philippe ihtiyarlamaktadır. Aforoz ona giderek daha fazla batmaktadır. 1096'da "zinayı kabullenme"ye razı olur gibi olmuştur. II. Urbanus onu hemen affetmiştir. Ama Bertrade kralın yatak odasını terk etmediği için, gayretli kardinaller 1099'da Poitiers'de piskoposları kışkırtmışlardır. Bunlar da aforozu yenilemişlerdir. Çok aceleyle, çünkü Poitiers Kontu ve Akitanya Dükü Guillaume, Anjoulıların düşmanı ve kralın vassali, aşk şarkılarının Guillaume'u, senyörünün şerefine leke süren bu ruhani meclisi dağıtmıştır: İnsanların çoğunlukta olan kısmına göre Philippe'in o kadar da suçlu görülmediğinin bir kanıtı daha. Nihayet yıllar geçince, olaya bir son verilmiştir. Capetli artık ne pahasına olursa olsun zayıflatılmak istenilen hasım değildir. Krallıkta beratlar kavgası denilen mücadele yatışmaktadır. Yves de Chartres bile uyuşma sağlama yönünde çalışmaktadır. Sens ve Tours başpikoposları ile Chartres, Orléans, Paris, Noyon, Senlis piskoposları 1105'te Paris'te, tam da kötü evliliğin kutlandığı yerde toplanmışlardır. Papalık mektupları okunmuştur (bunu yapmak, papalığın üst otoritesini kabul etmek gerekmekteydi). Orléans ve Paris piskoposları Philippe'e "tensel ve gayrimeşru birleşme günahını terk etmeye" hazır olup olmadığını sormuşlardır. Kral, Saint-Denis, Saint-Germain'de-Prés, Saint-Magloire ve Etampes manastırlarının başrahiplerinin önünde, üzerinde çilekeş kıyafeti olduğu halde, yalınayak bir şekilde yemin etmiştir: "Bu kadınla kuşku duyulmayacak insanların yanında olmadığı takdirde, hiçbir ilişkim ve temasım olmayacak" ve Bertrade da aynını yapmayı yüklenmiştir. Aforoz kendiliğinden düşmektedir.

10. **Regesta pontificum romanorum**, yay. Jaffé, no. 5636, 5637.

Buna kim aldanır ki? Karı-koca birlikte yaşamaya devam etmişlerdir. 1106'da Anjou Kontu Fouque tarafından çok iyi karşılandıkları da görülmüştür.

Olay anılarda sürmüştür. Yarım yüzyıl kadar sonra, Suger 1138-1144 arasında VI. Louis'nin yaşamöyküsünü kaleme almıştır. Bu, Fransızların ortak belleğini derinlemesine damgalayacak olan bir methiyedir: Fransızlar, hatırlayabildikleri zaman, VI. Louis'yi "halkın babası" olarak, oğlu VII. Louis ve babası I. Philippe gibi iki vasat kişinin arasında kalmış iyi bir kral olarak anmaktadırlar. Bunların her ikisi de kadınlar yüzünden çürümüştür. Nitekim, Suger eski dostunun prestijini yükseltmek üzere, önceki kralı temkinli bir şekilde gözden düşürmüştür -bu kral Saint-Denis'de fazla sevilmemektedir, çünkü başka bir yere, Saint-Benoit-sur-Loire Manastırı'na gömülmeyi seçmiştir-. Başrahip bu kaçışa hak vermektedir: Philippe davranışından utanç duyarak, bu şerefi çile çekmek üzere reddetmiştir[11]. Suger yeni evlilik hakkında hemen hiçbir şey söylememektedir, ama "çok soylu karı"dan doğma Louis'yi iki erkek kardeşinden ayırmaya özen göstermektedir. Bu kardeşleri gerçek mirasçılar olarak kabul etmemeye, annelerine asla kraliçe unvanını vermemeye özen göstermekte ve ondan "Anjou Kontesi *super ducta* (kuma)" olarak söz etmektedir.

O dönemde büyük tarih İngiliz-Norman damgasını taşımaktadır, yani Capet karşıtıdır. Malmesburyli Guillaume, I. Philippe'i zevkine düşkün birisi olarak göstermektedir. Söylediğine göre kral, "çok yağlı" bulduğu ilk karısını yatağından atmıştır; yozlaştırıcı, sadakatsiz eş Bertrade onu baştan çıkartmıştır; o da "Aşk ve yücelik ne birbirine yakışır, ne de aynı yerde bir arada bulunur" özdeyişini unutarak, kendini "yakıcı" ihtirasa terk etmiştir[12]. *Amor:* Erkeğin tutkusu. Bu Fransa Kralı'nın hatası olmuş, bu tutkuya egemen olamamış ve bir kadının yüzünden, hükümdarlara yakışan bir şekilde davranmaktan uzaklaşmıştır. Orderic Vital, şehvet düşkünü ve oynak olduğunu söylediği Bertrade hakkında daha da katıdır. Fransa Kralı'nı avuçlarının içine almıştır: "Böylece azgın nikâhsız karı zinacı kontu terk ederek, zinacı krala onun ölümüne kadar yapışmıştır *(adhesit)*" Philippe yeni bir Davut, kralların olmaktan övünç duyacakları bir baştan çıkartıcı ola-

11. **Vita Ludovici**, yay. Molinier, XII.
12. **De gestis regum anglorum**, III, 235, 257.

mamıştır. Yeni bir Adem, yeni bir Samson, yeni bir Süleyman olmuştur. Kadınlar gibi "baştan çıkartılmış", ama erkeklerin bu duruma düşmesi uygun olmadığından, zina suçunun içine yuvarlanmıştır. Piskoposların "günahın içine kök salmış", "kötülüğünde ısrarlı", "zina içinde çürüdü" gibi azarlamalarına kulağı tıkalı olarak, diş ağrılarından kudurmuş bir şekilde ölmüştür[13]. Frank erdemlerine çok bağlı olan Tourslu kronikçiler, kralı daha az iğrenç bulmuşlardır; Amboise senyörleri kroniği girişiminin ondan geldiğini söylemektedir: Hiç kuşkusuz "uçkur düşkünü", "sefahat içinde"dir, ama Bertrade'ı cezbetmiş, ona dil dökmüş ve sonunda da onu bir gece kaçırmıştır. O bir kız kaçırandır[14]. Ancak tarihçiler o zamandan bu yana, Kral Philippe hakkında şu imgeyi korumuşlardır: Olgun, şehvet düşkünü, yataktan hoşlanan bir adam.

Ama dikkatli olalım: Yalnızca bir ses duymaktayız. O sıralar sahip olunan ve yazıya döküldükleri için bize kadar ulaşan yargılar, rahipler veya keşişlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü kilise o sıralar müthiş bir tekele sahiptir, yüzyılları aşma yeteneğine sahip kültürel nesneleri yalnızca o yaratabilmektedir. Bizim tek bilgi kaynağımız olan bu rahiplerin, bu keşişlerin en kültürlüler arasında yer aldıklarını; yani bilginlerin, hocaların, kilisenin kültür kıstasına göre en iyileri olduklarını eklemeliyim. Ve bunların hepsinin de uyumlu kişiler olduklarını söylemeliyim: Korunan, çoğaltılan yazılar, çizgiden sapmayanları olmuştur. Özenle saklanmış mektuplarının sayesinde, Chartres Piskoposu'nun ne düşündüğünü biliyoruz. Kralın ikinci evliliğini kutsamış olan Senlis Piskoposu'nun ne düşündüğü hakkında ise, hiçbir şey bilmiyoruz. Savaşçıların düşünme ve yaşama biçimlerini, hep rahiplerin ve Kilise'nin aziz yaptığı en konformist kişilerin -Aziz Yves de Chartres- gözünden görmek zorunda kaldım. Acaba kralın davranışını, aynı ilkelerden hareketle ve onlar gibi kötü, günahkâr, ruhu ve bedeni, onların da ötesinde, krallığın tümü için zararlı olarak yargılayanlar o kadar çok sayıda mıydılar? Özellikle unutulmaması gereken nokta, katılık yanlılarının verdikleri mahkûmiyet kararının sefih bir yaşama, bu kadınla bu erkeğin arasında geçenlere -veya bu adamın cinsel açıdan kendini kaybetmesine, çünkü söz konusu olan yalnızca

13. **Historia ecclesiastica**, VIII, 387, 389, 390.
14. Anjou, 127.

odur- yönelik olmadığıdır. Bu karar bir çift oluşturmanın, ortaya koca olarak çıkmanın belli bir biçimine yönelikti. İster kötü, ister iyi kabul edilsin, herkes tarafından evlilik olarak kabul edilen bir şeye yönelikti. Eğer yalnızca bu söz konusu olsaydı, yani zorunlu olarak kurallara bağlı olan ve rezalet doğuran bir hiçe saymanın tumturaklı bir şekilde ortadan kaldırıldığı törensel bir birleşme söz konusu olsaydı, bu karar hiç de bu kadar katı olmazdı. Demek ki bize bilgi veren bu fazlasıyla yanlı kaynaklar, tek bir şeyi açığa çıkartmaktadırlar: Bağnaz Kilise'nin bu çok belirgin konuda, *legitimum matrimonium,* "meşru evlilik"i ısrarla talep ettiğini.

Bu taleplerin o dönemde ve bu bölgede, din adamlarının çoğunluğuna ait olmadığı açıktır. Kralın yeni evliliğini kutsamak için Paris'te toplanan piskoposlara bakalım; bu piskoposlar, biri hariç toplanmışlardır ve bunların yalnızca maceracılar, dalkavuklar ya da ayine katılmaktan ve bu işten çok memnun olan satılmışlar olduklarına inanmak güçtür. Sonradan aforoz ilânına pek aldırmadıklarını, papalığın uyarı ve tehditlerine rağmen bu kararı kaldırtma çabası içinde olduklarını hesaba katalım. Onların ahlâkı papalığınkiyle aynı değildir. Bu ahlâk Philippe ile Bertrade'ı ne pahasına olursa olsun ayırmayı dayatmamaktaydı. Soyluluğun bu konuda ne düşündüğüne dair hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Bu sınıfın çıkarı doğrudan gündemde olmadığında, bu düşüncenin daha katı olduğu hayal edilebilir mi? Bu olasılığı reddetmek için, ıslahatçı kardinalleri, Fouque d'Anjou'ya bağlı olanlarını ülkesinden kovan ve papalık entrikalarına alet olmayan Guillaume d'Aquitaine'in tutumunu gözlemek yeterlidir. Konuyla doğrudan ilgisi olan I. Philippe'in kendine gelince, onu "günahkâr" olarak ya da sadece peşinden hiç ayrılmayan din grubunun ona telkin etiklerine karşı dikkatsiz olarak yargılamak, rakipleri olan feodal prenslere karşı her gün yürüttüğü mücadelede krallık "haşmeti"ni ihmal etmekle suçlamak nasıl mümkün olacaktır? Oysa on iki yıl süreyle direnmiştir. Görünüşü kurtarmış, ama karısını asla ihmal etmemiştir -nikâhsız değil, nikâhlı eşi-. Bu onun da kurallara, ama Yves de Chartres'ınkilerden farklı kurallara saygılı olduğunu ve bu kuralların en az onunkiler kadar katı olduğunun kanıtı değil midir?

*Amor*'un hiç hesaba katılmaması gerektiğini söyleyemiyorum. Philippe'in yaşlı bir insanın tutkusuna mağlup olmadığını, ama birinci karısını geri gönderip, bir ikincisini alıp, bunu muhafaza ederken, belli bir ahlâka ilişkin kuralları uyguladığını düşünüyorum. Bu ahlâk, hanedan ahlâkıydı. Kendini bir mal varlığına karşı sorumlu his-

setmekteydi. Tabii ki atalarından miras kalan senyörlüklerden oluşan "malikâne"ye karşı. Bu mirasla eklemlenmiş olan taca karşı da sorumluluk duyuyordu. Ama soyunun şanına karşı olanı en büyüğüydü. Babasından aldığı bu anamalı, oğluna teslim etmek zorundaydı. 1092'de, yalnızca on bir yaşında olan bir oğlu vardı ve ölüm bu yaştaki erkek çocuklarına pusu kurmuştu. Bu çocuk narindi. Bu, Suger'nin anlattıklarından bilinmektedir. VI. Louis'nin yaşamöyküsünde, İngiltere Kralı Kızıl Guillaume'un "bir miktar kötü talihle tek veliahdın ölmesiyle, Fransa tahtına" çıkmayı umduğunu hatırlatmaktadır[15]. Philippe artık Berthe'den başka çocuk bekleyemezdi. Ona yol vermenin tam zamanıydı: Onu krala bundan yirmi yıl önce vermiş olan Flandre Kontu Frizyalı Robert, Saint-Bertin Manastırı'nda ölüme hazırlanmaktaydı; kadının gönderilmesinin bu cephede doğuracağı "kin",[16] o an için daha az tehlikeliydi. Zaten bu kin fiilen de süremedi. Philippe, Bertrade'ı aldı. Bu iyi bir seçimdi. Capet monarşisinin aşırı bir geri çekilme anında, acil olarak yerine getirilmesi gereken görev, kralın Paris ve Orléans'dan elinden geldiğince yönettiği krallığı pekiştirmekti. Peşinde koşulması gereken ilk amaç artık, krallık soyundan büyük ailelerle parlak bağlar kurmak olmaktan çıkmıştı. Yapılması gereken Ile-de-France şatolarının etrafında güçlenen istilacı siyasal oluşumları zayıflatmaktı. Monfort, Normandiya'da yaklaşılan noktada, yani en fazla tehdit altındaki cephede yer alan, egemen konumda bir kaleydi. Bu kale Bertrade'ın erkek kardeşi Amaury'nin elindeydi ve Bertrade da annesi tarafından Norman prenslerin, "korsanlar kontu" I. Richard'ın soyundandı; bu kadın doğurganlığını kanıtlamıştı: Anjou Kontu'na erkek çocuklar doğurmuştu, Philippe'e de ikisi erkek, üç çocuk doğuracaktır. Ama bu çocukların meşru olmaları da gerekmekteydi. Demek ki soyun kaderi, kralın eşine tanınan statüye bağımlı olmaktaydı. Eğer basit bir nikâhsız karı sayılırsa, bu erkek çocuklar piç olacaklar ve Capetlilerin rakipleri umutlarını sürdüreceklerdi. Suger'ye göre, Kızıl Guillaume "tahta çıkma konusunda, Bertrade'ın çocuklarının hiç haklarının olmadığını" söylüyordu. Ama eğer ikinci evlilik yasal sayılırsa, tahtın boş kalması tehlikesi uzaklaşmaktaydı. Bu durumda, Philippe'in Bertrade'a karşı belki sahip olduğu iştahı çok rahatlıkla başka biçimlerde tatmin edebilecek olmasına rağmen, düğünün parlak olması, usulüne uygun bir şekilde kutsanması için elinden geleni yapmış olması ve büyük oğ-

15. **Vita Ludovici**, I.
16. HF, XIV, 745.

lunun bedeninin güçlü olduğunu kanıtlamasından önce, küçük oğullarının annelerini görünüşte bile uzaklaştırmaya razı olmamasının nedeni anlaşılmaktadır. Tutkusunun onu bu kadını yanında tutmaya zorlamış olması mümkündür. Ama ödevinin, hükümdarlık ödevinin onu, bu kadını her şeye rağmen tutmaya yönelttiği kesindir. Elli yaşını geçmiş bu adamın, sözünü ettiğim dönemde istisnasız tüm Fransa kralların öldükleri bir yaşa giren bu adamın cehennemden korkmadığını; herhalde zevkli bir şekilde içine girdiği bu tensel tutkudan, günahtan yüksek din görevlilerinin müdahalesiyle resmen arınmak istemediğini düşünmek mümkün müdür? O kendini suçlu saymıyordu, diğerleri de onu suçlu saymıyorlardı.

Eski tarihçilerin tarzında anlattığım olayın kendi, beni ilgilendirmemektedir. Onu açığa çıkarttıkları için kullanıyorum. Bu olayın harekete geçirdiği çalkantılar, böylesine sarsıntılarda çoğu zaman olduğu gibi olağan durumda sakladıklarını su yüzüne çıkartmaktadırlar. Olay derinlikleri çalkalamaktadır. Onun hakkında konuşurken, alışılmamış olandan söz ederken, bu arada aslında hayatın haklarında hiçbir şey söylenmeyen, yazılmayan, bu yüzden de ulaşılamayan alışılmış şeyleri hakkında da söz edilmektedir. Benim anlatım -şu eleştirel anlau- benim için önemli olan soruyu uygun bir şekilde sormama yaramaktadır: Bundan sekiz veya dokuz yüz yıl önce, Hıristiyanlaşmış Avrupa'da nasıl evlenilmekteydi?

Bu soruyu çeşitli açılardan ele alırken, feodal denilen toplumun nasıl işlediğini keşfetmeye çalışıyorum. Bu da beni, doğal olarak evliliğe götürüyor. Çünkü bu kurumun rolü, tüm toplumsal formasyonlarda, özellikle de yıllardan beri gözlediğim bu toplumsal formasyonda, temelli bir yer tutmaktadır. Gerçekten de, insan toplumları, hatta en fazla özgür olmak isteyen ve böyle oldukları yanılsamasına düşenleri bile, geleceklerine evlilik kurumları, birleşmeleri önceleyen kurallar, bu kuralların uygulanma biçimleriyle hükmetmekte, yapılarını muhafaza ederek kendilerini, bu toplumların kendi mükemmelliklerine dair oluşturdukları imgenin, simgesel bir sistemin işlevinde sürdürmeye çalışmaktadırlar. Evlilik ayinleri, kadınların erkekler arasındaki paylaşımını, kadınların etrafındaki erkek rekabetini, üremeyi resmileştirmeyi, toplumsallaştırmayı düzen içinde sağlamak üzere oluşturulmuşlardır. Babaların kimler olduğunu be-

lirleyecek bir başka soy aktarımını, yegâne belirgin olanı olan anadan soy aktarımına eklemektedirler. Meşru birleşmeleri diğerlerinden ayırmakta, bu birleşmelerden doğan çocuklara mirasçı statüsünü tanımakta, yani onlara atalar, bir ad ve haklar vermektedirler. Evlilik akrabalık ilişkilerini kurmakta, toplumun tümünü kurmaktadır. Toplumsal binanın kilit taşını meydana getirmektedir. Şövalyenin hangi ölçülere göre kadın aldığını görmezsem, feodaliteyi nasıl anlayabilirim?

Zorunlu olarak ortalık yerde, halka açık, törensel bir biçimde cereyan eden, bir hareket ve söz bolluğuyla çevrelenen evlilik, değerler sistemi içinde maddi ile manevinin bitişme noktasında yer almaktadır. Zenginliklerin kuşaktan kuşağa aktarımı, onun aracılığıyla kurala bağlanmış olmaktadır; evlilik buna bağlı olarak "altyapılar"ı desteklemektedir; onlardan ayrılması mümkün değildir -ve bu nedenle, evlilik kurumunun rolü, mirasın üretim ilişkileri içinde sahip olduğu yere göre değişmektedir. Öte yandan evlilik talih hiyerarşisinin her düzeyinde aynı değildir; limitte mal varlığı olmayan köle veya proleter doğal olarak birleşmekte, ama evlenmemektedir-. Ancak, evlilik madem ki cinsel faaliyeti düzenlemektedir -veya daha doğrusu, cinselliğin doğurgan kesimini-, o halde aynı zamanda esrarlı karanlık, hayati güçler, damar atışları alanına da, yani kutsalın alanına da ilişkin olmaktadır. Buna bağlı olarak, evliliğe hükmeden yasama iki tabakadan da, yani din dışından ve dinden (öyle diyelim) kaynaklanmaktadır. Bu iki düzenleme sistemi olağan olarak birbirlerine uyum sağlamakta ve karşılıklı dayanışma halinde olmaktadırlar. Ama bunların uyumlarının bozulduğu anlar da vardır. Bu geçici uyuşmazlık, evlilik uygulamalarını değişmeye, yeni bir dengeye doğru evrilmeye zorlamaktadır.

I. Philippe'in öyküsü bunu öğretmektedir: 1100'ler civarında Latin Hıristiyanlığı dünyasında iki evlilik kavrayışı, şiddetli bir şekilde zıtlaşmaktaydı. Sonuçta, bizim zamanımıza kadar aşağı yukarı sabit kalacak olan uygulamaları yerleşik hale getirecek olan, bunları şu anda yaşamakta olduğumuz yeni bir tartışma ve sıçramalı değişme aşamasına kadar sürdürecek olan bir çatışma, işte bu anda tüm keskinliğine ulaşmıştır. Kral Philippe döneminde bir yapı zorlukla yerleşmekteydi. Bunun neden ve nasıl böyle olduğunu anlamaya çalışıyorum. Ve bu bunalım o sıralar toplumsal ilişkileri dönüştüren aynı bütünsel hareketten kaynaklandığı için, araştırmam toplumun üç "tabaka"sına, üç işlevsel kategorisine ilişkin çalışmamın doğrudan

uzantısı olduğu için, onun tamamlayıcısını meydana getirdiği için, bu araştırmayı da aynı çerçevenin içine yerleştiriyorum: XI. ve XII. yüzyıllarda Kuzey Fransa'nın oluşturduğu çerçeve. Gözlem alanımı bu kez "iyi" toplumla, kralların, prenslerin, şövalyelerin dünyasıyla kısıtlıyorum, ama kırlarda yaşayan halkın davranış ve herhalde ayinleriyle, kasabadakilerinkinin aynı olmadığına ikna olmuş durumdayım. Fakat ortaya koyduğum soruna bir ilk yaklaşım olarak, tarihsel çalışma koşulları beni, kendimi şu şekilde sınırlamak zorunda bırakıyor: Bu dar toplumsal tabakadan uzaklaşıldığı anda, karanlık içine girilemez hale gelmektedir.

Karanlık bu düzeyde de çok yoğundur. İnceleme konum -evlilik uygulaması-, üç ana nedenden ötürü, ele çok zor gelmektedir. Öncelikle, yazı kullanımı -en azından zamanın aşındırmasına direnebilecek nitelikte olanı, özenli olanı- o sıralar henüz istisna olarak kalmaya devam etmektedir. Yazı, özellikle ayinleri saptamaya, hukuku belirlemeye, ahlâk ilkelerini ilân etmeye yaramaktadır. Demek ki bana yalnızca, saklı tutulan eylemlerin gözlendikleri, itiraf edilen davranışları meşrulaştıran ideolojik zırhın en sert bölümü olan yüzey kesimi teslim edilmiş olmaktadır. Kapı aralığından görebildiklerim, yalnızca vicdanın rahat olduğu alana ait olmaktadır. İkinci engel: Dinlediğim tüm tanıklar, daha önce söylediğim üzere, kilise adamlarıdır. Bunlar cinsellik ve daha da özel olarak kadın karşısında, meslek gereği olarak tiksinti duyan, evlilik konusunda deneyleri bulunmayan ya da bu konuda hiçbir şey söylemeyen ve sahip çıkmaya çalıştıkları iktidarı güçlendirme yeteneğine sahip bir teori ileri süren adamlar, bekâr (veya böyle gözükmeye çalışan) erkeklerdir. Demek ki, onların aşk, evlilik, bunlara ilişkin uygulamalar ve laiklerin kabul ettikleri şu diğer ahlâk konusundaki tanıklıkları, en güvenilir olanları arasında yer almamaktadırlar. Kilise mensupları ya bu ahlâkı kendilerininkiyle özdeş olarak göstermekte, ya da ahlâksızlıktan söz ederek, varlığını inkâr etmektedirler. Yazgıya boyun eğmeyelim: Evliliğe ilişkin tavırlara ilişkin olarak algılanabilecek şeyler, çoğu zaman olumsuz bir durumda olmak üzere, yöneltilen eleştiriler veya âdetleri değiştirmeye yönelik azarlamalar aracılığıyla, dışarıdan gelmektedirler. Ancak ne mutlu ki, bilgi aldığım metinler, bin yılı ile XIII. yüzyılın başı arasında yavaş yavaş çoğalmakta ve daha konuşkan hale gelmektedirler. Bunun nedeni, yüksek kültürün artan bir şekilde laikleşmesidir. Bu metinler, şövalyelerin yaptıklarına veya düşündüklerine dair bilgileri, giderek daha fazla aktarmaktadırlar. Demek ki araştırmam boyunca kronolojik

sırayı ve görüntüyü belirginleştiren ve renklendiren bu hareketi izleyeceğim. Ama bunu yaparken, biçimsel çerçevelerin dışında, gündelik anlatıların ötesine pek ulaşacağımı da ummayacağım. Sonuncu engel: Anakronizma tehlikesi. Bu belirsiz izleri yorumlarken, boşlukları hayal gücümü kullanarak doldururken, şimdiki zamanın bana öğrettiklerini geçmişe taşımaktan kaçınmalıyım. Çünkü âdetlerini incelediğim bu insanlar benim atalarımdır ve yerleşik hale gelişlerini izlemeye çalıştığım davranış modelleri bana kadar sağlam kalmışlardır. Sözünü ettiğim evlilik benimkidir ve kutsallığından arındırmak zorunda olduğum ideolojik sistemi söküp attığıma tam anlamıyla emin değilim. Ben bu konuda tarafım. Acaba hiçbir tutkum yok mu? Konumla benim aramda yer alan ve beni ondan uzaklaştıran bin yıllık zamanı çiğnememek için, farkı belirlemek için, sürekli bir çaba sarf etmem gerekmektedir, çünkü bu zaman aralığının, adeta görmek istediğim her şeyi kapsayan, içine girmemin olanaksız olduğu bir karanlık bölge içerdiğini kabul etmek zorundayım.

# II. RAHİPLERİN AHLÂKI, SAVAŞÇILARIN AHLÂKI

Her şeyi rahiplerin gözünden gördüğüm için, fark etmeye çalıştığım görüntünün, üzerine yansıdığı ekranı işin başında tartışılmaz bir şekilde kavramak, bana iyi olurmuş gibi gelmektedir; bu ekran Kilise'nin evlilik kurumuna ilişkin kavrayışıdır. Bu kavrayış ilk bakışta karmaşık olarak gözükmektedir. Eskiden Kilise'nin tümüne egemen olan ortak bir tavır olmamıştır; I. Philippe döneminde, yüksek Kilise görevlilerinin toplantılarında çatlak sesler çıkmaktaydı. Gerçekte bu konudaki teori dolambaçlı, tereddütlü bir uğraşla, yavaş bir şekilde oluşturulmuştur ve yüzyıllarca süren bu oluşturma çabası esnasında, birbirleriyle çelişen metinler, kat kat tabakalar meydana getirmişlerdir. Ancak bu teori yine de bir temelin üzerine oturmaktadır. Tanrı'nın mesajı, sözü, yani çok az sayıda kelime. XI. yüzyılın tüm piskoposları bu sözleri ezbere bilmekteydi.

Bu sözlerin bazıları Eski Ahit'ten, Yaratılış kitabından alınmıştı. Bunlar Yaratılış'ın ikinci anlatısında yer almakta ve dört tane ana önerme getirmektedirler.

1. "İnsanın yalnız olması iyi değildir" Tanrı insanın iki cinsli olmasını ve bu cinslerin birleşmesini istemiştir.

2. Ama bu cinsleri eşitsiz yaratmıştır. "Ona kendine benzeyen (*similesibi*) bir yardımcı (*adjutorium*) yapmalıyım." Erkek önce gelmiştir, önceliğini korumaktadır. O Tanrı'nın suretindendir. Kadın ancak bu suretin bir yansımasından ibaret olup, ikincildir. Havva'nın bedeni "Adem'in etinden" yaratılmıştır, bu da onu ast bir konuma koymaktadır.

3. Bu iki beden birbiriyle kaynaşmalıdır. "Erkek babasından ve annesinden ayrılarak karısına bağlanacak ve böylece onlar (yeniden) tek bir beden haline geleceklerdir": Evlilik birliğe götürmektedir.

4. Ancak evlilik eşitsizliği kaldırmamaktadır: Ast konumdaki kadın dayanıksızdır. Erkek onun yüzünden kaybolmuş, Cennet'ten kovulmuştur. Çift o andan itibaren mükemmel olmayan çiftleşmelere, birbirlerini utanmadan sevememeye mahkûm olmuştur ve kadın ek bir ceza olarak, erkeğin egemenliğine ve çocuk doğurmanın acılarına maruz kalmaktadır.

İsa öğretisi, bu başlangıç metninden destek almaktadır. İncil özetleri tarafından aktarılan birkaç söz, evlilik uygulaması hakkındaki iki belirgin soruya cevap getirmektedirler. Kocanın karısını boşamasına izin veren âdet, İsa'nın çömezlerini şaşkın durumda bırakmaktadır: İsa Yaratılış kitabına atıfta bulunarak, evliliğin çözülmez olduğunu ilân etmektedir. "Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmamalıdır". (Matta İncili, XIX, 6.) Böylece boşanma tek bir şık hariç, biçimsel olarak yasaklanmaktadır: İsa, "(kadının) zina yapmasından söz etmiyorum" demektedir. Matta tarafından aktarıldığı biçimiyle bu sözler, İsa'nın, zamanının tüm erkekleri gibi, kadının zina yapmasını çok ağır sonuçları olan bir hareket olarak gördüğünü düşündürmektedir. Ama Markos İncili'ne başvurulacak olursa (X, 12), ona göre iki eşin sorumluluklarının eşit olduğu ileri sürülebilir. Evliliğin bozulmazlığı ilkesi ilân edilir edilmez, çömezler yeniden sormuşlardır: "Eğer erkeğin kadın karşısındaki durumu buysa, evlilik uygun mudur?" (Matta, XIX, 10). Bu soru görünüşte tek bir noktaya ilişkin olmakla birlikte, sınırları belirsiz bir şekilde geri itilebilir niteliktedir. Çünkü Gökler Krallığı kendini, yeniden bulunan cennetle özdeşleştirmektedir; bu cennetin yeryüzünde kurulması için çalışmak isteyen kimse, tensel ar-

zuları çok aza indirmek, cinsel faaliyetini kısıtlamak, evlilikten vazgeçmek zorunda değil midir? Üstadın cevabı ikircikli olmuştur: "Gökler Krallığını amaçlayarak hadım olanlar vardır. Anlayan anlar".

Dinsel cemaatin ilk yöneticileri bu sözleri akıllarında tutmuşlardır. İsa'nın buyruklarına uyarak, Sezar'a ait olanı Sezar'a vererek, dünyaya olduğu haliyle uyum sağlamışlardır. "Herkes Tanrı'nın çağrısının onu içinde bulduğu durumda yaşamaya devam etsin"; "Bir kadına bağlıysan, ondan kopmaya uğraşma" (I Korentliler, VII, 17 ve 22). Ancak Paulus (I Kor., VII, 19) şunu eklemektedir: Önemli olan Tanrı'nın buyruklarına uymaktır". İlkel *ecclesia*'nın bünyesinde, bu emirlere dayalı bir kural bütünü yerleşmiştir. Bu bütün, yaratılış anlatısı tarafından açıkça ortaya konulmuş olan şu olgudan destek almaktadır: Dişiliğin başlangıçtan gelen, zorunlu tabiyeti. Petrus ve Paulus kadınlara şunu tekrarlarlarken, uyum içindedirler: "Tabi olunuz" (Petrus I, III, 1; Efesliler V, 21; Koloslular, III, 18). Nitekim evliliğin işlevlerinden biri , tam da bu eşitsizliği düzenlemektir: Tıpkı göksel ve yersel hiyerarşinin çeşitli katmanlarındaki üstle ast arasında, Tanrı ile Adem arasındaki gibi bir ilişki, daha alt bir kertede olan kadınla erkek arasında kurulmalıdır. Erkek kadına egemendir, onu "yürekten sevmek", ona "saygı duymak" zorundadır. Kocalar "narin" bir varlığa karşı "anlayışlı" olunuz (Petrus I); karınızı "bedeniniz" gibi seviniz; "karısını sevmek, kendini sevmektir" (Efesliler, V). Kaynağından dökülen ve oraya geri dönen aşkın tam dolaşımı olan *caritas*'ın hareketinin evli çift içinde mükemmelliğine ulaşması gerekmektedir, çünkü evrenin varlığı böyle mümkün olmaktadır; evlilik bu durumda Yaratıcı ile yaratılanı, Tanrı ile Kilisesi'ni birleştiren kırılma olarak ortaya çıkmaktadır. Aziz Paulus "Kadınlar tıpkı efendimize (Tanrı) olduğu gibi, kocalarına da tabi kılınmışlardır; nitekim İsa'nın Kilise'nin reisi olduğu gibi, koca da karısının reisidir. Kocalar karılarınızı, tıpkı İsa'nın Kilise'yi sevdiği gibi seviniz" diyerek bu durumu ifade etmektedir. Burada bir benzetmeden daha çok, bir yüceltme söz konusudur. Bu yüceltme, evliliğin bozulmazlığı ilkesini daha da güçlendirmektedir. Paulus, Tanrı adına konuşarak "Kadın kocasından ayrılmasın; ayrılık halinde, yeniden evlenmesin veya uyumlu olsun ve kocası karısından iğrenmesin" (I Kor., VII, 10, 11).

Ancak "zamanlar kısadır". İnsanlık İsa'nın geri dönüşüne hazırlanmalıdır. Bunun sonucu olarak "Erkeğin kadından vazgeçmesi iyidir" (I Kor., VII, I). Paulus bekârlara "Benim gibi olmak iyidir" (VII, 8); dul kadın "olduğu gibi kalırsa mutlu olacaktır" (40); "Kızını

evlendirmeyen daha iyisini yapmaktadır" (38); "Şu andaki felâketli durum yüzünden (bekâret) en uygun konumdur" (26); "Tanrı'ya tamamen bağlanmanın" zamanı gelmiş değil midir demektedir. Oysa "Evli olan dünya kaygılarına boğulur, karısının hoşuna gitmeye uğraşır ve böylece bölünür" (33, 55). Evlilik kuşkusuz yasaklanmamıştır. Ama kötünün iyisi olarak hoşgörülmektedir. "Kendilerini tutamayanlar"a, "iffetsizlik nedeniyle" (2) verilmiş bir tavizdir (6). "Yanmaktansa evlenmek iyidir" (8), çünkü şeytan "uçkuruna egemen olunamamasından" yarar sağlamaktadır (5). Erkeklerin karı almasına, artık bir daha günah işlememeleri için izin verilmiştir: Bu onun evlilikten temkinli bir şekilde yarar sağlamasını sağlamaktadır. "Karısı olanlar, sanki yokmuş gibi yaşasınlar" (2). En azından bir süre karılarından vazgeçerek "ibadete zaman ayırsınlar" (5). Yazı'nın öğrettikleri bunlardır.

Helenistik kültürel oluşumun bağrında oluşmakta olan ilkel Kilise'de, zahidane hayat eğilimi, öncelikle başka dinler tarafından uygulanmakta olan kurban ayinlerinin etkisi altında olmak üzere, daha da vurgulu hale gelmiştir. Kutsal şarap ve ekmek ayininin bir kurban töreni olarak düşünülmeye başlanmasıyla, bu törene katılanların önceden saflaştırılması ve ayini yönetenin de bakir değilse bile, en azından uçkuruna egemen bir kişi olması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Korentlilere Birinci Mektup'ta öneri olan şey, artık zorunluluk haline gelmiştir. Filozoflara özgü ahlâkın da duruma müdahalesi olmuştur: Bu ahlâk onların, geçici tatminler için kadınlardan yararlanmalarına izin vermekte, ama onları evlilikten uzak tutmaktaydı; çünkü evlilik evrenin gözlenmesi faaliyetini bozar, ruhu rahatsız eder; metres karıdan iyidir. Nihayet ve özellikle Hıristiyan düşüncesi, Doğu kentlerindeki entelektüelleri, evreni ruh ile madde arasındaki bir çatışma alanı olarak algılamaya tensel her şeyi kötünün damgasını yemiş olarak kabul etmeye yönelten güçlü bir akıma kapılmıştı. Böylece, cinsel birleşmeden duyulan tiksinti daha da güçlü hale geldi ve buna bağlı olarak bedenin çağrıları, üreme ve bunlara bağlı olarak evlilikten iğrenildi. Bedenden arınmadan ışığa doğru yükselmek mümkün müdür? Küçük lekesiz insan grupları, keşişler çöle çekilerek, kendilerini soyutladılar ve kadından duydukları dehşeti vaaz ettiler. Havari Andreas'a, Paulus'un çömesi Titus'a atfedilen yazılar bu red ahlâkını yay-

dılar. Azize Thecle'in safiyetini överken bedensel olmayan birleşmeleri, meleklerinki gibi olan manevi çiftleşmeleri övmekteydiler.

Latin Kilise babaları bu tavırları miras almıştır. Aziz Jerôme, Adem ve Havva'nın Cennet'te bekâretlerini koruduklarından hiç kuşku duymamaktadır. Bedenleri ancak düşüşten sonra, lânet içinde birleşmiştir. Demek ki tüm düğünler lânetlidir. Evliliği, meleklere can vererek gökyüzünü doldurmasından başka hiçbir şey meşru kılmamaktadır. "Evlilik olmasaydı, bekâret de olmazdı" Ama evlilik bizatihi kötülüktür. Zorunlu olarak zinaya düşen koca, eğer karısını belli bir sıcaklıkta severse, üstelik bir de uçkur düşkünü haline gelmekte, karısını da fahişe haline getirmektedir. Kadına ve evliliğe yönelik kuduruk bir kavganın tüm silahları, Jerôme tarafından *Adversus Jovinianum*'da bir araya getirilmiştir. Büyük Gregorius bu görüşlere çok yakındır ve onun etkisi kıyaslanamayacak kadar daha büyük olmuştur. Onun yazdıkları manastırlarda ve piskoposların çevresinde, aralıksız olarak okunmuş ve yeniden okunmuştur. Gregorius'a göre, ona rehberlik eden "ruhban"ın yönetimindeki insan toplumu iki parçaya bölünmektedir: Bir seçkinler grubu, uçkurlarına egemen olanların, kendilerini tutanların, tensel cazibeye direnenlerin grubu; evliliği reddetmeyen kadın ve erkeklerin "birleşme"lerinin oluşturduğu dökküntü bir grup. Bu ikinci grup aşağılık ve küçümsenmeye layıktır, çünkü evlilik insanları kaçınılmaz olarak lekeler. Zevk yüzünden lekeler. Adem'in günahından beri, çünkü insan kendini bırakmıştır, çünkü zihni bedenine egemen olma gücünü kaybetmiştir, heyhat artık bir uçkur düşkünüdür; bu günahtan beri, evliliğe ilişkin ilk yasa "hiçe sayılmıştır"[1]. Evlenmek hatadır. Kötü ile iyi arasındaki sınır, "çiftlerle", "kendini tutanlar"ın arasından geçmektedir.

Aziz Augustinus daha az katıdır. Herhalde, insanda zekâyı aydınlatan irade ile, cinsel damar atışları arasındaki mücadelenin sürekli olduğuna kani olmuştur. Ve Yaratılış metni üzerinde derin düşüncelere daldığında, tıpkı Aziz Ambrosius'un da yaptığı gibi, Adem'de insanlık durumunun payını ve Havva'da da duyumsallığın payını kabul etmektedir. Şeytan onu beden yoluyla zayıflatıp, ruhunu elde ettiğinde zafer kazanmıştır. Augustinusçu düşüncenin koskoca bir kesimine ikirciklik egemendir; kötülük bedenden, yani ast ve tensel olan kadından gelir; Augustinus tıpkı Jerôme ve Gregorius gibi "çiftleri" kendini tutanların çok altına, liyakat hiyerarşisinin en altına yerleştirmektedir. Ancak ilk günahla, tartışmasız bir şekilde kötü olan

1. **Regula pastoralis**, III, 27, pl 77, 102.

uçkur düşkünlüğüne av olan erkeğin, bu kötülük istilasına direnme gücünü koruduğunu kabul etmektedir. Bu noktaya, çiftleşmenin daha az kötü bir biçimi olan evlilik yoluyla ulaşmaktadır. Cinsel birleşmenin meydana getirdiği ve zina halinde ölümcül olan bu günah, evlilikte bağışlanabilir hale gelmektedir: Kefaretini ödemek mümkündür. Augustinus böylece iyi ile kötü arasındaki sınırın yerini kaydırmaktadır: Bu sınır artık çiftleri kendilerini tutanlardan değil de zina yapanları çiftlerden ayırmaktadır. Evlilikte hayır vardır. Evlilik iyidir, çünkü öncelikle insanların çoğalmasına ve gözden düşen meleklerin yerine seçilmişlerin gelmesini sağlayarak Cennet'i yeniden doldurmaya hizmet etmektedir. Evlilik cinsel haz düşkünlüğünü, yani kadını dizginlediği için özellikle iyidir. Yazdığına göre, cennette kötülük, arzunun "tıpkı kadının kocasına olduğu gibi, mantığa tabi olması gereken ruhun bu parçası"na nüfuz etmesinden kaynaklanmıştır. İlksel hiyerarşi, yani zihnin bedene egemen olması, belki de evlilik yoluyla yeniden kurulabilir. Tabii ki kocanın Adem'in zayıflığını asla göstermemesi ve karısına hükmetmesi koşuluyla.

Kötülüğün cinsiyetten geldiğine ilişkin baskıcı duygu kök salmışur. Bu duygu, Latin Kilisesi yöneticileri tarafından hemen getirilen çok sayıda yasağı açıklamaktadır. Çilekeşlik, eğer esas olarak cinsel zevki reddetme kararı değilse, nedir? I. Philippe ve Bertrade'ın 1105'te yüksek Kilise görevlilerine doğru yalın ayak başı kabak ilerlerken, beraberlerinde Paris'e getirdikleri çilekeşlik hali, bu özel "durum", öncelikle, cinsellikten kaçınmayı dayatmaktadır. Büyük günahkârların içine konuldukları bu istisna durumun dışında, evli çiftler sürekli olarak kendilerine egemen olmaya davet edilmekte, eğer buna uymazlarsa, hilkat garibesi veya en azından cılız çocuklara can verecekleriyle tehdit edilmekteydiler. Gün boyunca tabii ki birbirlerinden uzak durmak zorundadırlar, ama pazar gününü ve bayramları önceleyen gecelerde kutsallık nedeniyle, çarşamba ve cuma günlerinin önündeki gecelerde de çilekeşlik nedeniyle aynı şeyi yapmak durumundadırlar. Ve bunun dışında üç *câreme* yortusu süresince, Paskalya öncesindeki kırk günlük sürede, eylüldeki Kutsal Haç gününden önce ve Noel'den önceki gece yine birbirlerinden uzak durmalıdırlar. Koca kadının âdet dönemlerinde, doğurmasından önceki üç ay ve sonrasındaki 40 gün içinde de karısına yaklaşmamak zorundadır. Genç evlilerin kendilerini denetlemeyi öğrenebilmeleri için, düğünlerini izleyen üç gece boyunca saf kalmaları buyurulmuştur. Nihayet ideal çift tabii ki, ortak bir kararla mutlak bekârete bağlananıdır.

Latin Kilisesi yöneticilerinin hemen hepsi, ilk yüzyıllar esnasında, evlilikten iğrenç bir şeymiş gibi uzak durmuşlardır. Bu konumu kutsalın olabildiğince uzağına atmışlardır.

Gözlem alanı olarak seçtiğim bölgede, Karolenj dönemi canlı bir kültürel üretkenlik anı olmuştur. Kilise babalarının yaşamöykülerini anlatan metinler üzerinde düşünme, yeni bir başlangıç yapmıştır ve bu atılım öylesine bir genişliğe ulaşmıştır ki, 1000 yılında hâlâ kilise mensuplarının en iyilerini peşinden sürüklemektedir. Yves de Chartres ve benzerlerinin yararlandıkları kitap hazneleri, Karolenj döneminde oluşturulmuştur. Bu durum aynı zamanda, ruhani iktidarla dünyevi iktidarın, kültür tarihimizin hiçbir anında olmadığı kadar sıkı bir şekilde işbirliği yaparak, toplumu düzene soktukları bir dönemdir de. O tarihten sonra Frankların kralı artık kutsal hale gelmiş, bu ayin aracılığıyla da piskoposlar cemaatine dahil olmuştur; böylece onların ilân ettiği ilkeleri uygulatma durumundadır. Ama yumuşatarak. Meslektaşları olan Kilise ulularının, ayaklarını yere basmaya zorlayarak. İki iktidarın bitişmeleri, böylece çilekeşliği ve evlilik kurumunun ilham ettiği iğrenme duygusunu geriletmiştir. Hayatlarını incelemeye vakfetmiş kişiler Jerôme ve Gregorius'un yazdıklarını okumaya, bunları çoğaltmaya devam etmektedirler. Ama *Adversus Jovinianum*'dan uzaklaşarak, dikkatlerini Augustinusçu metinlere yönelttikleri, evliliğin iyi olarak neye sahip olabileceği konusunda derin derin düşündükleri görülmektedir. Laikleri iyiye yöneltme kaygısında olan piskoposlar, bu noktaya, evliliğe karşı iğrenme uyandırarak değil de, tersine bu durumu kutsayarak onu erdemli bir durumun mümkün çerçevesi olarak öndererek ulaşabileceklerini ve amaçlarını sağlayabileceklerini fark etmişlerdir. Dünyevi toplumun temellerini sağlamlaştırmak için, evliliği ahlâki hale getirmeye uğraşmışlardır.[2]

Frank Kilisesi'nin yöneticileri, 829'da Paris'te İmparator Sofu Louis'nin etrafında toplanmışlardır. Charlemagne'ın oğlu, merkezde İsa'nın yerini tutmaktadır. Bundan on yıl önce Kilise'nin bünyesini ıslah etmek için çalışmıştır. Şimdi de toplumun derin parçasını düzene sokmakla meşguldür. O sıralarda Constantinus'un Roması'nı yeniden yaşatma iddiasıyla, Roma'yı model alan imparator, bilgelerin ka-

2. P. Toubert, "La Théorie du mariage chez les moralistes carolingiens", **Il patrimonio nella società alto medioevale**, Spoleta, 1977.

nılarını dinlemektedir. Bu önerileri "güçlüler"e, kendi adına kılıç taşıyan ve halkı iyi davranmaya zorlayacak olanlara aktaracaktır. Böylece yeniden canlandırılan toplumsal bünye, Tanrı'nın olmasını istediği biçimlere geri dönecektir. Ruhları tarafından aydınlatılan piskoposlar konuşmaktadırlar. Laiklere yönelik söylevleri, tabii ki evlilik konusuna da değinmektedir. Bu söylevden bir özet, sekiz önerisi olan bir akıl defteri bölümü kalmıştır. Bunları aşağıda veriyorum[3]:

1. "Laikler evliliğin Tanrı tarafından ihdas edildiğini bilmelidirler (daha oyunun başında evlilik kurumu, Yaratılış metnine atıf yoluyla, kutsalın alanına doğru taşınmıştır).

2. "Evlilik şehvet düşkünlüğü nedeniyle değil de, çocuk sahibi olma arzusuyla olmalıdır" (burada başvuru Aziz Augustinus'a yapılmaktadır: Çocuk evliliği meşru kılar).

3. "Bekâret evliliğe kadar korunmalıdır"

4. "Bir karısı olanların metresi olamaz" (Ama evli olmayan erkeklerin bunu yapabilecekleri açıktır).

5. "Laikler karılarını iffetli bir şekilde seveceklerini ve zayıf yaratıklara karşı olduğu gibi, onların onurunu korumak zorunda olduklarını bilmelidirler."

6. "Karıyla olan cinsel ilişki, zevk alma niyetiyle değil de, çocuk sahibi olmak üzere olmalıdır, erkekler gebe karılarına yaklaşmaktan kaçınmalıdırlar"

7. "Tanrı'nın buyruğu üzerine, kadın zina durumu hariç boşanmamalı ve ona tahammül gösterilmelidir; karıları zina suçundan ötürü uzaklaştırılmış olanlar başka bir karı alırlarsa, Tanrı kelâmına göre zina suçu işlemiş sayılırlar"

8. "Hıristiyanlar akrabalarıyla cinsel temastan kaçınmalıdırlar."

Rahiplerin laiklere, yani "ekâbiran"a öğrettiği evlilik ahlâkı, bir erkek ahlâkıdır ve tek sorumlu olan erkeklere yöneliktir. Bu ahlâk üç esas dinsel kurala dayanmaktadır: Tekeşlilik, dıştan evlilik, zevkin uzaklaştırılması. Geriye kalan, düğün törenine kadar bakire kalma, karısını sevme ve onu onurlandırma gibi kurallar ikincil kalmaktadır.

Bu çok basit metin, Orléans Piskoposu Jonas tarafından hemen *Laiklerin Kurumuna Dair* adlı bir deneme haline getirilmiştir. Bu kitap, hatalarını görsünler, bunları düzeltsinler ve görevlerini yerine getirme konusunda daha yeterli olsunlar -yani halka örnek olsunlar- diye hükümdarlara tutulan şu aynalardan biridir. Eserin pedagojik yanı çok iyidir. İşlevleri askeri olan *bellatores*'e, Jonas, bir savaş, kusurlara

3. MGH cap, II, 1, 45, 46.

karşı yürütülecek bir mücadele önermekte ve zafer gecelerinde hissedilen sevinci vaat etmektedir. Ona göre evlilik, böylesine savaşlarda kullanılacak silahlardan biridir; bu silahların en yararlısıdır, çünkü en belalı hasım olan cinsel arzuya yöneliktir. Evlilik şehvet düşkünlüğünü iyileştirmek için ortaya çıkmış bir ilaçtır. Bu ilaç etkindir, ama tehlikelidir de, bu yüzden ihtiyatla kullanılması gerekmektedir. Savaşçı eğer bunu kötüye kullanırsa yumuşar. Jonas, toplumun belli bir kesimine uyarlanmış bir ahlâk durumunu, belli etmeden vaaz etmektedir. Keşişlere, rahiplere olduğu gibi evlilik dışı kalmayı değil de, ölçülülüğü getirmektedir. Hiçbir yasak yoktur, yalnızca ılımlılık vardır. Bu bir sağlık sorunudur, yani bedene ve dolayısıyla da ruha ilişkindir.

Orléanslı Jonas, evliliğin değerleri hakkında kendine soru sormaktadır. Aziz Augustinus'u okumuştur, ama aynı zamanda Ciceron'u da okumuştur ve *amicitia* 'yı bu değerlerin arasına yerleştirmektedir. Dostluk, yani sadakat, devletin gücünü oluşturan şu iyi uyrukların erdemi. Dostluktan düğüne, aşka geçmekte, evlilikte Tanrı ile yaratılan arasındaki mistik birleşmenin görüntüsünün yer aldığını kabul etmektedir. Ama bunun aynı zamanda, siyasal düzenin görüntüsü ve desteği olduğunu da unutmamaktadır. Çalkantıları defetmek üzere, hükümdarlarla ortak olarak çalışan bu papazların gerçekçiliği.

Demek ki evlilik hali iyidir. Ama bunun dereceleri vardır. Jonas üç durum arasında ayrım yapmaktadır. En altta ilkel tutkuları dizginleyen evlilik, günâhkar doğaya verilen bir tavizden ibarettir; ona bu nedenle tahammül edilmektedir. Daha da fazlası yapılmakta, amacı çocuk yapmak olduğunda, evlilik tavsiye bile edilmektedir. Eğer evlilik tüm cinselliğinden arındırılabilirse, onu açık etmek ve toplumu "kardeşler toplumu" haline getirmek mümkün olabilir. Ama bu mükemmel biçime ulaşmak olanaksızdır; bu aşağılık kesimde, şehveti çocuk doğurma eyleminden tamamen ayırmak, ne de evliliği "hatasız" hale getirmek olanaklıdır. Büyük Gregorius'un sözünü ettiği aykırı davranışlar kaçınılmaz niteliktedir. Ama kötülüğün kefareti hiç değilse çile çekilerek ödenebilir. Belki de çalışarak azaltılabilir. Piskoposu tarafından azarlanan iyi hükümdar kendini aşmak, *honesta copulatio*'ya yaklaşmak, bu elkitabı elinde olduğu halde, evliliği Tanrısal iradeye giderek daha uygun bir durumda yaşamak ve böylece kamusal düzenin korunmasına daha yararlı olmak zorundadır.

Bu düzen otuz yıl sonra sallanmaya başlamıştır. Kültürel Rönesans Kuzey Fransa'da zirve noktasındadır, siyasal yapı ise dağılmaktadır. Bu Rönesans ve bu dağılma Kilise adamlarını düşünmeye teşvik etmektedir. Özellikle tehlikelerin artıyor olması, baş teşvik unsurunu meydana getirmektedir. Örneğin Reims Başpiskoposu Hincmar evliliği fazlasıyla geniş bir şekilde incelediğinde, onu özellikle, şiddetin zincirlerinden boşanmasına göğüs geren bir sur olarak göstermiştir. O sıralarda yazılan eserlerden ikisini ele alıyorum, biri *Boşanmaya Dair*, diğeri *Kaçırılmanın Önlenmesine Dair*. Bu ikinci kitap, Göksel Kudüs'ün yeryüzündeki yansıması olan barış, kralın ve piskoposların birlikte korumakla yükümlü oldukları barış hakkında bir söylevdir. Barış açgözlülük ve alma arzusu yüzünden bozulmuş, paramparça olmuştur. Tıpkı güç kullanmanın onun yoldan çıkmış bir biçimi olmasında olduğu gibi, bu almak tutkusu da erkeksi bir suçtur: Erkek doğası gereği malları ve özellikle de kadınları kaçırmaktadır. Demek ki, düzene geri dönebilmek için "evlilik antlaşması"nın güçlendirilmesi gerekmektedir, çünkü kadınların barışçıl yollardan paylaşımı onun sayesinde olmaktadır ve öyleyse bu işlevin gerçekleşmesini sağlayan sivil, din dışı törenler yüceltilmelidir: Latincede *desponsatio* denilen, evlilik aktinin ilk aşaması, yani sözlüler arasındaki veya daha doğrusu, iki tarafın aileleri arasındaki anlaşma. Hincmar bunu kabul etmekte ve özellikle, diğer incelemesi olan *De Divortio*'da[4] bu bağın "insani âdetler"e uygun olarak "bu dünyanın yasaları"na göre oluştuğunu söylemektedir. Başpiskopos, evliliği aslında olduğu şey olarak görmektedir: Doğal yasalara tabi toplumsal bir kurum; tarafların eşit olmadığı bir "ortaklık". "Koca ile karı arasında mükemmel başat bir duygusal ilişki (*dilectio*) kurulmaktadır, ama bu birliktelikte yönetim (*praelatio*) erkeğe, itaat (*subjectio*) kadına düşmektedir. Erkek "yönetici"dir, hükmetmektedir. Ama hiyerarşi tamamlayıcılığı da dışlamamaktadır. Nitekim tıpkı ay ve güneş, su ve ateşin de oldukları gibi dişilik ilkesiyle erkeklik ilkesi birleşerek, birbirlerinin hatalarını karşılıklı olarak düzeltmektedirler. Evlilik içinde kadının düzenbazlığı kadar, erkeğin kabalığı da törpülenmektedir. Çocuklar bu evliliğin meyveleri olup, sevincin ve evliliğin sürekliliğinin kaynağıdırlar. Burada din adamı, Augustinusçu ahlâk yeniden sahneye girmekte, ama bunu tamamen, din dışı bir çatının içine sızarak yapmaktadır.

Fazlasıyla "Rönesans tarzında" olan ve Roma anılarından nasibini

4. PL 125, 658.

alan bu kavrayış, evliliği fiili olarak medeni hukukun alanı içinde saymaktadır. Hincmar, Sofu Louis'nin zamanında, Attigny Sarayı'nda tanık olduğu bir olayı hatırlatmaktadır[5]. Toplantı halindeki ulusların önünde bir kadın itham edilmiştir; günahını itiraf etmiştir, ama imparatordan kocasıyla kendi arasında geçen "namussuz şeyler" Hincmar bunların neler olduğunu söylememektedir- konusunda adalet istemektedir. Louis konuyu, o sırada toplantı halinde olan piskoposlara aktarmak zorunda olduğunu sanmıştır. Ama onlar bunu reddetmişler ve konuyu "laiklere ve çifte bırakmışlardır". Hincmar "bu soyluların hoşuna gitti" diye eklemektedir, "Çünkü karılarının fikrini alma hakkını kaybetmemişlerdir". Demek ki IX. yüzyılda Kuzey Fransa'da evlilik, rahiplerin henüz uzaktan karıştıkları işlerden biriydi. Metinlerde, kraliçelerinkilere ilişkin olanları hariç, hiçbir evlilik kutsamasına ilişkin atıf yoktur ve zaten onlarınki de taç giyme tören ve kutsamaları içinde yer almaktadırlar. Örneğin 856'da bir Sakson kralıyla evlenen, Kel Charles'ın kızı Judith'in (Hincmar dinsel töreni düzenleyen kişidir) ve 866'da bizzat Kel Charles'la evlenen Ermentrude'ün düğünlerinde böyle olmuştur. Bourges Piskoposu kendi yargısına tabi rahiplerin, düğünlere katılmalarını yasaklamıştır. Çünkü "düğünler" gerçekte, evlilik antlaşmasının arkasından gelerek, vücutların birleşmesini kahkahalar ve içki âlemleri içinde kutlamaktadırlar. Ama evlilik anlaşmasının yapıldığı *desponsatio* çok daha edepli bir tören olduğu için, Orléans ve Bâle diyakozlukları hariç, rahipler bunlara katılmaktadırlar. Evliliği kuran ayinler "halk kesimi"nde veya daha doğrusu kültürün din dışı kesiminde yer almaktadırlar. Karolenj kronikleri, hükümdar evliliklerine ilişkin olarak sevinç anlarından ve gelini yatağına kadar götüren kafileden söz etmemektedir. Hukuktan çok iyi anlayan Hincmar evliliği, klasik Roma geleneğine atıfta bulunarak, sivil biçimleri içinde tanımlamaktadır: *Copula*'nın, meşru evliliğin "özgür ve eşit mertebeden kişiler arasında kurulduğunu" söylemektedir, " özgür kadın erkeğe babasının kararıyla verilmekte ve yasaya göre çeyizle donatılmakta ve herkese açık düğünle onurlandırılmaktadır" Ve *commixto sexuum*, cinslerin kaynaşması birleşmeyi tamamlamaktadır[6]. Duaya veya herhangi bir kilise müdahalesine dair hiçbir atıf yoktur.

Oysa, Hıristiyanlık tarihinin bu dönemi boyunca, dinsel düşünce doğrudan kutsal metinlere dayanmaktaydı. Bu düşünce vaftiz, kutsal

5. PL 125, 655.
6. PL 126, 137, 138.

şarap ve ekmek ayini ve çile çekme konularında üretken olmuştur. Evlilik konusunda kilitli kalmışur, çünkü bu konuda kutsal metin yoktur. Ne Hincmar, ne de çağdaşları rızanın değeri konusunda kendilerine soru sormuşlardır; iman aktarımını, vücutların birleşmesine nazaran ayrıcalıklı hale getirmişlerdir. Ama yine de onların bu boşluğu doldurmaya hevesli oldukları hissedilmektedir: *Fausses Décrétales*'i kotaran bilginler, bunun içine, Papa Calixtus ve Evaristus'a atfedilen, evlilik kutsamasına ilişkin metinlerin katılmasının iyi olacağını düşünmüşlerdir. Ve Hincmar'ın "meşru düğünler" adını verdiği kavram aracılığıyla, el yordamıyla ilerlediği görülmektedir; bu düğünler vücutları birleştirerek evliliği "doğal toplum" içinde kurmakta, ama onu başka bir şeye, başka "mistik" düğünlerin içinde gerçekleşen şu "esrar"a, "işaretler"e doğru taşımaktadır. Bunlar İsa ile Kilise arasındaki ruhani ilişkinin işaretleridir. Hincmar aramakta, ama tatmin olmamaktadır. Fakat sahip olduğu kelime haznesi ve zihinsel aletler daha ileri gitmesine izin vermemektedirler. Uzun bir red geleneğinin ağırlığı onu felç etmektedir.

Karolenj Fransası'nda evlilik kurumu, fiili durumda kutsallığın kıyısına sürgüne gönderilmiş durumdaydı. Ama kamusal barışın ana temelini oluşturduğu ve devlet yapıları, piskoposları bu barışın korunmasına sıkı bir şekilde ortak ettiği için, Kilise yöneticileri evlilik kurumuyla, öncellerinin ilgilendiklerinden daha fazla ilgilenmek ve onunla daha az iğrenerek meşgul olmak durumunda kalmışlardır. Krallığın, yani dünyevi toplumu düzene sokma iktidarının kutsal bulunmasıyla hazırlanan, evliliğin yavaş ve çok tedrici kutsallaştırılması hareketi bu anda yola çıkmıştır. Kurumun törensel zarfı tamamen din dışı kalmaktadır, ama belli bir ahlâk buraya sızmaya başlamıştır. Evliliğin değerlerini yüceltmeye davet edilen din uluları, vurguyu iki beklentinin üzerine vurma konusundaki fırsatı kaçırmamışlardır. Bir yandan, Auxerreli Remi'nin dediği gibi "tek karı konusundaki İncil yasası"[7], örneğin karılarını değiştiren II. Lothaire veya Kont Etienne gibi prenslere yönelik olmak üzere, yüksek sesle ilân edilmiştir. Diğer yandan, yedi göbek geriye giden bir yeğenlik ilişkisine sahip olunan kimselerle evlenmek kesin bir şekilde yasaklanmıştır; bu konuda göbekler Germen tarzına göre saf, *per gernicula* olarak düz çizgi halinde he-

7. PL 131, 87.

saplanmakta, kuşaktan kuşağa sonuncu kişiye ulaşılmaktadır.

Böylesine bir akraba evliliği yasağı kapsamını oluşturan, yedi göbeğe yaygınlaştırılan kandaşlık, kelimenin tam anlamıyla ölçüsüzdür ve o kadar fazla sayıda insan yasak kapsamına girmektedir ki, bu kısıtlamaya uymak hemen hemen olanaksız hale gelmiştir. Kural bizi şaşırtmaktadır. O dönemin bilginlerini de göze görünür bir şekilde şaşırtmaktaydı. Bunun dayanağının ne olduğunu boşuna aramaktaydılar. Kutsal Yazı'da bu yasağı doğrulayan hiçbir şey yoktu: 18-20 numaralı Lévitique yazıları bundan yüz kere daha az kısıtlayıcıydı. Roma yasasında altıncı ve yedinci göbeğe atıf vardı, ama bu miras konusundaydı ve Romalıların gidiş-geliş halindeki göbek hesaplama yöntemleri, evlilik yasağı içinde kalan yeğenleri yirmi kat azaltmaktaydı. 829 tarihli Paris ruhani meclisinde yasak, açıklama getirilmeksizin ilân edilmiştir. Hiç kimse, hatta bu konudaki son ümit olan Sevillalı İsidorus bile, bu alanda tatminkâr bir açıklama getirememektedir. Bu ikinci talebin evliliğin çözülmezliğine ilişkin olan birincisiyle kökten bir çelişki içinde olması da dikkat çekicidir: Akraba evliliği karinesi, zinada olduğu gibi, boşanmaya izin vermenin ötesinde, bunu zorunlu kılmaktaydı.

Karısını boşamamak gerektiğini, akrabasıyla evlenmemek gerektiğini sürekli tekrarlamak zorunda kalan piskoposların ısrarı, bu iki noktaya ilişkin çabaların bir engele çarptıklarına tanıklık etmektedir. Bu talepler evliliğin kavranış ve yaşanışına ilişkin farklı tavırlara çarpmaktaydılar. Direnç, rahiplerin inanmak istedikleri gibi, kötü niyetli bir itaatsizlikten, bir düzensizlikten kaynaklanmamaktaydı. Başka bir düzenden, başka bir kural, ilke bütününden gelmekteydi. Bu bütün, Hıristiyanlık gibi ithal malı olmayıp, tamamen yerliydi ve bu bütün hakkında, ortaya çıktığı görülen direncin kendisinden başka bir şey bilmiyoruz, çünkü yazı yoluyla değil de, belleklerde korunmuştur ve yalnızca törenlerde, görünmesiyle kaybolması bir olan sözlerde ve hareketlerde açığa çıkmıştır. Karanlığın içinde sondaj yapan, engeli yoklayan, savaşçıların ahlâkının ne olmuş olabileceğini resmetmeye, bunu tahmin etmeye körlemesine uğraşan tarihçi, manikeizmden korunmalıdır. O da onun tehdidi altındadır.

Bu ahlâk diğeriyle, vahşetin uygarlıkla veya çok daha basit olarak, maddenin ruhla zıtlaştığı gibi zıtlaşmamaktaydı. Laik ahlâkın üzerinde yer aldığı simgesel sistem ve evlilik uygulamaları yalnızca maddi değerler temeli üzerine yaslanmamaktaydılar; üretim, para, pazar, bizim kültürümüzde olduklarının tersine, anahtar terimler değillerdi. Nasıl

evlendiklerini öğrenmeye çalıştığım insanlar, öncelikle ekonomik çıkar terimleriyle akıl yürütmüyorlardı. Bu cinsten kaygıları, incelediğim dönemin sonunda, XIII. yüzyılın başında, şövalyelerin bilinci içinde henüz marjinal kalmaktaydılar. Ancak bu marjinallik aristokratik toplumun altında, onun alanının sınırlarında, hükümdarların halk kitlesi içinden kendilerine yardımcı olarak seçtikleri ve bu yüzden yükselen kamu görevlileri ile devlete mal sağlayanlar arasında oluşan zihinsel tavırların istilasına rağmen sürmekteydi; her elinde iktidar tutanın sahip olduğu *cupiditas*, mal düşkünlüğü, alma arzusu, bu etkiler altında *avaritia*'ya, para tutkusuna dönüşmeye başlamıştır. Aristokratik değerler sisteminin kilit taşı kuşkusuz, XII. yüzyılda Latince yazılmış olan metinlerde *probitas* adı verilen, cesur olma niteliğidir, yani hem cesaret, hem de cömertlik niteliklerine sahip olan beden ve ruhun kahramanlığı. O sıralarda herkes bu ana niteliğin kan yoluyla aktarıldığına inanmaktaydı. Aktarım; ve işte evliliğin işlevi: Erkeksi değer olan bu kahramanlığın bir kuşaktan diğerine taşınmasını şeref içinde, uygun ve "dürüst bir şekilde" sağlamak; niteliğini bozmadan kanı yaymak, yani o zaman denildiği gibi, bu işi kanın yozlaşmasından kaçınarak yapmak, yani soydan gelen niteliklerinin kaybolmasını önlemek. Evliliğin işlevi kahraman bir soy sürdürücüsüyle, değerli bir atanın adını ve kanını taşıyacak olan meşru oğlunu kendi kişisinde yaşatacak olan bir kadını birleştirmektir. Her şey kadına bağımlıdır. Nitekim kadın, bugünkü bazı Kara Afrika kültürlerinde olduğu gibi, basit bir geçiş yeri olarak görülmemiştir. Karolenj ve Karolenj-sonrası Avrupası'nda bir kadın spermasının varlığına veya hiç değilse çocuğun doğumunda kadın ve erkeğin eşdeğerli işbirliğine inanılmaktaydı ve cinsel ilişkilerin ilk etkisinin, iki kanı ayrılmaz bir şekilde birleştirmek olduğuna da inanılmaktaydı. Savaşçılar, düşündükleri hakkında hiçbir şeyin bize doğrudan ulaşmadığı bu adamlar arasında, evlilik ahlâkının üzerinde yükseldiği ilksel temeller böyle olmuşa benzemektedir.

Hiç değilse kişiliklerinin yarısı itibariyle savaşçı olan kralların ne düşündükleri hakkında biraz bir şeyler biliyoruz. Sivil iktidarın yeniden kutsallaştırılmasını belirleyen yazı yoluyla, onların hükümleri bize kadar ulaşmıştır. Ve ruhani ile dünyevi güçler arasında aracı olan bu hükümdarlar, piskoposlar tarafından yayınlanan hükümlerden yal-

nızca, din dışı ahlâkı fazla rahatsız etmeyenlerini hesaba kattıklarından ötürü, *capitularis*'ler halinde kaydedilen krallık kararları aracılığıyla, bu ahlâkın bazı çizgilerini, kilise adamlarının talepleriyle en fazla uyuşanlarını fark edebiliyoruz. Yani hemen hepsini: Bu durum özellikle o sıralar kız kaçırma denilen eylemin takibine ilişkin olarak görülmektedir.

İnsan kaçıranların peşine düşme görevini, tıpkı kundakçıların, katillerin ve hırsızların peşine düştüğü gibi, kralın yerine getirmesi gerekiyordu: Feodal dönemde insan kaçırma, doğrudan doğruya Karolenj krallık adaletinden türeyen, dört kan adaleti durumundan biriydi. Piskoposların desteğindeki kral, kutsal kurallara göre, barış içinde kurulmamış evlilikleri bozmak zorundaydı: Böylesine birleşmeler evlilik değildi. Bunları bozmak, kaçırılan kadını geri almak, onu kimden alınmışsa ona iade etmek, böylece toplumsal dokunun parçalanmasını önlemek, aileler arasında çıkacak kan davalarının toplumun üst kesimlerine yayılmasını önlemek gerekmekteydi. IX. yüzyıl başı *capitularis*'lerinde, bu niyet çok açıkça görülmektedir. Bu fermanlar, kaçıran ile kaçırılanın birleşmelerini gayrimeşru ilân etmektedir. Eğer kız başka bir erkeğin sözlüsüyse, bu adam onu alabilir ve meşru karısı yapabilirdi; eğer adam kızı artık istemezse, akrabaları bu kızı, onu kaçıran hariç, kimi isterlerse ona verme hakkını korumaktaydılar. Bunun esas nedeni, sözlünün ailesinin aşiretinin, kaçıranın aşiretine saldırmasını önlemekti. Nitekim eğer kız hâlâ bekârsa, *desponsatio* ile daha önceden birine bağlanmamışsa, yasadışı olarak oluşan çiftin meşru çiftler arasında yer alabilmesi için babanın rızasıyla, hafif bir tövbe cezası yeterli olmaktaydı. Olgu açıktır: Evlilik özgürce verilen bir karara bağlıdır -tabii ki çiftlerin kararı değil-: Kadının akrabalarının serbest kararı.

Öte yandan, IX. yüzyıldan zamanımıza kalan az sayıda metinden, kız kaçırmanın her yerde varolduğu anlaşılmaktadır. Dullar, rahibeler, sözlü veya sözsüz kızlar, evli kadınların hepsi de, genç erkek sürüleri tarafından peşine düşülen avlar olarak gözükmektedirler. Bu danışıklı kaçırmaların çok sayıda olduklarını düşünmek gerekir; bunlar hukuk ile kuralların dayattıklarını atlatmaya yaramaktaydılar. Kız kaçırma kocalar için karılarından kurtulmanın bir yoluydu, bunlar karının kaçırılma işini kendileri ayarlamaktaydılar. Erkek kardeşler için kız kardeşlerini mirastan mahrum bırakmanın bir yolu olan kız kaçırma, baba için de ağır düğün masraflarından kurtulma olanağı olmaktaydı. Bu muhteşem şiddet hareketinin nedenleri arasında hiç kuşkusuz, Hinc-

mar'ın üzüntüyle söz ettiği şu alma arzusu, şu vahşi edinme tutkusu da yer almaktadır. Nihayet, toplumsal ayinlerin de rolü bulunmaktaydı ve bunlar belirleyici nitelikteydiler. Kız kaçırma, tıpkı Jacques Rossiaud'nun incelediği Rönesans-öncesi Fransız kentlerindeki ortaklaşa tecavüzün olduğu gibi, bir oyun, gençlerin bir oyunu değil miydi? Evliliği Hind-Avrupa kültürel sistemi[8] içinde ele alan Georges Dumézil, iki zıt biçime indirgenen dört evlenme biçimini birbirlerinden ayırmaktadır. Bunlardan birinde kız, meşru bir değişimin nesnesidir; babası tarafından verilmekte veya koca tarafından satın alınmaktadır; bu iş kamusal barışı yücelten gösterişli tavırlar esnasında, çok açıkça ve törensel bir biçimde olmaktadır. Diğerinde ise bu barış inkâr edilmekte; bireysel, özgür, her tür denetimin dışındaki bir eylem tarafından bozulmaktadır: Ya kız kendini vermekte ya da bir efsane kahramanı tarafından alınmaktadır. Bu iki tip arasındaki ayrım bana, incelediğim dönemde ve özellikle de din dışı kültürün karanlıktan çıktığı XII. yüzyılda çok net olmak üzere, aristokrasi mensuplarına "yaşlı" veya "genç" olmalarına göre önerilen iki davranış modeli arasında vurgulanan ayrıma tekâbül ediyormuş gibi gelmektedir. Tabii ki o dönemde yapıldığı üzere, yaşlılıktan ve gençlikten iki yaş grubunu değil de, iki değer sisteminin toplumsal pratik üzerinde kırılmasının anlaşılması halinde: Bir yanda düzen ve bilgelik değerleri -birinci işlev-, diğer yanda da taşkınlık ve canlı güç değerleri -ikinci işlev-. Malmesburyli Guillaume, I. Philippe'e "yücelik" ile "aşk"ın bir arada yürüyemeyecekleri serzenişinde bulunduğunda, kadınlar karşısındaki iki davranış biçimini hatırlatmaktaydı: Biri durmuş oturmuş, diğeri de genç insanlara uygun olanı. Yazarımız bir olaydan hareketle romanlaştırarak, entrikanın merkezine alışılmamış ve sapkın bir eylemi koymaktadır: Kırklı yaşlarını sürmekte olan bir kralın geceleyin kız kaçırması. Avrupa'nın XI. veya IX. yüzyıl yüksek toplumundaki başlıca zıtlaşma, genç erkeklerle daha yaşlılarını karşı karşıya getireni değil miydi? "Gençlik" tarafından izlenen davranış kalıbı bu çatışmalı durumdan kaynaklanmıyor muydu? Bu kalıp kadınları kocalarının veya onlarla evlenecek olanların burunlarının dibinden kaçırmaya dayanmıyor muydu? Bu eylem ile, soylu erkek çocukların eğitiminde ne denli bir role sahip olduğu bilinen av arasındaki ilişki aşikârdır. Yavaş yavaş simgesel ve oyunsal alana doğru itilen bu kaçırma ayininin XII. yüzyılda denetim altındaki bir oyuna indirgendiği görülmektedir: Sa-

8. G.Dumèzil, **Mariages indo-Européens**, Paris, 1979 (Hind-Avrupa evlilikleri).

raylı aşkı. Ama tüm belirtilerin öyle düşündürttüğü üzere, bu ayinler gerçeklikleri içinde, Karolenj aristokrasisi tarafından uygulanmaktaydı. XI. yüzyılın sonunda tüm Kilise adamlarının iyi evlilik konusunda aynı kavrayışa sahip olmadıklarını daha önce söyledim. Savaşçılar da bu konuda ittifak halinde değildiler. Karolenj kralları tarafından çıkartılan kız kaçırmayı önlemeye yönelik fermanlar, soyluların yalnızca bir bölümünün, *seniores*'in, aile reislerinin beklentilerine cevap vermekteydi: Bunlar piskoposlarla fikir birliği içinde, gençlik atılganlığının onların iktidarından bir parça kopartmaması için, düzen'den söz etmekteydiler.

Eğer bu iktidarlar, bu düzen, toplumun temel kesimi, toplumsal olarak kabul gören, istikrarlı, bilgeliğe uygun olarak barış içinde oluşan çiftler hesaba katılacak olursa, başka bir çizgi daha keşfedilmektedir: Çift olarak yaşamanın tek bir resmi biçimi yoktur. Hincmar ona ilişkin temelleri, çeyizi, kızın hangi hareketlerle verildiğini anlatırken, bunlardan birinden söz etmektedir; sırf bu biçimi belirleyen "yasal evlilikle çift olma" adını kullanmaktadır; yani "yasa"ya, Roma yasasına uygun olarak. Bunu anlatırken, bu evlilik biçimini, varlıklarını dolaylı olarak kabul ettiği diğer biçimlerden ayırmaktadır. Daha 829 yılında piskoposların Sofu Louis'ye sundukları rapor, bu çeşitliliği dile getirmekteydi. Bu rapor "karı" ile "nikâhsız karı"yı zıtlaştırmaktaydı. IX. yüzyıl bilginleri Antik Roma'yı harabeleri içinde ayağa kaldırdıklarını iddia etmekteydiler. Eski imparatorlar tarafından yayınlanan yasa derlemeleri, *connubium legitumum* adı verilen bir evlilik modelini unutulmuşluktan kurtarmaktaydılar; bu modelin kesin önermeleri bulunmaktaydı ve özellikle de çiftlerin özgür ve aynı toplumsal konumdan olmalarını gerektirmekteydi. Ama bilginler bu metinlerde, yine tamamen resmi, ama daha basit ve çok daha yaygın olan nikâhsız evlilik modelini de keşfetmişlerdi. Kilise bu çok yaygın olan çift haline gelme biçimini eskiden geçerli olarak kabul etmiş ve bunu 398 yılındaki Toledo ruhani meclisinin 17 nolu dinsel hükmüyle, biçimsel olarak da belirlemişti. Tekeşlilik konusunda hoşgörüsüz olan Frank piskoposları, 829'da bir erkeğin ancak tek bir eşi olabileceğini bildirmişlerdir. Ama tam evliliğin olmadığı durumlarda, nikâhsız evliliği hoş görmekteydiler. Bu gerekliydi. Toplumu tahrip etmeyi düşünmüyorlardı. Ve bu çifte yapının avantajları da yok değildi: Dinsel hükümlerin esneklik içinde uygulanmasına olanak vermekteydi. Bir rahibin karısının olmasına izin verilmezdi, ama nikâhsız bir eşi olabilirdi; nikâhsız ka-

rısını kovarak "meşru bir evlilik" yapan bir savaşçı, bu nedenden ötürü iki evli sayılmazdı. Diğer bir dinsel metni, Papa I. Leon'un mektubunu zikretmek yeterliydi[9]. "Nikâhsız karısına yol verdikten sonra evlendirilen adam, yeniden evlenmekte değildir; birincisi tam bir evlilik değildir... bir adamla birleşen her kadın *(juncta)*, bu adamın karısı *(uxor)* değildir". Bu sözler âdetlerin asla sarsalanmamasına olanak vermekteydi.

Frank evlilik hukuku iyi bilinmemektedir. En fazlasından, Roma "meşru evliliği"nin eşdeğerlisi olan *muntehe*'nin, basit ilişki olan *friedelehe*'nin çok üstünde olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu ikinci kesimden birleşme, genç erkek çocukların "şeref"lerini bağıta sokmadan, onların cinsel faaliyetlerini disipline sokmaya yaramaktaydı. Nitekim, böylesine birleşmelerden, meşru çiftlerde olduğundan daha az güvenceye sahip mirasçılar doğmaktaydı; eğer baba daha üst mertebeden bir evlilik yaparsa, ikinci kadının çocukları birincisininkilerin önüne geçmekteydiler. Bu cins birlikler daha az katı olup, çoğu zaman geçici nitelikte olmaktaydılar. Ama törensel bir şekilde kutlanan resmi birleşmelerdi. Bekâretin bedeli olan *morgengabe*, gerdek gecesinin sabahında ödenmekte ve olayın kamusal niteliğinin simgesi olmaktaydı. Kız verilmekten daha çok, ödünç verilmiş durumdaydı. Ama ailesi onu sözleşmeyle, özgür kararla, barış içinde, törensel olarak ödünç vermişti.

İki cins karı alma biçiminin olması, Charlemagne'ın tavırlarında da görülmektedir; bunlar çok sonradan dinsel hukukun kapsamına girmişlerdir. İmparatorun kızları vardır. Onları evlendirmemiş, vermemiştir, çünkü tahtta hak talep edeceklerin sayısının artacağından çekinmektedir. Bu kızları kendi evinde ve kendi *munt*'unda, iktidarında tutmuştur. Onları *friedelhe* olarak ödünç vermiş, böylece, meşru evliliklerden doğanlarına nazaran hakları olmayan torunlara sahip olmuştur. Kendine gelince, dört tane meşru karının (birini hemen boşamış, diğerleri de birbirlerinin ardı sıra ölmüşlerdir) ve en azından altı geçici ilişkinin dışında -bunlar dul kaldığı dönemlerde akdettiği, meşru evlilikler kadar kamusal birleşmelerdir-, ilk tam evliliğinden önce *friedelfrau* (kadın arkadaş) olarak aldığı Himiltrude adında birinin varlığı bilinmektedir. Papa II. Stephanus bu birliği meşru saymıştır. Bu birlikten doğan erkek çocuğa bir kral adı olan Pépin verilmiş ve imparator onu kendi yerine geçecek kişi olarak belirlemiştir. Ama Charlemagne 806'da sahip olduklarını paylaştırırken, onu gerçek

9. PL 54, 1204.

oğulları arasında saymamış, krallığını ona bırakmamıştır. Pépin buna karşı çıkmış, çıkardığı isyandan sonra, ihtiyarların geçici heveslerinden doğma gerçek piçler gibi bir manastıra kapatılmıştır. Onun hesabına bir talihsizlik olarak, imparatorun sonraki *muntehen*leri üretken olmuştur.

Bu kadar esnek olan bu evlilik bağının kullanımı sürekli olmuştur. Yazılı kaynaklar onun, X.-XI. yüzyıllar Kuzeybatı Fransa aristokrasisinin içinde sağlam bir şekilde kök saldığını göstermektedirler. Belki de İskandinav göçleri nedeniyle, kurum bu bölgede yeniden canlanmıştır. Ondan herhalükârda "Danimarka tarzında" bir evlilik olarak söz edilmektedir. Daha sonraları, 1040-1048 civarında Raoul Glaber, *Tarihler* adlı kitabının 4. bölümünde bu konuda şunları söylemektedir: "Normanlar Galya'ya gelişlerinden itibaren hep, gayrimeşru birleşmelerden doğan prenslere sahip oldular (bu özellikle, annesi Normanlar Kontu Robert'le *more danico* evlenmiş olan Fatih Guillaume'un durumuydu; Guillaume bu nedenle Piç lâkabını taşıdı; annesi daha sonra, herhalde bir vikontun meşru karısı oldu). Ama eğer Yakub'un nikâhsız karılarından olma oğulları düşünülecek olursa, bu uygulamada kınanacak bir yan bulunmayacaktır (Raoul Glaber kesiş olup, ahlâk kavramı katıdır; ama ne bu cins evliliklerin mahkûm edilmesi, ne de bu birleşmelerden doğan çocukların küçümsenmesi gerektiği yargısına sahiptir; bu konuda Eski Ahit'e atıfta bulunmaktadır; nitekim bu kitapta yer alan evlilik uygulamaları, piskoposların önerdiklerine pek uygun değildir; methiyeciler Karolenj Kralı'nı Süleyman veya Davud'la kıyaslamaya kalkıştıklarında dikkatli olmak zorundaydılar ve cinsel konularda Kilise'nin talepleriyle sürtüşme içinde olan herkes, bu taleplerle çelişen kanıtları İncil'de bulma konusunda hiçbir güçlüğe uğramazdı)". Glaber, oğulları, doğumlarının niteliğine rağmen, tıpkı diğer kardeşleri gibi babalarının tüm saygınlıklarını miras alan ve patrik unvanına sahip olan "Yakub'un nikâhsız karılarını düşünelim" demektedir. "İmparatorluk döneminde, Roma İmparatoru'nun annesi Helene'in nikâhsız bir karı olduğunu da unutmamak gerekir". Ancak, tıpkı Frank döneminin *friedelfrauen*'den olma çocukları gibi, *more danico* karıların çocukları da, X. ve XI. yüzyıllarda ikinci dereceden mirasçılar olarak sayılmaktaydılar. Piç Guillaume babasının yerine geçebilmek için sert bir mücadeleye girişmek zorunda kalmış ve tahtın intikali konusunda kaygıları olan I. Philippe, daha önce söylediğim üzere, evliliğinin tam anlamıyla meşru olduğunu kabul ettirmek için çok uğraşmıştır.

Nikâhsız evlilik uygulaması iyi tutmuştur, çünkü aile çıkarlarına hizmet etmektedir; bu uygulama gençliği fazla açık bir şekilde zaptü rapta almadan ve üstelik din dışı değerler sistemine fazla dokunmadan, mirasları korumaktadır. Bu sistem erkeksi kahramanlığı yüceltmekte; bu savaşçıların, bu avcıların güç serüvenlere dair düşlerini canlı tutmakta, genç erkekleri maceraya girmeyi teşvik etmektedir. Bu gençler bu maceralardan kadın arkadaşlarla geri dönmektedirler. Bu rastlantısal birleşmelerin bazıları, eğer bu maceracı erkeklerin baba veya amcaları, ele geçirilen kızın akrabalarıyla anlaşıp, onların kinlerini yatıştırıp, *morgengabe*'yi öderse, kurala uygun bir birleşme haline gelmektedir. Anlaşma, çalkantıları önlemektedir. Ama aile reisleri, bu gibi anlaşmaları bozma, onun yerine daha üst mertebeden başka bir anlaşma yapma hakkını korumaktadırlar. Genç erkeklerin yatağına kesin ve nihai olarak, yalnızca avantajları özenle tartışılmış kadınların girmesine dikkat ediyorlardı. Meşru karı mertebesi bunlara düşmekteydi. Onlara yer açmak için de, nikâhsız karılara yol veriliyordu.

Nikâhsız evlilik de ayinlere konu olmaktaydı. Ama meşru evliliklerin tabi olduğu ayinler bunlardan farklıydılar: Bunlar bir yandan öncelikli, diğer yandan da çok daha geniş çaplı ve gösterişliydiler. Müstakbel karının önce törensel olarak verilmesi -bu evlilik anlaşmasıydı-, sonra da kocasının yatağına törensel olarak götürülmesi -bu da düğündü- önemliydi. Şamatalı şenlik gerdek yatağının etrafında kutlanmakta, büyük bir kalabalık toplamaktaydı. Bu kalabalık bedensel birleşmeye, bundan mutluluk duymaya ve kendi keyfinin taşmasıyla da bu birliği verimli hale getirme özelliğine sahip esrarlı yetenekleri yakalamaya davet edilmekteydi. Söz konusu olan tam da buydu, yani et ve kan. Savaşçılar için olduğu gibi, rahipler için de evliliğin işlevi çocuk yapmaktı. Kadın orada iyi mirasçılar doğursun diye, eve bir kafile eşliğinde getirilmekteydi. Eve bu nedenle kabul edilmekteydi, çünkü ev de tamamen beklenen çocuklarla meşguldü. Bütün bunlar Dhuoda'nın bir *Elkitabı*'nda açığa çıkmaktadır. Kel Charles'ın çağdaşı olan bu büyük soylu hanım, VIII. kitapta oğluna nasıl dua edeceğini, Mezamir'i kimin için söyleyeceğini öğretmektedir. Ona, "Mallarını ona meşru miras halinde bırakan babanın akrabaları için dua et" demektedir -ataların anısı ile mal varlığının intikali arasındaki bağ burada açıkça ortaya çıkmaktadır: Babanın akrabaları için dua et, çünkü baban, sıran geldiğinde seni de zengin ve güçlü kılacak olan şeyleri onlardan almıştır-. Ve Dhuoda devam et-

mektedir: "Kimdiler, adları neydi, bütün bunları bu kitapçığın sonunda yazılmış olarak bulacaksın". Aynı eserin X. kitabında sayılan ölü atalar, fiili olarak baba tarafından büyükbaba ve büyükanne ile amcalar ve halalardır. Diğer taraftan olan soy ilişkisi dışta bırakılmıştır. Ve bu hanım için de aynı şey söz konusudur: Oğluna kendi ataları hakkında hiçbir şey söylememektedir.

Kadının, tohumlama hakkına tek başına sahip olan erkeğin eviyle bütünleşmesi, bazen kişisel adının değişmesine bile yol açmaktaydı (bu devirde aile adı, kuşaktan kuşağa aktarılan soyadı yoktu): Böylece Mathilde, Blanche veya Rose haline gelmekteydi. Kopuş, esaret. Ancak, bu kadının, bu evdeki rolünü oynaması, evi meşru çocuklarla doldurması için, karnı ve kanı gerekmekteydi. Demek ki doğurduğu çocuklarda, onun kanı aracılığıyla, onun atalarından gelenler; kocasının kendi kanı aracılığıyla kendi atalarından aldıklarıyla, tartışılmaz bir şekilde karışmaktaydı. Bu birleşme, doğan kız veya erkek çocuklarına verilen adlarla çok açıkça ilân edilmekteydi. Her iki koldan da ata adları seçilmekteydi. Aile karıyı başka bir şekilde adlandırarak onu sahiplenmişti, ama aynı zamanda ardıllarının aldığı yabancı adlarla, bunların yeniden bedene bürünerek kendi içine girdiklerine de tanık olmaktaydı. Bu kaçınılmaz sızma büyük bir temkinliliği dayatmaktaydı. Bu yüzden düğün töreni cinsleri ve iki kanı birbirine karıştırmadan önce, uzun müzakereler yapılmaktaydı. Pazarlıkları yürütme işi, her aile biriminin şeref sorumlularına düşmekteydi. Bu tartışmalar bitince başka bir tören, başka ayinler ortaya çıkmaktaydı. Ama bunlar, daha sonraki *nuptiae* gibi sevinçli ve şamatalı törenler olmayıp, ağırbaşlılığın egemen olduğu durumlardı. Bu törenler bilgelik, sohbet, iman ve barış içinde geçmekteydi. Müstakbel kocanın akrabaları, müstakbel karının evine gitmekte, karşılıklı konuşmaktadırlar. Bu sözler, birleştirilmelerine karar verilen erkek ve kadını yüklenim altına sokmaktadır, ama o devrin Germanik lehçesinde denildiği gibi *munt*'a, kadının üzerinde iktidara sahip olan erkeği daha fazla yüklenim altında bırakmaktadır. Düğündekinden daha az kalabalık olan katılan kişi sayısı, herkesin bu sözleri işitmesi amacıyla, yine de çok fazladır. Herkes en azından, bu sözlere eşlik eden hareketleri, kız alma ve verme jestlerini gözlemektedir, bunlar ve elden ele geçen nesneler, mülkiyetin aktarımını simgelemektedirler. Bu anlaşma töreni bazen evliliğin gerçekleşmesinden çok önce yapılmaktaydı ve bu durum hiç de tehlikesiz değildi: Çapkın bir erkek ortaya çıkıp, kızı kaçırabilirdi. *Desponsata*'yı nasıl çevirmeli? "Nişanlı

kız", "sözlü kız"? Bu kelimeler bugün güçlerini kaybetmişlerdir. Oysa *desponsatio* bağı çok güçlü bir şekilde sıkılaştırmaktaydı. Kadın verilmişti bile.

Eve bu kadar önlemden sonra dahil olan karı, burada kuşkulu olarak görülmeye devam etmekteydi. Bir hasım. Erkekler evliliği sert, talepçi, devamlı uyanık olmayı gerektiren bir savaş halinde yaşamaktaydılar. Gerçekten de, kadının -evrenin bütünsel yapıları hakkında oluşturulan imgenin onu gece, su, ay, yani soğuk ve mavi olan her şeyin yanma yerleştiriyor olmasına rağmen- kadının çok daha ateşli ve yutucu olduğu duygusunun, erkek psikolojisinin en derinlerinde yer ettiği de tahmin edilmektedir. Kocası onun ateşini tek başına söndüremeyeceğinden korkmaktadır. Orléanslı Jonas, eğer ılımlı davranmazsa tükenme tehlikesinin erkeği pusuda beklediği uyarısını yaptığında, kendine kulak verileceğinden emindi. Ama koca, zifaf yatağında karşılaştığı muhatabının oyunu dürüst oynamadığını, onu faka bastırdığını, kendini başka türlü gösterdiğini de bilmektedir. Sırtından bıçaklanmaktan, ihanetten korkmaktadır.

Tehlikeli ve dayanıksız kadına karşı duyulan çekinme ve küçümseme tarzında buluşan rahiplerin ahlâkıyla, yaşlı ve genç savaşçıların ahlâkı, başka hiçbir konuda bu kadar sıkı bir uyum içinde olmamıştır. Bu tavır olabilecek tüm araçlarla ve o dönemin bilginlerinin istedikleri gibi eğip büktükleri etimoloji yoluyla, çocukça bir şekilde meşrulaştırılmaktadır. Onlara göre erkeği ifade eden Latince kelime *vir,* güç, doğruluk anlamına gelen *virtus* ile bağlantılıyken; dişiyi ifade eden *mulier* kelimesi yumuşaklık, esneklik, kıvırtmayı ifade eden *molitia* ile bağlantılıydı. Çekinme ve küçümseme, kadının tabi durumda, Kilise adamlarının tekrarladıkları Yaratılış ve Mektuplar gibi kutsal metinlerin yapmaya davet ettikleri üzere, dizginlenmiş durumda tutulmasını gerekli hale getirmekteydi. Laikler, Tanrı'nın, kadının zina yapması karşısında daha sert davrandığına ve bunu cezalandırmaya yöneldiğine inandırmaya uğraşan her şeyi alkışlamaktaydılar. Ve piskoposlar, görevleri zayıfları, kendi ifade biçimleriyle "fakirler"i korumak olduğu için, dul ve kocaları tarafından boşanan kadınlara göz kulak olmaları gerektiğini hissediyorlarsa da, tıpkı çocukların, kölelerin veya hayvanların olduğu gibi, kadınların terbiye edilme ve hizaya sokulması işini evdeki er-

keklere bırakıyorlardı. Burada hiç kimsenin kuşku duymadığı, başat, mutlak, kamu gücüne her tür başvuruyu dışta bırakan bir adalet hakkı söz konusuydu. Örneğin bir kadın Attigny'de, evde, belki de yatakta geçen bir olaya ilişkin olarak kocası hakkında şikâyetçi olmaya cüret ettiğinde, tekrar ediyorum ki, bu bir rezalet sayılmıştır. Kendileri de aynı rezalet duygusuna kapılan piskoposlar, olayı evli erkeklere havale etmişlerdir; onlar da hiç kuşkusuz, işi kocaya ve yakınlarına aktarmışlardır.

Nitekim evin şerefi, geniş ölçüde kadınlara bağımlıydı. Büyük tehlike, bunların günahkâr olmaları, tensel günah işlemeleriydi, çünkü doğaları onları buna eğilimli kılmaktaydı. Utanç haline düşmemek için, laikler kadın cinselliğini sıkı bir şekilde denetlemeyi zorunlu görmekteydiler. Tıpkı rahipler gibi, onlar da evliliği zinanın bir ilacı olarak görmekteydiler: Korktukları zinanın; kadın zinasının. Öyleyse babaların görevi, her zaman içine düşme tehlikesini taşıdıkları şerefsizlikten kaçınmak üzere, kızlarını evlendirmekti. Charlemagne ölür ölmez eleştirilmiştir: Hata işlemiştir, çünkü kızlarını meşru bir evlilikle bir kocanın denetimine sokmak yerine, onları doğal ihanetlerine terk etmiştir; bazılarının krallık ailesinin şerefini biraz lekelediklerine inandığı bu kızların davranışlarının sorumluluğu ona aittir. Kocaların görevi, karılarını kötülük eğilimlerinden korumaktır: Karı tehdit altındadır, hiçbir zaman erkeklerden soyutlanmış olarak yaşamamaktadır. Aristokrat evlerinde, efendinin karısı konukları ağırlamaktadır. Tıpkı Hincmar'ın Karolenj sarayındaki işlevlerini betimlediği kraliçe gibi, o da evin ihtiyatlarını, hazinesini gözetmektedir. Her tür ayni ödentiyi, her bağışı depolamak ve bunların dağılımını ayarlamak onun görevidir. Bir erkek hizmetkârlar ordusunu yönetmekte, bunların başı olan kâhyayla her gün temasta olmaktadır. Zahirenin, mücevherlerin, aletlerin ve güç gösteriminde kullanılan nesnelerin yığıldığı daracık yerlerde, bu adamla ne gibi ilişkiler içinde olabilirdi? Kuşkular, söylentiler başını alıp gitmekte, diz boyuna çıkmaktadır; örneğin Karolenj imparatorluğunun tümünde, Kel Charles'ın karısı Judith ile kâhya Bernard'a ilişkin olanları gibi. Büyük tehlike. En kötüsü, kadının kocasından başka bir erkek tarafından tohumlanması, babanınkinden, efendininkinden başka bir kanın, bir gün onun atalarının adını taşıması ve mirasa konmasıydı. Rahiplerin Havva'nın günahı konusunda anlattıklarına, bu dünyanın uluları dikkatle kulak kabartmaktaydılar.

Sonuçta her şey, Karolenj Kilisesi yöneticilerinin evlilik ko-

nusundaki kavrayışlarını açıkladıklarında, aile reisleri tarafından dinlenildiklerini düşündürtmektedir; bunun istisnası erkek zinası adını verdikleri boşanma ile akraba evliliği dedikleri durum karşısında koydukları tavra kulak asılmamasıdır. Bu iki noktada, iki ahlâkın uyum sağlaması mümkün değildir. Aristokrasinin en büyük kaygısı, atalardan gelen kahramanlığı erkekten erkeğe aktarmaktır; bu da erkek çocuk doğurmakta geciken kadınları boşamayı ve bazen de daha şerefli bir evlilik olanağı çıkığında, karı değiştirmeyi gerektirmektedir; bu kavrayış aynı zamanda, iki kanın birleşmesinin gerektiğinde, mümkün olduğunca aynı soydan gelenleri, yani kandaşlık üçüncü göbeği aşar aşmaz, akrabalar arasından karı almayı gerektirmektedir.

Evlilik uygulamalarının Hıristiyanlaştırılması, toplumun alt katmanlarında, fazla bir şeyi olmayanlar, özellikle de hiçbir şeyi olmayanlar arasında kolay olmuşa benzemektedir; bunların hepsi de serf statüsünde olduklarından, kendi bedenlerine bile özgürce sahip değillerdir. Haklarında çok az şey bildiğimiz halk arasında, Kilise ölçülerine göre yapılan evlilik, fazlasıyla din dışı olan beraber oturma ve nikâhsız evliliğin yerine kolaylıkla geçmiştir. IX. yüzyılda düzenlenen envanterler, büyük malikânelerin köylülerini, sağlam temellere oturan evlilik hücreleri içinde göstermektedir. Evlilik bağlarının sıkılaştırılması, bu konuda efendinin çıkarlarına hizmet etmektedir: Bağımlıları sabitleştirmeye, onların tarlalarında kök salmalarına yardım etmekte, onların üremelerini, yani malikâne sermayesinin büyümesini teşvik etmektedir. Evliliğin Hıristiyanlaşması, toplumun bu düzeyinde üretim ilişkilerini sağlamlaştırmaktadır. Buna karşılık, soylu evlerinin stratejileriyle zıtlaşarak, onları güçsüz kılma tehdidini ortaya çıkartmaktadır. İşte bu nedenle, IX. yüzyılda iki ahlâk arasında gözlenen çatışma, toplumsal piramidin tepesinde yer alarak, Kilise ululanıyla kralları ve en büyük senyörleri karşı karşıya getirmektedir.

Sofu Louis'nin -bu lâkap açıklayıcıdır- saltanat döneminde, imparatorluk kavramı ile kutsal krala düşen görevler hakkındaki kavramın aynı anda içerik kazandıkları dönemde, Karolenj sarayı, piskoposların çağrılarına, kapılarını ardına kadar açmıştır. İmparator, babasının kadın arkadaşlarını kovarak, davranışlarını edepsizce bulduğu kız kardeşlerini manastırlara kapatarak, sarayı saflaştırmıştır. Eginhard Charlemagne'ın hayatını yazdığında, kahramanının cinsel tu-

tumu hakkında o sırada yapılmasının uygun düştüğü üzere, ona yönelik methiyenin içine, gayet becerikli bir şekilde, biraz da ayıplama karıştırmıştı. *Visio Wettini*'nin metni, büyük imparatorun günah işlediği, şu anda da *purgatio*'da olduğu fikrini getirmektedir; hatalarından arınmadıkça, Cennet'e kabul edilmeyecektir -bu hatalar sırdır, ama herhalde cinsel türdendir-. Ve bu kuşkunun bir sürü türevi belirmektedir: Charlemagne kız kardeşiyle birleşmiştir; bu akraba birleşmesi ve zinadan Roland doğmuştur, yani hem yeğeni, hem de oğlu.

Ancak yumuşak başlılık kısa bir süre sonra yerini itaatsizliğe bırakmıştır ve çatışmanın Kel Charles döneminde sertleştiği hissedilmektedir. Daha az "sofu" olan çok büyük hükümdarlar, boşanmaktan kaçınmamaktadırlar. Hincmar *Boşanma'ya Dair*'de "Yasal olarak kurulan evlilik bağı, birlikte karar verilen manevi ayrılma (koca ve karı birlikte dine girme kararı verdiklerinde) veya açık itiraf ile veyahut açık kanı ile kanıtlanan bedeni zina hali hariç, çözülemez... bu durumların dışında, erkeğin karısını muhafaza etmesi gerekir" diye yazmaktadır. "Kadın *iracunda*, çekilmez bir dedikoducu; *malis moribus*, alın damarı çatlamış; *luxuriosa gulosa*, bu dünyanın zevklerine düşkün olsa bile *volens nolens*, yeniden evlenemez". Böylece, Lotharingiya Kralı'nın kısır karısından boşanarak, ona daha önceden çocuk vermiş olan nikâhsız karısıyla evlenmesi yasaklanmıştır. Kilise, Papa VIII. Ioannes'in sözcülüğüyle, nikâhsız evlilikten doğma çocukları, geçici buluşmalardan olma gerçek piçlerle aynı sayarak, onları tüm haklarından mahrum etmeye başlamıştır[10]. Bu katılıklar yenidir. Çilekeşlik eğiliminin yükselmesine eşlik etmektedirler. Bir dönem sona ermektedir. Din ululanının gerçekçiliklerinin, dillerini tutmalarının, mümkünü kavramalarının Kilise doktrini ile soyluluğun uygulamaları arasında uyum sağlanmasına olanak verdiği, piskoposların güzel dönemi bitmektedir.

Çok büyük bir bilgin olan John Scot Erigenus, Compiègne sarayında Kel Charles'ın yanında ihtiyarlamakta, hemen hemen bir tek kendinin okuyabildiği eski Yunanca metinler üzerinde düşünmektedir. İsa'nın yakında geri döneceğini düşlemektedir. Işığı karşılamak için, daha şimdiden görünür dünyaya sırt çevirmek, onun çekiminden, yani etten kurtulmanın gerektiğine kani olmuştur. *De Divisione Naturae* adlı incelemesinde Cennet bahçesindeki Adem hakkında, başlangıç halindeki mükemmelliği içindeki insan hakkında düşünürken -ama bu mükemmelliğin anısı ısrarlı bir şekilde sürmektedir ve herkes tüm gü-

10. MGH Ep, V, 103, 115.

cüyle buraya yönelmelidir-, John Scot Adem ile Havva'nın vücutlarının Cennet'te birleşebilir olmalarını dışta bırakmamakta, ama Adem'in cinsiyet organını, tıpkı diğer organları gibi, yalnızca iradesiyle, hiçbir heyecana ve ateşe kapılmadan hareket ettirebileceğini iddia etmektedir: "Koca beden ve ruhun sükûneti içinde, karısını bekâretini bozmadan gebe bırakma olanağına sahipti veya daha doğrusu olabilirdi"[11]. Böylece insanların *sine coitu,* cinslerin birleşmesi olmadan çoğalmalarını değil de, *sine ardore,* zevk ateşi olmadan çoğalmalarını hayal etmektedir. Burada Augustinusçu çizgiden sapmamaktadır. "Yeniden bedene bürünüldüğünde, cinsiyet ortadan kalkacak ve doğa birleşecek" diye ilân ettiğinde[12] daha uzaklarda macera aramaktadır. *Natura*'nın bağrındaki kırılma, cinsiyetleri ayıranıdır; dünyanın sonunun gelmesi ikicinsiyetliliğe son verecek; daha da kesin olarak, dişiliği ortadan kaldıracaktır: Işıklar dökülmeye başladığında, dişiliğin oluşturduğu bu yetersizlik, yaratılışın bu aşikâr lekesi sona erecektir. John Scot bunu açıkça söylemektedir: "Eğer günah işlenmeseydi zaten öyle olacağı gibi, artık yalnızca erkek olacaktır". Düşüncesinin arka cephesinde, ilk günlerin kadın düşmanlığı imgesi vardır. Havva, Adem'in aşık kemiğindendir. Acaba Havva'nın Cennet'te kendine ait bir varoluşu olmuş mudur? Gerçekten ayrılmış mıdır? Hiçbir hatası olmamış mıdır? John Scot'a göre düşüş, bu kopuştan daha başka bir şey olup, insan türünün cinselleşmesi midir? Ve düşünü kurduğu üreme biçimi olan, bedenlerin zevk almadan birleşmesi, kökenlere geri dönüşten başka bir şey olup, yeniden tek bir bedende birleşme midir? Ama bu aşağılık dünyada bu yeniden birleşme olamaz. Tensel dünyanın sonunun beklendiği gibi, onu da beklemek, umut etmek gerekir. Ona hazırlanmak gerekir. Bu işlerden elini eteğini çekerek. Lânetlilerinkine benzeyen bu çılgınca hareketlerin, bu kaba konumların içinde, cinsel ilişkiyi ve bu gereksiz arayışı artık daha fazla sürdürmeyi reddederek. Erkek ile kadının evliliği, Cennet'teki birleşmenin uyduruk bir taklididir. Bu birleşme yine mahkûm edilmiştir.

X. yüzyılda Karolenj düzeni çökerken, manasurcılık hareketinin Kilise'nin tüm bünyesini yutacak kadar büyüdüğü sırada, evliliğin mahkûm edilişi net hale gelmiştir. Kesişler eğer İsa'nın sözünü ettiği "hadımlar" değillerse, nedirler? Bu keşişler her tür cinselliği kendiliklerinden kesip atmışlardır: Lekelenme düşüncesini saplantı haline

11. PL 122, 806.
12. PL 122, 893.

getirmiş olan Cluny Manastırı Başrahibi Eudes, eğer cinsellik olmasaydı, şeytanın insanlara saldırısı daha hafif olurdu diye tekrarlayıp durmaktadır. X. yüzyılın iyice sonunda, Saint-Benoit-sur-Loire Manastırı Başrahibi Abbon, toplumsal hiyerarşi ile, basamakları cinsellikten arınılarak çıkılan ruhani tekâmül merdivenini çakıştırmaktadır. İyi kesişler yalnızca nefsine egemen kişiler olmakla kalmamakta, aynı zamanda bakir de olmaktadırlar. Bunlar en önde yer almaktadırlar. Ve madem ki bunlar insanlığı selâmetine götüren kafilenin ilk sırasında yer almaktadırlar, o halde arkalarından gelenler onları taklit etmelidirler. Ve evlenmeye karar veren, şu kınanması gereken erkekler ve kadınlara gelince, bunlar karanlıktan henüz çıkmış olarak kafilenin o kadar gerilerinde yer almaktadırlar ki, onları düpedüz zina yapanlardan ayırabilmek ancak güçlükle mümkün olmaktadır. Aziz Jérome'un sözü yeniden gündeme getirilmektedir: "Her kim ki karısını çok sever, zina işlemektedir". Eğer iyiye yaklaşmak istiyorlarsa, eşler ayrılmalıdırlar. Dünyanın sonunu beklerken çilekeşliğe yönelen ve giderek daha güçlü hale gelen akımla sürüklenen birçok kimse böyle yapmaktadır.

Yeniden biçimlenen manastırlardan itibaren, dünyaya yönelik iğrenme ve bedenin reddi yaygınlaşırken, her tür lekeden arınma konusundaki daha kararlı irade de herhalde, IX. yüzyılda yarım ağız formüle edilen akraba evliliği yasağının, daha sonraki Frank ruhani meclislerinde, her seferinde daha yüksek sesle tekrarlanmasının nedenini açıklamaktadır. 909'da toplanan Trosly ruhani meclisi, kandaşlar arası evlilikten kaçınabilmek için evlenecek olanların akraba olup olmadıklarının dikkatle araştırılmasına ve bu ön *inquisitio*'yu bir rahibin yüklenmesine, bu iş için de onun evlilik anlaşması törenlerinde zorunlu olarak bulunmasının sağlanması konusunda çağrıda bulunulmuştur. 948'de toplanan Ingelheim ruhani meclisinde de aynı öneride bulunulmuştur: Aileler soylarının anılarını netleştirmekte acele etmelidirler. Bu yıllar boyunca, Yves de Chartres'ın mektuplarının önerdiği süreçler yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır: Soy zincirini araştırmak, akrabalık derecelerini hesaplamak, bunları yeminle kanıtlamak.

İsa'nın ıstırabının bininci yıldönümünün yaklaştığını gören insanların endişeleri hakkında ne bilinmektedir? En azından, çilekeşlik hareketinin o sıralar arttığı bilinmektedir. Mükemmel bir tanık olan, çünkü tüm çağdaşları gibi ruhani unsurlara belirleyici bir etki yükleyen Raoul Glaber, Tanrı Barışı'nı sağlamaya yönelik hareketin dün-

yadan elini eteğini çekmeye dayalı karakteri üzerinde çok ısrar etmektedir. Kırsal alanlarda, azizlerin kutsal emanetlerinin yanı başında toplanan büyük kurullar, şiddet hareketlerini sınırlama konusunda yüklenim altına girerken, aynı zamanda tüm et ve kan atılımlarını da durdurmanın gerekliliğini ilân etmekteydiler. Silahları bırakmaya, oruç tutmaya çağrı yapan Kilise ululan, aynı zamanda cinsel arzulara da set çekmeye davetiye çıkartıyorlardı.

Bir ahlâkın ve bir uygulamanın tarihini, maddi yapıların tarihiyle olan ilişkileri içinde, yakından izleyebilmek üzere, şu andan, XI. yüzyılın başından itibaren yola çıkmayı seçiyorum. Bu an, kelimenin en güçlü anlamında, kritiktir: Feodalite adını verdiğimiz şeyi, gürültü ve öfke içinde olmak üzere bu bunalım, bu gerçek devrim yerleşik hale getirmiştir. Bu toplumsal altüst oluş, barış kurullarının, ortaklaşa çilekeşliklerin duayla yok etmeye çalıştığı bu karışıklık, aslında XI. yüzyılın ilk çeyreği esnasında, Karolenj siyasal ve kültürel donanımından ayakta kalanlar tarafından maskelenmiş durumda kalmıştır. Hatta, Norman istilalarının ve hanedan yozlaşmalarının şoku geçtikten sonra, görünüşte adeta bir Karolenj rönesansı bile meydana gelmiştir: Bu endişe çağı belki de monarşik düzene bir cins geri dönüş halinde yaşanmıştır. Bu en azından Raoul Glaber'in yazdıklarının okunmasıyla elde edilen izlenimdir. Glaber 1000 yılı Hıristiyanlığını, selâmete doğru iki ortak rehberin önderliğinde ilerlerken göstermektedir: Fransa Kralı Robert, Almanya Kralı Henri. Diğer hükümdarların esamisi pek okunmamaktadır. Frank halkı tarihin ilerlemesine hep önderlik etmektedir. Bu iki kral amca çocukları olup, aynı kandandırlar; aralarında birkaç ay olup, akrandırlar: 1000 yılında 27-28 yaşındadırlar. Hıristiyan toplumun iyi örgütlenmesi için uyum halinde çalışmaktadırlar. Bunları birbiri ardına ele alacağım. Bu araştırmanın ilk adımlarını yönlendirmek üzere önce Henri'yi, sonra da Robert'i gündeme getireceğim.

# XI. YÜZYIL

# III. BOURCHARD'A GÖRE EVLİLİK

Henri, Hıristiyan kocanın bir modeli olarak sunulmuştur. Evliliği örnek alınacak bir tarzda yaşamış olmasından ötürü, bir aziz gibi yüceltilmektedir. Ama çok daha sonraları. Citeaux tarikatından olan Papa III. Eugenius, onu 1146'da aziz olarak ilân etmiştir. Bu fırsattan yararlanarak yaşamöyküsü de yazılmıştır. Bu metin sonuçta, bazı Kilise adamlarının 1000 yılındaki değil de XII. yüzyıldaki evlilik kavrayışlarını açığa çıkartmaktadır. Kralın karısı Cunegonde'a yüklenen görüntü daha da geç tarihlidir: *Vita*'sı ve onu azize ilân eden papalık kararnamesi 1200 tarihini taşımaktadırlar[1] Bu yaşamöyküsünde, mutlak olarak iffetli bir evliliğin methiyesi okunmaktadır. Yazıldığına göre, Cunegonde "bekâretini Gökler Kralı'na adamış ve bu bekâreti iffetli kocasının rızasıyla, sonuna kadar korumuştur"; bu öyle olduğu

1. AASS, Mart I, 280.

varsayılan bakirenin yaşamöyküsü "Gökler Krallığı uğruna iğdiş edilenleri" kutlamakta ve III. Innocentius'un fermanı, azize ilân etme oturumu esnasında, "ünleri ve yazıları" üzerine dayanan tanıkların, Cunegonde'un "imparator aziz Henri"yle evlilik çifti oluşturduğunu, ama onun tarafından asla bedensel olarak tanınmadığını" ifade ettiklerini bildirmektedir; papalık fermanı aynı zamanda, Henri'nin ölüm döşeğinde karısının akrabalarına çektiği söylevi de aktarmaktadır: "Onu size bana emanet ettiğiniz gibi iade ediyorum, onu bana bakire verdiniz, size bakire olarak iade ediyorum"; ferman en sonunda bir mucizeyi de aktarmaktadır: Zinayla suçlanan Cunegonde, temize çıkmak için Tanrı Yargısı'na, yani kızgın demirle sınanmaya razı olmuştur; kızgın demirin üzerinde yalın ayak yürümüş ve hiçbir zarar görmemiştir.

Bu temiz pak evlilik öyküsünün ilk izleri, XI. yüzyılın sonundan daha geriye gitmemektedir. Özellikle Ostialı Leon tarafından, Monte Cassino Benediktin Manastırı kroniğinin içinde anlatılan efsane, açıkçası Kilise reformunu ilk harekete geçirenler tarafından oluşturulmuşa benzemektedir. Bu öykü, o sıralar bu katılık yanlısı çevrelerde, ülküsel evlilik konusunda nasıl bir imgeye sahip olunabileceği hakkında mükemmel bir tanıklık getirmektedir. Ama bu öyküde yer alan hiçbir şey, Henri ve Cunegonde yaşarlarken veya ölümlerinden bir süre sonra söylenmemiştir. Ne Marseburglu Thietmar, ne de Alberstadlı Arnoud bu konuda en küçük bir imada bile bulunmamaktadır. Raoul Glaber'ye gelince, bu karı kocanın iffetlerini yüceltmediği gibi, bir de üstelik birlikteliklerinin kısırlığını lânetlemektedir. Bu kaza, efsane anlatısının kökeninde yer almaktadır. İmparator Henri çocuksuz ölmüş ve Germen krallığı daha sonra, ıslahatçı papaların inatçı hasımları olan IV. Henri ve V. Henri'ye geçmiştir. Bin yılının imparatorun kutsallığı, onlara karşı öne çıkartılmış ve kutsanmıştır.

Bu kutsallığı ilân edenler ancak, hükümdarın kutsal karısını boşamamış olmasını vurgulayabilirlerdi. Kilise emirlerine karşı gösterilen bu itaatkârlık, XII. yüzyılın ortasında yaygın hale gelmekteydi. 1000 yılında ise istisnai bir sofuluğun işaretiydi. Aslında Henri, Hildesheim Katedrali'nde, Kilise adamları tarafından yetiştirilmişti; Clunyli Odilon, Saint-Vanneslı Richard gibi, manastırlarda temizlik harekâtına girişen büyük başrahiplerin dostuydu. Henri babasından Bavyera dükalığını miras aldığı için, evlenmesi gerekmekteydi. Bu işe 23 yaşındayken, geç karar verdi; akraba evliliğinden kaçınmak için büyük özen göstermiş, bu amaçla *nobilitas*'ın alt düzeyinden karı al-

maya razı olmuştur. Piskoposlar 1002 yılında III. Otton'a bir veliaht bulmak zorunda kalınca, imparatorun amcaoğlu Henri'nin de sekiz yıllık evlilikten sonra çocuk sahibi olmamasına rağmen, karısından ayrılmayı reddetmesi, onu mükemmel bir aday haline getirdi: Yeni bir varissizlik durumu seçicilere çok çekici geliyordu.

Tahta çıkan Henri, yüce ifadesini, onun siparişi üzerine imal edilen kutsal sanat eserlerinde -Pericopos elyazmaları, Bâle'deki altın sunak ve imparatorun bedenini büyük törenlerin dışında, gökyüzündeki takım yıldızlar içinde saran, şu olağanüstü işlemelere sahip manto bulan, krallık işlevinin mistik bir şekilde kavranmasına dayalı olmak üzere, davranışlarını kurala bağlamıştır. İsa'nın yeryüzüne geri dönerek, bin yıl süreyle hükmedeceğine inanan akım tarafından sürüklenen, zamanların sonunun imparatoru olduğuna inanan Henri, sonuncu günü beklerken, bu dünyada düzeni yeniden kurmaya, Tanrı'nın halkına barışı iade etmeye ve onu saflaştırmaya girişmiştir. Bu görevi yerine getirebilmek için, kendinin çok saf olması gerekmektedir, bu yüzden Cunegonde'u boşayamamıştır. Yenileştirme hareketini piskoposlarla işbirliği halinde yürütmüştür. Her birine, kendi kentlerindeki krallık ayrıcalıklarını göçerterek, onların dünyevi iktidarlarını artırmıştır. Piskoposları, kendi saray kilisesinin en iyi rahipleri arasından ve bilgelik kıstasına göre seçmeye özen göstermiştir. Laik koyun sürülerini toplayarak, onların âdetlerini gözetim altında tutacak, onları kötülüklerden uzaklaştıracak, papazlık görevlerini en iyi yapabilecek kişilere iş vermektedir. Nihai yargının kaçınılmazlığı içinde siyaset ve ahlâk birbirlerine karışmaktaydı.

Bu piskoposlardan biri de Worms Piskoposu olan Bourchard, sürdürdüğüm araştırmayla doğrudan ilişkilidir. Çok yüksek soyluluğa mensup olan, çok yüksek bir kültür almış olan, Roman ülkesinde, Lotharingaya'daki Lobbes Manastırı'nda eğitilmiş olan -ve kullandığı Latincenin altında, bu ilk eğitimin inatçı izi hissedilmektedir-, ama kesiş olmayan ve Tanrı'ya bu dünyada hizmet eden bu adamı, II. Henri tahta çıktığında katedraline yerleşmiş durumda bulmuştur. Tüm Karolenj yüksek Kilise mensupları gibi, o da tensel dünyayla yaka paça kavga etmekte; ona sırtını dönmektedir. Katedralindeki rahiplerin manastırlara kaçmalarını önlemektedir. Rolünün Hıristiyan toplumunu sözle, vaazla, devrevi denetim turneleriyle ve kendi diyakozluğu çer-

çevesindeki eğitimle yeniden biçimlendirmek olduğunu düşünmektedir. Bourchard böylece, 1107-1112 arasında papazlara yönelik böylesine bir kitabı, *Decretum* adını taşıyan bir kurallar derlemesini devreye sokmuştur[2]. İşte bu nedenle bu Renanyalı din görevlisine yöneliyorum: Onun katedralinde hazırlanan eser, karanlıkları delmeme ve evlilik uygulamalarını biraz daha iyi algılamama olanak veriyor.

Bu derlemenin hazırlanması işinde Bourchard tek başına çalışmamıştır. Komşusu Spire Piskoposu ona yardım etmiş, dostu Liège Piskoposu ona, Lobbes Manastırı'ndan bir rahibin yardımını sağlamıştır. Ama piskoposluk makamının özerk, Roma piskoposluk makamının önceliğinin yalnızca doktrin alanında olduğu bir sırada, bu eser kişisel olmuştur: Piskopos aletini kendi eylemi ve kendi için hazırlamakta; Kilise'nin tümü için geçerli bir yasa bütünü oluşturma niyetine asla sahip olmamaktadır. Yüksek dereceden bir kilise mensubu bir yargıda bulunmak, günahın kefareti olan tövbe eylemlerini bildirmek zorunda kaldığında eğer vicdanlıysa, öncellere, eskilerin hükümlerine başvurma zorunluğunu duymakta ve buna bağlı olarak da elinin altında, o zamanın deyişiyle bir *auctoritativus*'un, otorite sahibi bir metnin bulunması ihtiyacını hissetmekteydi. Demek ki yanı başındaki kitaplarda araştırma yapmakta; fişleri bir araya getirmekte, onları kendince en uygun biçimde sıraya sokmakta; böylece dinsel yasalar derlemesi adı verilmesi uygun düşen; Kutsal Yazı'dan, babaların yazdıklarından, ruhani meclis ve papalık hükümlerinden oluşan bir dinsel kurallar bütünü oluşturmaktadır. Hazırlayanlar tarafından kendi ihtiyaçlarına sıkı sıkıya uyarlanmış, ama başkalarının da yararlanabileceği nitelikte olan bu elkitapları eskiden beri kullanılmaktaydı[3] Bunlar özellikle Bourchard'ın eğitim gördüğü bölgede, birkaç on yıldan beri bir değişim geçirmekteydiler. Büyük kural metinlerini parçalara ayırmak, bu parçaları sistematik olarak bölümlere ayırmak, belli bir soruna ilişkin kısıtlayıcı ve izin verici hükümleri karşı karşıya koymak ve nihayet, IX. ve X. yüzyıldaki ruhani meclis kararlarına geniş ölçekli atıflarda bulunmak âdeti yayılmaktaydı. Wormslu Bourchard'ın derlemesi bu biçim altında ortaya çıkmaktadır: Her şık için, seçimin nedenlerini özetle belirleyen bir başlık altında,

2. P. Fournier, «Le **Decretum** de Bourchard de Worms», **Revue de'histoire ecclésiastique**, 1911.

3. G.Fransen, **Les Collections canonniques**, Turnehout, 1973 (Dinsel hukuk derlemeleri.)

piskoposa yardımcı olacak küçük bir dosya yer almaktadır. Böylece piskopos zıtlaşma halindeki otoritelerin karşı karşıya getirilmeleriyle, *discretio* yoluyla, yani hoşgörülü mü, yoksa sert mi olmanın daha uygun olacağına ihtiyatla karar verebilmektedir[4]. Bu işi özgürce yapmaktadır, çünkü henüz genel yasama yoktur.

Bourchard aslında fazlasıyla özgürdür; eski yazıları kendi keyfine göre yorumlamıştır. Daha da ileri gitmiş midir? Marc Bloch "1008-1012 arasında Worms'un aziz piskoposu Bourchard tarafından derlenen dinsel hüküm metinleri aldatıcı atıflar ve adeta hayasızca olan tahriflerle doludur" diyerek onu paylamaktadır[5]. Yakın tarihli kararlar fiili durumda, bazen saygın otoritelerin arkasına gizlenmiş; şurada veya burada bazı sözler çıkartılmış, bazıları da eklenmiştir; amaç hükmü kesinleştirmek, onu duruma uydurmaktır. Burada hayasızlıktan söz edilebilir mi? Çok basit olarak, o dönem yazılı metinlere karşı gözü kapalı bir saygıyı öğretmiyordu. Metnin ne yazdığından çok, ruhu önemliydi. Ve Bourchard uygulamaya yönelik etkinlik peşindeydi. Aleti ufak el darbeleriyle mükemmelleştiriyor ve onu iman ve merhamet içinde uygulamaya yöneliyordu.

Bu metin çok çabuk, başkaları tarafından alıntılanmaya başlamıştır. *Kararname* metni çoğaltılmıştır. Yerel koşullara uydurmak üzere elden geçirilen nüshalar, her yerdeki piskoposluk kütüphanelerine girmiştir. Bunlar XII. yüzyılın ortasında Gratianus'un derlemesi yayılana kadar hizmet görmüşlerdir. Bu metinler imparatorlukta, Almanya'da, İtalya'da, ama aynı zamanda Lotharingiya'da da büyük başarı elde etmişlerdir. Buradan Kuzey Fransa'ya ulaşan *Kararname,* bu bölgede yaygın bir kullanıma tanık olmuştur: Yves de Chartres atıflarının büyük bölümünü bu metinden çıkartmıştır. Beni ilgilendiren bölgede, demek ki bu metin Kilise yöneticilerinin düşünce ve eylemlerini desteklemiştir. Onu bu açıdan ele alıyorum. Ve ona daha da büyük bir dikkatle bakıyorum, çünkü evliliğe geniş bir yer ayırmaktadır.

Bu durum daha ilk sayfalarda, I. kitabın 94. bölümünden itibaren görülmektedir. Bourchard bu noktada, kendi diyakozluğundaki köy kiliselerine yapacağı ziyaretlere hazırlık olmak üzere, kurduğu ihbarcılık sisteminden söz etmektedir. Her kilise bölgesinde, seçilmiş yedi erkek, piskopos buraya geldiğinde ona suçları ihbar edeceklerine

4. F.Chiovaro, «**Discretio pastoralis et scientia canonica** auxl* siècle» **Studia moralia,** 1977.

5. **La Société fèodale,** Paris, 1968, 142 **(Feodal Toplum,** Ankara, 1983).

dair, yeminle yüklenim altına girmektedirler. Bu yeminlilerin bu *inquisitio*'yu iyi yürütebilmeleri için, Bourchard bunların kendilerine ve komşularına sormak zorunda oldukları soruların listesini düzenlemiştir[6]. Böylece adam öldürmeden başlayıp, kutsanmış ekmek sunmayı ihmal etme gibi son derece hafif kabahatlere varana kadar, ağırlığı azalan bir sırada olmak üzere seksen sekiz suç sayılmıştır. İlk on dört soru ana suç olan ve yol açtığı kan davalarının arapsaçı gibi birbirlerinin içine girmeleriyle, toplumsal düzeni derinden sarsalayan cinayete ayrılmıştır. Ama bunun hemen arkasından, ikinci sırada yer alan ve toplamın dörtte birinden fazlasını oluşturan, evlilik ile zinaya temas eden yirmi üç soru gelmektedir. Burada da yine en ağır suç olan zinadan başlanmakta (soru 15) ve sonunda şu kuşkuya (soru 37) ulaşılmaktadır: Bir adam hizmetçileri veya akrabalarından olan kadınları yeteri kadar yakından gözetim altında tutmayarak, kendi evinde zinaya uygun bir ortam yaratmış mıdır -bu hafif bir ihmal olup, daha öncelikli olan, konukları elden geldiğince ağırlama zorunluğu nedeniyle hemen affedilmektedir-. Böylece ağırlıkları giderek azalan bir suçlar hiyerarşisi açığa çıkmaktadır. En fazla suçlu olan, başka birinin karısını alan evli bir erkektir; evinde nikâhsız bir karısı olan daha az suçludur; onların arkasından boşanıp yeniden evlenenler, sonra da yalnızca boşananlar gelmektedir. Sonuçları çok daha az olan sıradan zina ise daha arkadan gelmektedir; burada da iki derece vardır: Taraflardan biri evlidir; hiçbiri evli değildir. Bu sonuncu durum çok hafif bir suç meydana getirmektedir, çünkü büyük evlerde birçok oda bulunmakta ve yeniyetmelerle bekâr kadınlar bu oyunu sürekli olarak oynamaktadırlar. Görüldüğü üzere ilk talep tekeşliliktir: Evlilik bağı tehlikede olmadığı zaman, baskıcı dikkat hemen gevşemektedir. Evlilik cinsel tutkuya karşı bir çare olarak anlaşılmaktadır. Evlilik düzene sokmakta, disipline etmekte, barışı sürdürmektedir. Onun sayesinde kadın ve erkek, kuralsız ve düzensiz olarak serbestçe çiftleşilen alanın dışına çıkmaktadırlar. İzleyen sorular kız kaçırma, *desponsatio* bozulması, akrabalar arası cinsel ilişki -önce manevi olanı (ruh bedenden önce gelir anlayışına dayalı hiyerarşiye göre): Vaftiz veya edinme yoluyla olan analık veya evlatlıkla evlenme; sonra bedensel-; doğaya ters olarak oluşan çiftlere ilişkin olmakta ve nihayet basamakların en altında fahişeliğe ilişkin sorular yer almaktadır. Soru listesinin diğer bölümlerindeki eşin öldürülmesine, çocuk düşürmeye, çocuk öldürülmesine, kadınların kocalarının kalbini kazanmak veya onun

6. PL 140, 573-579.

başka birini gebe bırakmasını önlemek veya kendisinin gebe kalmasını önlemek için uyguladıkları yöntemlere (gebe kalmayı önleyici veya çocuk düşürmeye yönelik yöntemlere ilişkin soru, listenin en altında cinayet bölümünde yer almaktadır. Bu soru köle öldürülmesi veya intihardan önce gelmekte, ama ebeveyn öldürme, rahip öldürme, kendi çocuğunu öldürme, eşini öldürmeden sonra yer almaktadır. Bu hiyerarşi aydınlatıcıdır) yönelik sorular da eklenecek olursa, seksen sekiz sorudan otuzu cinselliğe ilişkin olmaktadır. Cinsiyet, günah ve leke kavramının içinde, kan dökülmesinden sonra, ama "batıl itikatlar"dan önce yer almaktadır. Bunlardan arınma araçlarının merkezinde ise evlilik yer almaktadır.

Bu soruların amacı ahlâkidir: Vicdanları aydınlatmayı ve kötülüğün nerede olduğunu belirleyerek, bu vicdanlarda selâmete ulaştırıcı günah duygusunu beslemeye yönelmektedir. Polisiye amacı da vardır: Piskoposun suçluları cezalandırması için, onları sığındıkları yerden dışarı çıkartmaya yaramaktadır. Piskopos *Kararname*'nin ana bölümünü meydana getiren kural metinlerine bakarak, vereceği cezayı seçecektir. Bu eser anıtsaldır: Planı selâmete doğru ilerleme fikri üzerine oturan bir cins katedraldir. Eserin yirmi bölümü, yeryüzünden gökyüzüne götüren yolun kilometre taşlarını belirlemektedir. Bunların ilk beş tanesi, bu ilerlemeye rehberlik etme ve hizaya sokma görevine sahip kişileri ele almaktadır: Bunlar piskopos ve yardımcıları, rahipler ve diyakozlardır -sonra da saflaştırma eyleminin çerçevesi olan kilise-, nihayet bu eylemin aletleri sayılmaktadır: Ruhbanın görevli olduğu iki kutsama biçimi olan vaftiz ile kutsal ekmek ve şarap ayini. Varış noktasında ise *Liber speculationum,* ölüm ve öteki dünyaya yönelik devasa düşünce yer almaktadır. Bunun hemen önünde ise, eserin en kalın bölümü olan, 19. kesim yer almaktadır; bu bölüm bazı el yazmalarında *Corrector* (düzeltici), bazılarında da *Medicus* (tedavi edici) adını taşımaktadır. Burada öteki dünyanın anahtarı, buraya iyi bir geçişi hazırlayan çareler bulunmaktadır. Öte dünyaya geçmekte olan kişi, artık bir insan olan piskoposun önüne değil de Tanrı'nın ışığının önüne çıkmaktadır ve bu çareler onu son hatalarından arındırma yeteneğine sahiptirler. Bu tedavi listesi, Kilise mensuplarının daha önceden yaptıkları soruşturma gibi, doğrudan günahkârlara yönelik değildir. Günahkâr kendi kendini tedavi edemez. XIX. kitap, tedaviyi

yapacak olan rahip ve yardımcılarına bir yaptırım ve tövbe tarifesi sağlamaktadır.

İsa'nın bin yıl hükmetmek üzere dünyaya geri döneceği düşüncesinin heyecanı içinde, *Kararname*'nin bu bölümünün, öncelikle yazar olmak üzere, birçok kimse tarafından daha yararlı sayılmış olması mümkündür. Nitekim Wormslu Bourchard tüm derlemenin girişini kaleme alırken, daha önceki bir tövbe bölümünün girişini tekrarlamıştır. Her biri için telâfi edici cezaları da hükmeden bu cins günah listeleri bol miktardaydı: Bunlar papazların görevlerini kolaylaştırmaktaydı. Ama fazlasıyla kolaylaştırmaktaydı, çünkü onların düşünme zahmetine katlanmalarını önlemekteydi. 813 tarihli Châlon ruhani meclisi, "ne idüğü belirsiz yazarlarca hata dolu" olarak kaleme alınmış bu kitapçıklara karşı uyarıda bulunmuştur. Fakat çilekeşliğin o sıralar aldığı biçim ve 1000 yılının Hıristiyanlığında yerine getirdiği işlevler nedeniyle, bu kitapçıklardan vazgeçmek mümkün değildi[7]. Günahkâr, hatasının kefaretini ödemek için, hayat tarzını belli bir süre değiştirmek, "dönüşmek", toplumun belli bir kesimine geçmek ve bunu açıkça gözüken işaretlerle belli etmek, başka bir şekilde donanmak, giyinmek, başka bir şekilde yemek zorundaydı. Böylece, kendini de etkileme tehlikesi taşıyan çürümüş üyesinden kurtulan cemaati, bu ayrılmayla tatmin etmiş olmaktaydı. Çile çekmek, tövbe etmek, toplumsal düzene ve barışa katkıda bulunmaktaydı. Bourchard toplumu ıslah etmeye uğraşırken, *iyi* bir tövbekâr nasıl olunur diye bir bölüm yazmak istemiştir. Eserini de bu yeni araçla bitirmektedir.

Kiliseye ve kutsallığa ilişkin başlangıç bölümüyle, bu sonuncu bölüm arasında, Karolenj zihniyetinin dirildiği bir sırada, piskoposun kralla işbirliği halinde olmak üzere adam etme görevini üstlendiği laik halkın âdetlerine ilişkin, dinsel hukuk metinleri tasnif edilmiş olarak yer almaktadırlar. İzlenen sıra bana, kamusaldan özele gidiyormuş gibi gelmektedir. En başta barışı büyük gürültüyle bozan olaylar yer almaktadır, bunlar törensel kefaretler gerektirmektedir ve bu törenlerin yöneticisi piskopostur. Bunlar kana ilişkin olaylardır: *Kararname* öncelikle (VI. ve VII. kitaplar) adam öldürme ve akraba evliliğini ele almaktadır. Daha sonra, piskoposun daha az korunaklı bazı grupların savunucusu olarak müdahale etmesi gereken durumlar sayılmaktadır: Öncelikle "Tanrı'ya adanmışlık"ları geri dönüşü mümkün olmayan bir şekilde gerçekleşmiş, şu meslekten tövbekârlar olan keşiş

7. C.Vogel, **Le péche et la pénitence au Moryen Age,** Paris, 1969 (Orta Çağda Günah veTövbe.)

ve rahibeler (VIII. kitap), sonra da "Tanrı'ya adanmamış" kadınlar gelmektedir. Dikkat edelim ki, burada da evlilikten, toplumsal yapı içindeki zayıflık alanı olan kadına ilişkin olarak söz edilmektedir. Kadınlardan sonra hemen büyüye, sihirbazlığa, daha sonra oruca, ölçüyü kaçırmaya geçilmektedir; bütün bunlar kamusal düzenle fazla ilişkisi olmayan bölümde (X.-XVI. kitaplar) yer almaktadır. Daha sonra sayılan durumlarda (XV. ve XVI. kitaplar) piskopos artık dünyevi hükümdarların yardımcısı, danışmanı olarak hareket etmektedir. Nihayet, tam da tövbekârlığın öncesinde, en özel, en mahrem konular, zinayı cezalandıran metinler yer almaktadır. Böylesine bir düzenlemenin evliliğe ilişkin olanla, cinselliğe ilişkin olanı bu kadar açık bir biçimde ayırmasını çok dikkat çekici buluyorum. Bu bana göre, Piskopos Bourchard'ın, Hincmar ve onun Karolenj ardıllarının geleneği içinde, evliliği öncelikle toplumsallaşmanın çerçevesi içinde kavradığının kanıtıdır. Yüksek dereceden din adamı, kamu düzeninin muhafızı olarak, bu konuyla ilgilenmeye davet edilmektedir. Evlilik kurumu *Medicus* adını taşıyan XIX. kitapta da aynı görüntüyle karşımıza çıkmaktadır.

Bu da bir dizi sorudan meydana gelmektedir. Ama dinsel soruşturma artık bir kilise cemaatinin tümüne yönelmemektedir; kamusal olmayıp, içsel ve kişiseldir; günah çıkartan ile tövbekâr arasındaki bir diyalogdur. Bu karşılıklı "Madem şunu yaptın, bunu hak ediyorsun" tarzındaki konuşma çok kısa olmakta ve bazen de yapılan eylemin ne kadar vahim olduğunu gösteren kısa bir açıklama eklenmektedir. Bu soru dizisine, yalnızca kadınlara yönelik bir ek konulmuştur. Kadınlar ve onların günahları söz konusu olduğunda, soruşturmayı daha ileri götürmek uygun düşmektedir. Wormslu Bourchard buna inanmıştır: Erkek ve kadın iki farklı cins oluşturmaktadır, dişi cins zayıf ve esnek olduğundan, erkeklerin yargılandığı gibi yargılanamaz. *Kararname* kadınların narinliğinin hesaba katılmasını istemektedir: "Hıristiyan dini her iki cinsin zinasını da aynı şekilde mahkûm etmektedir. Ama kadınlar kocalarını zinayla rahatlıkla suçlayamamaktadırlar ve intikam alma olanakları yoktur. Oysa erkekler, karılarını zinadan ötürü rahiplerin önüne sürükleme âdetine sahiptirler"[8]. *Kararname* kadının hafifliğinin hesaba katılmasını sürekli olarak ve üstüne basa basa is-

8. PL 140, 828.

temektedir: doğası gereği aldatıcı olan karı, adalet önünde bile, kocasının sıkı vesayeti altında tutulmalıdır. "Eğer bir yıl veya altı ay sonra karın ona henüz sahip olmadığını söylerse ve sen de onun kadının olduğunu söylersen, sana inanılmalıdır, çünkü sen kadının reisisin"[9]. Ne ağırlık, ne de ölçü aynı olamaz. Bu nedenle *Medicus* kadın ruhunu çok daha dikkatli incelemektedir. "İyileştirici", "düzeltici" bir erkektir. Tövbeye ayrılmış bölümün bu eki, o devirde erkeklerin kadını nasıl gördüklerini göstermek gibi bir yarara sahiptir.

Kadın onlara göre uçarılığın ta kendisidir, kilisede gevezelik etmekte, ölülerin ruhuna dua etmesi gerektiğini unutmaktadır, hafiftir. Çocuk öldürme suçunda tüm sorumluluk ona aittir, çünkü çocuklara özen gösterme işi tamamen ona aittir. Bir çocuk öldü mü? Gerçek veya sözümona ihmal nedeniyle onun yok olmasına neden olan annesidir ve ona örneğin şu kesin soru sorulmalıdır: "Çocuğu içinde kaynar su olan kazanın çok mu yakınına bıraktın?" Çocuk düşürme tabii ki kadın işidir, tıpkı fahişelik gibi. Bilindiği üzere fahişeler kendi vücutlarını veya kızlarının, yeğenlerinin, başka kadınların vücutlarını satmaya can atmaktadırlar, çünkü dünya malına taparlar ve şehvet düşkünüdürler. Soru listesinde evlilik zevklerine ilişkin hiçbir şey yer almamaktadır. Buna karşılık kadının tek başına veya başka kadınlarla veya genç çocuklarla birlikte alabileceği zevkler konusunda, sorular yoğunlaşmaktadır. Bu işi kendine ait dünyada, kadınlar odası veya lohusalar odasında; erkeklerin dışta tutulduğu şu garip ve kaygı duyulan odada yaptığı sanılmaktadır. Bu oda erkekleri o kadar cezbetmektedir ki, burada kendilerinin yararlanamadıkları edepsiz işlerin cereyan ettiğini hayal etmektedirler. Bu soru listesinin sonunda gene en gizli olana ulaşıyoruz. Çünkü tövbe metni, dinsel metinler derlemesiyle aynı planda olup, kamusaldan özele doğru gitmektedir. Her iki cins için ortak olan sorular arasında, toplumsal düzen üzerinde yansıması olan cinayet, hırsızlık, zina, akraba evliliği gibi suçlar, çoğu zaman evde işlenen evlilik dışı ilişki, büyü, aşırı yiyip içme, dine uymama gibi suçların önünde gelmektedir. Ve cezalar, günahın kamusal barışı sarsalama derecesine göre ağır veya hafif olmaktadır.

Bourchard'ın atıfta bulunduğu değerler sisteminin en az karışık olan imgesini -Bourchard hakbilirlik ve etkinlik kaygısıyla, genel ahlâkın mümkün olduğunca yakınında yer almaya dikkat etmektedir- tövbe tarifeleri sunmaktadır. Ceza hiyerarşisi, kabahat hiyerarşisine denk düşmektedir. Günahkârın az veya çok suçlu görülmesine göre,

9. PL 140, 967.

ona yüklenen perhiz az veya çok katı olmakta ve çile süresi de az veya çok uzun olmaktadır. *Medicus*'un listesini uzun uzun verdiği yaptırımlar, bana göre üç kategoriye ayrılabilir: Birinci tipten ceza, birbirini izleyen belli sayıda gün boyunca, ekmek ve su dışında hiçbir şeyin yenilip içilmemesine -ve tabii tüm cinsel faaliyetin askıya alınmasına- dayanmaktadır; sistemin birimi on olduğu için, bu gün sayısı on ve katları veya alt katları biçiminde belirmektedir. İkinci tipten ceza çok daha uzun sürelidir: Zaman birimi yıldır. Ama öncelikle daha hafiftir, mahrum kalınan şeyler yalnızca et ve aşk oyunlarıdır. Öte yandan kesikli bir süreç oluşturmakta, *feriae legitimae,* "yasal günler"de yoğunlaşmaktadır. Kilise bu günler boyunca tövbeye davet etmektedir. Bu günler, üç *câreme* ve her haftanın çarşamba, cuma ve cumartesi günleridir. Ve belki de en önemli nokta, tövbenin daha gizli olmasıdır. Sofular dindarlıkları nedeniyle kendilerine aynı yoksunlukları uyguladıklarından ötürü, günahkâr bu kendiliklerinden tövbe edenlerin arasında gizlenebilir. Üçüncü tip ceza günahkârı, metnin halk dilinden (Romanca) bir kelimeyi Latinleştirerek *carina* dediği şeye mahkûm etmektedir: Kırk gün anlamına gelen bu kelime ek bir *câreme,* yani perhiz süresi oluşturmaktadır; yani her yıl birbiri ardına kırk gün boyunca ekmek ve sudan başka bir şey yenilip içilmemektedir.

Birinci tipten cezaların, yani 10 günlük kuru ekmek ve su rejiminin kefaretini ödediği sayılan suçlar, bazı nadir istisnaların dışında, hafif kabahatler sayılmaktadır. Bu ceza, bir erkek tek başına mastürbasyon yaptığında uygulanmaktadır (iki kişi olursa, ceza üç katına çıkmaktadır). Dikkat çekici nokta, "boş bir kadın" veya kendi hizmetçisiyle zina yapan bekâr bir erkeğe verilen cezanın daha ağır olmamasıdır. Eğer evlilik devrede değilse, erkeklerin cinsel hatalarına büyük hoşgörü gösterilmektedir: Bir erkek için mastürbasyon yapmak veya genç bir hizmetçiden yararlanmak aynı şeydir; tabii ki ikisinin de evli olmamaları koşuluyla. Ama erkek evlilik boyunduruğuna bir kez girdi mi, davranışlarına dikkat etmesi gerekir: evlilik iffetinin her ihlali, aynı 10 günlük oruçla cezalandırılmaktadır[10]. Söz konusu olan nedir? Karısını aşırı ateşli bir şekilde sevmek mi? Metin başka bir pasajda bunu kesinleştirmektedir: Karısına yasaklanmış bir durumdayken, yani kadın ya âdet görürken ya da gebeyken sahip olan kocaya on gün ceza verilmektedir; ve eğer çocuk annesinin karnında kıpırdıyorsa, ceza katlanmaktadır. Koca eğer karısına yasak bir günde

10. PL 140, 968.

yaklaşmışsa, ceza dörde katlanarak bir *carina* haline gelmektedir; ama iyi niyetli Kilise, eğer adam sarhoşsa, cezayı yarıya indirmektedir. Nefsi mahrum bırakma cezasının birimi bu durumda da 10 gün olarak kalmaktadır. Nitekim suç yatak odasında ve gece işlenmiştir, ama "evlilik yasası" çiğnenmiştir ve fazlasıyla ateşli koca, zevkini şurada veya burada tatmin eden bekârdan dört kat daha suçlu görülmektedir. Çünkü bekârın mazeretleri vardır: Ateşini söndürecek meşru bir karısı yoktur. Evlilik şehvet düşkünlüğünün ilacıdır. Günahtan uzaklaştırmaktadır -ve evliliğin kutsal bir ayin olduğu fikrinin patlamaya hazır olduğu hissedilmektedir-. Ama evlilik disiplin gerektirmektedir. Kendini tutmayı beceremeyen koca, sert bir cezayı hak etmektedir. Nitekim öyle de olmaktadır; başka birinin gözünü oymak, elini, dilini kesmek, bundan daha ağır cezalandırılmamaktadır: 4 kere 10 günlük perhiz[11]. Bu aynı zamanda, meşru bir karı alan bir adamın terk ettiği nikâhsız karısının, intikam almak için eski yatak arkadaşının erkekliğini yok etmek üzere, düğün günü büyü yapması üzerine verilen ceza miktarıdır[12]. Bu eşdeğerlilikler üzerinde hayal kuralım.

Cetvelin diğer ucunda, en uzun yaptırım olan ve hayvanlarla cinsel ilişkinin dışında, bir yandan kız kaçırmayı, diğer yandan da evli kişilerin zinasını cezalandıran, yedi yıl boyunca kırk günlük perhiz yer almaktadır. Karısını başka erkeklere teslim eden koca için yedi yıl *câreme,* başkasının karısına veya İsa'nın karısı olan bir rahibeye sahip olan erkeğe de aynı miktar ceza (eğer adam evliyse, ceza katlanmakta ve erkek bunun tek sorumlusu olarak kabul edilmektedir; çünkü elinin altında *"libido"*sunu tatmin" edeceği bir şey vardır[13]. Aynı mantık, bir kadının göğüslerini okşayan evli erkeğe beş gün, bekâra ise iki gün perhiz cezası vermektedir). Fiili durumda, erkeğin cinsel etkinliği kız kaçırma ve zina yoluyla, toplumsal düzene saldırıda bulunmuş olmaktadır. Kadın kaçıranlar evlilik anlaşmalarını parçalamaktadırlar. Bu gibiler, aileler arasına kin tohumları eken, misillemelere yol açan, cemaati lekeleyen, onu parçalayan bu kamusal suçların sorumlularıdır. Onlardan, devamlı olarak göz önünde kalmalarına yol açan bir kefaret istemek doğaldır. İnsan öldürmenin de kefareti aynıdır; bu suç da aynı şekilde kamusal barışı bozmuştur. Tüm belirtilerin öyle gösterdiği üzere, Kilise yasaması krallık yasamasıyla çakışmaktadır. Bu durum, *Kararname*'nin bu suçlara ilişkin olarak Karolenj *Capitularis*'inden

11. PL 140, 955.
12. PL 140, 975.
13. PL 140, 957.

yaptığı tüm alıntılarda gözükmektedir. Nitekim evliliğin iki cephesi vardır. Bunlardan biri cinsel ahlâka, diğeri de toplumsal ahlâka dönüktür, ama ikincisi birincisini de kapsamına almaktadır: Evli çiftlerin cinselliği daha dikkatli bir gözetime konu oluyorsa, bunun nedeni bu erkeklerin ve kadınların evlenerek toplumun düzenli kesimine geçmiş olmalarıdır.

Arada yer alan, ikinci kategoriden kefaretler özel hayatta, evin içinde işlenen, ama daha zararlı olarak görülen suçlara yöneliktir. Bunlar esas olarak kadın günahlarını düzeltmeye yöneliktir. Yukarı doğru artarak çıkan derecelendirme, kefaret birimi olan bir yıldan başlamak üzere, ilk önce mastürbasyonu cezalandırmaktadır -kadın tek başına, kısır bir zevk aldığından ötürü erkeğe nazaran daha sert bir şekilde cezalandırılıyorsa, bunun nedeni, böyle yaparak Yaratılış kitabının çifte lanetinden, yani onu erkeğe tabi kılan ve acı çekerek doğurmasını gerektiren lanetlerden kaçmış olması değil midir?), en sonda ise çocuk öldürmenin karşılığı olan on iki yıla ulaşılmaktadır. Basamaktan basamağa geçerek, çocuğun kıpırdanmasından önce düşürülmesine, ihmale (yatakta uykudayken dönerken), kasdi olmaksızın çocuğu boğmak, üç yıl), fahişeliğe (altı yıl) ulaşılmaktadır. Aynı türden cezalar bazen erkeklere de uygulanmaktadır: Eşcinsellere, aile evinde akrabalarla zina yapanlara, kadın büyülerine başvuranlara. Böylece erkek cephesinde, erkeğe yumuşaklığı getiren, onu erkeklikten çıkartan, onun *virtus*'unu geri alan, onun gözden düşmesine, kadınların egemenliğine girmesine yol açan ihmallerin kefareti bu biçimde ödenmektedir. Bu cins kefaretler arasında, evliliğe doğrudan temas edeni yoktur.

*Decretum*'dan bazı âdet ve ahlâk çizgilerini ele alıyorum. Öncelikle belirtmeliyim ki, akrabalar arası cinsel ilişki tamamen ayrık tutulmuştur. Bu konu ayrı bir bölümde, yedinci dereceden kandaşlara kadar her tür akrabalar arası birleşmeyi yasaklayan tüm Frank ruhani meclis kararlarının toplandığı yedinci kesimde ele alınmıştır. Bir çiftin böylesine bir akrabalık bağına sahip olduğu açığa çıkartıldığında, eşler piskopos önüne çıkartılmakta ve formülünü aşağıda verdiğim bir yemin etmektedirler: "Bugünden itibaren artık bu akrabamla birleşmeyeceğim, ona ne evlilikle, ne de baştan çıkartarak sahip olmayacağım; yemeğimi paylaşmayacağım. Kilise veya kamuya açık bir yer dışında ve tanık önünde olmaksızın, onunla aynı çatı altında ol-

mayacağım"[14]. Bunlar I. Philippe ve Bertrade'ın, daha önce de söylediğim üzere, akraba evliliği suçlaması nedeniyle uğradıkları aforozun kaldırılmasından önce söylemek zorunda kaldıkları sözlerin aynıdır. Kopuş ve böylece ayrılan erkek ve kadın için, piskoposun izniyle yeniden evlenme olanağı. Akrabalar arası evlilik demek ki, hiç olmamış gibi kabul edilmektedir. O bir evlilik değildir. Yoktur. Sanki bedenler tek bir beden haline gelmek üzere kavuşmamış, sanki kan akrabalığı bu kavuşmaya engel çıkartmış gibidir. Akrabalar arası cinsel ilişki, ahlâkın başka bir cephesinde yer almaktadır.

Ancak kandaşlar arasındaki cinsel ilişkiler bir lekelenmeye yol açmaktadır ve bunun tövbe ile temizlenmesi gerekmektedir. Akrabalar arası cinsel ilişkiden -evlilik değil, çünkü bu olanaksızdır- zinaya ayrılmış olan XVII. kitapta söz edilmektedir. Bu konuya ilişkin olarak derlenen metinler de Karolenj ruhani meclislerinden (Verberie, Mainz, Tribur) gelmektedir. Bu metinler erkeğin karısının kız kardeşi veya kızıyla, erkek kardeşinin karısıyla, oğlunun sözlüsüyle *(sponsa)* cinsel ilişkide bulunmasını yasaklamaktadır. Bu suçlar, ikinci tarzdan suçların yer aldığı tövbe metninde yeniden ortaya çıkmaktadırlar. Bu ev içi kaçamakların *Medicus*'ta büyük bir dikkatle konu edilmesi[15], aristokratik evin mahremiyetinin cinsel oyunlar için ayrıcalıklı bir alan meydana getirdiğini düşündürtmektedir. Evli çiftin yatak odasının dışında, kolaylıkla elde edilebilecek kadınlarla dolu özel bir alan yer almaktadır: Hizmetçiler, akraba kadınlar, henüz "boş" olan kadınlar, erkeğin gemi azıya alabileceği çok geniş bir alan. Bu kapalı küçük cennette, erkekler, yeni Ademler, gençler, daha az gençler ve öncelikle de patron, evin birçok hakkı olan reisi, bu çekiciliğe sürekli olarak kapılmaktadırlar. Baldızın veya kaynananın veya düğünden önce eve kabul edilmiş olan müstakbel gelinin yatağa gizlice sokulduğu düşüncesi beyinleri işgâl etmektedir. Kadınlar burada yoldan çıkmış ve erkekleri yoldan çıkartan varlıklar olarak gösterilmektedir. Ama onların öncelikle av olduklarını düşünelim. Bekâret, evin içinde çok dayanıksız bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Bedeli çok mu düşüktür? İki cins arasında hoş bir zaman geçirilmesi söz konusu olduğu her seferinde, her zaman yalnızca erkeğe sorulan soru şöyle olmaktadır: "Bir bakireyi bozdun mu? Eğer onunla evleneceksen, yalnızca evlilik törenlerini ihlal etmiş oluyorsun, bir yıl perhiz. Eğer onunla evlenmezsen iki yıl." Yalnızca bu kadar.

14. PL 140, 784.
15. PL 140, 966.

Bourchard bir ahlâk incelemesi değil de yargılamaya yardımcı olan bir el kitabı yazmıştır. Laiklere vaaz vermemektedir. Takvime veya konuma ilişkin bazı biçimsel yasakları çiğneyen kocaların tövbelerini ayarlamanın dışında, evlilik konusunda cinsiyetten söz etmemektedir. Ancak bu konu, karı-koca ilişkilerine yönelik olarak, satırlar arasında görülmektedir. Bu durum, Bourchard, her zaman biraz büyücü olan, zayıf ve sinsi yöntemler uygulayan kadına ait işler olan büyü ve sihirden söz ettiğinde tahmin edilmektedir. Böylesine dalaveraların amacı, aşk üzerinde etki etmek, "erkeğin *mens*'ini kinden aşka çevirmek veya tersini" sağlamaktır[16]. *Mens?* Acaba bu gerçekte zevk ve duygu mudur? Daha çok, eyleme götüren şu nabız atışları söz konusudur. Kadınların bu cins yollara, bazen evlilik dışında da başvurduklarından kuşku duyulmaktadır: *Amator* (âşık) meşru düğüne hazırlandığında, nikâhsız karısı olmuş olan kıskanç kadın, onun ateşini söndürmeye uğraşmaktadır. Ama çoğu zaman bunlar, kocalarının ateşini yönetebilmeye olanak veren yemekler ve içkiler hazırlayan, aşçı kadın marifetleridir. Bu yöntemleri erkeğin gücünü söndürmek ve böylece anne olmaktan kaçınmak üzere kullandığı da olmaktadır. Bourchard bize bu amaçla vücutlarını bala bulayan, un içinde yuvarlanan, ve bu hamurdan usandırıcı kocayı yatıştırmak için pasta yapan kadınları göstermektedir[17] Bu uygulamalar çoğu zaman erkeklik ateşini canlandırmaya yöneliktir. Çünkü iyice bilindiği üzere, kadınları doyurmak mümkün değildir. Ahlâk -yetersizlik kaygısını kafalarından bir türlü atamayan ve tövbe metninin de gösterdiği üzere güç kazamaya uğraşan, bu yüzden de bazen büyülere bulaşan erkeklerin ahlâkı- bu durumda daha da çatık kaşlı hale gelmektedir. Eğer karının çıplak butları üzerinde yoğrulmuş hamurdan ekmek, kucakta boğulmuş balık gibi büyüler söz konusuysa iki yıl perhiz, ama eğer âdet kanının kocanın kupasına dökülmesi söz konusuysa beş yıl ve eğer kocanın sperması içildiyse yedi yıl perhiz verilmektedir.

Evlilik herhalükârda, esas olarak toplumsal cephesinden görülmektedir. Bourchard lekeyi bu kurumun dışına atabilme derdindedir. Ama asıl kaygısı düzeni ve barışı korumaktır. Böylece IX. kitabın önüne, nikâhsız evliliği meşru evlilikten ayıran tanımları koymaktadır. Düğünün herkesin gözünün önünde yapılmasında ısrarlıdır. Ve tövbe metni kadına, boşandığı zaman alıp götüreceği bir mal varlığı vermeden kadın alana, "kutsal metinlerde yazılı olduğu üzere ra-

16. PL 140, 961.
17. PL 140, 975.

hibin kutsamasından geçmek üzere"[18] onunla birlikte kiliseye gelmeyene bir ceza vermektedir -hafif, özel, bir yılın üçte biri sürekli perhiz-. Bourchard evliliğin debdebeli olmasını istemektedir. Ama çabucak, kutsama ayinine ve yeni evlilerin düğünden sonraki üç gece boyunca iffetli kalmaları zorunluğuna geçmektedir. Bunlar incelmiş sofuluklardır ve o dönemde bunları herkesten isteyebilmenin uzağında kalınmaktadır.

Karşılıklı rızaya ilişkin atıf da çok hızlıdır. Vurgu, iki tarafın akrabalarının rızası üzerine vurulmuştur. Ve madem ki "meşru evlilikler Tanrısal hükümle düzenlenmiştir"[19], o halde anlaşmanın kutsallık içinde, yani Tanrı'dan gelen barış içinde yapılması uygundur. Şiddete yönelik her hareket ve faka bastırmaya uğraşan her girişim dışta bırakılmalıdır. Eğer kız önceden yapılan bir anlaşma olmaksızın, kaçırma veya baştan çıkartma yoluyla, ailesinin elinden çekilip alınmışsa, çalınmışsa, bu birleşmenin kesin olarak bozulması gerekir. Bourchard öte yandan, *discidum* konusunda, törensel ve resmi ayrılma ile yeniden evlenme olanakları konusunda, evliliğin çözülmezliği konusunda büyük bir esneklik göstermektedir. Fazla katılığın toplumsal ilişkilere ters düşeceğini bilmektedir. Böylece derlenen metinler rahibin, akrabalar arası olanın dışında, birçok evliliği çözmesine izin vermektedirler. Kadınla erkek arasında kötü olan şeyin ne olduğunu ince ince tarttıktan ve gizlilik kurallarına uyduktan sonra, karar vermek rahibe düşmektedir. Tabii ki öncelikle, genelde kötülüğün kaynaklandığı kişi olan kadının davranışını ele almaktadır. Kadınlar doğaları gereği yasak aşklara meraklı olduklarından, kadının kendi önünde zinayla suçlanması halinde, rahip boşanma kararı verme hakkına sahiptir. İsa bu durumu öngörmüştür. Ama kadınlar esas olarak sinsi olduklarından, piskopos aldatılmamaya dikkat etmelidir. Böylece, kocalarının herhalde yaşlı olduklarından ötürü, evliliğin gereklerini yerine getirecek durumda olmadıklarını söyleyen karıların başvurması halinde, önce erkeği dinleyecektir. Eğer koca inkâr ederse, kadın onun yatağında kalacaktır. İnanılması gereken kocadır. Ancak, birkaç ay sonra kadın yakınmasını yineler, anne olmak istediğini haykırırsa ve erkeğin yetersizliği "doğru yargı"yla yani Tanrı yargısıyla kanıtlanırsa, piskopos bu evliliği bozmak zorundadır. Ama yine de uyanıktır: Acaba kadının bir suç ortağı, bir sevgilisi mi vardır? Eğer karı, kocasını zinayla itham ederse, erkeğe de kadınlara davrandığı

18. PL 140, 958.
19. PL 140, 953.

gibi davranmak ve bu lekelenmiş birliği bozmak zorundadır. Ama fiili durumda, piskopostan adalet isteyen ve kocasından kurtulabilen kadın var mıdır? Girişim her zaman erkeklerden gelmektedir. Şikâyetçi olduklarında, karılarını itham ettiklerinde, onlara gözü kapalı inanmak gerekir mi? Başka bir kadını arzulayarak bunu yapmış olamazlar mı? Bu kadını alabilmek için, çoğu bıktıkları kadını bir başka erkeğin kollarına atmakta değil midir? Evliliklerinin akrabalar arası cinsel ilişki bahanesiyle bozulmasını isteyen birçok erkek, baldızlarını veya gelinlerini yataklarına almamış mıdır? Birçok erkek, kocalık görevini yerine getiremeyecek halde olmasına rağmen, karısına bağlı olduğunu söylemekte değil midir?

Piskopos evlilik bağını çözme hakkına ve bazen de ödevine sahipse de boşadıklarının eşleri hayattayken yeni bir bağ oluşturmalarına izin vermekte daha az özgürdür. Çünkü bu konuda ölçülü olmak gerekmektedir. Piskopos, erkeklerin iktidara, fizik güce, paraya ve belki de düzenbazca olarak yasal bir boşanmayı sağlayarak edinme arzularını tatmin olanağına sahip oldukları ölçüde, çokeşlilik eğiliminin arttığını unutmamalıdır. Kadınların yeniden evlenmesine daha az engel çıkartmaktadır, çünkü kadınları, onları gözetim altında tutacak ve terbiye edecek bir erkek olmaksızın kendi başlarına bırakmak, tedbirli bir tutum olmayacaktır: Kadınlar evli oldukları zaman; evlerde tecavüz, zinaya yol açan ve evlilikleri bozan tatminsiz kadınlardan daha az tehlikelidirler. Acaba kocalarının kurbanı olan ve yasal olarak boşanan bu kadınların yeniden avantajlı evlilikler yapmalarını engelleme hakkı var mıdır? Yalnızca dul kadınlardan kuşku duyulmaktadır. Belki de kocalarının ölümünü onlar düzenlemişlerdir. Eğer dullar her türlü cinayet kuşkusundan temize çıkıp, yeni bir düğüne hazırlanırlarsa, bazı erkekler ayağa kalkmakta ve bu kadınların şimdi kocaları olacak erkeklerle gizlice yattıklarını iddia etmektedirler. Bunların yeniden evlenmelerine izin vermeli mi? Meaux ruhani meclisinde piskoposlar buna evet, Tribur'da ise hayır diye cevap vermişlerdir. Kararı rahip verecektir. Ama rahip, karısından kurtardığı erkeğe karşı çok daha katı olmalıdır. Bilgeliğiyle ayırmış, çürümüş parçayı atmıştır. Ama bilgeliği, onun yeni bir evliliğe izin vermesine engel olmaktadır. Özellikle de boşanma nedeni kadının zina yapması ise -ve bu en çok kullanılan gerekçedir- itham etmek çok kolaydır. Soylu evlerin

sıkışık kalabalığı içinde, dedikodu kendine uygun ortam bulur: Gördüklerini ve duyduklarını iddia ederek tanıklık etmeye hazır, şu kıskanç insanlar her zaman bulunur. Bir erkek, piskopos olsa bile, kadının yırtıcı ateşliliğinden emin olarak, onları dinlemezlik edebilir mi? Çok kutsal imparator Henri, çok kutsal karısı Cuncgonde'un suçluluğundan bir an kuşku duyarak, onu ateşin üzerinde yürümek zorunda bırakmamış mıdır? Ancak piskopos, Paulus'un sözlerini hatırlatmaktadır: Ayrılmış çiftleri barıştırmak için elinden geleni yapmalıdır; öfkeler yatıştıktan sonra, onları tekrar birleştirmenin fırsatını aramalıdır. Demek ki ne zinacı karılarından kurtulan kocalara, ne de karılarının kaçırıldığını veya bizzat kendi yetersizliklerini bahane eden kocalara yeniden evlenme izni verilmeyecektir. Ama bu durumda piskopos, onları şehvetlerinin ilacından mahrum bırakarak, ateşlerini arttırma riskine girmekte değil midir? Tehlike küçüktür: Yalnızca erkek, evliliğin değersiz biçimi olan nikâhsız oturmaya rahatça başvurabilir. Böylece cinsel açıdan rahatlayacaktır. Yalnızca gerçek mirasçılardan mahrum kalmış olacaktır. Piskoposların verdiği hükümler, zevke yönelik iştahlardan çok, ev içi çıkarlar uğruna girişilen evlilik stratejilerini engellemektedirler. Ama *Kararname*'de kocanın karı değiştirmek üzere, yalnızca meşru değil, aynı zamanda yararlı da olduğu düşünülen iki gerekçesi yine de yer almaktadır. Eğer ilk karısının hayatına kastettiğine ikna ederse. Eğer bu kadının akrabası olduğunu kanıtlarsa.

Çünkü bu iki durumda da kan tabusu devreye girmektedir. Bourchard genç erkeklerin cinsel özgürlüğünü kısıtlamanın peşinde değildir. Ona göre, evlilik antlaşması bireylerden çok aileleri birbirine bağlamaktadır. Bu durum onu, akrabalıktan kaynaklanan engeller konusunda dikkatli kılmaktadır -karısına artık dayanamayan erkeğin bunu nasıl rezil bir araç haline getirdiğinin çok iyi bilincinde olmasına rağmen-. Ama ilk kaygısı barıştır. Evliliği toplumsal düzenin başlıca zırhı olarak kabul etmektedir. *Kararname*'nin ruhu fazlasıyla Karolenj tarzındadır. Bana onun Germanik olduğu söylenebilir. Bourchard'ın eğitimini tamamladığı ve atıflar ile önerilerin geldiği Lobbes Manastırı Germanya'da de-

ğildir. Eğer Fransa Krallığı'nın kuzeyindeki koşullar ve kilise ile papazlar tarafından ortaya konulan sorunlar çok farklı olsalardı bu bölgenin üst dereceden Kilise görevlileri Worms Piskoposu tarafından oluşturulan, kutsal hükümler derlemesine bu kadar itibar ederler miydi?

# IV SOFU ROBERT

Fransa Kralı Robert, yeğeni Henri gibi aziz ilân edilmemiştir. Ancak çağdaşlarından bazıları onu bir cins aziz olarak göstermeye uğraşmışlardır. Ona verilen lâkap buna tanıklık etmektedir: *Pius*, sofu. Ama asıl tanık, Saint-Benoît-sur-Loire Manastırı'ndan Keşiş Helgaud'nun girişimidir. Bu kesiş, hükümdarın ölümünü izleyen yıllarda, onun yaşamöyküsünü tıpkı azizlerin şanı için yazılanlara benzer bir şekilde kaleme almıştır[1]. Derin düşünmelerine temel olması ve vaazlarına esin kaynağı oluşturması için, Kilise mensuplarına önerilen bu "okuma", örnek alınacak bir yaşamı tasvir etmektedir. Sürekli olarak kralın erdemleri, hastalıkları iyileştirme gücü ve yetenekleri söz konusu edilmektedir. "Çok kutsal ölümü" ona hemen göğün kapılarını açmıştır; orada hüküm sürmektedir; kutsal tevazu konusunda, çok kut-

1. **Epitome vitae Roberti regis**, yay. Bautier ve Labory.

sal Kral Davud'dan beri ona eş kimse gelmemiştir. Tevazu? Bu Benediktinlerin en başta gelen erdemidir. Bu övgü metni, Claude Carozzi'nin gösterdiği üzere, kralın "dönüşümü" gibi ana bir olgu etrafında inşa edilmiştir. Kral hayatının sonuna kadar tövbekâr olarak davranmaya karar vererek, yaşamını değiştirmiştir. Böylece bir günahın, doğrudan Davud'un günahının kefaretini ödemek istemektedir: Evlilik ahlâkına uymamak. Bu hata, üstü kapalı bir şekilde gündeme getirilmekte, ama eserin asıl merkezinde yer almakta; onun başlıca eklemleşmesini meydana getirmektedir.

Helgaud hükümdarın yapıcı eylemlerini aktarmakta, bu dünyaya ilişkin erdemlerini, adalet duygusunu, cömertliğini, Robert'in krallık görevini yerine getirirken gösterdiği hoşgörüsünü yüceltmektedir. Sonra bu söyleyişi kesmektedir. Bu övgünün karşısına bazı "kötü niyetli kişiler" dikilmektedir: "Hayır bu iyi işler kralın selâmetine hizmet etmeyeceklerdir, çünkü vaftiz anası olan, bir de üstelik aralarında kan bağı bulunan birini karı olarak alarak, gayrimeşru bir birleşmeden doğan suçu işlemekten çekinmemiştir". İşaret edelim ki yaşamöyküsü yazarı bu gayrimeşru eşin adını vermemekte; evlilikten değil de, *copulatio*'dan söz etmektedir. Nitekim bir akraba evliliği söz konusudur. Helgaud, Kralı, itham edenlere, kim günah işlememiştir ki, "kim iffetli bir yüreğe" sahip olmakla övünebilir ki diye cevap vermektedir. "Çok kutsal kral" Davud'a bakınız. Artık öyküyü paralel bir şekilde yürütmektedir: Davud'un "suç"u şehvet düşkünlüğü ve kız kaçırmaydı, Robert'inki ise "kutsal iman hukukuna aykırı davranmak"tır. Davud çifte bir günah işlemiştir: Zina ve rakibini öldürmek; Robert, önce manevi akrabalık, sonra da tensel akrabalık nedeniyle kendine iki kere yasaklı bir kadını alarak günah işlemiştir. Fakat hem Davud, hem de Robert daha sonra, biri Nathan tarafından, diğeri de Saint-Benoit-sur-Loire Manastırı başrahibi tarafından iyileştirilmişler, uzlaştırılmışlardır. Fransa Kralı oluşturduğu çiftin iğrenç olduğunu kabul etmiş, suçunu itiraf etmiş, sonra da onu lekeleyen bu kadından ayrılmıştır. Davud ve Robert günah işlemişlerdir, ama "Tanrı'nın ziyaretiyle, tövbe etmişlerdir" Robert de, Davud gibi hatasını itiraf etmiş, oruç tutmuş, dua etmiştir; Tanrı'nın onu yerleştirdiği görev yerini terk etmeden, meslekleri selâmete götüren çilekeşlik olan keşişler gibi yaşamıştır. *Felix culpa:* Tavrını tersine çevirerek, ahiret mutluluğuna doğru adım adım ilerleyebilmiştir. Helgaud ağzı sıkılık kuralına uyarak, bu konuda daha fazla bir şey söylememektedir. Ama hemen bir öykü anlatmaktadır: Robert'in babası Hugues Capet, ikindi

duasına gitmek için saraydan çıkarken, bir köşede aşk yapan bir çifti fark etmiş ve mantosunu onların üzerine atmıştır. Bu küçük *exemplum*'dan alınacak ders: Başkasının günahlarını avaz avaz ilân etmeyenlere ne mutlu. Bu gizlilik, Aziz Benedictus'un XLIV, 6 sayılı kuralının gereğidir: "Kendinin ve başkalarının yaralarını açık etmeden, bunları âleme yaymadan tedavi etmek." Aslında iyi bir tanık olan Helgaud'nun bu kurala uyma zorunluğu, merakımızı tatmin olmadan kursağımızda bırakmaktadır. Bir başka Benediktin olan Raoul Glaber, ağzı sıkılığa daha da meraklı olarak, Fransa Kralı'nın evliliğe ilişkin sıkıntıları hakkında kesinlikle bir şey söylememektedir. Robert yalnızca akraba evliliği yapmakla kalmamış, aynı zamanda zina suçunu da işlemiştir; böylece eğer torunu I. Philippe'ten daha suçlu değilse, en azından onun kadar kabahatlidir. Robert üç tane meşru karı almıştır; üçüncü kez evlendiğinde birincisi herhalde henüz ölmemişti, ikincisi ise tamamen canlı olup, eğer fırsat çıkarsa, kralın yatağına girmeye hazır bir şekilde etrafta dolaşmaktaydı.

Robert 988-989'da, babasının seçilmesinden hemen sonra, tahta ortak edilerek, 16 yaşındayken ilk karısını almıştır. Bu kadının eski adı Rozala'dır, ama gelin girdiği evde ona Suzanne adı verilmiştir. Üç yıl sonra geri yollanmış, ama 1003'e kadar yaşamıştır. Robert 996-997'de Berthe'le evlenmiş, onu da 1001-1006 arasında bir tarihte geri göndermiştir. Bu tarihte karısı olarak Constance diye birini görüyoruz. Bu kadın ona ilk meşru çocuğunu doğurmuş ve tarih bu olaya göre belirlenmiştir. Robert bu kadını da boşamayı düşünmüş, ama edepsizliğiyle ünlü, şiddetli ve erkek gibi bir kadın olan Constance buna izin vermemiştir.

Bu anlaşma ve boşanma dizisi, büyük bir sülalede, yani daha yeni kral haline gelmiş olan Fransa düklerinin sarayında, evliliğin nasıl uygulandığını açığa çıkartmaktadır. Ve öncelikle görülen, evlendirenin baba, aile reisi olduğudur. Robert 19 yaşına gelince, Hugues Capet'nin ona seçtiği karıyı boşamıştır; belki de böylece bağımsızlığını gösteriyordu: Yetişkin erkek olma yaşına gelmişti ve arkadaşları onu baba otoritesinin boyunduruğundan kurtulmaya teşvik ediyorlardı. Daha sonraları kendi oğullarının laf dinlememesinden yakındığında, Volpiano Manastırı başrahibi Guillaume, Robert'e kendinin de bu yaşlardayken aynı işi yapığını hatırlatmıştır. Bu arada bir şey kesindir: Daha ileri gitmek için, bu kez kendi seçeceği başka bir meşru karı alabilmek için babasının ölüm döşeğine düşmesini beklemiştir. O anda yirmi beş yaşındadır.

Başka bir çizgi: En azından eşit mertebeden bir kadını eş olarak alma isteği. Yani "krallar tabakası"ndan çıkma bir kadın. Nitekim, 987'de Hugues Capet'nin yandaşlarının, onun taht üzerindeki rakibine karşı ileri sürdükleri kanıtların arasında, şu da yer almaktaydı: Charles de Lorraine "Vassaller tabakasından, kendisine eşit olmayan bir kadın almışsa". Büyük dük (Hugues), kendi vassalleri arasından çıkma bir kadını kraliçe ve kendi üstünde biri olarak görmeye nasıl dayanabilirdi?" Bu gereklilik aramaya ve iyice uzaklarda aramaya zorluyordu. Hugues Capet bakışlarını Bizans'a kadar çevirerek, imparatorun kızlarından birini istemiştir. Sonunda Rozala'da karar kılmak durumunda kalmıştır; bu kadın uygundur, çünkü babası, Charlemagne'ın ardıllarından olan, İtalya Kralı Béranger'dir. Robert'in kendi başına aldığı Berthe'in kanı daha da iyidir: Bu kadın Burgonya Kralı Conrad'ın kızı, Batı Fransa'nın Karolenj Kralı Denizaşırı Louis'nin (IV. Louis) torunudur. Constance'ın soyağacı daha az parlaktır: Babası yalnızca Arles Kontudur -aslında çok şanlıdır, Kuzey Afrikalı Müslümanları Provence'tan yeni atmışsur-; annesi Adelaide (veya Blanche) ise, Anjou Kontu'nun kızkardeşidir. Acaba Robert de, Charles de Lorraine gibi, vassali olan ailelerden karı alacak kadar alçalmış mıdır? Guillaume d'Arles'ın ataları hakkında bir şey bilinmemektedir: Belki onlar da Karolenj sülalesinden gelmekteydiler. Ancak Constance'ın annesi, sonuncu Karolenj Kralı olan V. Louis'nin -bu kral çok iyi kanı olmayan bir kadını herhalde yatağına almazdı- eski karısıydı. Kocası bu kadını boşar boşamaz, Arles Kontu onu hemen almış ve kimse de zinadan söz etmemiştir; ama bu kadın piskoposlar tarafından kraliçe olarak "kutsanmışsu" ve böylesine bir ayının etkilerinin silinmesi mümkün değildi. Acaba Constance bu nedenden ötürü kraliçe kızı sayılmış mıdır? Constance, XIII. yüzyılda Tilburyli Gervais'nin belleğinde, V. Louis'nin kendi kızı haline gelmiş ve kendiyle birlikte, krallığı da Hugues Capet'nin oğluna verdiği anlatılmışsur, o çağı yaşayan kronikçilerin bu üçüncü karıya Karolenjlerden gelme veya krala bağlanan bir soy atfetmediklerinde kuşku yoktur. Ama bal gibi de kral kızı olan Rozala hakkında da böylesine bir köken bildirmemektedirler. Belki de bunun nedeni, 1006'da evliliğin eşit mertebeden eşler arasında olma arzusunun hafiflemiş olmasıdır.

Bu arzu, çok yakın akrabalarla evlenmekten kaçınma kaygısı tarafından törpülenmekteydi. Hugues Capet, bu güçlüğü Bizans *basileus*'una açıklamıştır: "Bizi komşumuz olan krallara bağlayan hı-

sımlıklar yüzünden, eş mertebeden bir karı bulamıyoruz" ve Robert'in oğlu I. Henri, Kiev'e karı aramaya gitmek zorunda kalmıştır. Ama mertebe kaygısı başta gelmekteydi. Robert herhalde Constance'ın uzaktan yeğeni olmaktaydı; ama Rozala ile kesinlikle altıncı dereceden yeğenlik bağı vardı, yani bu kez, piskoposların yasakladıkları akraba evliliği alanı içinde kalmaktaydı. Üç karısından kral soyuna en fazla mensup olanı, aynı zamanda en yakın akrabaydı da: Yalnızca üçüncü dereceden yeğeniydi. Ancak o dönemde iptale yol açacak nitelikte görülen yegâne evliliğin Berthe'le olanı olduğunu işaret edelim; bu durum göze batmaktaydı. Ama "düzmece kral" Hugues Capet'nin oğlunun açısından, Charles de Lorraine'in kızıyla evlenmek, yasağı çiğnemeye değmekteydi.

Bu kral kızlarının ilk ikisi, önce normal birleşmeler olarak, kontlarla evlenmişlerdi: Hanedan stratejisi, büyük oğulun karısını daha güçlü bir aileden bulmaya yönelikti. Demek ki bu kızlar bakire değillerdi ve bu eksiklik üzerinde hiç durulmadı. Bu kadınlar duldular; Rozala, Flandre Kontu Arnoul'dan, Berthe de Blois Kontu Eudes'den dul kalmışlardı. Bu kadınların dulluk yaşantılarının daha ilk günlerinde alınmalarının nedeni açıktır: Capetli tacı değilse bile, en azından prensliği, yani Fransa dükalığını daha sağlam bir şekilde elinde tutmayı ummaktadır. Bu dükalığın bir kısmı kaybedilmiş, Hıristiyanlığa daha yeni geçmiş vahşi Norman şeflerine bırakılmıştır. Orléans ve Paris çevresindeki merkez, sağlam bir şekilde elde tutulmakta; bunun dışında Flandre, Blois ve Anjou kontları kendi iktidarlarını geliştirmektedirler. Uygun bir zamanda, evlilik yoluyla bunlardan biriyle birleşmek gerekmekteydi. Evlilik işte tam da bu işe yaramaktaydı.

Hugues Capet, Flandre'ı gözüne kestirmişti. Kont Arnoul öldüğünde, büyük oğul çocuk yaştaydı. 989'daki düşünce, krallık veliahtını bu çocuğun üvey babası haline getirmekti. Ama bu vasilik kolay gerçekleşeceğe benzemiyordu. Bu olayda, yakınlarda fethedilen ve Rozala'ya çeyiz olarak bırakılan Montreuil Şatosu'nu kaybetme tehlikesi vardı (Bu şato daha sonra, I. Philippe'in gene Flaman olan ilk karısına çeyiz olarak bırakılacaktır; bazı aile mülklerinin bu işleve sahip olduğu iyice fark edilmektedir: Bunlar kuşaklar boyunca, hanedanın başının karısının çeyizi olarak kullanılmaktadır.) Rozala yararsız olduğu için, "boşanma ile" geri gönderilmiştir[2], aile bu ayrılma esnasında Montreuil'in kendinde kalmasını sağlamıştır. 996 yılında

2. Richer, **Histoires**, MGH SS, III, 651.

Capetlinin karşısındaki acil sorun, Touraine'de ne mümkünse onu elinde tutmak, Anjou ve Blois kontlarının topraklarını çiğnemesine direnmektir. Bu kontlardan birincisi daha dikbaşlı, ikincisi de daha güçlü ve tehlikelidir. Eudes, senyörünün 987'de taç giydiğini kabul etmek için, Dreux Kontluğu'nun kendine verilmesini sağlamıştır; Orléanais civarındaki tüm savaşçılar onun vassalleridir. Ama ne mutlu ki bu iki kont hanedanı birbirleriyle çarpışmaktadır. Sarayda yaşlı kral, Anjouludan yana eğilimlidir; oğlu ve doğal hasmı ise Bloislıdan yanadır. Eudes de Blois şubat 996'da ölünce, Anjou Kontu Tours kentinin üzerine saldırmış ve birkaç ay sonra da, babasının can çekişmeye başlamasıyla serbest kalan Robert de dul Berthe'in üzerine atılmıştır. Tarihçi Richer'ye göre önce onun "koruyucu"su olmuş ve bunun arkasına sığınarak Tours'u geri almış; sonra da tıpkı eskiden Flandre'da olduğu gibi, yeni karısının henüz reşit olan oğulları aracılığıyla Blois'ya egemen olma umuduyla, onunla evlenmiştir. Bu çocukların büyüğü adeta hemen ölmüş; ikincisi olan II. Eudes çabucak saldırgan hale gelmiş ve krallık sarayının içine kadar uzanan entrikalarıyla rahatsızlık vermeye başlamıştır. Düş kırıklığına uğrayan hükümdar, Anjoularla yeniden dost olmaya karar vermiştir. Bu işi karı değiştirerek yapacaktır: Hükümdar bu yolla, anlaşmaları ters yüz etmektedir. Berthe'i geri göndermiş, Constance'ı almıştır. Bu kadın Anjou Kontu Fouque Nerra'nın amca kızıdır. Eudes'ün ise sarayda hâlâ yandaşları vardır. Böylece yeni evliliği bozmaya çalışmış ve neredeyse başaracak kadar da ilerlemiştir. Bu durum Senslı Odorannus'un anlattıklarından[3] bilinmektedir. Bu kronik yazarı keşiş, aynı zamanda kuyumcudur. Aziz Savinien'in Tereke Sandığı adını taşıyan eseriyle çok iftihar etmektedir. Altın ve değerli taşlarla bezenmiş olan bu sandık, 1019'da Kral Robert ve Kraliçe Constance tarafından azize armağan edilmiştir. Odorannus'un açıklamasına göre, krallık çifti bu armağan ile, onları eskiden korumuş olan azize saygı sunmuş olmaktaydılar. Olay şöyle olmuştu: Robert, Roma'ya doğru yola çıkmıştı; "kandaşlık nedeniyle boş düşen Kraliçe Berthe, kralın sarayından bazı kişilerin desteğiyle, papanın emriyle durumun düzeleceği umuduyla" ona refakat etmekteydi. Çılgına dönen Constance dua etti; üç gün sonra ona kralın döndüğü haber verildi "Ve bundan sonra Robert karısını, şimdiye kadar hiç olmadığı kadar şımarttı ve krallık yetkilerini onun kullanımına sundu." 1022'de Blois Kontu ile dostları son bir saldırıda bulunmuşlardır. Bu, mükemmel rahipler olan, kraliçenin dostları Orléans

3. S. 100-102.

sapkınları olayıdır. Bu rahipler yakılmışlardır. Constance ise yerinde kalmıştır. Bütün bu entrikalar, nikâhsız evliliği geniş ölçüde uygulayan bir toplumda, meşru evliliğin öncelikle bir siyaset aracı olduğunu gözler önüne sermektedir. Karının, kraliçenin tıpkı bir piyon gibi kareden kareye götürüldüğü görülmektedir; her oyunda ödül büyüktür: Şan, şeref, iktidar söz konusudur.

Önde gelen kaygılardan biri hakkında hiçbir şey söylemedim: Meşru bir oğulun doğmasıyla soyun sürdürülmesi. Bu kaygı tek başına, Robert'in davranışını açıklayabilir. Rozala doğurgandı; ama genç kral onu "çok yaşlı"yken aldığında artık kısırdı. Richer'nin söylediğine göre, bu nedenden ötürü atılmıştır. Berthe ise otuz yaşından küçüktü, doğurganlığını kanıtlamıştı, ama evliliğinden beş yıl sonra hâlâ çocuğu olmamıştı; bu da ondan ayrılmak için fazlasıyla yeterli bir nedendi. Constance'ın avantajı çok genç olmasıydı, gecikmeden dünyaya iki erkek çocuk getirdi. Bu gerçekleşince, Robert 1008-1010'da onu yatağından atarak, yerine Berthe'i yeniden geçirme konusunda kendini tamamen özgür hissetti. Bu amaçla Roma'ya doğru yola çıktı; ne mutlu ki yeni kraliçe Aziz Savinien'in koruması altındaydı.

Demek ki evlilik bağı, Aziz Henri'ninkinden daha gelişmiş bir eyalette yer alan Fransa sarayında çok kolaylıkla kurulmaktaydı. Ancak dıştan görebilen biz tarihçiler, bu birbirini izleyen üç evliliğe, üç ayrı neden bulmaya yöneldik: Rozala herhalde kral kızı olduğundan; Berthe, Touraine'de verilen sıkı mücadelede iyi bir koz oluşturduğundan; Constance da, tahta varis vermenin ivediliğinden ötürü seçilmiş olmalıdırlar. *Ardor*'a, arzunun tutuşmasına dair bir şey söyleme hakkına sahip değiliz. Ancak, Kilise yasaklamaları karşısındaki serbestlik, herhalükârda dikkat çekicidir. Kilise yöneticilerinin tavrı ne olmuştur?

Bu yöneticilerin ilk boşanmada, ne de aslında zina olan ve Worms Piskoposu Bouchard'ın derlediği tüm dinsel hükümler tarafından öyle sayılarak, açıkça mahkûm edilen ikinci evlilik karşısında ciddi bir tepki gösterdikleri görülmemektedir. Kroniklerin daha sonra I. Philippe'e ilişkin olarak bol bol kullanacakları ayıplayıcı teknik terim *superductio*, Robert'in evliliğine ilişkin olarak hiçbir yerde görülmemektedir. Üstü kapalı bir imanın tek yankısı, tahta zorla el koyan Capetleri hiç sevmeyen Reimsli bir keşiş olan Richer'nin yazdığı *Tarih*'te yer almaktadır. "Akılları daha saf olanlara göre (üstadı Gerbert'i kastetmektedir), böylesine bir boşanmadan kaynaklanan hataya eleştiri yöneltilmiştir" demektedir. Ancak bu eleştiri üstü kapalıdır ve "açık bir muhalefet" olmamıştır. Kronikçi daha ileride, Ger-

bert'in Berthe'i Robert'le evlenmekten vazgeçirdiğini de hatırlatmaktadır. Hepsi bu kadar. Çifte evliliğe yönelik bir ima bile yoktur. Düğün törensel olmuş, yanında birçok yüksek dereceli din adamı olduğu halde, Tours Başpiskoposu tarafından kutsanmıştır[4]. Helgaud gibi bu birliğe karşı olanlar, yalnızca çok yakın akrabalıktan söz etmişlerdir. Bir taşlama şiirinde Laon Piskoposu Adalbéron sivri diliyle, Nevers Kontu'nun çıkarı uğruna bu "akrabalar arası cinsel ilişkiyi" önermiş olmasıyla alay etmektedir[5]. Kelime buradadır.

Bu evliliği bozmak isteyenlerin öne çıkardıkları zina değil de, akraba evliliği olmuştur. Bu durum, bu dönemde akraba evliliği üzerinde sıkı bir şekilde ısrarlı olan, Bourchard'ın *Kararname*'sinde görüldüğü üzere bu kabahati diğerlerinden soyutlayan, onu İncil'de yer alan evliliğin çözülmezliği ilkesinin uygulanmasından kaynaklanan sorunlardan tamamen ayıran Kilise ahlâkının bu çizgisini daha da aşikâr hale getirmektedir. Böylece Fransa Kralı "papalık yasağına rağmen yeğeniyle evlenmiş olmaktan" ötürü ve "bu akrabalar arası cinsel ilişkiye cevaz veren evliliğe rıza gösteren piskoposlar", 997'de toplanan bir ruhani meclis tarafından bu birliğin bozulmasına davet edilmişlerdir[6]. Bundan bir yıl sonra, Roma'da imparator III. Otton'un başkanlığında toplanan başka bir ruhani meclis, Robert'in "yasalara karşı gelerek" evlendiği yeğeni Berthe'i bırakması gerektiği kararını verdikten başka; krala ve sözüm ona karısı olan kadına yedi yıl çile cezası vermekteydi. Eğer kral günahında ısrarlı olursa, onu aforoz edeceği tehdidini savurmakta ve suçlu görülen yüksek Kilise mensuplarını, düzelme belirtisi gösterene kadar görevden almaktaydı. Yanılgıya düşmeyelim: Bu önlemler siyasal amaçlıydı. Papalık sarayında, Fransa Kralı'nın iki cephede gerilemesi istenmekteydi. Reims piskoposluğunu, eskiden ihanet nedeniyle görevden alınan Karolenj soyundan piçe geri vermesi ve Orléans Piskoposu'nu, piskoposluk denetiminin kaldırılmasını talep eden Saint-Benoit-sur-Loire Manastırı rahiplerine karşı desteklemesi. Kralın evliliğinden ötürü doğrudan zarara uğramış olan Anjou Kontu zaten sahne gerisinde eyleme girişmişti: Sanctus Petrus'un kabrine, fazlasıyla maksatlı bir hac ziyareti yapmaktaydı. Robert duygulandı ve Reims ile rahiplerin talebi ko-

4. HF, X 535.

5. F. Lot, **Etudes sar le régne de Hugues Capet et la fin du X^e siècle**, Paris, 1903, s. 171, no. 1 (Hugues Capet'nin Saltanat Dönemi ve X. Yüzyılın Sonuna İlişkin İncelemeler.

6. MGH ss, III, 694.

nusunda geri adım attı. Papalık temsilcisi de ona "yeni evliliğinin onaylanacağı" sözünü verdi. Kuzey Fransa piskoposları üzerindeki üstünlüğünü daha iyi vurgulamak üzere, papa sözünü tuttu, ama hem kısa bir süre için, hem de bu işe fazla inanmaksızın. Kral karısını ve Archambaud da Tours başpiskoposluğu görevini korudu. Jean-Paul Laurens'in resmettiği şatafatlı tabloya fazla güvenmemek gerekir; bu tabloyu oluşturan inatçı bir efsaneden esinlenmiştir: Kral Robert'in hiçbir zaman aforoz edilmediği efsanesi. Berthe'i boşamıştır, ama Roma ruhani meclisinden en az iki yıl, ama herhalde dört veya beş yıl sonra ve üstelik başka nedenlerle. Belki de Helgaud haklıdır: Kral giderek keşiş ruhuna bürünüyordu; ruhunu daha fazla düşünüyor ve hatalarının bilincine varıyordu. Bunlar tarihçinin gözlem alanının dışında kaldığı için ne ret, ne de kabul hakkına sahip olmadığımız şeylerdir. Ama bu yeni boşanmayı meşru kılmak üzere, hiç değilse iyi bir bahane bulunmuştur: Yeğenlik. Odorannus açık konuşmaktadır: Berthe "akrabalık nedeniyle" geri gönderilmiştir. Akrabalar arası birleşme bozulmuştur, eşlerin ikisi de yeniden evlenme hakkına tamamen sahiptir ki, çok aziz Robert'in yaptığı da budur. Ama 1008'de Roma'da üçüncü evliliğinin iptalini ve ikincisinin yeniden tanınmasını istediğinde, bu kez en hoşgörülü insanlara bile bir rezalet olarak gözükecek olan bu durumunun, papalık meclisi tarafından onaylanmayacağını çabucak anlamıştır.

Eğer Helgaud'ya inanılacak olursa, otuzlu yıllarda Robert'in azizliğinden yalnızca birkaç kötü niyetli kişi kuşku duymaktaydı. Bunlar onun çifte akraba evliliği hakkında fısıldaşmakta, üçlü evliliği hakkında hiçbir şey söylememekteydiler. Eğer Roma inat etseydi, bu bölgenin hangi piskoposu, kutsal krala karşı aforoz ayinlerini yapmaya cesaret edebilirdi? Katılık ancak daha sonraları, yüzyılın ortası aşılıp da, İmparator II. Henri'nin iffetine ilişkin efsanenin oluşturulduğu ve Reform hareketinin başlatıldığı güneyden gelen hareket genişlik kazandığında ortaya çıkmıştır. Robert'e yönelik ayıplama, Chartres Piskoposu Yves'in ve Papa II. Urbanus'un müjdecileri arasında daha ateşli hale gelmiştir. Bunlardan haberimiz olan ilki, İtalyan çilekeşi Pietro Damiano'dur -demek ki 1060-1072 arasında-; o andaki Fransa Kralı'nın büyükbabası olan Robert'in akrabasıyla evlendiğinden ötürü cezalandırıldığını hatırlatmaktadır. Bu gayrimeşru birleşmeden doğan erkek çocuğun "boyun ve kafası kazınki" gibiydi. Daha sonra, Jean-Paul Laurens'in betimlediği sahne tasvir edilmektedir. Piskoposlar karı kocayı aforoz etmişler, halk büyük bir dehşete kapılmıştır, herkes ta-

rafından terk edilen kral, kendine yine de sadık kalan iki küçük uşak tarafından doyurulmaktadır, ama bunlar kralın elinin değdiği her şeyi hemen ateşe atmaktadırlar. Pietro Damiano, dehşete kapılan Robert'in meşru bir evlilik yapmak üzere boşandığını söyleyerek bizi rahatlatmaktadır[7]. Kaynağını yakalayamadığımız bu anlatı, herhalde 1110'dan sonra, VI. Louis'nin saltanat döneminin civarında yayılmış olan bir Fransa tarihi parçasında yeniden yer almıştır. VI. Louis bu sıralarda Bertrade de Montfort'a vereceği çeyizin pazarlığıyla ve kayınbiraderlerini güçsüz kılmakla meşguldü. Bal gibi de aforoz edilmiş olan ve akraba evliliğinden ötürü bu cezaya, hak ederek uğramış olan babası I. Philippe'in kabahatlerinin serbestçe eleştirilmesine fırsat vermekte; bu eleştirinin büyük-büyükbabasına kadar uzanmasını yasaklamamaktadır. Bu yarı resmi anlatının iyi haber alan yazarı yalnızca kandaşlıktan söz etmemektedir; Robert'in aynı zamanda Berthe'in oğlunun vaftiz babası olduğunu açıklayarak, Helgaud'nun anlattıklarını teyit etmektedir. Papanın aforozuna uğrayan kral, günahında ısrar etmiştir: Şu yozlaşmış ve tensel duygu olan *amor* onu boyunduruk altında tutmaktadır. "Kadın bir canavar doğurdu, dehşete kapılan kral onu boşamak zorunda kaldı; kendi ve krallığı bu sayede aklandı"[8]. Tanrı'nın, ama aynı zamanda Kilise'nin de zaferi. Bu metnin yazıldığı dönemde, Fransa Kralı'nın tamamen boyun eğdiği bir sırada, Kilisenin zaferi gerçek bir zaferdi. Ama XII. yüzyılın başında Tanrı'dan ve yüksek Kilise görevlilerinden gelen emirlere, laiklerin itaatlerini sağlayabilmek için birçok yola başvurmak gerekmekteydi: Kuşkusuz her vicdanın derinliklerinde kök salmış olan bir kaygıya yaslanmak, yani kandaşlar arası evliliğin canavarlara hayat veren etkileri hakkındaki kaygıya yaslanmak. Ama bu zafer çok geç ilan edilmekteydi. Ve bu hayali bir zaferdi: Robert gerçekte hiçbir zaman yenilmemişti.

7. HF, X, 493.
8. HF, X, 211.

# V. PRENSLER VE ŞÖVALYELER

Robert kraldı, kutsama ayiniyle sıradan insanların üzerine konulmuş, Laon Piskoposu Adalbéron'un sözünü ettiği, Tanrı'nın hizmetkârlarınınkiyle birlikte, özel bir ahlâka sahip olarak, göksel askerlerin tarzında düzenlenmiş yegâne "tabaka" olarak kabul edilen şu *ordo regum*'un içine yerleştirilmişti. Ama Sofu adı takılan Robert, Kilise'ye rağmen akraba evliliği yapmıştı ve üç karılıydı. XI. yüzyılın ilk yarısında, bu kez kutsanmamış olan diğer büyük kişilerin de Kilise önerilerine pek kulak asmadıklarını görmek, şaşırtıcı olmamaktadır.

İki örnek alıyorum. Önce Meulan Kontu Galeran'inki. Davranışı kuşkusuz şaşkınlık yaratmıştır. Nitekim ona dair anılardan az bir şey, XIII. yüzyılda saraylarda vakit geçirmeye yarayan, halk dilinden edebi eserlerde kalmıştır. O kadar az bir anı ki, yalnızca adından ibaret olduğu söylenebilir. Ama onun adına bağlı olarak, evlilik ilişkisinin limitte yol açabileceği çelişkiler tasvir edilmiştir. Gerçekte nasıl dav-

randığına gelince, bu konuda yalnızca meşru karısından boşandığı bilinmektedir. Bunu yapabilmek için akrabalığı mı, yoksa zinayı mı bahane ettiğini ve yeni bir evlilikten ne beklediğini bilemiyoruz. Boşanan kadın bir piskoposa sığınmıştır. Piskoposlar o dönemde kadınların doğal koruyucularıdır. Bunların çoğu o sıralar, Kuzey Fransa'da Tanrı Barışı'nı, tüm "fakirler"e, askercilik oynayanların kurbanı olan tüm silahsız insanlara yaygınlaştırmaya uğraşmaktadırlar. Beauvais Piskoposu 1024'te kendi diyakozluğundaki şövalyeleri, taşkınlıklarını zapt etmeye yemin etmeye mecbur bıraktığında, onlara özellikle şu sözü söylettirmiştir: "Soylu kadınlara (soylu olmayan kadınlar ise, köylüler ve halkla birlikte, barış yemininin hükümleri uyarınca şiddete maruz kalmaktan kurtarılmışlardı), ne de kocaları yanlarında olmadığı halde onlarla birlikte yolculuk yapan kadınlara saldırmayacağım". Aynı koruma dul kadınlar ile rahibelere de, yeminle garanti edilmiştir. Daha az değerli sayılan evli kadınlar, onları himaye eden kocalarının, *dominus*'larının, efendilerinin yokluğu halinde, tıpkı kendilerini Tanrı'ya adamış bakireler ve dul kadınlar gibi, Tanrı koruması altında sayılmaktaydılar; yani Kilise yöneticilerinin koruması altında. Evlilik yatağından kovulduklarında da, tabii ki bu korumadan yararlanmaktaydılar. Piskoposlar kovulan evli kadınlara ihtimam göstermek ve Bourchard'ın *Kararname*'sinde okunduğu üzere, kocaları karılarını geri almaya zorlamak durumundaydılar. İşte Chartres Piskoposu Fulbert bu nedenle müdahale etmiştir ve olayı onun sayesinde biliyoruz. Fulbert kendini Galeran'ın "yüzsüzlük"ü konusunda haberdar eden Rouen Başpiskoposu'na[1], "Beni uzun zamandan beri yoruyor; karısı hayattayken yeniden evlenemeyeceğini ona defalarca söylüyorum; işte şimdi de benden karısını geri vermemi istiyor, çünkü kadının kaçtığını söylüyor, eğer bunu reddederse onu aforoz etmemi istiyor; eğer bu iş gerçekleşmezse onu zinaya zorlayacağımızı söylüyor; oysa karısı reddetti; kocasını tanıdığı için bir manastıra girmeyi tercih edecektir" diye cevap vermiştir. Fulbert bu kadını rahibe olmaya zorlamayacak, ama rahibe kıyafetine bürünmesini de yasaklamayacaktır; herhalükârda ondan nefret eden ve kuşkusuz onu öldürecek olan kocasına geri dönmeye zorlamayacaktır. Bu durumda Galeran, piskoposa, başka bir karı almasına izin vermesi için baskı yaparken, olayı saptırarak birinci karısının kendisini terk ettiğini ileri sürmektedir. Piskopos "*uxor* rahibe olmadıkça veya ölmedikçe" bu hakkı ona tanımayı reddetmiştir. Bu mektup Meulan

1. PL 141, 223.

Kontu'nun karısını kovduktan sonra yeni bir evliliğin işlemlerine çoktan girişti̇ğini ve böylece en azından zihinde olmak üzere ve bilinçli olarak iki karılı olduğunu; ama yeni evliliğinin piskoposluk makamı tarafından onaylanmasını istediğini -bu istek incelediğim toplumun yüksek kesiminde, bu dönemde sabit bir durumdur- ve yüksek Kilise görevlilerini yumuşatmak için, ağırlığı olan bir kanıttan yararlandığını öğretmektedir. Bu kanıt: Karısız kalmıştır, yanmaktadır, günah işleyecektir. Bu mektup aynı zamanda, iyi bir piskopos, mükemmel bir hukukçu olan Chartresli Fulbert'in, kadını evlilik yatağına geri götürmenin tehlikeli olduğu durumda, gizlice bir çözüm önerdiğini de öğretmektedir: Kovulan kadının dine girmesi. Bu cinayete tercih edilir. Kadın manastırlarının bir işlevi de budur. Buralara zor durumdaki evli kadınlar yerleştirilmektedir. XI. yüzyıl boyunca Kuzey Fransa'da kadın manastırı sayısının artmasıyla, evlilik uygulamalarının evrimi, büyükleri karılarını kovmaktan alıkoyan suçlamaların güçlenmesi arasında herhangi bir ilişki var mıdır?

İkinci örneğim daha anlamlıdır: Fouque Nerra'nın 1060'ta ölen oğlu, Anjou Kontu Geoffroi Martel'den söz ediyorum. Ronceray Manastırı[2] *Cartularis*'ine ait bir parça, tıpkı bir kronik gibi bize bilgi vermektedir. Bu devrin birçok sözleşmesi gibi Kilise arşivlerinde korunmuş olan bu *carta,* bağışçının veya hak sahiplerinin ellerinden kaçırmak istemedikleri bir sadakaya ilişkin bir uyuşmazlığı açığa çıkartmaktadır. Manastır, Saumur yakınlarındaki bir bağı bağış olarak aldığını iddia etmektedir. Geoffroi bu bağı geri almış, "karılarına veya daha doğrusu nikâhsız karılarına" vermiştir (işte mahkûm eden kaba kelime). Belge bu kadınların listesini sağlamaktadır: "Önce Agnès'e, sonra Grécie'ye, daha sonra Kont Eudes'ün kızı Adèle'e, sonra gene Grécie'ye, nihayet Alman Adelaide'e". *Primò... deinde... postea... postremo..*: Kelime haznesi muhteşemdir. Birbirini izleyen bir çokeşliliğe dair çok güzel bir örnek. Bu konudan rastlantıyla haberdar olduk, çünkü bu toprak evlilik esnasında kocanın karısına verdiği çeyiz olarak kullanılmıştır. Tıpkı Hugues Capet tarafından, oğlunun karısına çeyiz olarak verilen Montreuil şatosu gibi; burası atalardan kalmamış, fethedilmiştir; Saumur'deki şato da aynı şekilde, 1026'da Fouque Nerra tarafından fethedilmişti. Fouque burayı sonuncu meşru karısına çeyiz olarak vermişti. Kadın dul kalınca burayı yine elinde tutmuş ve Kutsal Kabir'in yanında ölme umuduyla Kudüs'e doğru yola çıkarken bu şatoyu, o da dul kalmış olan kızı Ermangarde'a bırakmıştı;

2. Yay. Marchegan, s. 64.

o da herhalde bu toprağı kocasının ruhunun huzuru için rahiplere bağışlamıştır. Bu bağa ilişkin ilk öykü, Hind-Avrupa toplumlarında ortak olduğu söylenilen[3] şu uygulamaya ilişkin yeni bir tanıklık getirmektedir: Evdeki kadınlara çeyiz olarak verilen mülkün aile varlığının küçük bir parçası olması, bunun evlilikten sonra edinilmiş olması ve bu çeyizin artık anadan kıza veya haladan (teyzeden) yeğene intikal etmesi. Ancak Ermengarde yakınları tarafından Kral Sofu Robert'in oğullarından biri olan, Burgonya Dükü Robert'le evlendirilmiştir. Katılığı bilinen bir keşiş olan Fécamplı Jean'a göre, Ermengarde'ın bu ikinci evliliği gayrimeşrudur. Dük "Meşru karısını kovduktan sonra, yeğenlikten ötürü lekeli ve dürüst olayan bir işe girişmiştir"[4]. Gerçekten de dük yeni karısıyla dördüncü dereceden akrabadır. Bu durum düğüne engel olmamıştır, ama Geoffroi Martel bunu fırsat bilerek, ölmüş annesinin çeyizinin bir kısmını geri istemiştir. Karılarını sırayla bu topraktan yararlandırmıştır; sonuncusu olan Adélaide, dul kaldıktan sonra burayı iki yıl daha elinde tutmuş, sonra yeni Anjou Kontu burayı ele geçirmiştir. Burada başka bir çizgi daha ortaya çıkmaktadır: Kadının kocasından aldığı *sponsalicium, dos* (çeyiz) üzerindeki hakkının zayıflığı: Çocuksuz olarak dul kaldıktan sonra, bu çeyizden uzun zaman yararlanabilmesi nadir bir durumdur. Eğer kovulduysa, çeyizi üzerindeki hakkı daha da narinleşmektedir. Çünkü evin yöneticileri olan erkekler güç sahibidirler ve eskiden erkek atalarının sahip olduğu mal varlıklarını başkalarına bırakmaktan nefret etmektedirler.

Bu metin, Geoffroi Martel'in sırayla dört "nikâhsız karısı"nın olduğunu -rahiplerin söyleyecekleri gibi- açık etmektedir, ama aslında bunlar dört karıdır; sonuncusuna 1060 yılında kontluk kançılaryası tarafından verilen *carta*larda, bal gibi *uxor* unvanı verilmektedir. Anjou Kontu'nun ilk evliliği 1032 tarihlidir. Bu geç bir tarihtir -26 yaşındaydı-, babası ölümünden sekiz yıl önce ona, Akitanya Dükü Büyük Guillaume'dan dul kalan, mirasçı erkek olmadığından mirasa konan Agnès'i bulmuştur. Agnès yüksek tabakadandır: Burgonya Kontu'nun kızı, İtalya Kralı'nın torunu olan bu kadın, Charlemagne soyundandır. Anjou prensleri bu parlak dönemlerinde, Capetlilerinkinden daha iyisini yapamadıklarında, en azından onlarınkiler kadar iyi evlilikler yapmaktaydılar. Geoffroi, Agnès'i 1050'de geri göndermiştir. Bu onun için

3. E.Searle, «Seignorial Control on Women's Marriage» **Past and Present**, 1979.
4. 143, 797.

kolay olmuştur. Herkes bu kadının, hısımlık yoluyla onun yakın akrabası olduğunu bilmekteydi. Saint-Serge Manastırı'nın ölüm sicillerini tutan rahip, 1032 yılında şöyle kaydetmiştir: "Kont, yeğeni olan Guillaume'un karısı olan Agnès'i akraba evliliğiyle aldı" -Kontla yeğeni üçüncü dereceden akrabaydılar-; ve Saint-Aubin Manastırı *Yıllıkları*'nı kaleme alan rahip "Guillaume Agnès'i akraba evliliğiyle aldı ve Angers kenti korkunç bir yangınla yandı" diye yazmıştır: Prensin günahı, cezanın halkının tümü üzerine binmesine neden olmaktadır. Aynı kronikte 1000 yılında "Kontes Elizabeth yakıldıktan (kocası Fouque Nerra tarafından, zina nedeniyle; bu yeni bir evliliğin önündeki tüm engelleri kaldırmanın en emin yoluydu) birkaç gün sonra, Angers kentindeki ilk yangın". Kaydedelim ki, bu günahı işleyen Geoffroi Martel yirmi yıl daha huzur içinde yaşamıştır. Karı değiştirmeyi düşününce, kendini lekelenmiş olarak hissetmeye başlamıştır. 1049-1052 arasında, çok yüksek mevkiden olan Langeais soyuna mensup bir kız olan, Montreuil-Bellay *Sire*'inin eski karısını, başka bir dulu almıştır. Ama evlilik mertebesini bir derece aşağı indirmeye razı olmuştur; Kral I. Henri'nin o sıralar onu buna zorlamış olması mümkündür. Sonra, hayatının son sekiz yılı boyunca bir sürü kadın gidip gelmiştir. Grécie'yi kovup, Blois Kontu'nun kızını, yani kendisinin dördüncü dereceden yeğenini almıştır, bu ona istediği zaman bu evliliği bozma olanağını vermektedir. Sonra Grécie'yi tekrar almış, sonra da onu kovup Adélaide'i almıştır. Bu görünüşteki kararsızlık, esas bir kaygıdan kaynaklanmaktaydı: Erkek bir mirasçıya sahip olabilmek. İlk kez boşandığında kırk beş yaşındaydı ve acele ediyordu. Coşkulu bir şekilde, şurada veya burada yeniden bir denemeye girişiyordu. Ama başarılı olamadı. O devrin erkeklerinin itiraf edemedikleri kısırlık yakasına yapışmıştı. Ölüm döşeğinde, kendi yerine geçmek üzere, kendi kanına en yakın olan, kızkardeşi Ermengarde'ın oğullarını seçmek zorunda kaldı. Bu oğulların büyüğü "şeref"i, yani kontluğu aldı; küçüğü ise ağabeyinden fief olarak aldığı tek bir şatoya sahip oldu. Bu 1060 yılında olmuştur ve hukukçuların *parage* (ocak, aile bireylerinin büyük oğulun tabiyetine girmeleri ve böylece mal varlığının bölünmemesi uygulaması, M.A.K.)[5] adını verecekleri uygulamanın bu bölgedeki ilk örneklerinden biridir.

5.H. Le Goherel, «Le parage en Touraine-Anjou au Moyen Age», **Revue historique de Droit Français et étranger**, 1965.

XI. yüzyılın ilk yarısında prensler, henüz Kilise'nin kınamalarına pek aldırıyora benzemeyen kralinki kadar serbest evlilikler yapmaktadırlar. Kilise'nin mi? Bir bakıma, en azından Kilise mensuplarının. Bu büyük senyörler kraldan bile daha serbestürler. Bir mal varlığını koruma ödevleri hiç de uyulmayacak bir şey değildir. Davranışlarındaki serbestlik bana göre, o dönemde aristokrasi içinde akrabalık ilişkilerini etkileyen değişikliklerle ilişkilendirilmek zorundadır. Karl Schmid ve Gerd Tellenbach'ın diğer öğrencilerinden sonra, ben de geniş sonuçları olan bir olgu hakkında çok yazdım: Bir aile yapısından bir başkasına geçiş. Akrabalık XI. yüzyılın sonunda, eğer öyle söylenebilirse, yatay bir şekilde, yani yalnızca iki veya üç kuşağı enlemesine bir araya toplayan bir grup halinde yaşamaktaydı; kandaşlar ve müttefikler, kadınlı erkekli aynı düzlemde yer almaktaydılar; bu durum Dhuoda'nın *Elkitabı*'nda, ama aynı zamanda, cenaze törenlerinde kullanılan ve hem dua ödevlerini hem de selâmet umuduyla, örneğin on kadar ölüyle, otuz kadar canlıyı bir araya getirerek oluşturulan grupları gösteren siciller olan *Libri Memoriales*'te de gözükmektedir. Bu akrabalık yığılmasından etkilenmeyen yeni bir yapı, onun yerine geçmeye başlamıştır. Dikine olan bu yeni yapı, yalnızca *agnatio*'nun işlevinde düzenlenmiştir -bir erkek soy zinciri; kadınların hakları daralmakta ve bu ağaç gövdesi boyunca, giderek daha fazla sayıda ölüyü kapsamına alan anılar, sonunda zaman içinde uzaklaşan bir ataya doğru uzanmaktadır; bu ata, hanedanı ve soyu kuran kahramandır-. Kral soyu uzun zamandan beri bu görüntüyü sunmaktadır. X. yüzyıl esnasında ilk feodalleşme aşamasında, oluşmakta olan çok büyük prensliklerin efendileri olan prensler bu yapıyı benimsemişlerdir. Bu imge taklitle yayılmış ve 1000 yılı civarındaki büyük karışıklık ortamında, senyörlük yeni bir sömürü sistemi olarak yerleşik hale gelirken, bu yayılma bu kez çok hızlı olmuştur. Bu akrabalık yapısı, bu sistemin artık halktan daha kesin olarak soyutladığı toplumsal tabakanın tümü boyunca yayılmıştır.

Pierre Bonnasie, Katalonya arşivlerindeki parşömenleri deşifre ederken -yani Fransa Krallığında, ama incelediğim bölgeden çok uzakta-, 1030'la 1060 arasında bir karışıklığa dair işaretler fark etmektedir[6]. Kovulan bu nedenle de, hac bahanesiyle çok uzaklara gitmek zorunda kalan genç erkek çocuklar görmektedir; bunlardan bazılarının babalarına veya amcalarına silah çektiklerini görmektedir. Birbirlerini öldüren düşman kardeşleri gördüğü kadar, o çağın insanlarının yakınmalarını

6. **La Catalogne du milieu du X^e^ à la fin du XII^e^ siècle**, Toulouse, 1976 (X. Yüzyılın Ortasından XII. Yüzyılın Sonuna Kadar Katalonya).

da duymaktadır: Bu, gençliğin ahlâkının bozulmasıdır, gençler artık yaşlılara saygı duymamaktadırlar. Örneğin Barselona kontluk ailesinin tanık olduğuna benzer sancıları, Anjou kontları ailesinde de buluyorum. Fouque Réchin kontluğu ele geçirmek üzere ağabeyiyle mücadele etmiş, onu yenmiş, tutsak etmiş ve kendisini rahatsız etmesin diye onu tıkığı zindandan hiçbir zaman bırakmadığı ağabeyini, tüm mirastan mahrum bırakmıştır. Böylesine uyuşmazlıkların yeni şeyler oldukları o kadar kesin midir? Bu uyuşmazlıkları daha iyi görüyoruz, çünkü o sıralar belgelerin doğası değişmiştir: O zamana kadar, hayatın somut yanlarına ilişkin olarak hiçbir şeyi açık etmeyen katı ve kuru formüllere boğulmuş *carta*ların yerine, bu dönemde Katalonya'da olduğu gibi Kuzey Fransa'da da çok serbest, sözü uzun uzadıya sürdüren anlatılar, hakemlik toplantılarındaki tartışmaları aktaran muhtıra ve şiddetin dışavurumunu istekle aktaran şu küçük dramatik kronikler geçmiştir. Ancak birçok belirtinin ortaya koyduğu üzere, bu kaynaşma yine de şaşkınlık yaratmıştır. Bu yıllar esnasında, aile içi basınçlar kesinlikle artmıştır ve bu durumun, miras paylaşımları esnasında geleneksel olarak izlenen kurallardaki hızlı bir değişmenin sonucu olduğu kadar, iktidarın bir Cluny *carta*'sının verdiği şekille *caput mansi*'nin veya Brugeslü Galbert'in daha sonra yazdığı biçimiyle *caput generis*'in elinde yoğunlaşmasından etkilenerek ortaya çıktığı varsayılabilir. *Caput mansi* veya *Caput generis* ailenin reisi anlamına gelmekte ve sülalenin ortaya çıktığını belirlemektedir. Bu reisin mirastan mahrum kalan oğulları, reşit olur olmaz, haklarını talep etmekte, yapabildikleri zaman, alabildikleri her şeyi sahiplenmekte ve bu işi güç kullanarak yapmaktadırlar. Ama mirasın kendilerine kalacağını uman kız kardeşlerinin veya halalarının kocalarının öfkelerine yol açmaktadırlar. Aynı sıralar, aile şerefinden sorumlu olan kişi, bu şanın parlaklığını koruyabilmek üzere, kendi yetkisi altındaki erkek ve kızların evliliklerini çok daha sıkı bir şekilde denetlemeye uğraşmakta, kızları kocaya vermekte, ama erkeklerin bazılarının meşru evlilikler yapmalarına izin vermemekte ve bu pintice tavır, savaşçıların çoğunun bekâr kalmasına yol açmakta, onlar da böylece hınç içinde ve kabına sığmaz bir şekilde yaşamaktadırlar. XI. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen bu tavır değişikliklerini "feodal devrim"in başlıca veçhelerinden biri olarak kabul ediyorum.

Egemen sınıfın yapılarını birkaç onyıl içinde değiştirerek, onu mülkleri üzerinde kök salmış, senyörlük iktidarı ve bu iktidarın paylaşımı için verilen mücadelede erkek ataların anısına sıkı sıkıya ya-

pışmış, küçük rakip hanedanların birbirlerinin üstüne yığılması halinde oluşturan bu derin ve ani değişimde, evlilik birinci dereceden bir rol oynamışa benzemektedir. Kral, büyük feodal prensler, sadık adamlarının kendilerine en bağlı olanlarına karı vererek, vassalik dostluk bağını sıkılaştırmışlardır. Evlilik, özellikle de yerleşik hale gelmenin aracı olmuştur: Zorla ele geçirerek veya senyörlerinin vermesiyle karı alan şövalyelerin bazıları hizmetkâr konumundan sıyrılmayı başarmışlar, bir efendinin evinden ayrılarak kendilerininkini kurmuşlardır. O döneme ait metinler bu olgular hakkında yeterli bilgi vermemektedirler. Ama bunların yüz elli yıl sonra, bu mutlu kocaların ardıllarının en uzak atalarına ilişkin olarak korudukları anılarından yansıdıkları görülmektedir: Bu ardıllar, bu uzak atayı bir maceracının, bir "genç"in, Lancelot veya Gouvain gibi peşinde koştuğu şeyin arkasındaki sürtmelerini uzun zaman sürdüren, sonunda sabitleşen, evlenerek yerleşen birinin çizgileri altında görmekten tat almaktadırlar. Bu anı herhalde bozulmuştur ve bu noktaya, bu anıyı koruyan yazıları incelediğimde geri dönmeyi yeğliyorum[7]. Ama sözünü ettiğim ani değişim esnasında, karı-koca arasındaki ilişkiler evrim geçirmişlerdir. Bu noktada, bu dönüşüme ilişkin, o çağdaki metinler daha açıklayıcıdırlar: Arşivlerde veya *cartularis*'te korunmuş olan birkaç sözleşme, evlilik anlaşmasının hissedilmeden ne kadar değiştiğini, kapı aralığından görmemize olanak vermektedirler.

Bir mülkün kazanılması sırasında, Kilise mülklerinin yönetimiyle görevli keşişin veya piskoposluk rahibinin, mülkiyetin aktarımını güvence altına alan dosyada, bağışçı veya satıcı tarafından verilen ve bir evlilik veya daha doğrusu, bu sürecin ilk aşaması olan *desponsatio* sırasında düzenlenmiş bir belgeyi muhafaza etmiş olması mümkündür. Hukuksal alanda yazı geleneğinin tamamen kaybolmadığı bölgelerde, fiili durumda bir simgesel hareketler bütünü, sözleşme hükümlerini içeren parşömenin akraba ve dostların gözleri önünde elden ele geçirilmesini gerektirmekteydi. Araştırmamı yürüttüğüm eyaletlerde, bu cins belgeler çok nadirdir. Bu nedenle belgeden biraz uzaklaşıyorum. Bir an için, 1000 yılını kuşatan yıllara ilişkin olarak istisnai bir zenginlikte olan başka bir bilgi kaynağına yöneliyorum: Cluny Manastırı. Mâcon katedrali *cartularis*leri, civardaki daha mütevazı dinsel ku

7. **Infra**, s. 250-255, 271, 287, 298.

ruluşlardaki diğer siciller. O sıralarda geçerli olan örflerin yazmayı zorunlu kıldığı şeylere ilişkin bazı küçük parçalar; en küçük köylere varana kadar, evlilik gerçekleştiğinde çiftin, ailenin malları üzerindeki karşılıklı haklarını saptamak üzere kaleme alman, köylüler ve küçük mülk sahiplerine varana kadar, talih kademelerinin her aşamasındaki insanları kapsamına alan belge parçaları bulunmaktadır. Bu kaynağı uygulamanın Ile-de-France veya Pikardiya'da, buradakinin herhalde tamamen benzeri olmadığını gözden kaçırmadan ve bu cins metinlerden fazla bir şey beklememek gerektiğini bilerek kullanıyorum. Noterlerin biçimciliği derindeki gerçekliği örtmektedir; yani evliliğe ilişkin olarak, toprak mülkiyetine temas edenlerin dışında hemen hiçbir şey açığa çıkmamaktadır.

Bu belgelerin arasında, çok az sayıda olan birkaç tanesi, bugün drahoma adını verdiğimiz, ebeveynin evlenmekte olan kızlarına veya daha doğrusu, oluşan çifte yaptıkları bağışa ilişkindirler: "Sevgili damadım, sana ve karısına (çoğunlukla çok barbar bir Latincenin hatalarını da koruyarak, sadık bir şekilde çeviriyorum) ben ve karım... veriyoruz"[8]: Hiyerarşide damat önde gelmektedir; çünkü erkek, kadının reisidir. Başka bir iz daha 1000 yıllarında ortaya çıkmaktadır - bilinçli olarak iz diyorum-. Sözleşmenin kendi kaybolmuştur, daha ileri tarihli bir işlem nedeniyle hatırlatılmaktadır: Bu kez karı birinci olarak davranmaktadır, ama tek başına değil de kocasıyla birlikte (ben ve efendim"(*dominus*)); Cluny Manastırı'na iki tarımsal işletme bağışlamaktadırlar, ama bunlar "kızını evlendirirken buraları ona drahoma (*in dotum*) olarak bırakmış olan" kadının ailesinden gelmektedirler[9]. Burada drahomayı anne tek başına vermiştir; baba herhalde ölmüştür; verilen mülkün annenin akrabalarından geldiğini kaydedelim: Drahomayı verenin teyzelerinden biri bu toprakları Tanrı'ya ve Cluny rahiplerine vermişti. Kız kardeş, anne, kız: İşte kadınlara evlilikleri ve ölüm sadakaları için bırakılan şu servet payı, bir kez daha ortaya çıkmaktadır. XI. yüzyılın ikinci yarısına ait, üçüncü ve sonuncu atıf: Bir şövalye baba mirasını erkek kardeşleriyle paylaşmaktadır, yapılan anlaşmadan anlaşıldığına göre, babanın "kız kardeşlerine ve kızlarına" -herhalde onları evlendirirken- verdiği çok küçük bir pay hariç[10].

Ancak, evlendirilen kıza ailesinin bir katkıda bulunmasının mut-

8. C., no 1354 (974)
9. C., no. 2528.
10. C., no. 3032.

laka zorunlu olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Ama kocasının ona çeyiz vermesi gerekmekteydi ve Mâconnais'de bu iş bir *carta*'yla, bir donatım belgesiyle yapılmaktaydı. Bu belge çok kısa olmaktaydı. İşte 975-976 yılında, Cluny civarında köy papazları tarafından düzenlenen bu sözleşmelerden üç tanesi[11]: "Çok tatlı ve sevgili *sponsa*'ma (ona ancak düğünden sonra *uxor* denilecektir), senin *sponsus*'un ben Dominique, Tanrı'nın isteği ve her ikimizin akrabalarının rızasıyla *(consilium)* seninle evlendim *(sponsavi)* ve eğer Tanrı razı olursa, seninle aşkla meşru birlik kurmak istiyor ve sana... veriyorum (bu insanlar küçük mülk sahipleridir, Dominique erkek kardeşleriyle birlikte sahip olduğu tek bir tarımsal işletmedeki "payının yarısını" vermektedir; bu bağışla karısı, müşterek mülkiyetin ortağı olmaktadır)... bunu sana çeyiz olarak veriyorum". "Tanrı, akrabalarım ve dostlarım aşkıyla, seninle Gombette yasasına göre evlendim (burada medeni kanuna, Burgondlar tarafından yakınlarda benimsenen eski Roma yasasına atıf yapılmaktadır), sahip olduğum tüm payların, her şeyin yarısını sana veriyorum, sana *sponsa*'m ve seni düğün gününden önce donatıyorum *(doto)* (sana çeyiz veriyorum) ve bugünden sonra bunları nasıl istersen öyle kullanacaksın". Görüldüğü üzere, bu köylü sözleşmelerinin formülleri çeşitlidir. Ama aynı taban üzerinde yer almakta ve her kâtip ya belleğinden, ya da el kitabından yararlanarak, aynı şeyleri tekrarlamaktadır. Bu belgeler öncelikle, "evlilik anlaşması" ile "düğün"ü birbirlerinden ayırmaktadırlar: Mallara ilişkin anlaşma, bedenlerin birleşmesinden önce gelmektedir; karı bu malları ancak, kocasının ona sahip olduğu geceden sonra tasarruf edebilmektedir. Bundan sonra artık kendi payının tam efendisidir ve bu pay kocanın kendinde kalan kısma eşittir. Kadın onu kabul eden eve, aile mal varlığını ellerinde tutan ortaklarla eşit paya sahip olarak girmektedir. Bir *sponsus* açıkça "babamdan ve annemden, kardeşlerime ve bana kalacak olana seni ortak ediyorum"[12] demektedir. Ayrıca, kocanın tek başına davrandığını da işaret edelim: "Ben... im" diye konuşmaktadır. Bunun yanı sıra, aşka ve "iyi niyet"e yönelik zorunlu atıflara da dikkat çekelim. Ancak bu formüller, bireysel duygu ve kararın bir yandan Tanrısal iradeye, diğer yandan da "rıza"ya, yani iki tarafın akrabalarının kararlarına bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yazılı sözleşmeler, evlendirilenler büyükler ve zenginler olduğunda törensel bir edaya bürünmektedirler. İşte Bresse'teki Bâgé şa-

11. C., no. 1415, 1425, 1426.
12. C., no. 2875 (1031-1060).

tosunun efendisi olan ve Beaujeu *Sire*'iyle birlikte Mâcon Kontu'nun vassallerinin en güçlüsü olan d'Oury'nin *sponsalicium carta*'sı[13]. Bu belge 994'te Mâcon kentinde, katedral meclisi üyelerinden biri tarafından çok iyi bir Latinceyle kaleme alınmış ve kont ile kontes tarafından imzalanmıştır. Bu metnin uzun ve ihtişamlı girişi, Kilisenin iyi evlilik teorisini sergilemekte ve "antik örf"ü, "Eski ve Yeni Ahit Yasası"nı, "bizi erkek ile kadının evliliği konusunda Musa (?) aracılığıyla bilgilendiren Kutsal Ruh'un teyidi"ni hatırlatmaktadır. Yaratılış kitabının II, 24. bölümü zikredilmiştir: "Erkek babasından ve annesinden ayrılacaktır ve onlar tek bir bedende iki (kişi) olacaklardır" Matta İncili'nin XIX, 26. bölümünde zikredilmiştir: "Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmayacaktır". Nihayet Cana evliliğine atıfta bulunulmaktadır: "Kendini insan olarak yaratan ve insanları yaratan Efendimiz, evliliğin kutsallığını ve tam yetkili olduğunu teyit etmek üzere, düğünde bizzat bulunmayı istemiştir". Tüm belirtiler Oury'nin metnin bu kısmını okuduğunu göstermektedir; Kutsal Yazı'daki kelimeler onun ağzından da çıkmıştır ve yazılı metin zorunluğu ile bu metinleri ister istemez Kilise adamlarına düzenletme zorunluğu nedeniyle, bu ruhbanın değiş tokuş, kız verme, kızı alanın karşı-bağışı gibi fazlasıyla din dışı davranışlara sahip olan laiklerin zihniyetine, kendi ahlâklarını dayatma ve bu davranışlara Kilise'nin damgasını vurma arzusu da görülmektedir. Bu durumda Oury devam etmektedir: "Bu nedenle ben Oury, böylesine bir yetkiye saygı duyarak, akraba meclisi ve dostlarımın teşvikinden esinlenerek, göksel imanın yardımıyla, evlilik bağı konusundaki genel örfe uyuyorum. Aşkla ve eski âdetlere göre çok aziz ve sevgili *sponsa*'m, bu *sponsalicium*'un sağladığı yetkiyle sana... veriyorum". Bu kez verilenler iştirak halinde bir mülkiyetten pay olmayıp, teker teker sayılan bir mülk dizisidir. Bunlar aile mirasından gelen çok büyük bir malikâne bütünü olup, bu mal varlığı bir erkek kardeşin rızasıyla verilmiştir (ana, baba ölmüştür). Bu malikâne "ona sahip olmak, satmak, vermek, kendi iradene göre ne istersen yapmak" üzere, sürekli bir bağış olarak verilmiştir. Bu tumturaklı ifade aslında, partal köylüler evlendiğinde, köy papazlarının parşömen parçaları üzerine çok kaba bir dille yazdıkları sözleri tekrar etmektedirler.

13. C., no. 2265.

Bin yılını kuşatan yarım yüzyıl esnasında biçimler değişmiştir. Bu bölgenin *cartularis*'lerinde kopya edilen sonuncu *sponsalicium carta*'ları XI. yüzyılın otuzlu yıllarına aittirler[14]. Bunların kaybolmaları hukuki usullerin dönüşmesine bağlıdır, artık yargı kurullarının önünde yazılı kanıtlar sunmanın yararı kalmamıştır; hakemler karara varmak için artık sözlü tanıklıklara veya Tanrı yargısına başvurmaktadırlar. Bu durumda, arşivciler de bu cins belgelere artık özen göstermemektedirler. Ancak, kocanın evlilik anlaşması esnasında bir bağışta bulunması âdeti devam etmektedir. Notre-Dame de Beaujeu arşivlerinden 1087 tarihli bir belge alıyorum: Bir erkeğin bir kadınla "çeyiz rejimi içinde, ona bir tarımsal işletmedeki haklarının üçte birini vererek" evlendiğini hatırlatmaktadır[15]. Bu arada, keşişler ve katedral rahiplerinin bu cins sözleşmelere ilişkin izleri korumayı ihmal etmelerinin nedeni, herhalde 1030 ve 1040'ların geçmesinden sonra erkeğin evlilikten doğan birlik mülkü üzerindeki iktidarının artmasıdır. Bu iktidar öylesine güçlenmiştir ki, kadının artık tamamen hayali hale gelen ayrıcalıkları, bunların kullanılmasına kesinlikle olanak vermiyordu.

Evrimin yönünün bu olduğu açıktır. Çiftin eşit pay sahibi oldukları ortaklık, yavaş yavaş, kocanın efendi olarak hüküm sürdüğü küçük bir krallık haline dönüşmektedir. Nitekim, aile ilişkilerinin hanedan çerçevesi içinde sözleşmeye bağlanmasına götüren hareket, erkeklerin önceliğini kanıtlamaktadır. Bu hareket atalardan gelen mal varlığının parçalanmasını önlemeye, bu varlıktan pay talep edebileceklerin sayısını sınırlandırmaya yönelmektedir. Bu sayıyı yarı yarıya azaltmak için, evdeki kadınların miras dışı bırakılmaları yeterli olmuştur. Böylece kadınların miras mülkler üzerindeki yetkileri daraltılmıştır. Bu artarak gelişen hak daraltılması, birçok göstergeden itibaren belli olmaktadır.

Önce, karıya *sponsalicium* sözleşmesiyle tanınan payın azaldığı görülmektedir. Bu pay X. yüzyılın sonunda yarımdır ve 1008'de hâlâ böyledir[16]. Ama daha 1005-1008 arasında kaleme alman *carta*larda[17], koca toprağının üçte birinden fazlasını vermemeye başlamıştır; küçük

14. C., no. 2875 (1031-1060); M., no. 463 (997-1031).
15. **Cartulaire de L'église collégiale Notre-Dame de Beaujeu**, yay. Guigue, no. 12 (Beaujeu'deki Notre-Dame piskoposluk kurulu kilisesi cartularis'i).
16. C., no 2659.
17. C., no. 2628, 2618, 2633.

bir tarla parçası veya bağ kesimi gibi minik bir armağan eklenmektedir. 1030 geçtikten sonra bu ek kaybolmuştur. Kadının kendi payını tam hakka sahip olarak kullanabilmesine kısıtlama getiren hükümler, daha büyük sonuçlara yol açacaklardır. Bu hükümlerin 1004, 1005, 1006'da ortaya çıktıkları görülmektedir. Yapılan bağış artık sadece ömür boyu geçerlidir: Karının ölümünde, çeyiz verilen mülk, açıkça belirtildiği üzere, çiftin mirasçılarına geçecektir. Aynı Oury de Bâgé, aynı aşkla ve aynı iyi niyetle yüklü olarak, aynı çok sevgili ve çok sevimli karısına verdiği çeyizi, on yıl sonra arttırmıştır -herhalde erkek kardeşi ölmüş, onun mülkleri Oury'ye geçmiştir, evlilik ortaklığı içindeki dengeyi yeniden sağlamak durumundadır-; karısının "ölümünden sonra bu nesneler(in) ondan ve benden doğacak çocuklara intikal edeceği"ni açıkça hükme bağlamaya özen göstermiştir[18]. Bu alanda köyde kullanılan formüller daha da kısıtlayıcıdır: "Eğer bizden doğma çocuklarımız olursa, çeyiz mülkü onlara geçecektir; eğer olmazsa yaşadığımız sürece nemasına sahip olacağız (İyice belirtelim: Karı artık yalnızca nemaya sahiptir ve bunu kocasıyla paylaşmaktadır); senin ölümünden sonra bu mülk benim yakınlarıma gidecektir"[19]. Bu hükümle birlikte, daha az katı olan bir diğeri de, örfler arasına sıkı sıkıya yerleşmiştir: "Ölümümüzden sonra, üçte bir benim yakınlarıma geçecektir; geri kalanıyla ne istersen yapacaksın"[20], fiili durumda bu sözleşmeleri papazlar kaleme almaktaydı ve bunlar, cenaze sadakaları için kullanılacağı umuduyla, ölünün payını ayırmaya dikkat ediyorlardı.

Evrimin bu aşamasında karının payı henüz fiili olmayı sürdürmektedir. Eğer kocasının ölümünden sonra yaşamaya devam ederse, evlilik sırasında kendine verilmiş malları ölünceye kadar elinde tutmaya devam etmektedir. Kudüs'e giden şövalye Bernard, 1031-1048 arasında tüm mal varlığını dağıtmıştır. İki erkek kardeşi vardır. Babalarına ait olmuş olan ve kardeşleriyle birlikte iştirak halinde mülk olarak sahip olduğu mal varlığının üçte birini Cluny Manastırı'na bağışlamıştır; ayrıca "annesinin hayattayken elinde tuttuğu ve keşişlerin onun ölümünden sonra alacakları" mal varlığının üçte birini de aynı manastıra bağışlamıştır[21]. Başka bir Bernard 1037'de, erkek kardeşinin, karısının ve tüm dostlarının rızasıyla, sahip olduğu her şeyi

18. C., no. 2605.
19. C., no. 2618 (1005), aynı şekilde, c., no. 2628, 2633, 2659.
20. M., no. 463.
21. C., no. 2022, 2867.

bağışlamıştır; Cluny mirasın yarısını almış, erkek kardeşine ise diğer yarı kalmıştır. Karının *dotalitium*'una gelince, koca bunu serbestçe tasarruf etmiş, onu da manastıra bağışlamış; ama karısının bu mülkün nemasından ölünceye kadar yararlanacağı koşulunu da koymuştur[22]. Nihayet Kral Robert döneminde: "Sevgili oğluma, ben annen, aşk ve iyi niyet için (burada tekrarlanan sözler, kocanın karısına çeyiz verirken söyledikleridir) senyörümden (*senior*, bunu kocam olarak anlayalım) *dotalitium* olarak aldıklarımı ve babamdan gelenleri sana veriyorum"[23]. Bu çiftte, karının çeyizi hem kendi sülalesinden, hem de kocasının sülalesinden gelen mülklerle oluşturulmuştur; bağışı yapan anne çıplak mülkiyeti devretmekte, nemasını ise, yaşadığı sürece kendinde tutmaktadır ve bu yazının anlamı açıkça görülmektedir; eğer koca ölürse, oğlunun talepleri karşısında dul kadının haklarını yeniden garantiye almak zorunlu olacaktır. Gene Cluny arşivlerinde bulunan benzeri başka bir belgenin akla getirdiği, böylece bu teyit ihtiyacı olmaktadır: Bir kadın üç oğlunun rızasıyla, 1080'lere doğru çok büyük bir malikâne bağışlamıştır; belge "kadın bu *villa*'yı, kocası *şeref*'ini (yani fief) onların arasında paylaştırdığında, kocasından ve oğlundan sadaka olarak almıştır"[24]. Demek ki kadın, evlilik anlaşmasıyla verilen çeyiz sayesinde, dulluğun tehlikelerine karşı güvence altına alınmaktaydı. Boşanma karşısında da aynı güvenceye sahipti. Biraz önce zikrettiğim sözleşme ile, Notre-Dame de Beaujeu Manastırı bir kadından, evliliğin kandaşlık nedeniyle bozulmuş olmasına rağmen ölümüne kadar muhafaza ettiği *sponsalicium*'u bağış olarak almıştır. Bütün kocalar, karılarına verdikleri toprağı, Geoffroi Martel kadar serbestçe tasarruf etmemektedirler.

Bu sözleşmelerin hükümleri, evlilik bağı çözüldüğünde, kadın yalnız kaldığında yürürlüğe girmekteydiler. Daha öncesinde ise, bu haklar erkeğin sahip olduğu ve kullandığı yetkiler tarafından işlemez hale getirilmekteydiler. Hanedan yapılarının içinde akrabalık ilişkileri sıkılaştıkça ve ailenin meydana getirdiği grubun, erkeklerin oluşturduğu bir soy zinciri olduğuna dair zihniyet bilinçlerde daha fazla kök saldıkça, kadının hakları su yüzüne daha da az çıkar hale gelmektedir. Soyun sadece erkekler arası bir ak-

22. C., no. 2919.
23. C., no. 2412.
24. C., no. 3574.

tarım olduğu imgesi, 1025 tarihli bir bağış belgesinden yansımaktadır: "Benim tohumumla meşru karımdan doğan meşru oğullar, zamanın akışı içinde, doğru ve meşru kuşak hattı boyunca birbirlerinin yerine geçeceklerdir"[25]: "Çocuklar" değil, "oğullar"; bunlar yegâne gerçek mirasçılardır; tıpkı piçler gibi, kızlar da dışta bırakılmışlardır. Erkek ayrıcalığı. Evliliğin meşruluğunun önemi. Bunun sonucunda, evli çift içinde "efendi"nin, kocanın, "senyör"ün -Tanrı babaya verilen adı taşımaktadır- yetkisini arttırması gerekmektedir; eşine verdiği, ata mal varlığından gelen payı o yönetmektedir; ama aynı zamanda karısının kendi akrabalarından aldığı mülkleri de o yönetmektedir. Bu mülkler de onun tasarrufundadır. Kuşkusuz karısının rızasını almaktadır, ama konuşan ve davranan odur. Bir şövalye 1005'te "karısının babasının şurada sahip olduğu ve onun da karısının payından ötürü tasarruf ettiği *(tenebat)* tüm mülkleri" bağışlamıştır[26]. Yüzyılın sonunda, bir kadın çeyiz olarak aldığı mülkü Saint-Vincent de Mâcon Manastırı'na bağışlamıştır: Bağış, kocası Bernard'ın "eliyle" gerçekleşmiştir[27] Kelimeye dikkat ediniz, evlilik ortaklığının tüm hakları, bir erkeğin giderek daha fazla sıkılan elinin içinde tutulmaktadır.

Kocanın çifte ait olan mal varlığı üzerinde giderek egemenlik kazanması; kadına evlilik sırasında verilen çeyiz miktarının azaltılmasını ve bu mülkün sülalenin erkeklerine geri dönüşünü sağlamaya yönelik önlemlerle atbaşı gitmekteydi. Bu önlemler atalardan miras kalan gayrimenkul serveti bir tehlikeden korumaktaydılar: Eve dahil olan bu başka kandan kadının, kendine verilen payı kötüye kullanma tehlikesinden. Ama koca egemenliğinin arttırılması, başka bir tehdidi de ağırlaştırmaktaydı. Bir kız kardeşini, kızını, yeğenini evlendiren kişi, artık bu kadını egemenliği altına alacak olan bir yabancı erkeğin, sülalenin mülklerini eline geçirmesinden kaygı duyabilirdi. İncelediğim arşiv malzemesi, damatların haklarını gözler önüne sermektedir. Ama geç tarihlerde, yani yüzyılın ortası aşıldıktan sonra. Şövalye Achard 1050'lere doğru Cluny civarındaki evinde can çekişmektedir; yatağında arzularını yazdırmakta; ruhunun selâmeti için Tanrı'ya sun-

25. C., no. 2493.
26. C., no. 2616.
27. M., no. 477.

duğu toprakları belirtmektedir; akrabalarından bu bağışa razı olmalarını istemiştir, yani -bu rızanın anlamı budur- sadakaya ve umulan ruhani yarara katılmak üzere ayrıcalıklarından vazgeçmelerini istemiştir. Önce oğulları kabul etmiş, sonra bir yeğen onları izlemiş, arkadan bir yakın gelmiş, nihayet damat ve karısının sıraları gelmiştir; bu adam en arkadadır, ama ordadır ve doğal hiyerarşinin gerektirdiği üzere, karısından önce gelmektedir[28]. Yine aynı dönemde, bağış yaptıktan sonra ölen erkeklerin damatlarının giderek daha tehditkâr hale geldikleri görülmektedir; dinsel kuruluşlar kendilerine yapılan bağışlardan huzur içinde yararlanabilmek için, bu damatları giderek daha pahalıya satın almak zorunda kalmakta ve bu damatların da bu talepte bulunanlarının sayısı giderek artmaktadır.

Bu tehlikeyi önlemek üzere, evli kızın miras üzerindeki hakkının kısıtlanması yoluna gidilmiştir. Bu hakkı, kızların annelerinin de çeyiz olarak ellerinde tutmuş oldukları ve böylece yeniden kullanılan bazı mallarla sınırlandırarak, ataların mülklerinin kıyısında kalan küçük bir parça feda edilmiş olmaktadır. Ancak, eğer evin reisi ölürken arkasında sadece kız çocukları bırakırsa, bu kızların en büyüğünün kocası mülklerin tümünü sahiplenmekteydi. Bu durumda, amcaları, erkek yeğenleri geride bırakarak, kayınbabasının yerini alıyordu. XI. yüzyılın sonunda Mâconnais bölgesindeki üç şatoda meydana gelen durum budur[29]. Aslında kısa tarihçeler olan, Cluny *cartularis*'inde yer alan bu belgelerden biri, kocanın bu durumda karısının ayrıcalıklarını nasıl kullandığını göstermektedir[30]. Kudüs'ten dönmekte olan Mâcon Vikontu Lyon'da, evinden iki adım ötede ölmüştür; bu adam bir "genç", yani bir bekârdır ve arkasında muazzam bir servet bırakmıştır. Vikontun, kız kardeşiyle evlenerek, onu elde geçirmiş olan" Mâcon Kontu "tüm mülkü kendi için talep etmiştir" (aslında vassal soyundan bir karı alarak alçalmaya razı olmasının nedeni, bu servete el koyabilmektir). Ama kontun karşısına Cluny keşişleri çıkmıştır: Ölen vikont mal varlığının neredeyse tümünü onlara bağışlamıştır. Kont bu engelin karşısında gerilemiş; artık ona herhangi bir yarar sağlamayan karısını, "belirgin nedenler" ileri sürerek -yani kan-

28. C., no. 2036.
29. C., no. 3874, 3821, 3654.
30. C., no. 3577.

daşlık bahanesiyle boşamıştır. Metnin söylediğine göre, kadın bu durumda bir şövalyeye düşmüştür, yani kontun kendi vassallerinden birine. Kont böylece, boşadığı karısını adamlarından birine bırakarak, bu kadından en iyi yararlanmanın yolunu bulmuştur, çünkü kadını çetesindekilerden birine ödül olarak vererek, onun şükranını kazanmış olmaktadır. Bu bir ödüldür, çünkü kadın iddialarını sürdürmektedir; o ve yeni kocası bu hak taleplerini manastıra çok pahalıya satmışlardır. Eğer keşişler olmasaydı, bu kadın erkek atalarının tüm mirasını getirecekti, çünkü hiçbir erkek kardeşi hayatta değildi.

Buna karşılık, eğer evli kadının bir erkek kardeşi varsa, durum açıktır: Bu erkek kardeşin, kadına evlilik sırasında verilmiş olan ata yadigârı mülkler üzerindeki hakları, kocanınkilerden daha önde gelmekteydi. Lâkabının bir macera adamı olduğunu belirttiği Roland le Bressan (Bresseli) adlı bir damada ilişkin örneği ele alıyorum. Talihinin yaver gitmesiyle bir şato sahibinin, Berzé *Sire*'inin kızıyla evlenmiştir. Evlendiğinde bu kadın duldur. Yeniden evlenmeden önce Clunyli keşişlere çok büyük bir bağışta bulunmuş, ama onlara bıraktığı mülklerin nemasını ömür boyu kendine ayırmıştır. Bu mülkler ona babasından kalmıştır ve bunlara ilk evliliği sırasında sahip olmuştur: Kızlar evlerinden elleri boş olarak ayrılmamaktaydılar. Bu kadın 1100'de ölmüştür. Manastır bu sadakaya sahip olabilmek için, toprağı hep elinde tutmuş veya tutmaya hazır olan erkeklerle -yani kadının kocası ve erkek kardeşi- sıkı bir pazarlık ve tartışma yapmak zorunda kalmıştır. Sonunda her ikisi de haklarından vazgeçmişlerdir[31]. Bu bağışı, ölen kadının henüz çok küçük olan *infantes*'ine, bunlar daha sonra kendi başlarına sözleşme yapacak yaşa geldiklerinde onaylatacaklarına söz vermişlerdir. Bütün bunların bedeli ödenmiştir. Erkek kardeş Hugues de Berzé iki yüz *sol* ve bir gezinti atı almıştır. Bu çok fazladır: Demek ki erkek kardeş, kız kardeşin drahoma olarak aldığı, aile mal parçası üzerinde güçlü bir yetkiye sahip olmayı sürdürmektedir. Cluny kocaya daha da fazlasını vermiştir: Üç bin *sol*. Ama manastır yöneticilerinin bu bedel karşılığında satın aldıkları, aslında kocanın kendi hakları olmayıp, karısının ona doğurduğu çocukların haklarıdır. Çünkü metnin bildirdiğine göre, Roland

31. C., no. 3744.

"Adı geçen çocukların adına toprak alsın" diye, kayınbiraderine otuz altı bin gümüş sikke vermiştir. Bu paralar ona keşişler tarafından ödenmiştir. Ama bu tutar onun elinden yalnızca geçmiştir, çünkü tıpkı verdiği rızanın ona ait olmadığı gibi, bu para da ona ait değildir: Çocukları onun ağzından konuşmaktaydılar; bu topraklar hiçbir zaman ona ait olmamıştır; karısının erkek kardeşi, çocuklarının dayısı ve hanedanın başı bu topraklar üzerinde bir gözetim hakkına olduğu kadar, yeğenlerine göz kulak olma ödevine de sahiptir. Reşit olmayan çocukların nakit olarak aldıkları tazminatı yeniden toprak alımında kullanma işi, atalardan gelen mal varlığının bu yüce koruyucusuna düşmekteydi.

Çok dağınık bilgilerin rastlantısı içinde, ancak minik parçalar halinde kapı aralığından görülebilen bu henüz tam yerleşik hale gelmemiş olan örfi hükümlere dayanan bir evlilik stratejisi kendini dayatmaya başlamıştır. Bu çok basit bir stratejidir. Evin reisi gelinlik yaşa gelmiş tüm kızları evlendirmeye özen göstermekte, böylece atalarının kanını yayarak bağdaşıklıklar kurmaktadır. Erkek çocukları annelerinin erkek kardeşine bağlayan ayrıcalıklı ilişkiler aracılığıyla, bu bağdaşıklıklar bir sonraki kuşakta daha da güçlenmektedir. Bu siyaset -yine Kuzey Fransa'ya dönüyorum- çok başarılı bir damat olan Hilduin de Rameruptünkidir. Karısının ailesinin reisinden Roucy Kontluğu'nu miras almış ve burayı elinde daha sağlam bir şekilde tutabilmek üzere, dul kalan kaynanasını kendi erkek kardeşiyle evlendirmiştir. Bu adam yedi kızını evlendirmiş ve yeniden evlendirmiştir: Tarihçi üç kuşak sonra, bu adamdan türeme 120 kişiyi belirleyebilir[32]. Buna karşılık, temkinlilik gereği yalnızca tek bir oğulun meşru karı almasına izin veriliyordu; ancak eğer bir başka oğul için, erkek kardeşi olmayan, tek mirasçı durumunda bir kız bulunabilirse onun da meşru evlilik yapmasına olanak tanınmaktaydı. Hilduin'in oğullarından iki tanesi evlenmişlerdi: Bunlardan biri karısının evine yerleşebilmiş diğerine de baba mirasının esas parçası, yani "şeref", hemen hemen tam bir şekilde kalmıştır. Rahip veya katedral üyesi bir amcanın

32. B. Gunée, «Les généalogies entre l'histoire et la politique. La fierté d'être Capétien en France au Moyen Age», **Annales**, 1978.
33. J.Wollasch, «Parenté noble et monachisme réformateur: Observations sur les 'conversions' à la vie monastique aux XI[e] et XII[e] siècles», **Revue historique**, 1980.

lütfuyla dinsel bir cemaate katılamamış olan, sayıları çok kabarık olan erkeklere gelince[33], bunlar tıpkı Mâcon Kontu'nun sözünü ettiğimiz vassali gibi, bir gün armağan olarak bir eş almayı beklemekte veya zenginliği uzaklarda elde etmek için yola çıkmaktaydılar: *Cartalar*, bu yolla talih arayanların, XI. yüzyılda Mâconnais bölgesinde çok sayıda olduklarını göstermektedir. Bunlar hem servet aramak hem de ruhlarının selâmeti için Kudüs yollarına düşmüşlerdir.

Belgelerin istisnai yoğunluğu, XI. yüzyılda Cluny Manastırı civarında şövalye hanedanlarının gelişimini gözlemeye, yani erkeklerin evlenmesinin böylesine bir denetim altında tutulmasının etkenliğini ölçmeye izin vermektedir. Bu denetim, Karolenj döneminde oluşturulmuş olan muazzam mülklerin parçalanmasına ve aile köklerinin onyıllardır bağ çubukları gibi daldırma yoluyla çoğalmasına, 1000 yılından sonra gerçekten son vermiştir. Bu denetim aristokratik hanedanların sayısını sabitleştirmiştir. Bu rakam 1100'lere doğru, Fransa'nın sağlam bir şekilde araştırma yapılabilecek bu tek, ama çok dar bölgesinde otuz dörttür, yani yaklaşık olarak, bölgedeki köy sayısı kadar. Bunlardan yalnızca üç tanesi, küçük bir oğulun verimli evliliğinden kaynaklanan ve birbirini izleyen dallanmalar sonucu oluşmuştur. Diğer tüm hanedanlarda, sıkı bir disiplin uygulanması, doğumların artışına rağmen gövdenin etrafında arızi dalların oluşmasına engel olmuştur. İşte Uxelles şatosunun XI. yüzyılın başındaki senyörü Bernard Gros'nun örneğini alıyorum. Bu adamın altı oğlu olmuş, bunlardan ikisi keşiş, diğer üçü de şövalye olmuşlar ve bekâr ölmüşlerdir; yalnızca tek bir oğlun meşru bir erkek çocuğu olmuştur. Bu da 1090'lara doğru kaleyi ve ona bağlı tüm hakları, hiçbir ortağı olmaksızın tek başına elinde tutmaktadır[34].

Bu berraklaşmanın etkilerinden biri de, kadını erkek egemenliğine daha sıkı bir şekilde sokmak ve bunun karşısında da, kadınların kocalarına ilham ettikleri gizli dehşetin daha da artması olmuştur. Kocalar zina veya cinayet yoluyla sinsice intikam alınacağından endişelenmektediler. O çağın kronikçilerinin ak-

34. G. Duby, «Lignase, noblesse et chevalerie dans la région mâconnaise. Une révision» **Annales**, 1972 ve **Hommes et structures du Moyen Age**, Paris, 1973 (**Ortaçağ İnsanları ve Kültürü**, Ankara 1990)

tardıkları üzere, ne kadar da çok prens, karılarının kendilerini zehirlediğini anlatmakta; "kadın entrikaları"na, "kötü düzenlere, kadın dairelerinde mayalanan her cinsten kötülüklere" dair ne kadar da çok atıf yapılmaktadır. XI. yüzyıl şövalyesini, yatıştırılması mümkün olmayan edinme tutkusunu tatmin ettiğinden emin olamadığı onu mutlaka aldatan ve hatta belki de onu bu gece uyurken şiltenin altında boğacak olan ve her gece yatağına giren bu Havva'nın karşısında kuşkular içinde titrerken hayal edelim.

# VI. SAPKINLAR

Bir çakışma bana çarpıcı geliyor: XI. yüzyılın yirmili yıllarında; tam da şövalyeliğin evlilik uygulamalarındaki bu bükülmenin ortaya çıktığı sıralarda; Kilise yöneticilerinin sapkın olduklarını söyledikleri hareketlerin meydana geldiği görülmektedir. Burada söz konusu olan, o sıralar Fransa krallığını sarsalayan genel karışıklığın, birbirine bitişik iki veçhesidir. Sapkınlığın gelişmesini "bin yılının dehşeti"nden, İsa'nın ıstıraplarının bininci yılı yaklaşırken kabaran güçlü dinsel endişe dalgasından ayırmak, kuşkusuz mümkünmüş gibi gözükmemektedir. Her yerde pişmanlık getirmeye, saflaşmaya yönelik çağrılar yapılmaktadır; her yerde dünyadan el etek çekmek üzerine oluşturulan gruplar ortaya çıkmaktadır; bunların bazıları şüpheli olarak görülmüşlerdir. Ancak, sapkınlık aynı zamanda ve tartışmasız bir şekilde, "feodalite"nin, yani iktidarın yeni bir paylaşım biçiminin yerleşmesine yönelik direncin büründüğü biçimlerden biri de olmuştur.

Bu hareket kendini ezilmiş hissedenler, şövalyelikten dışlanan ve senyörlük tabiyetine sokulan, hali vakti yerinde köylüleri, uyuşukluklarından sıyrılan kent halkını ve tabii ki, erkekler tarafından daha sıkı bir baskı altına alınan ve haklarından yoksun bırakılan kadınları biraraya toplamıştır. Sapkın tarikatların çoğalmasının, kadının içinde bulunduğu koşulların gerilemesiyle herhangi bir ilişkisi yok mudur?

Kovuşturmaya uğrayan, sonunda yok edilen, herhalükârda saklanmaya, kendini karanlıklar, içinde kaybetmeye zorlanan sapkınlık - bu, karşı çıkan her tür ideolojinin durumudur- az sayıda iz bırakmıştır. Bu izlerin hepsi de dolaylıdır. Sapkınlığı tam da yok edildiği sırada, onu mahkûm eden yargılamaların ve alayların içinden fark etmek mümkün olabilmektedir. Sapkın hareketler her yerden fışkırmışa benzemektedirler. Bilgi kaynaklarımız Kuzey Fransa'da üç tane köken noktası bildirmektedirler: Champagne -bir sapkın Vertus yakınlarında vaaz vermekteydi-; Orléans -yok etme harekâtı, Sainte-Croix katedrali ile krallık kapellasında gruplanmış olan dinsel törenleri en iyi uygulayan ve en mükemmel ruhani araştırma ekiplerinden birinin yöneticilerinin üzerine şimşekler yağdırmıştır-; Arras -olayı başlatanlar kaçmış, geriye birkaç "cahil" çömez kalmıştır bunların zorunlu olarak fakir olması gerekmeyen laikler olduklarını kabul etmek gerekir-.

Tarikatlar ise kendilerini, üyelerinin keşişler veya çilekeşler gibi dönüşen, yaşam tarzlarını ters yüz eden, "kötü dünyadan kutsal bir birliğe geçen" kişiler olduğu, küçük seçilmişler grupları olarak görmekteydiler. Yoz dünyaya birlikte sırt çevirmek, kötülükten ve tensel olandan uzaklaşmak, maddi olmayana yönelmek; söylem, manastır söyleminden hiç de farklılaşmamaktaydı. Tek bir farkla: Kilise tarafından kuşatılma reddediliyordu. İşte sapkınlara yöneltilen en büyük eleştiri bu noktada ortaya çıkmaktaydı ve bu durum onların maskesini düşürmek için kullanılan soru listelerinde açıkça belirmekteydi. Sapkınlar imanın bir kurum olmasını, Tanrısal olanla ileşitim kurmak için rahiplerin aracılığının gerektiğini kabul etmiyorlardı; ruhban sınıfını yararsız görüyorlardı; Kilise'yi yok etmek istiyorlardı. Kilise kendini savundu, onları dağıttı ve onları yaktı. Ama davranış biçimine, selâmeti arama tarzına, meleklerin saflığına yönelme anlayışına gelince, sapkınlar ile -Orléans'daki sapkınlar ruhbanın "en iyileri"ne mensuptular- katı Ortodokslar arasındaki mesafe çok kısa olarak gözükmektedir. Bu tarafların her ikisi için de kötülük cinsellikti, tıpkı John Scot Erigenus gibi, onlar da evlilikten iğrenmekteydiler. Sap-

kınların tek farkı, evliliği daha kökten bir şekilde mahkûm etmeleriydi. Orléans'dakiler, Ripolili Jean'a göre "evliliği karalıyorlar"dı. Saint-Benoit-sur-Loire Manastırı başrahibi Gozlin, sapkın olduğundan kuşkulanıldığında, "düğünü yasaklamadığına" yemin etmek zorunda kalmıştı -düğün, yani *sponsalicium*'la kurulan ruhların birliği değil de, bedenlerin birleşmesi-. Champagne'da Leutard adlı biri, yani Raoul Glaber'nin vücudunu bir arı kümesinin istila etmiş olarak gösterdiği "deli" Leutarda "İncil'deki hükümler uyarınca boşadığını iddia ederek, karısını kovmuştu". Nitekim sapkınların hepsi de Matta İncili'ndeki XIX. bölüm üzerinde kafa yormaktaydılar. "Eğer günah böyleyse, evlenmemek evlâdır" sorusuna, İsa hadımlar meseliyle cevap vermektedir: "Bu sözü herkes değil de, yalnızca onlara verilenler anlar". Bunlar "seçilmişler", kovuşturmaya uğrayan tarikatların çömezleri, kötü dünyanın dışında kalmaya çalışan "küçük sayı" değil midir? Ve Lukka İncili'nde X, 34-35. bölümde yazan "Bu yaştaki oğullar evlenirler ve evlendirilirler, ama bu diğer çağa geçmeye ve ölümden sonra dirilmeye layık olanlar ne evlenirler, ne de evlendirilirler" sözünü okuyan sapkınlar, evlilik durumunun ışığa doğru yükselmeye engel olduğuna inanmaktadırlar. Bunlar İsa'nın geri dönüşüne hazırlanırken, her tür cinselliği yok etmeyi düşlemektedirler. Bu adamlar bu zihin hali içinde, aralarına kadınları da kabul etmekte,. onları eşitleri saymakta, onlarla birlikte, göksel varlıkları cennette erkek ve kız kardeşler olarak ve tam bir saflık içinde bir araya getiren şu *caritas* ile birleşmiş olarak yaşadıklarını iddia etmekteydiler. En fazla rahatsız edeni, herhalde bu sonuncu önerme olmuştur. Bu tavır toplumun temel yapısına cepheden saldırmaktadır. Sapkınlık, çağdaşları tarafından feminist bir hareket olarak algılandığı ve hasımları tarafından öyle sunulduğu için başarısızlığa uğramıştır. Chartres'daki Saint-Père Manastırı keşişlerinden Paul, Orléans yargılamasına ilişkin anlatısında, işkence görenlerin arasına bir kadın koymaya (bir *monacha,* yani kadın keşiş) özen göstermiş ve Raoul Glaber de kötü doktrin "zehir"inin Orléans'a bir kadın tarafından getirildiğini ileri sürmüştür. Bu, tarikatları gözden düşürmenin iyi bir yoludur: Kadın, kötülük yapan ve zehirleyen kişi olarak şeytanın aleti değil midir?

Ve özellikle de, sapkınlığın karşısında olanlar, erkek ve kadınların bir arada olduğu bir ortamda, cinsel birleşmenin reddinin ikiyüzlülük olduğu suçlamasında bulunmaktaydılar. Ruhbanın papazlığa yükseltilme ayiniyle içlerine sindirdikleri şu özel hidayetten yoksun olan erkeklerin, laiklerin samimi bir ortamda kadınlarla bir arada olup da

onlarla nasıl zina yapmadan duracaklarını sorup, alay etmektedirler. Yalan söylüyorlar, bunlar sahtekârdır demektedirler. Gerçekte sefahate yuvarlanmaktadırlar. Kadınların uzman olduğu büyülere uygun orman gecelerinde, ortaklaşa cinsel ilişkilerde bulunmaktadırlar. Laiklerin evlenmesini reddeden herkes, onları zina ve akrabalar arası cinsel ilişkiye teşvik etmektedir. Bilgi kaynaklarımızın hepsi aynı kanıdadır. Raoul Glaber, Orléans sapkınları için "sefahatin bir günah olmadığı"nı iddia etmektedir. Ve Chartresli Paul, manastır avlularında fısıldananları tekrarlamaktadır: Bunların toplantılarının sonunda herkes yanındaki kadını elde etmektedir; bu kadın ister annesi, ister kız kardeşi olsun; sonra da bu canavarca şehvet âlemlerinden doğan çocukları ayinsel bir şekilde yakmakta ve bunların küllerini muska olarak kullanmaktadırlar[1].

Gerçeğe dönelim. Atalardan gelen şanın korunması için, evliliğin denetiminin daha katı hale geldiği belirgin anda, evliliğe yönelik kökten bir itirazın ortaya çıktığı görülmüştür. Fakat sapkınlık konusunda olduğu gibi, burada da iki düzeyi birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bunlardan biri, tüm ışıkların üzerine çevrili olduğu alimâne itirazdır - yakılmaya zafere gider gibi giden, kendilerinden emin Orléanslı rahipler bu gruptandır-; diğeri de halka ait olduğunu söyleyemeyeceğim, ama cahilce ve çok daha çekingen olan itirazdır -Arras'da piskoposluk engiziyonu karşısında korkuya kapılan, yumuşak başlı kadınlar ve erkekler hiçbir şey söylemeden nedamet getirmişlerdir-. Öte yandan, Ortodoks propagandanın bilinçli bir şekilde birbirleriyle kaynaştırdığı evlilik kurumu karşısındaki iki tavrı birbirine karıştırmamak gerekir. Herkesin melekler gibi olması için, herkes için bekâret değilse bile, nefis egemenliği isteyen küçük bir "mükemmeller" grubu fiili durumda, taraftarlarının oluşturduğu kitlenin çok çok üstünde bir çıkıntı meydana getiriyordu. Bu kitle ne dünyadan el etek çekmeyi ne de bu dünyanın sunduğu zevklerden vazgeçmeyi düşünmekteydi. Onların açısından, sapkınların itirazı Kilise'nin evlilik usullerine karışmasını engellemenin bir yoluydu. Toplumsal ilişkilerin yeni konumu egemen sınıfı, kendi üreme biçimini daha kesin bir şekilde denetlemeye zorlarken, Kilise adamları tarafından vaaz edilen ahlâk, giderek daha can sıkıcı hale gelmekteydi. Fleuryli André Orléans tarikatından söz ederken, Ripolili Jean gibi bu tarikatın "evliliğe kara çaldığı"nı değil de,

1. H.Taviani, «Le mariage dans l'hérésie de l'an mil» **Annales**, 1977; G.Duby, **Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme**, Paris, 1978, s.163-168 (**Üç Tabaka ya da Feodalizmin Düşsel Yanı**).

çok daha kesin olarak bu grubun "evliliğin kutsama ile yapılmaması (gerektiğini), herkesin her kim olursa, istediğini alması (gerektiğini)" ilan ettiğini söylemektedir. Bu cümle Keşiş Paul tarafından yayılan dedikodulara atıf yapmamakta, onları düzeltmektedir. Bu dedikoduların dayanağı olan, yanlış anlaşılan veya bilinçli şekilde bozulan önermeleri sunmaktadır. Sapkınların reddi, tensel işlerin kutsanmasının reddine dayanmaktaydı: Papazlar gerdek yatağının yanında yapılan törenlere karışmamalıydılar. Böylece söylem artık tüm tutarlığı içinde ortaya çıkmaktadır: Papaz olmanın ayrıcalıklarının, ayinlerin ve tensel olanın mahkûm edilmesi. Evlilik tensel bir şeydir. Onu kutsamaya kalkışmak günahtır. Bu tavır "kötü olan dünyevi yaşam"a aittir. Bu iş, onu denetlemek hiç de görevleri olmayan mükemmelleri ilgilendirmez, çünkü ister akraba evliliği veya zina olsun, ister olmasın, bu bir lekedir. Bir karı almakta inat eden "istediğini" seçebilir; bu karı her kim olursa olsun, onu alan günah işlemektedir. Papazların yeğenlik dereceleri, çift evlilik gibi konularda yaptıkları araştırmalar yararsızdır. Bedenlerin birleşmesinin kutsanmasının münasebetsizlik olduğunu ilan eden sapkınlar, böylece evliliğe yönelik bir ayin usulünün gelişmesine karşı açıkça tavır koymuş oluyorlardı. Bu durumda, bu ayinsel yapının gelişmesiyle meşru evliliğin nikâhsız evlilikten ayrılarak, bu ikincisinin değerini kaybedip, akraba evliliği ile iki evliliğin çoktan kovulmuş oldukları gayrimeşruluk alanına itilmesinden kaygı duyan herkes, sapkınlara kulak vermiştir. Kuşkusuz sapkınların itirazı ilk önce, karısız yaşamayı reddeden, nikâhsız karı almış olan papazlar tarafından, ama onlarla birlikte, hayat arkadaşlarını serbestçe seçmeyi, başka birini almak istediklerinde onu serbestçe kovmayı temenni eden tüm soylular tarafından da desteklenmiştir. Bu durumda, Francesco Chiovaro tarafından sorulmuş olan soruyu benimsiyorum: Sapkınlık, papazların evlilik ayinlerine müdahalelerinin ilk ortaya çıktığı bölgelerde ve tam da bu müdahale anında yoğunlaşmış değil midir? Sapkınlığı burada, müminlerin dünyevi hayatın değişmelerine uyum sağlamalarını reddeden esas çekirdeği açısından değil de, Ortodoksluk karşıtı vaazın genişleyen dalgaları bakımından ele alıyorum ve rahiplerin evlilik hakkında kendi keyiflerine göre karar vermelerinden duyulan nefrete ilişkin toplumsal olgu üzerinde ısrar ediyorum: Hanedan reisleri, aristokratik iktidarın sürekliliğinin bağımlı olduğu bir denetimi onlara bırakamazlardı.

Sapkınların meydan okumasına karşılık verilmiştir. Bu iş özellikle Cambrai-Arras Piskoposu Gérard tarafından yapılmıştır. 1024 tarihli yargılamadan sonra, onun emriyle kaleme alınan kitapta, sapkınları ikna etmek için başvurduğu kanıtlar, Kutsal Yazı'ya yapılan atıflarla desteklenmiş ve genişletilmiş olarak, bir cins doğru doktrin sunumu oluşturmaktadır. Burada evlilik konusunda bir gelişme[2] görülmektedir; bu çok değerlidir, çünkü aydınlanmış piskoposların tavırlarını açığa çıkartmaktadır.

Gérard, Kilise kurumunu savunmaya, kutsamanın değerini olumlamaya, rahiplerin mümin halk ile Tanrıları arasındaki ilişkileri düzenleme ayrıcalıklarını kabul ettirmeye uğraşmaktadır. Demek ki böylece "tabakalar"ı birbirinden ayırmanın *(discretio ordinis)* zorunluğunu ve Tanrısal iradenin insanları hiyerarşik ve işlevsel kategorilere ayırdığını belirtmektedir. Yeryüzünde kendilerini Tanrı hizmetine adamış olanlar, en yüksek basamakta, melek askerlerin hemen altında yer almaktadırlar. Demek ki bunların meleklerin saflığına yaklaşması gerekir. Öncelikleri bu saflığa bağlıdır. Cambrai Piskoposu'nun söylemi Laon Piskoposu Adalbéron tarafından 1028-1031 arasında yazılıp, Kral Robert'e ithaf ettiği bir şiirde yeniden ele alınmıştır[3]. Sistemin eklemleşmeleri burada daha açıkça fark edilmektedir. "Kilise tabakası" mensupları "Tanrısal yasa"ya tabidirler. Bu "kutsal yasa onları her tür dünyevi lekenin dışına koymakta"; onları "ruhlarını ve bedenlerini saflaştırma" ödeviyle karşı karşıya bırakmaktadır. Lekesiz olmaları koşuluyla Tanrı "insan cinsini onlara tabi kılmıştır". Lekesiz kalabilmeleri için, evlilik onlara yasaklanmıştır. Ama sadece onlara. Herkese birden nasıl yasaklanabilir ki; insan cinsinin sonuncu güne kadar sürmesi gerekmektedir. "Soylular"ın ve "serfler"in işlevi çocuk yapmak, kadınları tohumlamaktır. Alaycı Adalbéron, soylulara manasturlarda olduğu gibi, cinsel hayattan uzak durmayı öneren Clunylilerle dalga geçmektedir. Ancak bu üreme işlevi olabildiğince iyi bir şekilde yerine getirilmelidir. Düzen içinde. Yani herkes Tanrı'nın kendini yerleştirdiği "tabakası" içinde çiftleşmelidir: Farklı tabakalardan kişilerin birleşmesi asla olmaz. Ve öte yandan, bu çiftleşme meşru evlilik çerçevesi içinde yer almalıdır. Evlilik laiklere yasaklanmadığı gibi, bir de üstelik emredilmiştir. Bundan iyi evliliği anlayalım; yani Hıristiyan ilkelerine uygun olarak ve rahiplerin denetimi altında yaşananı.

2. PL 142, 1299, 1301.
3. Yay. Carozzi, dize 232, 244, 252.

Cambrai Piskoposu Gérard'ın, sapkın doktrini evlilik konusunda çürütmeye uğraşırken söyledikleri bunlardır. Sapkınlara göre "Evli insanlar asla mümin sayılamazlar", tensel eylemle birleşmekten vazgeçmeyen kocalar tarikat dışına, dış karanlıkların içine atılmaktadırlar. Evlilikte hiçbir selâmet yoktur. Bunlara ne cevap vermeli? Gérard dikkatli olmalıyım, iki tehlike arasında volta vurmalıyım. Hiçbir ayrım yapmaksızın, herkesi evlilikten uzaklaştırmamam gerekir; ama herkesi bu yöne itmemem de gerekir. "Çünkü bu dünyanın insanlarıyla Kilise mensupları arasında bir tabaka farkı vardır, bu yüzden onların arasında bir davranış farkının da olması gerekir". Sapkınlığın eşitlikçi söyleminin karşısına çıkardığı kilitlenmiş, hiyerarşik bir toplum imgesi, onun evlilik konusundaki önerisinin dayanağı olmaktadır. Ahlâki yasa ikiye bölünmüştür. Gérard, Kilise mensubu erkek (*Vir:* Söylev erkeklere yöneliktir ve bilinçli bir şekilde kadınlardan söz etmemektedir; öncelikle *distinctio'yu*, iki cinsi ayıran başlıca kopuşu vurgulamayı hedeflemektedir; bu o kadar temelli ve ona göre o kadar aşikârdır ki, bundan herhangi bir şekilde söz etmek gereksizdir) bu dünya topluluğunu terk edip, böylece Tanrı'ya ait olan kısma katıldığı için, *cingulum'a* (kılıcın takıldığı kemeri omuza bağlayan kayış, yani mesleğinin amblemi olan kemer, ama cinsel birleşmeye yönelik ima açıktır) zarar vermeden evlilik yatağının kölesi olamaz demektedir. (yüce özgürlüğünü kaybedecektir: Adalbéron'un defalarca söylediği üzere, onu dünyevi "esaret"ten kurtaran "kutsal yasa"ya artık tabi olamayacaktır)." "Bu dünyanın" erkeğine gelince, "Ne İncil, ne de havarilerin mektupları ona meşru evliliği yasaklamaktadır" Tek bir koşulla: "Evlilik *voluptas'ı* (zevk) onun tarafından hep denetim altında tutulmalıdır *(subjecta)*". Bedenlerin birleşmesinin zamanları vardı; karısına yaklaşabileceği ve ondan uzak durmasının hüküm altına alındığı zamanlar vardır. "Nitekim, insanları şehvet düşkünlüğüne ve hayvanlar gibi hazza yönelten ve bir at veya bir katırın yaptığı gibi, kendini tat almaya terk etmesini teşvik eden evlilik Tanrı'nın hoşuna gitmez". Fakat "Tanrı korkusuyla asıl amacının tensel tatminden çok çocuk sevgisi olan evliliği bu şekilde kullananlar, evlilik suçu *(culpa conjugii)* nedeniyle müminler cemaatinden atılmamalıdırlar."

Gérard eklemektedir: Evlilik "insani örfler yasası"nın alanında yer almaktadır: *Lex, consuetudo,* bu hayranlık verici hatip, özellikle Ciceron'un *De Inventione'si* ve yakınlarda da Saint-Benoit-sur-Loire Manastırı başrahibi Abbon'un dinsel hukuk derlemesinde olmak üzere, bu iki terim arasında oluşturulan zıtlığı iyi bilmektedir. Bu iki kelimeyi

fazlasıyla maksatlı bir şekilde birleştirmektedir. Böylece iki yasa arasındaki, Tanrısal olanla insani olan arasındaki ayrımı vurgulamayı ve insani olanı sıradan örflerle özdeşleştirerek aşağılamayı amaçlamaktadır. Sapkınlara hitap etmekte, onları ikna ettiğini iddia etmektedir. Tarikat entelektüellerinin *lex* kelimesini nasıl kullandıklarını bilmekte, onlarla sürtüşmeyi istememektedir. Tanrısal "yasa"nın evliliği dışladığını kabul etmektedir; ama bu yasa bu kurumu "Tanrı payı"nda yer alan ruhbana yasaklamaktadır. Evlilik altta yer alan; ama sağlam bir şekilde kurulmuş olan başka bir düzenleme sisteminin, örf ve âdetlerin içinde yer almaktadır. Bu sözler mükemmel bir pedagoji oluşturmaktadır. Aynı zamanda çok ağır sonuçları da vardır, çünkü evliliğin tensel alana ait olmaktan ötürü kutsal alana girmediğini, bir kutsama olmadığını, Kilise'ye ilişkin bir kurum olmadığını düşündürtmektedir.

Gérard-ve Adalbéron- çeşitli Kilise babalarının yetkilerine atıfta bulunmaktadırlar. Büyük Gregorius'a, Augustinus'a, ama aynı zamanda Denys'e, yazdıkları onların katedrallerinde korunan kitaplarda yer aldığı için ellerinin ulaşabileceği yerde bulunan ve tensel olan karşısındaki iğrenmelerini alevlendiren Scot Erigenus'a da. Bu iğrenme, hasımlarının vaaz ettiklerinden hiç de daha az değildir. Bu düzlemde Gérard ile öğüt verdikleri arasındaki yakınlık açıkça ortadadır: Onların "üstatlar"ı da aynı metinleri okumaktaydılar. Gérard'a göre evlilik, özü gereği saflıktan uzaktır. Bu kurum "kötü olan bu dünya"ya katılmaktadır. Dünyeviye esir olan, maddi olanın içine batan, aşağı insanların payına düşen bir şeydir. Eğer tüm bedensel zevklerden arındırılırsa, evlilik tamamen iyi olur. Ama bu noktaya ulaşmak olanaksızdır. Bu nedenle zevki "yönetmek", denetlemek gerekir. Demek ki evlilik her zaman bir "kabahat"tir ve bu nedenle de kral olsalar bile, tüm laikler saf olanlara, rahiplere tabi kılınmışlardır. Ama ben böyle düşündüğü için, Cambrai Piskoposu Gérard'ın Augustinus-öncesi geleneğin taraftarı olduğunu sanmıyorum. Bana göre o, önceli olan Orléanslı Jonas, Reimsli Hincmar gibi piskoposların soy zinciri üzerinde yer almaktadır. Onlar gibi, o da aziz Augustinus'a dayanmakta ve "çocuk sevgisi"nin evliliği meşru kıldığını söylemektedir... Yine onlar gibi, söylevini "insani örf ve âdet yasası"nın Tanrısal "otorite" tarafından güçlendirildiğini, "teyit edildiği"ni söyleyerek sonuca bağlamaya özen göstermektedir. Bu yasa kuşkusuz Tanrı tarafından konulmamıştır, ama Tanrı'nın otoritesi onu da kapsamaktadır. Gérard burada Yeni Ahit'i, Matta İncili'ni, Petrus ve Paulus'un mektuplarını

zikretmektedir. Bu atıfları öncelikle, karının kocasına zorunlu tabiyetinin üzerinde durmak, her tür toplumsal düzenlemenin dayanağı olan bu noktayı açığa çıkartmak, kadının daha alt düzeyde olmasına Yaratıcı'nın karar verdiğini olumlamak üzere yapmaktadır. Daha sonra evliliğin çözülmez olduğunu ileri sürmek üzere ve özellikle de "mümin olmayan erkeğin, mümin karısı tarafından kutsandığı"nı belirtmek için (I Kor., VII) atıflarına devam etmektedir. Demek ki evlilik, sağladığı hizmet değişimiyle belli bir iyiliğe sahiptir; Tanrısal hidayetin dolaşımına yardımcı olmaktadır. Ve işte sapkın doktrin, tam da bu nedenden ötürü zararlı ve tehlikelidir. "Eğer evlilik ortaklığı insan için bir kaybolma nedeni olsaydı, yozlaşmış olanları onarmaya gelen (kurtarıcı) bu hata *(culpa)* hakkında ne uyarıda bulunur, ne de hüküm verirdi" Evlilik bir hatadır; kaçınılmaz olarak -ve Gérard'ın kavrayışında manici düşünceden gelen kısım budur-. Ama bu hata "onarılabilir", İsa'nın meşgul olduğu diğer yozlaşma tohumları gibi, ondan kurtulunulabilir. Orléanslı Jonas'ın sadık bir izleyicisi olan Gérard, evlilik içi çiftleşmeleri, telâfi etmenin mümkün olduğu kabahatler arasına yerleştirmektedir.

Cambrai Piskoposu, muhteşem bir örneğini gösterdiği "ağırbaşlılık"la, kendi zamanda Galya'nın kuzeyini sarsalayan karışıklıklar karşısında Laon Piskoposu'nun da yaptığı gibi, Karolenj düzeninin yapılarına dönmektedir. Yeni Ahit'i yorumlayarak vaaz ettiği evlilik ahlâkı, tövbekârlığa dönük zorunlukları vurgulu hale getirmektedir - dönemin karışıklıkları bunu teşvik etmektedir-: Perhiz sürelerine uymak, kendini asla zevke terk etmemek. Ama Gérard kendini her tür çilekeş aşırılığa karşı savunmaktadır, çünkü Tanrı'nın insandan melek olmasını istemediğine inanmıştır ve Hincmar'ın izinden giderek, evliliğe ilişkin her şeyi "dünyevi" alana, yani laiklerin tarafına atmaktadır.

Ancak açıkça belli olduğu üzere, laiklerin evliliği onu, papazların bekârlığından daha az ilgilendirmektedir. Latince yazılmış olan ve *Libellus*'un içinde geniş bir yer tutan söylev, Arraslı cahillere hitap etmiyordu. Açıkçası rahiplere hitap ediyordu. Çünkü XI. yüzyılın eşiğinde, yeni iktidarların belirginleştiği büyük karışıklığın içinde yüksek dereceden Kilise mensuplarının en büyük işlevi, Tanrı'nın hizmetkârlarının ayrıcalıklarını, tekellerini ve dokunulmazlıklarını ko-

ruyabilmekti. Bunu başarabilmek için, görülmeyen güçler nezdinde aracılık yapan, kurban törenlerini yönetmekle görevli kişinin kadınlardan uzak durmasına ilişkin olarak, rahiplerin çevresinde oluşturulan genel kanıya dayanıyorlardı. Ruhaninin dünyeviden üstünlüğünü talep etmek, laik halkı ruhbana tabi kılan hiyerarşiyi korumak, böylece erkekler arasında cinsel açıdan bir uçurum yaratmayı, bunların bir bölümünü ebedi iffete bağlamayı gerektirmekteydi. Cambrai Piskoposu Gérard'ın ilân ettiği düşünceler - tıpkı Wormslu Bourchard'ın girişimleri, tıpkı İmparator II. Henri ve Fransa Kralı'nın aynı dönemde, papayla bu dünyada düzeni yeniden kurmanın yollarını tartıştıkları şu meclislerin kararları gibi- böylece ruhbanın ıslahattan geçirilmesi Nikolacılığa, yani esas olarak papazların evliliğine karşı mücadele önerisine ulaşıyordu-. İsa'nın bin yıl sonra geri döneceği ideolojisi ve buna hazırlanmaya yönelik tövbekârlıklar manastır ve katedral topluluklarını kışkırtıyor, piskoposlar da çok sayıda laiki hizaya sokuyordu. Ve birçok hanedan reisi, Kilise mensuplarının bekâr kalmasına yönelik doktrini onaylıyordu; nitekim, rekabetlerinden korktukları ruhban hanedanlarının oluşmasına set çekilmiş olmaktaydı. Bu reisler esas olarak, ailenin genişlemesine sınır koymak üzere katedrallere yerleştirdikleri erkek çocukların meşru evlatlara sahip olmamalarını temenni etmekteydiler.

Ama kavga yine de sert olmuştur. Bu kavganın Kuzey Fransa'da 1031'de çoktan başlamış olduğu görülmektedir. Bourges ruhani meclisi papaz oğullarını tarikatlardan atmış, papaza, diyakoza, bunların oğullarına kız vermeyi, bir papaz veya bir diyakozun "karısı"ndan doğma bir kızı karı olarak almayı yasaklamıştır[4] Bundan otuz yıl sonra, Lisieux'de toplanan piskoposlar, hâlâ katedral rahiplerine, eşlerini kovmaları gerektiğini tekrarlamaktadırlar; cesaretleri kırılan piskoposlar, kırdaki ruhbanın karılarını muhafaza etmelerine izin vermişlerdir. Bu konuya sürekli olarak geri dönmek, inatçı direnmeler karşısında başarısızlık içinde kendini tüketmek gerekmektedir. Kilise içinde karşı tarafı destekleyenlerin yazdıklarından çok az bir şey kalmıştır, çünkü bunlar sonunda yenilmişlerdir. Bu kalıntılar karşıtların kanıtlarını açığa çıkartmaktadır. Bunlar nefis egemenliğinin Tanrısal bir lütûf olduğunu söylemektedirler. Öyleyse bunu insanlara dayatmak, onları saf kalmaya zorlamak mümkün değildir. Karşı düşünce sahipleri daha az kurumsal olan ve bireysel huyları hesaba katan başka

4. R. Schimmelpfennig, "zölibat und Lage der 'Priester Söhne' von II. bis 14. Jahrhundeit" **Historische Zeitschrift**, 1978

bir ayrım önermektedirler. Tanrı sevgisine atıf yapmaktadırlar. Ve Aziz Paulus'u zikrederek, evliliğin şehvet tutkusunun ilacı olduğunu söylemektedirler. Bunu rahiplere neden reddetmeli? Öte yandan Lût ve kızlarının öyküsünü anlatmakta ve bu örnekle, evlilikten vazgeçebileceğini düşünen gururlu kişinin, zina yapmak gibi büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu göstermektedirler. Nefse egemen olmanın en iyisi olduğunu kabul ediyorlardı, ama evililiğin de iyi yanlarının bulunduğunu söylüyorlardı. Onlar da Karolenj geleneğine yaslanmakta ve iyi ile kötü arasındaki engelin, herkes için evlilik ile zina arasında yer alması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bu engelin yalnızca Tanrı hizmetkârları için olmak üzere, nefsine egemen olmayla evlilik arasında yer almasına karşı çıkıyorlardı. Ancak rahip veya laik tüm erkeklere aynı şekilde davranılmasını istediklerinde; ıslahat hareketinin dayanağı olan Tanrısal yasa ile insani yasa arasında yapılan toplumsal ayrımı reddettiklerinde; sapkınlık suçlamasına açık kapı bırakmış oluyorlardı. Bu gergin bir çatışmadır ve halk çoğu zaman, yuvalarını yıkmayı reddeden ruhbanı tutmaktadır. Ancak bu iddialar XI. yüzyılın sonuncu onyıllarında yavaş yavaş boğulmuşa benzemektedir. Zafer "Gregoriusçular"ın olmuştur.

Bu uzun mücadelenin kurbanı, yarı bir çözüm olan nikâhsız evlilik olmuştur. Kavganın sert olması, Cambraili Jean'ın daha basit bir ayrım önermesine yol açmıştır: *Viri ecclesiastici* için meşru veya meşru olmayan eş yoktur; *viri seculares'e* bir eş gereklidir, ama bu meşru bir karı olmalıdır. Din dışı ve dinsel ayinlerle, törensel olarak kurulan *connubium legitumum*'un dışındaki tüm bedensel birleşmeler yasaklanmıştır. 1069'da Roma'da toplanan ruhani meclis, tek evliliği talep eden ama, meşru veya nikâhsız evlilik arasında tercih olanağını veren 398 tarihli Toledo ruhani meclisinin, dinsel hükmü bir kez daha zikredilmiştir; daha sonra, Ortodoksluğun resmi belgeleri bunu bir daha asla zikretmemişlerdir. Kilise mensupları bu tarihten sonra, bir yandan evliliği ruhbanın dışına atarken, bir yandan da laik halkı, ağzını kapatan halkanın kutsanmış evlilik hücresi olacağı bir ağın içine sokarak, onu çerçeveleyen bir şebekenin içine bütünüyle hapsetmenin düşünü kurmaya başlamışlardır. Artık marjinaller, serbest birleşmeler olmayacak; bekârlar, meşru bir şekilde evlenmiş bir reis tarafından yönetilen bir "ev"le bütünleşmeye zorlanacaklardır[5] . Bu noktada ruhbanın evlilik modeliyle, aristokratik model çakışmaktadır. XI. yüzyıl

5. P. Toubert, **Les structures du Latium medieval**, Roma, 1973, S. 741 (Ortaçağ Latium'unun Yapıları).

boyunca toplumun üst kademesinde fark edilen evrim, mal varlığının üzerine yerleşme, hanedan yapılarının güçlendirilmesi, kocanın ve babanın iktidarlarının genişletilmesi, daha önce de söylediğim üzere, sapkınlığın köpürmesiyle bağlantısız değillerdi ve öncelikle de, bu yeniliklerin yol açtığı hayal kırıklıklarıyla ilişkiliydiler. Ama bu evrim, Kilise ıslahatçılarının ulaşmak istedikleri amaçlarla da aşikâr bir uyum içindeydi. Bu gelişmeler, aile içindeki genç erkeklerin daha yaşlı olanlar tarafından denetlenmesinin ve kadınların bekâretten meşru evliliğe, bir babanın katı egemenliğinden, ileride doğacak çocukların babası olacak bir kocanın egemenliğine doğrudan geçmesinin zorunlu olduğunu ileri sürdüklerinde, onların beklentilerine cevap vermekteydiler. Evliliğin değeri böylece aynı hareketin içinde kalarak, hem hanedan ahlâkına göre, hem de rahiplerin vaaz ettiğine göre yükselmekteydi.

Ancak bu iki ahlâk arasındaki uyuşmazlıklar, başka cephelerde daha da belirgin hale gelmiştir. Çünkü ıslahatın başını çekenler, öncelikle evililiğin tensel yanını yok etmeyi amaçlıyorlardı. Sapkın vaazın hakkından gelebilmek için, piskoposlar onun temalarından birini benimsemek zorunda kalmışlardı; tensel dünyayı en fazla küçümseyen kişiler olan keşişler, bu kavgada özellikle başı çekmeye başlamışlardı; evlilik dışında her şeyin iffetli olabileceğini, olmak zorunda olduğunu giderek daha yüksek sesle söylemeye başlamışlardı; evlilik yatağından arzunun kovulmasına çağrıda bulunmaktaydılar; simgesel alanda, evlilik ayinleri içinde düğünün değerini küçültüp, ruhların birleşmesi olan evlilik anlaşması ayinlerini yüceltmekte; evlilik ortaklığının çimentosu olan iradelerin uyuşması, karşılıklı rıza ve Tanrı sevgisi üzerinde ısrar etmekteydiler: Cehenneme inilen kısa anlarda kadının gebe kalmalarından sonra, evli çiftler sapkınların alkışladıklarına çok benzeyen ruhani bir kardeşlik içinde yaşamaya davet edilmekteydiler. Bu iffet taleplerine bir de evlilik anlaşmalarını denetleme iddiası eklenmiştir. Evlilik ahlâki hale geldikçe, ruhani cepheye, yani papazların denetimine doğru kaymaktaydı. Papazlar her tür gayrimeşru birleşmeyi yasakladıklarında, hanedan reislerinin alkışını alıyorlardı. Ama papazlar geleceği sorgulamaya kalkıştıklarında, bu reisler kafa tutmaya başlıyorlardı: Nikâhsız bir karıyı kovmuş muydu, ilk karısından boşanmış mıydı? Ona verilecek kızın yeğeni değil miydi? Böylesine bir sorgulama ile yol açacağı engellemeler aileler arası ayarlamaları bozma tehlikesini taşımaktaydı. Öte yandan ıslahat hareketinin gelişmesiyle, Kilise otoritesi giderek daha istilacı hale gel-

mekteydi. Kilise bu kez Karolenj geleneğiyle olan bağları açıkça koparmak, evlilik konusunda yargı yetkisine sadece kendinin sahip olduğunu iddia etme noktasına gelmiştir.[6]. Bu aşırı taleplerin ilk izleri, Kuzey Fransa'da 1080'lerde ortaya çıkmıştır.

"Feodalleşme", senyörlük sisteminin egemen hale gelmesi, Kilise önderlerini bu hukuki gücü kendi ellerine geçirmeye yavaş yavaş hazırlamıştır. XI. yüzyıl süresince piskoposlar ve başrahipler de senyörlük gücüne ortak olmuşlardı. Bunlar yeminliler, kontlar, şato sahibi senyörler gibi laik rakipleri devre dışı bırakarak, uyruklarının bir bölümünün üzerinde, krala ait olan adalet yetkisini kullanmaya, kamusal suçları cezalandırmaya başlamışlardı. Bu suçların arasında kız kaçırma ve zina da yer almaktadır. Yüksek Kilise görevlilerinin bu suçları evlilik yasası uyarınca cezalandırma yolunda alışkanlık kazanmaları, onları bu cins davaları, Cambraili Gerard'ın "Tanrı'nın payı" adını verdiği yere aktarma konusunda cesaretlendirmiştir. Böylece sadece hukuki uygulamalar yoluyla, "Tanrısal yasa" yavaş yavaş "insani örf yasası"nı geride bırakmıştır. Ancak, özellikle evli papazlara karşı yürütülen mücadelenin güçlükleri, piskoposları bu konulardaki yetkilerini genişletmeye yöneltmiştir: Her ne pahasına olursa olsun, karşı çıkanları toplumun kıyısına koymak, onları yasadışına atmak, yani yargılamak gerekiyordu. Evlilik konusundaki tavırları nedeniyle kulağı ilk çekilenler, tamamen dinsel olan bir mahkeme önünde ilk yargılananlar kesinlikle, karılarından ayrılmakta ayak sürüyen katedral rahipleri olmuştur.

Nikolacılığa karşı verilen kavganın zorluğundan söz ettim. Bu kavga, safların papanın yönetiminde sıklaştırılmasını zorunlu kılmıştır. *Auctoritas*'ın yoğunlaşması zorunluğu, *discretio pastoralis*'i, her yüksek rahibin kendi diyakozluğundaki cezaları ayarlama yetkisi giderek sınırlandırılmıştır. Tövbe cetvelleri kullanımdan kaldırılmıştır. Uzmanlar kitaplıklarda yasa metinlerini birleştirmeye, genel bir kural oluşturmaya uğraşmışlardır. Bu kural artık "örf" gibi uzadıkça incelmeyecek; "kutsal yasa" kadar katı bir "yasa" olacaktır. Bu yasa evliliği meşrunun en uç sınırına kovmuş, selâmeti telâfisi olmayan kaybolmadan ayıran noktaya atmıştır. Ama onu iyi yanda tutmakta; XI.

6. P. Daudet, **Etudes Sur l'histoire de la Juridiction matrimoniale. L'établissement de la compétence de l'Eglise en matiére de divorce et de consanguinité**, Paris, 1941 (**Evlilik Hukuku Tarihi Üzerinde İncelemeler. Boşanma ve Kandaşlık Konularında Kilise'nin Yetkisinin Yerleşmesi**).

yüzyılın yirmili yıllarında sapkınların yaptıkları ve o anda, sapkın tarikatların bastırılamayan ayaklanmaları esnasında yapmakta oldukları gibi, onu kötü tarafa atmamaktadır. Ama Kilise'nin evlilik uygulamasını denetleme hakkını daha da meşru kılmak ve onu dinsel hukuk uzmanlarının yetki alanına hapsetmek için, evlilik kurumunun daha da kutsallaştırılmasına davet çıkartmaktadır.

Böylece XI. yüzyılın sonuncu onyılları esnasında, Papa II. Urbanus ile sadık adamı Chartres Piskoposu Yves, Fransa Kralı'nı tıpkı azgın Nikolacılar gibi mahkûm etmeye, onu evlilik konusundaki davranışı yasa hükümlerine uygun olmadığı için müminler cematinin dışına atmaya karar verdikleri dönemde, bu bölgede hukukçuların çağı başlamıştır. Aile yapılarının ve Kilise doktrininin paralel evrimleri, bu hükümdarın neden büyükbabası Robert'den daha sert bir muameleye tabi tutulduğunu anlamamıza olanak vermektedir. Yani bir yandan, I. Philippe'in neden aforoz edildiğini, öte yandan da onun neden inat ettiğini anlamamıza.

# 1100 CİVARINDA

# VII. AZİZ VE AZİZELERİN YAŞAM ÖYKÜLERİ

İşte tekrar yola çıktığım döneme; büyük hanedanların reisleri ile ıslahatçı Kilise yöneticileri arasındaki sürtüşmelerin arttığı, vahimleştiği devre geri dönmüş bulunuyorum. Fransa Kralı'nın gürültülü mahkûmiyeti bu yoğunlaşmanın en belirgin ama hiç de tek olmayan işaretidir. Kendi türünde tek olan başka bir örneğe, başka bir prensin, Poitiers Kontu, türkü bestecisi IX. Guillaume d'Aquitaine'in örneğine dayanıyorum. Bu soylu, efendisinin tarafını tutmuş ve kendi topraklarına hükümdarın aforozunu yeniden gündeme getirmek üzere gelmiş piskoposların sopalanarak kovulmaları emrini vermiştir. Bunun nedeni, onun da aynı konumda olmasıdır: Yenisini almak üzere iki kere karı boşamıştır. Birincisinden akrabalık nedeniyle meşru olarak ayrılmış, kısa bir süre sonra da ikinci karısının yerine, kendi de evli olan, "fazladan evli" bir kadın almıştır. Yüksek Kilise görevlileri Gu-

illaume'u da I. Phillippe gibi akraba evliliği nedeniyle aforoz etmişlerdir. Bu gerilim dönemi daha yakından incelenmelidir. Bilgi aldığımız tanıklıkların hepsi Kilise çevrelerinden kaynaklanmaktadır. Ama bu dünya şimdi Kilise yasalarına daha fazla baskı yapmaktadır: Bu dünyadan nefret etseler ve ona sırt çevirmekten söz etseler veya onu doğru yola getirmek için içine dalsalar bile, artık hayatın somut yanından daha çok ve daha iyi söz etmektedirler.

Islahatçı hareketi yöneten yüksek Kilise mensupları çok yüksek senyörlere cepheden saldırmakta; onlara karşı gürültü çıkartan davalar açmaktadırlar; bu kodamanları Şeytan'ın ortakları olarak göstererek, halkın onların örneğini izlemesini önlemek gerekmekteydi. Bu durumda bir karşı ağırlık oluşturmak üzere, iyi davanın kahramanları olan başka kimseleri yüceltmekte, onların erdemlerini övmekte ve onların yaptıkları işlere ilişkin anıları yaymaktaydılar. Onların davranışlarının örnek alınmasına çağrıda bulunmakta, onları azizlerin arasına, yani mümin olan her günahkârın yardımını umabildiği şu göksel meclislerdeki seçilmişlerin arasındaki yerlerini çoktan almış olan varlıkların arasına yerleştirmekteydiler. Bu azizlerin mezarlarının başında, onların öyküleri hacılara parça parça anlatılmaktaydı. Bu öykünün ilk biçimi genellikle, o kişinin azizliğinin kabulünü haklı kılmak; diyakoz piskoposunun, eyalet başpiskoposunun kutsal emanetlere yücelik tanınmasını sağlamalarına yöneliktir. Tıpkı Kral Robert'in yaşamöyküsü anlatısı gibi Latince olarak bir manastırda kaleme alınan bu öykü, dinsel cemaatlerin özel toplantılarında, defalarca okunmakta, ama cahil müminlere de anekdotlar halinde geliştirilen vaazlarla geniş ölçüde beslenmektedir. Bu vaazın içinde, bize ona ilişkin olarak ulaşan, ilk öykünün örüntüsünü de tahmin edebiliyoruz. Metin örtünün ancak bir ucunu kaldırmaktadır. Papazların gayretini ve özellikle de laiklerin daha iyi evlenmelerini sağlama konusunda geliştirilen propagandaya, şöyle bir ucundan girmemize olanak vermektedir. Eski ve uzun süren bir gelenekten miras alınan katı kalıpların içine sokulan ortak inançlar ve budalalıklarla dolu olan bu anlatıların, ilk bakışta pek bir çekiciliklerı bulunmamaktadır. Azizlerin yaşamöykülerinin gerçekten oldukları halleriyle, yani ideolojik bir kavganın en sivriltilmiş silahları olarak kabul edilmeleri halinde, bunlar yaşanmış bir gerçekliğin, bir davanın gerekleri uğruna nasıl tahrif edildiğini, eklemleşmesinin bozulduğunu, bir beyin yıkama faaliyeti için nasıl yeniden düzenlendiğini göstermektedirler. Bu aydınlatıcı me-

tinlerden, ilgilendiğimiz bölgeye temas eden ve 1084 ile 1138 arasında yazılmış olan dört tanesini seçtim.

Bunlardan biri diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu metin uzak bir atelyeden, manastır söyleminin en fazla çilekeş olduğu bölgelerden biri olan Jura'daki Saint-Claude Manastırı'ndan gelmektedir. Bu metin bu dünya karşısında kökten bir küçümsemeyi vaaz etmekte ve evlilikten de bir güçsüzlükmüş gibi söz etmektedir. Bu Aziz Simon'un yaşamöyküsüdür[1]. Simon'un babası Raoul, Charlemagne soyundan olup, birçok kontluğu elinde toplamıştır. Vexin ve Crépy Kontu olan bu adam, dul bir kadın mirasçıyla evlenerek, Bar-sur-Aube kontluğunu da eline geçirmiştir. Evlilik anlaşması imzalanmıştır: Kadın onun *sponsa*'sı olmuştur; Joigny Şatosu şövalyeleri onu düğünden önce başka bir senyöre teslim etmişlerdir; Raoul at çatlatarak gelmiş, kadını almış, onu gebe kalmadığına emin olacağı süre boyunca La Ferté - sur - Aube'a hapsetmiştir; o burada yokken bölgedeki küçük bir köy senyörü kadını ele geçirmiş, ama onun elinden de geri alınmıştır; nihayet Crépy Kontu'nun yatağına girmiş, ona iki erkek, iki kız çocuk vermiştir. Raoul 1060'ta karısını boşamıştır -ya bu kadını ya da arada aldığı bir başkasını-. Bu sırada Kral I.Henri yeni ölmüştür; kont onun duluyla, Kievli Anne'la evlenerek, böylece tehlikeli bir şekilde tahta yaklaşmıştır. I. Philippe henüz bir çocuktur. Kontun boşadığı karısı papaya yakınmaktadır: "Erkeği elindekini avucundakini aldıktan sonra, onu zina suçlamasıyla kovmuş"tur. Raoul aforoz edilmiştir, ama bu kez zina nedeniyle değil de, akraba evliliğinden ötürü. "Yasaya karşı gelerek yeğeni olan ölmüş kralın karısıyla birleşmişti" Öykünün kahramanının kaderinde meydana gelen ve Sensli Clarius tarafından bilinen, Chifflet ile Mabillon'un kullandıkları metinlerde yer alan bu değişiklikler, bu toplumsal ortamda, Gregoriusçu saldırının ortaya çıkmasından önce evliliğin ne işe yaradığını açıkça göstermektedirler.

Raoul ölüp, büyük oğlu çarpışmada öldürülüp, kızları evlenince, "şeref" (aile mal varlığı) Simon'a düşmüş, o da bunu tüm açgözlülere, özellikle de Kral Phillippe'e karşı kahramanca savunmuştur. Denildiğine göre, babasının günahıyla altüst olan -*cupidas*, bu her şeyi askıya alacak kadar çoktur-, VII. Gregorius, Cluny Başrahibi, papalık temsilcisi Hugues de Die'den azar işiten Simon, kendini uzun süre gizlice manastır uygulamalarına adamış, sonunda da Saint - Claude münzevi keşişlerine katılmış ve 1080 - 1082'de Roma'da ölmüştür. Bu

1. AASS, Eylül VIII, 744 - 751.

dünyanın zevklerinin onda uyandırdığı hastalıklı iğrenme Simon'u, ağabeyinin beklenmedik ölümüyle yüklenmek zorunda kaldığı hanedan reisliği ödevlerinden uzaklaştırmıştır: Erkek çocuk sahibi olmayı ihmal etmiş, evlenmeyi inatla reddetmiştir. Oysa Capetliyle yapılan bir barış anlaşması sırasında ona çok soylu ve tabii ki çok güzel bir kadın, Marche Kontu'nun kızı seçilmişti. Simon razı olur gibi yaptı. Auvergne'e gitti; *desponsatio* ayinlerine katıldı, düğün için büyük bir debdebeyle geri döndü; vardığında *sponsa'sı* onu kollarına aldı; Simon buna ses çıkartmadı, ama öpüşmenin hiç değilse kendi cephesinden alevli olmamasına dikkat etti; gerdek yatağına götürüldü, herkes onun zevk içinde olduğunu hayal ederken, o karısına vaaz vermeye koyuldu ve geceyi böyle geçirdi. Yaşamöyküsü yazarı, bunun karısının selâmetiyle meşgûl olan Aziz Alexis'in tutumundan daha iyi olduğunu söyleyerek, Simon'un karısını "dönüştürdüğü"nü, onu "şehvet düşkünlüğünden vazgeçmeye, iffetini korumaya, bekâret yemini etmeye ikna ettiğini" söylemektedir. Simon kadını şafaktan önce La Chaise - Dieu Manasuri'na göndermiş ve kendi de gelinin babasının intikamından ucu ucuna kurtularak, oralardan ayrılmıştır. Daha Ile - de- France'a varır varmaz, Fatih Guillaume onu Normandiya'da toplantıya çağırmıştır. Dük "Sadakatini ve sevgini uzun zamandan beri bilerek, benden aldığın gıdaya (Simon'un babası, orada "beslensin", yani eğitilsin diye, onu Guillaume'un hane halkı arasına yerleştirmişti) ekleme yapmak istiyorum, kızımı şanlı taliplere vermeyi reddettim, onu sana karı olarak bırakıyorum, seni mirasımın oğlu olarak seçiyor ve evlat ediniyorum" demektedir. Geniş iktidarlara sahip olan bu genç adam -yirmi beş yaşında yoktur- prensler arasında paylaşılamamakta, onu damat olarak alıp, oğullarının onun oğullarının yeğenleri olmasını ve bu ayrıcalıklı sevgi bağı ile onun çocuklarının kendi hanedanlarına bağlanmasının hayalini kurmaktadırlar. Simon "böylesine bir lütfu şeytani sayarak" teşekkür etmiştir. Çok mütevazıdır: "Çocukluğumda bana yaptığın iyilikler çok büyüktür... ama ciddi bir engele gelip dayandık; karın olan kraliçe bana kan bağıyla bağlıdır". Bu doğrudur - ama altıncı dereceden uzak bir akrabalık-. Guillaume ülkenin yaşlıları nezdinde araştırma yapmayı, piskoposlar ve başrahiplerle konuşmayı önermiştir: Bu engel uygun sadakalarla kesinlikle ortadan kaldırılabilirdi. Gregoriusçular tarafından doktrine bağlı hale getirilmiş olan Crépy Kontu, iznin papadan gelmesi gerektiği cevabını vermiştir. Hemen papayı bulmak için yola çıkmış ve Roma yolunda keşiş kıyafetine bürünmüştür. Kahramanca iffetliliğin -ve kutsal içinden pa-

zarlıklılığın, çünkü Simon nefes alır gibi yalan söylemekte ve Marche Kontu, kızı, silah arkadaşları, Normandiya Dükü, bu insanların hiçbiri de onun zırhının altında gizlediği, keşişlerin nefislerine eziyet etmek için giydikleri kıl gömleğin varlığını bilmediklerinden, atlatılmışlardır- bu şekilde övülmesi, ıslahatçı hareketin çilekeş aşırılıklar cephesinde yer almaktadır -bu tavır ılımlı olduğu için etkin olan, toplumsal gerçeklere gözünü kapatmayan ve bu kez Boulogne ile Bruges arasındaki bölgede, Flaman prensliğinin uç bölgelerinde kaleme alınmış olan ve üremek isteyen laiklere yönelik olarak, aydın yüksek Kilise mensuplarının sağlıklı ve selâmete yönelik saydıkları evlilik biçimlerini sergileyen diğer aziz yaşamöykülerinin, haklı olarak yararlandıkları bir papaz ahlâkının çok uzağındadır-.

Bu yaşamöykülerinden birinin kahramanı, bir Flaman hanedanı olan Pamele - Audenarde sülalesinin oğullarından Arnoul'dur. Annesi ona gebeyken, bir melek kadına görünmüş ve çocuğun adını Christophe koymasını buyurmuştur: Bu çocuk İsa'yı taşıyacaktır, çocuk rahip olacaktır. Ama hanedanın reisi çocuğu almış, vaftizde ona kendi adını koymuş ve vücut yapısı iyi olduğu için, onun "soylulara ait şövalyelik ayinleri"yle, törensel şekilde silahlandırılacağına karar vermiştir: Bu çocuk ailenin en büyük savaşçısı olacaktır. Gerçekten de öyle olmuş, düşmanların hesabını görmüş, ün ve şan kazanmıştır. "Ona çok parlak evlilik teklifleri götürülmüş", o da reddetmiştir. Sonunda kaçmıştır. O da annesine yalan söylemiş, tüm savaş donanımları üzerinde olduğu halde, Fransa Kralı'nın sarayına gidiyormuş gibi yapıp, Soissons'daki Saint - Médard Manastırı'na ulaşmış ve burada "asker kayışı"nı sökerek, en iyi hizmete, Tanrı'nınkine girmiştir.

Bir başka Simon olan Arnoul, evlilik durumunu kendi için reddetmiştir. En azından başkalarını bu yoldan döndürmemiş, hatta tersine, onlara iyi yaşamaları gerektiğine dair sözler söylemiştir. Bu anlatı, Kilise ahlâkını bu iki basamak üzerinde ortaya koymaktadır: Evlilik tehlikelidir, öyleyse mükemmeller ondan uzak dururlar: Bu çilekeşlerin ve aynı zamanda sapkınların ahlâk anlayışıdır; ama evlilik sıradan insanlara uygun düşmektedir; evlilik toplumun, varolan hiyerarşilerin yeniden üretimini sağladığı zaman, Tanrı onu kutsamaktadır: Bu da Karolenj ahlâk anlayışıdır. Keşiş olduğu için başının tepesi traş edilen, ama askeri alışkanlıklarını sürdüren Arnoul, manastırın başına belâ olmuştur. Bu durumda onu dışta bir hücreye yerleştirmişlerdir. Her şeyden elini eteğini çekmiş durumda, kırk iki ay boyunca hiç konuşmamış, sonra da hücresinin penceresinden ara-

liksiz olarak konuşmaya başlamıştır[2] Eğitmekte, öğüt vermekte, özellikle de Flamanlar ve Brabantlılarla ilgilenmektedir. Ünü artmıştır: Hanedan şerefinin ve aile erdemlerinin yetkili savunucusu olarak, o dönemin aristokrasisini özellikle meşgul eden konularda akıl hocası olarak ortaya çıkmaktadır. Evliliklerin iyi, yani üretken olmalarına yardım ediyordu. Tanrı'nın Kraliçe Berthe'in nihayet bir erkek çocuk sahibi olmasına izin vermesinin, kendi müdahalesiyle olduğunu söylemiştir; bu çocuğa bir kral adı olan Louis'yi bizzat Arnoul koymuştur. Başka bir evli kadın daha onun gücüne başvurmuştur[3]. Azizin eski silah arkadaşı olan koca, kötü bir insan haline gelmiştir. Tanrı onu cezalandırmış, bütün çocukları birbirlerinin peşi sıra ölmüşler; o da ağır bir hastalığa tutulmuştur ve ölmek üzeredir. Yeğenleri karısını kovmak ve çeyizine konmak için bir tek bunu beklemektedirler: Burada, çocuk sahibi olmayan dulun üzerine çöken ağır tehdit görülmektedir. Tanrı'nın adamı tehlikedeki kadını koruması altına almıştır. Yatalak şövalye "pencerenin önüne" götürülmüş; daha iyi davranmaya ve özellikle de, Kilise'nin hakkı olan ondabirleri piskoposa ödemeye davet edilmiştir. Aziz kadına büyük bir sevinç vaat etmiştir, "Çünkü kadın kocasına hastalığı sırasında, sadık bir şekilde bakmıştır": Böylece iyi evlilik ahlâkı, efendilerine özenle hizmet etmeyi bilmiş olan kadınları ödüllendirmektedir. Tamamen iyileşen senyör, üç ay sonra karısını gebe bırakmıştır. Kendi kanından olan erkeklerin ve "onun meşru evlilik yapmasını, kendi erkek çocuklarına sahip olmasını görecek kadar uzun yaşamış" annesinin kızgınlığına rağmen, bir erkek çocuğa, bir mirasçıya sahip olmuştur.

Marifetlerinin ün kazanmasıyla, Arnoul, hanedanların umudu haline gelmiştir. Arnoul iki ahlâkın en sıkı uyumu gösterdikleri noktada iş yapmaktaydı: Üremek. Ama başka bir uyuşma düzeyinde, evlilik birliğinin, her şeyden önce uyumsuz birleşmeleri önlemek isteyen akrabaların bilgeliği tarafından desteklenmesi konusunda da müdahale etmekteydi. Guy de Châtillon-sur-Marne, kızını evlilik anlaşmasıyla bir şövalyeye vermişti[4]: Bu çok iyi bir anlaşmaydı, çünkü bu adam hem mal varlığı, hem de doğumundan ötürü ona eşitti. Fakat ne yazık ki kız, daha alt düzeyden olan başka birini tercih etmekteydi; eğer "arzuladığı öpüşmeler" ona reddedilecek olursa, intihar edeceğine yemin ediyordu. Akrabaları azize danıştılar. Piskoposluk mesajının sadık yo-

2. MGH SS, XV$^2$, 877-881.
3. MGH SS, XV$^2$, 883-884.
4. PL 174, 1398-1399.

rumcusu olan Arnoul, karşılıklı rıza ilkesini belirtmekle işe başladı. Sanki, Oudenburg Manastırı Başrahibi'nin Aziz Arnoul'un yaşamöyküsünü yazmaya giriştiği sıralarda, bu ilkeyi kabul ettirmek için yırtınan Chartreslı Yves'i duyar gibi oluyoruz. "Dinsel hukuk bir kızı istemediği biriyle birleştirmeyi kesinlikle yasaklar; öyleyse onu uygunsuz tavırlara zorlamamak için, bakireyi sevdiği adamla evlendirmenizi emrediyorum", ama bekleyin, "Kızınızın uzakta kalmayı çok istediği bu *sponsus*'u bir gün soluk soluğa istediğini göreceksiniz"; istediğini yapsın; bundan şerefinize gölge düşmez. Akrabalar öneriye uymuşlar, bundan ötürü memnunluk duymuşlardır. Arnoul'un "kızların kararsızlığı"na bel bağladığını sanmayalım, onun genç gelinin sadakatsiz olduğunu, ilk taliple zina yapacağını, bir başkasıyla evlenmek üzere boşanacağını düşündüğüne inanmayalım: Evlilik bağı çözülmezdir. Hayır, Arnoul bir mucizeyi haber vermekteydi. Kızın âşık olduğu bir "genç"tir, yani akrabaların, en iyi kandan kızların etrafında dolaşarak, onları kendilerine âşık etmeye uğraşmalarına hiç de iyi gözle bakmadıkları şu baştan çıkarıcılardan biridir. Ünlü bir şövalye olan bu kişi, şanını arttırmak için hayatını tehlikeye atmaya devam etmiştir. Bu hayatı çabucak da kaybetmiştir. Dikbaşlı kız yeni gelinken, taze dul haline gelivermiştir. Kader bu dolambaçlı yolu, kız "Akrabalarının seçtikleri şu kocanın aşkına dönsün ve onunla birleştikten sonra, birincinin matemini soğukkanlılıkla tutsun" diye seçmiştir. Demek ki aşk iyi evliliğin içinde yer almaktadır. İyi hizmetkârının dualarından ve iyi akrabalar olduklarını umut erdemiyle kanıtlayan ebeveynden etkilenen Tanrı, hanedan stratejileri ile piskoposların öğütlerinin uyum sağlamalarına izin vermiştir.

Şimdi içlerinden bilgi çekeceğim sonuncu iki yazılı metin daha da zengindir. Biri kötü bir evlilik yapan, diğeri de çok doğurgan bir eş olan iki kadının öyküsünü anlatan bu metinler, evliliğin kadın cephesinde nasıl yaşandığını göstermeye çalışmaktadırlar. Ama aslında evliliğin soyluluk içindeki gerçek durumunu göstermektedirler. Söyledikleri, söylemekten kaçındıkları, gerçek durumları sunma biçimleri, övme veya karalamalarından hareketle, Kilise yöneticilerinin hiçbir şeyi zorlamadan, evlilik uygulamalarını nasıl saman altından düzenlemeye uğraştıkları fark edilmektedir.

Bu anlatılardan ilki -en azından ilk biçimi- 1084'te, Flandre Kontu'yla işbirliği halindeki Noyon-Tournai Piskoposu'nun, Kuzey Denizi'nin bataklık kıyılarındaki, durgun sular üzerinde yavaş yavaş kazanılan çok vahşi kırlardaki çerçeve yapıların sağlamlaştırılmasıyla

meşgul olduğu sırada yazılmışur[5]. Piskopos, aziz Arnoul'a Oudenburg yakınlarında bir Benediktin cemaati oluşturma işini emanet etmiş ve Ghistelle köy kilisesindeki mezarlıkta, bir tapını kendiliğinden gelişmiştir: Hastalar iyileşme umuduyla, bataklığın suyundan içmeye geliyorlardı; kabrin etrafında çamur beyaz taşlara dönüşmüştü ve bu taşlardan sofuca alıp evlerine götürenler, bunların değerli taşlar haline dönüştüklerini görüyorlardı. Burada gömülü olan kadına büyük saygı gösterilmekte, ona yakarılmaktaydı. Bu kadın bir din şehidiydi: Kocasının sadık adamlarınca katledildiği söylenmekteydi. Bu halk dindarlığı dalgasının denetlenmesi, çerçevelenmesi gerekmekteydi. Kutsal emanetlerin törensel bir şekilde dikilmesine ve bu kadının azize olarak ilân edilmesine karar verildi. Bu törenleri hazırlamak üzere, aziz yaşamöyküleri konusunda uzmanlaşmış biri olan, komşu bir manasturın keşişlerinden Drogon, efsaneyi derlemek ve bunu bir eğitim aracı haline getirmekle görevlendirildi. Bu metin bundan birkaç yıl sonra, daha da etkin kılınmak üzere, başka bir din adamı tarafından düzeltilmiştir[6].

Sağaltıcı gücü Ghistelle çevresinde yayılan kadının adı Godelive'dir, yani Germen kökenli bir ad. İkinci yaşamöyküsü yazarı bunu çevirmenin gerekli olduğunu düşünmüştür -nitekim, Roman dilinin egemen olduğu ülkelerde sofuluk yaygınlaşmaktaydı, bu durumda *Cara deo* (Tanrı'nın sevdiği) bu azizeye daha çok yakışmaktaydı. Fazlasıyla yakışıyordu. Ancak bu kadın bir efsane kişisi değildir. O çağın *carta*ları, Kont Eustache de Boulogne'un vassallerinden bir şövalye olan babasına dair izler taşımaktadır. Demek ki Godelive de "ünlü ebeveyn"den, ama aristokrasinin alt tabakalarından biri olarak doğmuştur -tıpkı teslim edildiği koca olan, "kan olarak önemsiz bir soydan", "güçlü" Bertolf gibi; bu adam kontun Bruges bölgesindeki subaylarından biriydi-. Karı-koca birbirlerine uygundular, çünkü aynı mertebedendirler. Ama yine de kötü bir evlilik olmuştur. *Vita* bu kötülüğü, iyiliğin nerede olduğunu göstermek üzere betimlemektedir. İyi evlilik olabilmesi için, öncelikle iki tarafın akrabalarının bu işe karar vermiş olmaları ve bunların çiftin ahlâki niteliklerini hesaba katmaları gerekir. Aslında, öyle olmasının gerektiği üzere edilgin ve güzel olan -esmer, kara kaşlı, siyah saçlı olmasına rağmen; ama Drogon hemen düzeltmektedir: Teni böylece daha beyaz gözükmekteydi, "bu hoş bir durumdur ve kadınlarda olduğunda be-

5. **Annalecta Bollandiana,** 1926.
6. ASS, Temmuz II, 403.

ğeni toplar, çoğu kişinin de şanını oluşturur"- kızlarının etrafında, "aşktan" tutuşmuş olarak dönüp duran talip yığınının içinden seçim yapanlar, Godelive'in annesiyle babası olmuştur. Kızın ebeveyni "Bertolf'ü *dos*'su nedeniyle tercih etmişlerdir" (yani kıza vereceği çeyizden ötürü): İçlerinde en zengini odur. Para evliliği, kötü evliliktir. Başka bir hata: Bertolf kızın gönlünü kazanmaya uğraşmamıştır; söyleyecek bir şeyi olmayan kıza değil de, annesine babasına evlilikten söz etmiştir; ancak bu kırgınlık yaratan bir durumdur, ailesinin küçük erkek çocuğu olarak, diğer benzerleri gibi talihini evinde arayan kişiler gibi "yalnızca kendi iradesiyle" hareket etmiştir. Oysa onun da bir babası, bir annesi vardır. Hiç olmazsa onların önerilerini dinlemeliydi. Bunu yapmaması sonradan kafasına kakıldı ve bu eleştiriler etkili oldu. Hanedan reisleri tarafından tümüyle kabul edilen birinci kural: İyi evlilik bireylerin değil, ailelerin işidir.

İkinci kural, koca karısının yanında kalmalıdır, onu himaye etme görevine sahiptir. Bertolf karısına kinlenmiştir -bu kin hemen ortaya çıkmıştır, ama karısını gene de ebeveyninin Boulonnais'deki evinden, annesiyle birlikte oturduğu Flandre'daki Ghistelle'deki kendi evine götürmüştür. Annesi kocasından ayrıdır, bu "küçük evde"ki evlilik yatağı boştur. Yolculuk esnasında -oldukça uzun: Yolda uyumak gerekmekteydi- şeytan aklını çelmiştir. Ve duyduğu iğrenme, eve vardıklarında annesinin ona çektiği söylev sonucu daha da artmıştır. Annesi yeni gelinin fizik görünümüyle, bu yabancının siyah saçlarıyla alay etmiştir. Kocanın ebeveyninde de kötülük vardır: Annesinin onun getirdiği kadını daha iyi karşılaması gerekirdi. Drogon, ama "Bütün kaynanalar gelinlerinden nefret eder; oğullarını evlenmiş görmek için yanar tutuşurlar, ama hemen onu ve karısını kıskanmaya başlarlar" demektedir (işte bu yaşamöyküsü bu yanıyla da, en somut olanla, hayatın gündelik yanıyla, en sıradan olanla kurduğu ilişkiden, aktardığı tüm atasözlerinden ötürü de beni ilgilendirmektedir: Bir kronikten çok daha öğreticidir). Böylece Bertolf karısından uzaklaşmıştır. Âdetlere göre onun evinde yapılan düğüne bile katılmamıştır. Üç gün süren tören boyunca, annesi onun yerini almıştır, yani bir kadın. Rezalet. Ahlâki düzen, cinsel düzen altüst olmuştur. Daha sonra Godelive evde yalnız kalmıştır. *Desolata,* günlerini dokumayla, gecelerini de ibadetle geçirmeye başlamıştır. "Bu kalkanların sayesinde (çalışma ve dua), yeniyetmelerin olağan olarak içine düştükleri olmayacak hayallerin mızraklarından kurtulmuş olmaktadır": Öncelinin anlatısını daha inandırıcı hale getirmek isteyen ikinci yaşamöyküsü yazarının kaygısı,

kendi başına bırakılan bu kadının, bu nedenden ötürü utanmaz hale gelmediğini ortaya koyabilmektir; çünkü erkeklerin kanısına göre kadın, özellikle de genç kadın, bir erkek onu gözetim altında tutmaktan vazgeçtiği anda günaha, yani şehvete düşer. Bu gözetim görevi kocalara düşmektedir. Onların iyi günlerde olduğu gibi, kötü günlerde de mevcut olmaları, karıları için zahmet çekmeleri, eşlerini "hukuk gereği" desteklemeleri, onunla birlikte ölüme kadar "sabırla" yaşamaları gerekir; çünkü onlar tek bir tende iki kişidirler, daha doğrusu "evlilik birliği yoluyla tek bir beden oluşturmaktadırlar". Ten, beden: Godelive'in azize ilân edilmesine önayak olanlar, bana göre bu şehide'nin kişisinde bir bakireyi yüceltmek amacında değillerdir (Bu nedenle daha sonra, Bollandistler ikinci *Vita*'yı yayımladıklarında, Godelive'e esas olarak Ghistelle'de büyük saygı duyulmaktaydı). XI. yüzyılda tam bir kadın olan bir karı olarak kabul edilmekteydi ve bu niteliğinden ötürü, çözümlediğim iki metinde, evliliğin erdemlerin ortaya konulmasına hizmet etmiştir.

*Copulatio conjugii* ile tamamına erdirilen, gerçekleştirilen evlilik çözülmez niteliktedir; işte üçüncü kural budur. Bertolf, Godelive'i kendi başına bırakmıştır. Ondan kurtulmak istemiştir. Yaşamöyküsü yazarlarına göre, boşanmak gibi çok basit bir fikir, ne onun, ne de babasının aklının ucundan geçmiştir. Ona evde çok sert davranarak, bıktırmaya uğraşmak üzere tezgâh kurulmuştur. Ona yalnızca kuru ekmek ve su verilmiştir. Bu kadar "hakaretten" yorgun düşen kadın kaçmıştır. Bu bir hataydı. Bunu yapması zaten bekleniyordu. Drogon bunun farkına varamamaktadır. Birinci metni elden geçiren Oudenburg Manastırı keşişi, Godelive'in böylece "İncil Yasası"na, Tanrı'nın birleştirdiğini ayırmama hükmüne karşı geldiğini kabul etmektedir: Bir karı evlilik ocağını terk etmemelidir. Kadın yalın ayak, aç, tabii ki yanında bir hizmetkâr olduğu halde gitmiştir: Yalnızca ar damarı çatlamış kadınlar yalnız dolaşırlar. Kocasının görevlerini yerine getirmediği zaman, onun haklarını koruması gereken adamdan, babasından adalet istemiştir. Babası fazlaca istekli olmayan bir şekilde, hayırsız kocanın senyörü Flandre Kontu'nun nezdinde şikâyette bulunmuştur. Her iki *Vita* da buraya Kilise'nin evlilik alanında tek yetkili olduğunu ilân eden bir söylev koymaktadır -ve bildiğim kadarıyla, bu metinler bunu bu bölgede ilân eden en eski yazılardır-. Drogon, prensi ustalıkla konuşturmaktadır. O bu cins işleri yargılayamaz: Bunlar "Hıristiyanlık alanına dahildirler", "kutsal düzeni saptıranlar"ı doğru yola getirme işi piskoposa düşmektedir; kont "Ben yalnızca yar-

dımcıyım", dünyevi kolum demektedir. Azarlamak piskoposun, eğer gerekirse zorlamada bulunmak da kontun görevidir. Bir yanda *auctoritas,* diğer yanda *potestas:* Paylaşım Gregoriusçudur, öncelik ruhaniye düşmektedir. Noyon-Tournai Piskoposu, evli çiftleri barıştırmanın kendi işi olduğuna karar vermiştir: Nitekim hiçbir zina iddiası, kocanın iktidarsızlığına yönelik hiçbir atıf, evliliğin tamamlandığı konusunda hiçbir kuşku yoktur. Godelive'in talihi Meulan Kontu'nun karısınınkinden daha az parlak olmuştur: Dinsel yasa o arada daha güçlenmiştir ve onun Bertolf'ün evine geri götürülmesini emretmektedir.

Kocası ona artık kötü davranmayacağına yemin etmiş, ama onu erkeklerden mahrum bir şekilde, yalnız olarak tutmuştur. Bu çok büyük şaşkınlık yaratmaktadır. Godelive'in "bedeni zevkler"den yoksun kalmasına acınmaktadır. O ise, bunları küçümsediğine inandırmaya çalışmaktadır. Ve evlilik ayinlerinin yansımalarıyla dolu olan anlatının bu noktasında, *contemplus mundi* ideolojisi biraz sivrileşmektedir. Belli belirsiz bir şekilde. Azize, mahkûm olduğu bu mahrumiyet esnasında şehadete doğru yol almaktadır. Bertolf onu yok etmeye, bir gece iki serfe öldürtmeye karar vermiştir. Bir gece dudaklarında bir gülümseme olduğu halde belirmiş, şaşkınlıktan apışıp kalan karısını, tam da aşk sohbeti pozisyonunda olmak üzere, yanında bir yastığın üzerine oturtmuştur. Onu kollarına almış, öpmüş, sıkıştırmıştır. Kadın ihtiyatlı olmasına rağmen, itaatkâr olduğundan ve efendi istediğinde evlilik ödevlerini yerine getirmeye hazır olduğundan, kocasının bu hareketlerine ses çıkartmamıştır. Kocası onun çok yakınındadır ve yüzüne gülerek onu kandırmaya çalışmaktadır: "Ne benim varlığıma, ne de tatlı sözlerden, paylaşılan tensel tutkudan (iyi evlilikte bu da gerekmektedir) zevk almaya alışamadın... ruhsal boşanmaya gerçekten son vereceğim, sana sevgili karım olarak davranacağım ve kini bırakırken, ruhlarımızın ve bedenlerimizin birliğini yeniden kuracağım... sağlam bir aşkla bizi birleştirecek, birbirimizi yeryüzünde hiçbir eşin olmadığı kadar ve sürekli olarak sevmemizi sağlayacak bir kadın buldum" Manevi, ama aynı zamanda tensel aşkın da övülmesi - ve eğer sansür şartsa, onu kullanmaya karar vermek gerekir-. Aynı zamanda kadının tabi olmasının da övülmesi. Godelive tereddüt etmiş, kabul etmiştir: "Ben Tanrı'nın hizmetkârıyım, ona sığınıyorum; eğer bu, günaha düşmeden yapılabilirse". Onu sonuna, yani ölüme götürecek olan hizmetkârları izleyecektir. Nitekim bu adamlar onu yolda boğmuşlardır. Bu kadın önce, onu kocasından ayırmak üzere büyü ya-

pıldığı korkusuyla Tanrı'ya yönelmiştir. Ama sonra büyüye teslim olmuş ve "çiftleri birleştiren Tanrı'dan kopmamak üzere" evliliği seçmiştir. Bu mümince okumanın büyük ve şaşırtıcı dersi budur. Evlilik bağı Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu bağ kutsallaştırılmıştır -ama bu nedenden ötürü ten de öykünün başından sonuna söz konusu olan aşk da kutsallaşmış olmaktadır-. Gerekli hiyerarşiyi hiç bozmayan, boynu eğik bir karıyı kocasına tabi kılan bir aşk. Çiftler bundan yalnızca söz etmekle kalmamakta, yapmaktadırlar da. Meslektaşlarının uzun süre olamayacakları kadar cesur, berrak, işlerin gerçeği ve öğretisini gerçek hayatla uyumlu kılması gerektiği konusunda bilinçli olan Noyon Piskoposu'nun, 1084'te bu kötü bir evlilik yapmış bir kadına ait öyküde, evlilikte beden ve ruh bütünlüğünden, aşk birleşmesinden başka bir şeyin yücelтilmesinin bahanesini bulmayı umut ettiğini düşünmek mümkün değildir.

Evlilik erdemlerinin diğer şampiyonu olan kadın çok farklıdır. Evlilikte tüm istediklerine ulaşmıştır, bu kadın çok soylu bir hanım olan, Boulogne Kontesi Ide'dir. Kilise yetkilileri onu azize ilân etmeye zorlanmışlardır; ama bu kez sıradan sofu halk tarafından değil de, kadının Etienne de Blois'nın karısı olan torunu ve mirasçısı tarafından. Bloisli İngiltere kralı olma şansının arttığını görmeye başladığı sıralarda, karısı 1130'a doğru büyükannelerinin ikincisinin azizeliğini kabul ettirmeye girişmiştir -birincisi olan İskoçya Kraliçesi Marguerite zaten resmen azize ilân edilmiş durumdadır-. Ide'in kabrine bakan Vasconvillier Manastırı keşişleri, onun hayatını anlatmaya çağrılmışlardır[7]. Bu hayatın, kontesin Godefroi de Bouillon'un annesi olmasından başka olağanüstü bir yanı yoktur. Kutsal yaşamöyküsü yazarı, anneliği övgünün merkezine yerleştirmek zorunda kalmıştır. Giriş bölümünü yazarken sıkıntı çektiği tahmin edilmektedir. Burada, tuttuğu yanı haklı çıkartmak için çırpınmaktadır. Azizlerin, şeytani saldırılara karşı direnmeye yardım ettiklerini söylemektedir; Tanrı toplumsal bünyenin tüm basamaklarına, bu azizleri yerleştirmiştir. Hatta şu alt kesim olan kadınların arasına bile. Azizlerin arasında kadınlar, hatta evli kadınlar bile yer almaktadır. Tabii ki anne olmaları koşuluyla. Bu durumda onların "kendilerinin ve oğullarının liyakatleri nedeniyle yaşam kitabına kaydedildikleri" olmaktadır. Bunu iyi evliliğe yönelik bir övgü izlemektedir. Evlilik şehvet tutkusunun ilacıdır; "yasaya göre" çocuk sahibi olmak onu kutsallaştırmaktadır; evliliği iffetli bir şekilde yaşamak gerekir: "Bekâret kuşkusuz iyidir, ama

7. AASS, Nisan 1, 141-144.

çocuk doğurduktan sonraki iffetin büyük olduğu kanıtlanmıştır". Bu ilkeleri korkuluk olarak koyduktan sonra, bir Benediktin evli bir kadının kutsallığını kanıtlama riskine girebilir. Bunu Cluny tarzına göre, belli belirsiz bir şekilde yapmaktadır. Toplumsal uygunluk konusunda sivri bir anlayışı vardır ve bu anlayış Noyon Piskoposu'nda da olduğu gibi -ama farklı bir yönde- İncil'in ve Aziz Augustinus'un öğretilerini, en yüksekteki soylu evlerinde yüceltilen din dışı değerlerle uyuşturmaya yönelmektedir.

*Genus, gignere, generositas,* bu kelimeler örnek alınacak evlilik hayatı betimlemesinin her anını vurgulamaktadırlar. Bunların temel çağrışımlarına dikkat edelim: Bu kelimeler kan, iyi kan üzerinde ısrarlıdırlar. Ide "Tanrı'nın inayetiyle" bir soy zincirinin halkalarından biri olmuştur. 1057'de iyi bir birlik kuran, on altı, on yedi yaşındayken babası tarafından bilinçli bir şekilde, çok güçlü Dük de Lothier'ye verilen -dük yakınlarına danışmış ve "yiğitlerin evlenmesi"ne izin veren üne dayanarak, Boulogne Kontu II. Eustache'ın ona habercileri aracılığıyla kibarca yaptığı teklifi kabul etmiştir; o "çok soylu bir ırk"tan, "Charlemagne'ın kanından" bir "kahraman"dır- Ide, evliliği bütün iyi Hıristiyan kadınların yapmalarının gerektiği gibi yaşamıştır. Özellikle tabi olarak imanı "adamıyla uyum içinde ve onun onayıyla" artmıştır: Bir kadının kocasına rağmen sofu olabileceği düşünülebilir mi? Demek ki itaatkâr, evin yönetiminde ağırbaşlı, iffetlidir. "Papalık hükümlerine göre", "sanki kocası yokmuş gibi, o adamı kullanarak", zevkten arınarak çocuk doğurmuştur. Üç erkek çocuk -kızlar hakkında hiçbir şey söylenmemektedir-: Bunlardan ikincisi Godefroi de Bouillon, sonuncusu da Kudüs Kralı Baudoin olmuştur. Ide daha yeniyetmeliği zamanında, kendi içinden çıkartacağı şan konusunda uyarılmıştır: Uykusunda güneşin gökyüzünden inerek, bir an için göğsünün üzerine konduğunu görmüştür. Öykü yazarı, böylesine bir rüyada izlerini fark etmenin mümkün olduğu yetişkinlik öncesi erotizmi özenle dışarıda bırakmaktadır. Ide uyumaktaydı demektedir, ama zihni "yukarıdaki şeylere dönüktü". Demek ki bu rüya onu şehvete doğru çekmemekteydi ve kutsal bir anneliği haber vermekteydi. Ve Ide oğullarını kendi beslemeye karar vermiştir -bu övgü, aristokrasideki yaygın âdetin farklı olduğunu düşündürtmektedir-: Onların başka bir göğsün sütüyle "zehirlenmelerini" ve "kötü âdetlere sürüklenmelerini" önlemek istiyordu. Evlilik otoritesine boyun eğen cömert bir bedenden, bu eğitici metnin bu azize kadından çıktığını

söylediği tüm iyi şeyler kaynaklanmaktadır.

Kocası 1070'e doğru öldükten sonra, "oğullarının soyluluğundan sevinç duyarak", "yücelere yönelik aşkıyla zenginleşmiş olarak" dul kalmayı sürdürmüştür; "İffetli ve bekâr bir hayat yaşayarak, ölümsüz kocayla birleşmiştir" Eskiden babasının yetkisinden kocasının yetkisine geçmişti. Şimdi -kadınlar rehbersiz kalmamalıdırlar- oğullarının en büyüğü ve babasının mirasını alan III. Eustache'ın yetkisine girmiştir. Çocuk yapmaya devam etmiştir, ama artık karnından değil de, zenginliğiyle, daha doğrusu parasıyla: Mirası olan mülkleri kendi kanından erkeklere, para karşılığında devretmiştir; uzaktaki kökeni gene baba *genus*'u olan bu parayı -tabii ki Kont Eustache'ın "danışmanlığı"yla, onun "kanısı"nı alarak-, bu kez ruhani olan oğullar doğurmak üzere kullanmıştır: Üç manastırı yeniden yaptırarak, restore ettirerek, Boulogne bölgesine çocuk vermiştir. Bunlar da erkektir: Doğurduklarının hâlâ erkek olanları önemli olmaktadır. Bu yaptıklarının sayesinde, yavaş yavaş başka bir aileye doğru kaymıştır; Cluny Manastırı başrahibi onu "kızı olarak" evlât edinmiştir; oğlunun evinden ayrılmış, ama rahibe olmamıştır. Yine bir erkeğin, Capelle-Sainte-Marie Manastırı başrahibinin yönetimi altında olmak üzere, izleyicileriyle çevrelenmiş olarak bu evin kapısında yaşamıştır. İlahi söyleyerek -ama "ılımlı" bir şekilde-. Özellikle de besleyici olarak. Fakirleri, din adamlarını besleyerek. Kadınların hiç ara vermeden yapmalarının gerektiği üzere, erkeklere "hizmet ederek". Onun mucizeler gerçekleştirdiği görülmüştür. Bu mucizeler onun hâlâ doğurma yeteneğine sahip olduğuna tanıklık etmektedirler. Küçük bir dilsiz kız bir sabah onun mantosunun altına büzülmüştür; bu yeni bir gebelik gibidir; ruhta doğan çocuk konuşmaya başlamıştır: Söylediği ilk söz anne olmuştur. Ve bu kız daha sonradan iki kere günah işlediği, evlilik dışı çocuk doğurduğundan ötürü onun sağaltıcı gücüne sığındığından, Azize Ide onu iki kere iyileştirmiş, onu bu günahkâr annelikten arındırmıştır. Bu ısmarlama övgü, aristokratik evleri yöneten erkeklere yönelikti: Onlara iffetten, "Katolik Kilisesi'nin uygulamaları"ndan söz etmekteydi. *Mezzo voce*. Ama bu metin bir miktar mesaj aktarabilmek için, kadınların zorunlu tabiyetlerini ve kadın bedeninin doğurma işlevini çok güçlü bir şekilde vurgulamaktaydı. Aşktan söz etme zahmetine katlanmıyordu. Doğurmayı ve doğru düzeni alkışlayarak, tamamen kurallara uygun bir kutsallığı yüceltmekteydi. Çünkü Clunyliler güçlülerin evlerinde kadınlara atfedilen başlıca de-

ğeri ve hanedan reislerinin kendilerine söylenmesini bekledikleri şeyi iyi bilmekteydiler.

# VIII. GUIBERT DE NOGENT

Şimdi de bu aziz yaşamöykülerinin çağdaşı olan ve olağandışı bir önemleri bulunan iki yazıya geçiyorum. Bunlar aynı bölgeye, Beauvaisis'ye mensup olan iki erkek tarafından yazılmıştır. Bu yazılardan biri çok içsel olup, manastır kökenlidir: Bu metin Laon yakınlarındaki küçük bir manastırda yazılmışur; bir de üstelik içe dönüktür: Yazarı olan Guibert bir Benediktin olup, bu dünyadan kopmuştur ve evlilik hakkında, sıkıntılı sığınağının derinliğinde, onu rahatsız eden düşsel imgeyi sunmaktadır. Bunun tersine diğer yazı, gerçek dünyaya geniş bir ölçüde ve entelektüel -okul- ve toplumsal -kent- bir şekilde açıktır: Yine Chartres Piskoposu'nun eserine; doğrudan eylemde yer alan, somut ve belirgin sorunlara ilişkin olarak, papazların davranış kurallarını, katı ve bilgin Kilise'nin iyi evlilik kuramını yavaş yavaş oluşturan Yves'e geri dönüyorum.

1115'te -I. Philippe'in Kilise'yle barışmasından on bir yıl sonra-, Nogent-sous-Coucy Manastırı başrahibi 60 yaşındayken, *Anıları*'nı yazmıştır[1]. Bu kitap olağandışıdır. Burada Aziz Augustinus tarzındaki özyaşamöyküsü ile kroniğin birbirlerine arapsaçı gibi dolandıkları görülmektedir. Tarihin hareketine yönelik bakış, yakınlarda meydana gelen ve rezalet sayılan bir olayın üzerinde, hemen yakındaki Laon kentünde, 1112'de *commune* hareketinden kaynaklanan mücadelelerin ortaya çıkmasının üzerinde sabitleşmektedir. Belki de rahibi bu eseri yazmaya, içine kapanıklıktan çıkmaya; kenti, parayla oynayanları, yağmacı şövalyeleri, terk edilmesi gereken lekeli dünyayı ele almaya yönelten bu olaylar olmuştur. Guibert bu dünyanın kötülüklerini göstermektedir. Amacı? Parşömenin üzerine çiziktirdiklerini okumaya kalkışacakların dünyanın kötülüklerden arınmasını, vaat edilen cennet ile manastır ve kutsal toprakların oluşturduğu iki simgesel habercisinin aşağıda gösterildiği bulunmuş cenneti, daha büyük bir ateşle arzu etmelerini sağlamaktır. Guibert bundan yedi yıl önce başka bir kitap yazmıştır. *Tanrı'nın Franklar Aracılığıyla Eylemine Dair* adını taşıyan bu eser, askeri karışıklıkları önleyerek, askerleri günahlarından kurtaracak olan, Doğu'ya doğru büyük göçü alkışlamaktadır. Kudüs yolunu tutan askerler, tıpkı başkalarının da manastırda inzivaya çekilerek yapabilecekleri gibi, bu dünyanın yozluğundan kaçmaktadırlar. Kalemi yeniden ele aldığında, örnek oluşturabilecek, eğitici küçük anlatılarla din adamı kardeşlerini, mükemmellik arayış çabalarında güçlendirmeye uğraşmakta, aynı zamanda bu öğretinin yankılarının manastırın duvarlarının dışına taşacağını da ummaktadır. Öğretisi bir postülaya dayanmaktadır: Bu dünya iğrençtir. Bu tanıklığı işlemeye başladığım zaman, bu sistematik kötümserliği unutmamalıyım: Tabii ki bu dünyayı bir deformasyona uğratmaktadır[2].

Fakat, eser bizatihi bu aşırılıklarının sayesinde, şövalyeliğin XI. yüzyılın ikinci yarısında, evliliğe ilişkin tutumu hakkında çok değerli bir görüntü sunmaktadır. Nitekim Guibert uzun uzadıya çocukluğundan, dolayısıyla da ebeveyninin oluşturduğu çiftten söz etmektedir[3]. Tıpkı Godelive'inki gibi, onun babası da aristokrasinin

1. **De vita sua**, yay. Bourgin.
2. J. Benton **Self and Society in Medieval France,** New York, 1970 (Ortaçağ Fransası'nda Birey ve Toplum); J. Kantor, «A Psycho historical source: The Memories of Abbot Guibert of Nogent», **Journal of Medieval History,** 1976.
3. I, 12

ikinci tabakasına mensuptur: Bu adam Clermont-en-Beauvaisis şatosuna bağlı savaşçılardan biridir. 1040'ta, ıslahat henüz başlamışken evlenmiştir. Karısı ona önemli bir kişi tarafından, Saint-Germer-de-Fly Manastırı koruyucusu (Canterburyli Anselme bir süre bu manastırın başrahibi olmuştur) tarafından verilmiştir; kayınbaba iktidar sahibi biridir. Şerefler hiyerarşisinde, damadından daha yüksek bir basamaktadır. Bu sık rastlanılan bir durumdur: Eustache de Boulogne da kendininkinden daha iyi bir ocağa mensup bir kadın almıştı; herhalde Bertolf de. Kız mirasçı değildi; kocasının evinde oturmaya geldi. Guibert düğünden söz ederken, kızın babasını "genç" olarak nitelemekte, yaşı hakkında hiçbir şey söylememektedir. Gelin kız ise tam on iki yaşındaydı, yani din dışı örfün ve dinsel hukukun daha alt yaşlardaki genç kızların zifaf yatağına götürülmelerini yasakladıkları sınır yaştaydı. Evliliğin hemen tamamına erdirilmemiş olması açıklanabilir gibidir. Ancak Wormslu Bourchard'ın *Modicus*'ta betimlediği büyülerden biri hemen akla getirilerek, büyü yapıldı diye bağrılmıştır. Büyü, alışık olunduğu üzere, terk edilen bir nikâhsız karıdan değil de "küçük cadı"dan, damadın kıskanç ve bu birleşmeyle projeleri bozulan üvey annesinden kaynaklanmaktaydı: Üvey oğlunun kendi yeğenlerinden biriyle evlenmesini arzulamıştı. Guibert büyü yapıldığından kuşku duymamıştır. "Cahillerde" -bundan laikleri anlayalım- bu büyülerin adeta gündelik olduğu yargısına varmaktadır. Kızları çok genç yaşta evlendirme âdetinin böylesi kazalara sıklıkla yol açtığına işaret edelim.

Tam olmayan bir evlilik hanedan için yararsızdır, çünkü mirasçı vermez; kuşkusuz Kilise mensuplarının gözünde de yararsızdır: Şehvet ateşini söndüremediği için, işlevini yerine getirememektedir. Hatta onu gerçek bir evlilik olarak kabul etmek mümkün müdür? Bu evliliğin bu tarihte kutsandığı kesin değildir. Acaba, evlilik anlaşmasının tek başına çok sıkı bir bağ meydana getirmesinden ötürü, onu kaçamağa başvurmadan çözmenin olanaksız olduğu mu düşünülmekteydi? Önemli olgu, bu bağı aniden çözme konusunda tereddüt edilmesidir. İşler bir biçime sokulmuştur. Bu koca bozuntusuna ve aynı zamanda karısına, dine girmeleri önerilmiştir. İktidarsız bir erkeğin yeri manastır değil midir? Kilise'de çok kimse, karşılıklı rıza dahilinde olmak üzere, çiftlerin bu biçimde ayrılmalarının en iyisi olduğunu düşünmekteydi. Ama koca reddetmiştir. Üç yıl sonra başka bir yasal yol denenmiştir: Wormslu Bourchard'ın derlediği dinsel yasa metinleri, iktidarsız erkeğin karısına boşanma hakkı sağlamasına izin

vermekteydiler. Ama iktidarsızlığın kanıtlanması gerekmekteydi. "Kötü danışmanlar"[4] oğlanı başka bir ortakla deneme yapmaya teşvik ettiler. Atılgan, sağduyudan yoksun "gençlerin tarzında" olmak üzere, ileride Guibert'in babası olacak genç çocuk bu öneriye uymuş, kendine nikâhsız bir karı almış, ama bu yüzden iki evli olarak görülmemiştir; çünkü gerçekten evli midir? Ve zaten bu deney için seçilen alt tabakadan eş, karı unvanına sahip değildir. Sonuç ikna edici olmuştur: O sıralar birçok meşru bebeğin ve onlardan daha fazla miktarda olmak üzere, küçük piçin de başlarına geldiği gibi, çabucak ölen bir çocuk doğmuştur. Meşru bir ayrılmanın nedeni ortadan kalkmış olmaktaydı.

Bu durumda sülale kıza yönelmiştir. Önce onu kaçırmaya, yani evini terk ederek bağı kendiliğinden çözmeye zorlamak üzere, ona kötü muamele yapmışlardır. Bu yeniyetme kız, Azize Godelive'in dayanamadığı aşağılamalara uğramıştır: Bu iki kadının maceraları arasındaki paralellik çarpıcıdır. Guibert de annesinin azizeliğine inanılmasını istemiştir; bu yüzden onun güzelliği ve gücü konusunda ısrarlıdır. Bu kız her şeye dayanmaktadır. Geriye bir tek ayrılma nedeni kalmaktaydı: Karının zina yapması. Kızı sadakatsizliğe itmeye uğraşılmış veya hiç değilse, akrabalarını *desponsatio*'yu bozarak, ona daha iyi bir koca bulmaya teşvik etmeye çalışılmıştır. Böylece eve "çok zengin bir adam" çağrılmıştır. Kız direnmiştir. Öyküyü anlatan oğlu, Tanrı onu "doğasından" ve "gençliğinden" daha güçlü bir imanla donatmıştır demektedir; Tanrı sevgisi onu kendini yakmaktan alıkoymuştur; kalbini -kanı diye anlayalım- denetim altında tutmuştur. Guibert annesinde bir Havva-karşıtı, Kutsal Yazı'daki güçlü kadını, bilge-bakireyi görmektedir. Nefsine egemen, hatta soğuk. Nihayet, düğün töreninden yedi yıl sonra (dikkatli olalım, yedi sayısı simgeseldir; eğer hesap doğruysa bu kadın şimdi 20 yaşlarındadır) kocası onun kızlığını bozmuştur. Bu sefer büyü yapan başka bir "küçük cadı"dır; ters güçlerin sihirleri sayesinde -Godelive'in kocasının da kullanmaya kalkıştığı- bu iş gerçekleşmiştir. Ve Nogentli keşiş, tıpkı azizenin öyküsünü anlatan Borgnes-Saint-Winock Manastırı keşişi gibi, böylesine bir iş için büyüye başvurmayı suç olarak görmemektedir. Büyü eğer iyiliğe yönelikse, eğer meşru birleşmeler yaratıyorsa, Tanrı'nın hoşuna gider. Gelin bu olaydan sonra, tıpkı Godelive gibi "evlilik gereklerine boyun eğmiş"tir. İyi karıların olmalarının gerektiği gibi edilgin olarak, erkeği güç faz-

4. I, 18.

lalığından arınsın diye, kendini hiç titremeden ona vermektedir.

Evlilik çoğalmayı sağladığında kutsanmaktadır. Bu evlilik bu işi bol bol gerçekleştirmiştir. Yazarın asla sözünü etmediği kızların dışında, dört erkek çocuk doğmuştur (bunlardan biri kardeşiyle birlikte Nogent'da keşiş olmuştur). Guibert bunların sonuncusudur. Annesi onu dünyaya getirirken ölümden dönmüştür. Minnettar bir şekilde belirlenen başka bir sınavdan daha geçmiştir ve doğum bir gün boyunca sürmüştür[5] Sancıları kutsal Cuma'da başlamıştır -İsa'nın ıstıraplarına duyulan merhametten ötürü-. Doğum yapan kadının öleceğine inanıldığından, Paskalya arifesindeki ayinler izin vermediği için, ertesi sabah bir *messiah* okutulmasına karar verilmiştir. Bu ayin esnasında Bakire Meryem sunağı önünde, doğacak çocuğun sunulması gerçekleştirilmiştir: Erkek olursa Kilise'ye girecektir; kız olursa -"alt" cinsten- *deterior* olacaktır -yani bekâreti kutsanacaktır-, bunları Guibert söylemektedir. Çocuk dünyaya gelmiş, anne hayata dönmüştür: Bir oğlan olmuştur.

Guibert babası öldüğünde sekiz aylıktır; eğer babası yaşasaydı, kuşkusuz kehaneti kırarak onu şövalye yapardı. Hanedan artık duldan kurtulmayı düşünmektedir[6]. Artık bir işe yaramamaktadır: Yeteri kadar, hatta fazla sayıda erkek çocuk üretmiştir. Çeyizini ve oğullarının üzerindeki etkisini korumaktadır. Kadının ailesiyle ilişki kurulmuştur. Bu aile henüz genç olup, başka bağlar kurmaya ehil bu kadını geri almayacak mıdır? Onu sürgüne yollamak isteyenlere karşı dikilen kadın, kendine koruyucu olarak İsa'yı seçmiştir. Haçın önünde secdeye varan kadını, oradan kovmak güçtür. Orada kalmıştır, ama kocalarının akrabalarının sultası altında. Hanedanın reisi olmuş olan kayınbiraderinin oğlu, ona tıpkı kızlarına, kız-kardeşlerine veya kız yeğenlerine davranacağı gibi davranmanın ödevi olduğuna karar vermiştir: Yani ona yeni bir koca bulacaktır. İktidar, ev halkı arasında öyle bir dağıtılmıştır ki, kadın bu karara itiraz edememiştir. Hiç değilse kendinden daha soylu bir adam istemiştir. Ona bu konuda karşı çıkmak olanaksızdır: En iyi hanedanlardan birine mensuptur ve bu onun gücünü meydana getirmektedir. Daha önce de söylediğim üzere, aristokratik çiftlerde, kocanın kendinden üst konumda biriyle evlenmesi kuraldır. Bu yöndeki mertebe farkı, erkeğin kadından korku duymasına neden olmaktadır; erkek bu korkudan ötürü, Mary Douglas'tan öğrendiğimize

5. I, 3.
6. I, 13.

göre[7] leke kavramını. taşıyıcısı olduğu tehlikeyi afsunla önleme yeteneğine sahip olan kadının üstüne atmaya uğraşmaktadır. Bizim ilgilendiğimiz olayda, yeniden evliliğin önündeki engel aşılamaz niteliktedir: Eşitsizliği tersine çevirerek, uygun bir koca bulmak nasıl mümkün olacaktır? Guibert'in annesi inat ederek, "başka bir bedeni ikâme ederek, onun bedenini kocasınınkine bağlayan birleşmeyi" bozmamayı başarmıştır. Resmi Kilise, ikinci evlilikleri sapkınlar gibi mahkûm etmemektedir. Ama Guibert gibi katılık yanlıları, dulluğu bekâretten kuşkusuz daha alt bir konumda görmekte, ama Aziz Jérome'un ifade ettiği gibi, evlilik halinden çok daha iyi olarak kabul etmekteydiler. Bu kadın da tıpkı Azize Ide gibi, bu *ordo*'nun üyelerinden beklenen özel zorunlukları dayatmayı yeğlemiştir.

Bu zorunluklardan ilki, Guibert'in etkinliğini geçerken işaret ettiği, ölünün acı çeken ruhunu rahatlatmaya yönelik dindar uygulamalardı. Guibert'in aktardığına göre, annesi kocasını, hayata geri dönmüş İsa'ya benzer bir şekilde, bedene bürünmüş bir görüntü içinde görmüştür: Geri dönen ruhta, tıpkı İsa gibi vücuduna değilmesini yasaklamıştır. Yan tarafından yaralanmıştır ve yanında küçük bir çocuk inlemektedir. Böğründe, tam da Adem kaburgasının olduğu yerdeki yara, evlilik bağını çözdüğü anlamına gelmektedir: Nitekim öyküyü anlatan, babasının *desponsatio*'dan sonra nikâhsız bir karı alarak günah işlediğine ikna olmuştur; demek ki eserini yazdığı dönemde, düğün olmasa bile, bedenler birbirine kavuşmamış olsa bile, rızaların belirtilmiş olmasından, iradelerin bağlanmasından ötürü çiftin çözülmez bir şekilde birleştiklerini kabul ettirmeye uğraşan Yves de Chartres'ın kanısına katılmaktadır. Artık, nikâhsız karı almanın zinadan farklı olduğunu reddeden düşünce üste çıkmıştır: Bu durumda Guibert babasının zinacı ve iki evli olduğu yargısına varmaktadır. Bu birleşmeden doğan çocuğa gelince, tabii ki bu vaftiz edilmeden ölen, bu yüzden de ruhu azap çeken bir piçtir. Dul sormaktadır: Ne yapmalı? Ölü, sadaka vermek diye cevap vermekte ve o sırada gayrimeşru eşinin adını açıklamaktadır. Bu kadın hâlâ onun evinde yaşamaktadır: Cinsel taşkınlıkların ev içi karakterinin yeni bir göstergesi. Küçük ölünün kurtuluşuna yardım etmek üzere, iyi anne bu bebeği evlât edinmiştir; böylece kabahati yüklenmekte ve küçük canlının haykırışlarına tövbeyle dayanmayı seçmektedir. Ve kaydedelim ki, aristokrat hanımların bebeklerine kendilerinin bakmaları alışılmış bir şey değildir.

Dulluk konumu aynı zamanda perhiz, ayinlere daha sıkı bir özen

7. **Purity and Danger**, Londra, 1966 (Saflık ve Tehlike).

gösterme ve özellikle de sadaka vermede eli açıklık gerektirmekteydi. Böylece bu kadın çeyizinin gelirlerini fakirlere dağıtırken, kocasının akrabalarının zararına savurganlık yapmış olmaktaydı. Kadın on iki yıl geçtikten sonra nihayet gitti[8]. Bu kadını, otuz yaşlarında, etrafı erkeklerle çevriliyken, nefsine egemen olma tavrının içine gömülmüş olarak hayal edelim. Yavaş yavaş papazların, özellikle de, oğullarını eğitsin diye evde beslediği rahibin etkisine doğru kaymıştır. Bu adam onun vicdanını yönetmekte, rüyalarını yorumlamaktaydı: Bir sabah çocuklarını, dostlarını ve akrabalarını çok şaşırtarak, rüyasında yeniden evlendiğini gördüğünü söylemiştir: Hiçbir kuşku yoktur, bu koca İsa'dır, onunla birleşmek istemektedir. Bu hayal kırıklığına uğramış kadınlar, onları ele geçirmeye uğraşan irili ufaklı Kilise mensuplarıyla çevrelenmiş durumdaydılar. Ama bunlar zıt kişilere çarpmaktadırlar: Guibert şeytanın eline geçmiş olduğunu ve deli olduğunu söylediği bu kişinin evde "Rahipler bu kadının böğrüne bir haç sapladılar" diye bağırarak dolaştığını aktarmaktadır. Sonuçta kadın, günah çıkartıcısı yanında olduğu halde evden gitmiş ve Saint-Germer Manastırı'nın kapısına yerleşmiştir. Saçlarını kesmiş, ihtiyarlamıştır; rahibeler gibi giyinmektedir. Eşiği aşmıştır ve sonuncu oğlu da manastır cemaatine girerek ona katılmıştır.

Guibert zekâsı, çok canlı duyarlığından ötürü olağandışıdır. Ben onda; bunun gibi oluşan çiftlerde geç olarak doğan erkek çocukların temsilcisini görüyorum. Çocukluğuna ilişkin olarak kapı aralığından görülebilenler, onu atılmış olarak göstermektedirler. Babasının yokluğundan, babanın günahının kefareti olarak evlat edinilen şu küçük çocuk yüzünden dışlanmıştır. O da Kilise'ye yönelmiştir. Bu askeri ortamda, tüm dikkatler şövalye olan büyük ağabeyine ve Guibert'in nefret ettiği, hanedanın reisi olan yeğenine yöneliktir[9]. Duyduğu kırgınlık ve atılmışlık duygusu onun annesine daha çok bağlanarak, onu hastalıklı bir saygıyla kuşatmasına yol açmıştır[10]: Annesi güzel, mütevazı, özellikle de iffetlidir; hiç değilse tenden iğrenmekte, açık saçık öykülere kulaklarını tıkayarak, kaba ve katil bir süvariler ırkının hayvanlığından kaçmaktadır. Guibert annesinin dizinin dibindedir; ondan ilk kez 1104'te, Nogent Manastırı başrahibi olunca ayrılmıştır: O tarihte 50 yaşından daha büyüktür. Benzeri bir bağ, onu Bakire Meryem'e bağlamaktadır. Daha doğmadan önce ona adanmıştır. Bakire

8. I, 14.
9. I, 7.
10. I, 2.

Meryem onun için hiçbir saldırının ulaşamayacağı konumdaki kadın, annedir ve bu anne lekelenmemiştir. Yirmi yaşındayken Saint-Germer Manastırı'nda bekâret üzerine bir inceleme yazmış, Kayserili Eusebius'u çürüterek, Aziz Paulus'un hiçbir zaman evlenmediğini kanıtlamıştır. Guibert en küçük oğulların engellenmelerine mükemmel bir şekilde tanıklık etmektedir. Bazıları silah taşıyarak macera, kız kaçırma ve saray aşkları ritüelinin yumuşatılmış biçimlerinde boşalma olanağı bulmaktadırlar; diğer bazıları da rahip veya keşiş olarak, evlilikte kanlı canlı ve sevinçli her ne varsa, ona karşı çıkmakta ve evliliğin sofuca kavranışının uçurumuna yuvarlanmaktadırlar. Hanedan disiplininin bekâr olarak tuttuğu tüm "gençler" gibi, Guibert de bir kadın alma şansına sahip olan tüm *seniores*'e karşıdır. Onları, Pierre Bonnassie'nin XI. yüzyıl *carta*larında rastladığı babalarını yargıç önüne sürükleyerek, sapkınlık, sarhoşluk, şehvet düşkünlüğüyle suçlayan Katalan gençlerinin tarzında suçlayarak ezdiği babasının kişisinde mahkûm etmektedir. Bu kine iki saplantı eklemektedir: Kan korkusu, şiddet korkusu, yani erkeksi güçten duyulan korku -Guibert bunu *Kutsal Emanetler İncelemesi* adlı eserinde, kutsal emanet sandıklarının içinde korunan ve büyük saygı gösterilen pis vücut kalıntılarının onda uyandırdığı iğrenmeyle ifade etmektedir-. İkinci korkusu cinsellik karşısında duyduğudur: Bu korku *Anılar*'da hadım etmeye ilişkin öyküyle ifade edilmektedir: Çarpışmaların gecesinde esirlerinin cinsel organlarını kesip, onları erkeklik torbalarından asan Laonnais bölgesi senyörlerine dair tüm söylentiler, bu öyküde anlatılmaktadır. Guibert, Cluny başrahibinin ona anlattığı öyküyü aklında tutmuştur. Bu öykü hoşuna gitmiş ve onu kendi anlatısına dahil etmiştir; bu öykü suçlu bir kocaya aittir: Karısını çok sevmektedir[11] ("olağan olacağı üzere, bir koca gibi değil de bir tefeci gibi sevmektedir ki, bu anormal bir aşktır" -bu kıyaslamada aşırı para tutkusuyla, cinsel zevk tutkusu doğal bir şekilde kaynaştırılmıştır-); Compostela'ya hacca giderken, sevgilisinin kemerini yanına almıştır; Aziz Santiago ona görünmüş -aslında bu şeytandır-, ona öfkeyle kendini iğdiş etmesini buyurmuştur; emre uymuş, sonra da kendi boğazını kesmiştir. İğdiş edilmek: Kadınlardan dehşet duymak. Bu yutucu kadınlardan kaçarak, manastıra geç girenler, Guibert gibi bakir değillerdir -örneğin, kendini yarı ölü ve tükenmiş bir şekilde Saint-Gerber Manastırı'na atan, Beauvaisisli şu yaşlı soylu gibi: "Karısı evlilik yatağında ondan

11. III, 19.

daha büyük bir güç göstermektedir"[12]-. İkinci kere evlenirken körpe bir kız alan dul erkeklerin, ilk evliliğinde yaşı çok küçük bir kız alan yeniyetmelerin büyük şaşkınlığı: Kadın dehşete düşürür. Üstelik eskiden erkeklerden kaçan bu kadınlar[13], bugün hiç de mütevazı olmayan süslerle bezenmiş olarak, peşlerinde onları sürekli olarak tavlamaya uğraşan erkekler olduğu halde ve kötü örnekler yüzünden baştan çıkmış olarak, nasıl erdemli olabilirler? Bunu Gui-bert sormaktadır. Eğitme kaygısı, Nogent başrahibinin dışa yönelttiği bakışını bozmaktadır. Bazı ruhsal durumlar karşısında da aynı bozulmaya uğramaktadır, çünkü çocukken yaşadığı bir deneye, yani sonuçta kendi sınıfında ve zamanındaki evlilik uygulamalarına dayanmaktadır.

1112'de Laon kentinde geçen olay, dünyanın çürümüşlüğünü göstermektedir. *Commune* ayaklanmasının çalkantıları içinde bu çıban patlamıştır. Guibert bu çıbanı, uzun bir çatışma esnasında olgunlaşırken göstermektedir[14]. Bu çatışmanın tarafları, şehvet düşkünü, sapık cinsel tutkuları olan Thomas de Marle ile, ondan hiç de aşağı kalmayacak kadar şehvet düşkünü ve sapık olan bir kadın, babası Coucy *Sire*'inin yeni karısı, *superinducta*'sı Sybille'dir. Mars ile Venüs arasında bir düello. Kan ve cinsellik. Hepsinin kökeninde, tensel günah: Sybille bir Messalina'dir, kocası onu alabilmek için, Thomas'nın annesi olan karısını boşamıştır ve Thomas da herhalde bir piçtir. Nihai patlama, toplumsal savaş, doğal önderlerine karşı cesaretle ayaklanan halkın öfkesi böylece rezil bir şekilde iğrenç bir fesada bağlanmakta, kökleri şehvet düşkünlüğünün içinde olarak gösterilmektedir. Guibert buna inanmıştır ve özellikle olayı aktarırken, şurada veya burada evlilikten söz ettiğinde, bu inancı katmerlenmektedir.

Bu anlatı okundukça, zihinsel alışkanlıklar aşırı yavaş bir şekilde değişiyor gibi görünmektedir. Daha ilk yarma harekâtından itibaren, yenileşmeyi her zaman ayrıcalıklı kılmaya eğilimli tarihçiler için iyi bir ders. Haklarında bize bilgi verdiği bu davranışlar, bin yılına ait metinlerin şöyle bir ucundan görmemize olanak verdiklerinden ancak çok düşük bir düzeyde farklılaşmaktadırlar. Sapkınlık buradadır, kök

12. II, 5.
13. I, 12.
14. III, 14.

salmıştır, çünkü köylü hareketi olduğu için inatçıdır ve Gérard de Cambrai'nin seksen yıl önce ihbar ettiğiyle aynıdır -özellikle evliliği mahkûm etmekteydi-. Guibert sapkınlığı betimlemek için[15] Adhémar de Chabannes'ın, Saint-Père de Chartres'dan keşiş Paul'ün tezlerini tekrarlamaktadır: Evliliği reddetmek, her tür şehvet atılımına yol açmaktadır. Bir eşitler ortaklığı olan tarikat, tıpkı beledi olmayıp da, cinsel olan bir kent birliği kadar nefret uyandırıcıdır. Ve aynı öykü tekrar karşımıza çıkmaktadır: Gece olunca erkeklerle kadınlar birbirlerine karışmakta, meşaleler söndürülerek *"cahos"*, âlem var diye bağırılmaktadır; bu âlemin meyveleri yakılmaktadır; ekmeğe karıştırılan küller, sapkın kutsal ekmek ayinini oluşturmaktadır. Ancak bir çizgi yenidir: Nefse egemen olma görüntüsünün altında homoseksüellik saklanmaktadır: "Erkekler erkeklerle, kadınlar kadınlarla gitmektedir, çünkü erkeklerin kadına gitmesini dine aykırı saymaktadırlar". Başka türlü nasıl olabilirdi ki? Günahtan ancak Bimon de Crépy ve *sponsa*'sı gibi, her biri bir manastıra kapanan eşler kurtulabilmektedirler.

Sapkınlığın sürmesi, Nikolacılığın sürmesi. Guibert'in akrabaları onu, dünyevi Kilise'de kariyer yapsın diye Saint-Germer'den çıkartmak istiyorlardı. *Anılar*'a göre, bu sıralarda, yani 1075'e doğru Kuzey Fransa'da -onlar Alpler'in kuzeyinde demektedirler- rahiplerin evliliğine karşı çıkan güçlü hareket başlamıştır. Bazı senyör aileleri, temizlik harekâtının erkek çocuklarından birkaçını ruhbanın iyi mevkilerine yerleştirme olanağını sağlayacağı umuduyla, bu hareketi desteklemekteydiler. Guibert'in sülalesinin reisi, evli bir katedral rahibinin işine son verilmesini sağlamıştır; boşalan bu makama genç yeğenini yerleştirmeye hazırlanmaktadır; ama rahip karşı koymuş ve iyi ilişkileri olduğu için, tüm ev halkını din sömürücülüğü ve Kilise mallarıyla ticaret yapma suçlamasıyla aforoz ettirmiş, karısını ve görevini korumuştur. Demek ki Gregoriusçu ıslahata karşı direnme güçlü ve etkin olmuştur. Guibert'in eserinin tamamlandığı sıralarda bu direnme kırılamamıştır: 1121'de Soissons'da toplanan bir ruhani meclis papazların bekârlığını sağlama konusunda çok zorlukla mücadele edebilmekteydi; bu mücadele güçlü çelişkilere çarpmaktaydı; Nogent'ın hemen yakınındaki Prémontré Manastırı'nın kurucusu olan Aziz Norbert'in hayatı bu harika olayı aktarmaktadır: Ne yaptığını bilmeden rahipleri de diğer erkekler gibi kabul ederek, onları eşten mahrum bırakmayı reddeden tarafı tutan beş yaşındaki küçük bir erkek çocuğu, 1125'te çocuk İsa'yı evli bir papazın kucağında görmüştür[16].

15. III, 17.

Nihayet, XII. yüzyılın başında, rutinin evlilik uygulamaları üzerindeki ağırlığı da azalmamıştır. Aristokratik çevrelerde, özellikle nikâhsız evlilik uygulaması sürmektedir. Guibert'in sülalesinin reisini sevmediğini söylemiştim: "Laiklerin yasasına göre yönetilmeyi reddetmekteydi" demektedir -yani Gregoriusçu kurala göre meşru bir evlilik yapmak istemediğini anlayalım-. İşte onun "fuhuş"u buydu. Ve Laon kentinde kralın haklarını gözeten ve yöneten şu kâhyanın eşine, onun çocuklarının annesine Guibert "nikâhsız karı" demektedir[17]. Bu kelime Kilise adamlarının ağzında iki evlilik veya akraba evliliği nedeniyle gayrimeşru olan tüm karıları ifade etmekteydi. Sybille de Coucy böyle adlandırılmıştı[18]. Ama bu ifade biçimi aynı zamanda Guibert'in ve Kilise yöneticilerinin, düğünleri, dinsel hükümlere uygun bir şekilde kutsanmamış olan çiftlere karşı olan kınama tavırlarını da ifade etmekte değil miydi? "Fuhuşçu" yeğenin reddettiği, yalnızca rahiplerin dayatmaya çalıştığı törenler değil miydi? Tam bu dönemde, 1116'da keşiş Henri'nin -Lausanneli olup, 1119'da Toulouse'da sapkınlıktan mahkûm olmuştur- tıpkı Orléanslı ruhanilerin 1002'de yaptıkları gibi, evliliğe değil de, kutsanmasına karşı vaaz verdiği bilinmektedir. Evliliği gerçekleştiren yalnızca rızadır diye ilân etmekteydi (bu konuda Kilise'nin Ortodoks görüşüyle tam bir uyum içindeydi) "Her kim olursa olsun (Bu kez, bu et ve kan işlerinin, akrabalık bağlarının papazları ilgilendirmediğini düşünmekteydi) rızasını belli ederse, kutlama, ilân, ne de Kilise tarafından kutsama olmasına gerek kalmadan evlilik gerçekleşir". Katılık yanlıları böylesine sözlerin serbest birleşmeyi, yani zinayı teşvik olduğunu boşuna ihbar etmişlerdir. Gerçekte onlara ilham veren, tensel olana karşı duydukları küçümsemeydi: Üremeyi önceleyen ayinlere, zorunlu olarak iğrenç olan cinslerin birleşmesi törenlerine kutsalı bulaştırmak saygısızlıktır. Evlilik bağının tam serbestisini ilân ederek, ailelerin entrikalarını bozmakta ve hanedan reislerini çok rahatsız etmekteydi: Keşiş Henri kaçmak zorunda kalmıştır. Ama onun vaazı, papazların evlilik törenlerine nüfuz etme niyetlerine de ters düşmekteydi. Papazlar bu işi, bu bölgede XI. yüzyıldan itibaren dayatmaya başlamışlardı bile: Orléans Ka-

16. Kilise mensuplarının bekârlığı konusundaki tartışmanın en yoğun olduğu an İngiltere'de ve herhalde Normandiya'da, 1125-1130 arasında yer almaktadır. I. J.Flint, «The **historia regum Brittaniae** of Geoffroy of Monmouth: Parody or its pur pose. A suggestion» **Speculum**, 1979.
17. III, 13.
18. III, 14.

tedrali rahiplerinin 1022'deki tepkileri buna tanıklık etmektedir. Acaba papazlar bundan yüzyıl sonra amaçlarına ulaşmışlar mıydı?

Evlilik ritüeli, kral sarayı ve birkaç prens evinin dışında, çok uzun süre din dışı kalmışa benzemektedir. Bunun böyle olduğu, düğün şenliği, şölen, çiftin evine, yatak odasına kafile halinde gidilmesinden anlaşılmaktadır. Evlilik anlaşması, *traditio,* kızın kendi sülalesinin yöneticileri tarafından verilmesi uygulamaları ne durumdaydı? Cluny *sponsalicium carta*ları, bin yılından itibaren Tanrı'dan ve aşktan, özellikle de çeyizden söz etmektedirler. Civaux Kilisesi'ndeki sahındaki tek küçük oymalarla bezelisi olan bir sütun başlığı -XI. yüzyılın sonuna doğru tarihlendirilmektedir-[19] laiklere yönelik sessiz bir azarlamayla, cephelerinden birinde bir tekneden erkekleri çeken deniz kızlarını göstermektedir. Nitekim erkekler tehlikeli günah denizinde seyretmektedirler ve tehlike kadınlardan gelmektedir. Buna karşı önlem alabilmek için, laik evlenmelidir. Diğer cephesinde, bunun karşıtı olarak evliliği tasvir eden bu yontunun verdiği ders budur. Bu cephedeki yontuda karı-koca elleri birleşmiş olarak görülmektedir. Birbirlerine bakmamakta ve böylece çocuk doğurma eyleminde iffetli eşlerin bu iğrenç işten olabildiğince uzak durmaları gerektiğini işaret etmektedirler. Sonuçta iki kişi, üç değil. Baba yoktur: Kendi iradeleriyle serbestçe anlaşmışlardır. Ama, Hıristiyan kutsal resimlerinin zorunlu varlığını sonradan yorulmaksızın belirteceği papaz da yoktur. 1100'lere doğru Vézélay'de yapılmış olan başka bir sütun başlığı, Aziz Benedictus'un günaha girişini betimlemektedir. Bir erkek, bir kadının elinden tutmuş olarak, onu başka bir erkeğe götürmektedir. Kadını verenin üzerine iki kere *diabolus* kelimesi yazılmıştır: Şehvet şeytanın çocuğudur. Burada evlendiren babadır, rahip değil.

O dönemde görüntü, mesaja en geniş yayılmayı sağlamaktaydı. Ayinlerin evrimine ilişkin çok güç araştırmada, görüntü düşük bir öneme sahiptir, çünkü evliliğe ilişkin olarak çok kıttır -çünkü bize o dönemin sanatından kalan her şey kutsaldır, bu nedret evliliğin hiç de kutsal olmadığını kanıtlamaktadır- ve yoruma pek gelmemektedir. Metinlerin ve dinsel tören usul kitaplarının tanıklıkları daha ikna edicidir. Ama bu tanıklık karineye yer bırakmamaktadır, çünkü bu kitaplar iyi tarihlendirilmemişlerdir ve kullanım alanlarının ne olduğu çok iyi bilinmemektedir: Bir piskopos dua kitabında, bir formülün girişi keşfedilmekte, ama bunun nerede, ne zaman, gerçekte kime ilişkin

19. Y. Labande-Mailfert'e göre, **I laici nella societá christiana dei secoli XI e XII**, Milano, 1968, Levha 3

olarak söylendiği anlaşılamamaktadır. Bu türün sınırlarını çizdiği alan belirsizdir[20]. *Desponsatio* ve *nuptiae*'nin birbirini izleyen törenlerine bir Kilise adamının katılması âdeti Normandiya'dan itibaren belirmişe ve Cambrai, Arras ile Laon'a yönelmişe benzemektedir. XI. yüzyılda Evreux'de yazılmış olan bir elkitabı, bir papaz tarafından yapılan duaların metnini içermektedir. Papaz kutsamaktadır. Her şeyi; armağanları, yüzüğü, çiftler girmeden önce yatak odasını, gerdeği kutsamaktadır. Acaba bu, en tehlikeli anda alınan önlemlerden, gece olurken çiftleşme esnasındaki kötülükleri kovmaları beklenen ve sayıları arttırılmış cinleri kovma ayininden başka bir şey miydi? XI. yüzılın ikinci yarısında tarihlendirilen ve Cambrai-Arras diyakozluğunda kullanılmış olan, daha yeni bir piskoposluk dua kitabı, törenin bir bölümünün artık kiliseye aktarıldığını göstermektedir. "Kadın erkek tarafından karı olarak alındıktan *(desponsata)* ve çeyizi yasalara uygun olarak verildikten sonra, kiliseye kocasıyla birlikte gitsin". Diz çökmüş durumda, *messiah*'dan önce kutsanmaktadırlar. Bundan iki yüzyıl önce kraliçelerin evlilikleri için devreye sokulan uygulamalar, böylece yaygınlaşmış olmaktadır. Kilise yetkilileri, kadının teslim edilmesi, söz verilmesi, sözel olarak yüklenime girme ve gelinin zifaf odasına girmesi gibi geçiş ayinlerinin ortasında, sunağa gitmesini, oluşmuş olan ama henüz gerdekle birleşmemiş çiftin kutsanmasını sağlamışlardır. Daha fazlasını değil. XI. yüzyıla ait bir Soissons dua kitabı, *messiah* okunmasından önce nikâh yüzüğünün, *messiah*'dan sonra da yatak odasının kutsandığını belli etmektedir. Böylece, 1012'de Rouen'da toplanan bir ruhani meclisin hükme bağladığı şey, yavaş yavaş uygulamaya geçmişe benzemektedir: Düğün yemeğinden önce, "Oruçlu olan karı ve koca kilisede, oruçlu olan papaz tarafından kutsansınlar" -kutsama Kilise'nin bu evlilik konusunda önceden bir araştırma yapmasını gerektirmektedir-: "Evli çifte Kilise'nin kutsamasını tanımadan önce, papaz ikievlilik veya akraba evliliği olup olmadığına bakacaktır". Ancak dinsel elkitaplarında tutarlı bir ayin sistemini görebilmek için XII. yüzyılı beklemek gerekecektir. Bu kitapların çoğu Normandiya kökenlidir, ama içlerinden, 1125-1135 yıllarında Laon'da kullanılan bir tanesi İngiltere kaynaklıdır. Evlilik anlaşmasının yapıldığı yer artık kızın evi değildir. Kilise kapısının önünde nişan yüzükleri kutsanmakta, çeyiz sözleşmesi okunmakta ve

20. J.-B.Molin ve P.Mutembé, **Le rituel du mariage en France du XII e au XVI e siècle**, Paris, 1974 (Fransa'da XII. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Evlilik Ayinleri).

bu işler papaz tarafından yapılmaktadır. Papaz artık ayrıcalıklı bir tanık, ama henüz edilgin bir tanık olarak buradadır: Önemi öncelikli olan hiçbir hareket onun tarafından yapılmamaktadır; açık söylemek gerekirse, işe el koyamamıştır. "Kızı verecek (baş oyuncu, evlendirici: Bu kişi hanedanın reisi, baba, erkek kardeş veya amcadır) olan artık gelsin ve onu adama meşru karı olarak versin; eğer kızsa eli eldivenli, eğer dulsa eli açık olarak versin". Koca yüzüğü karısının sağ elinin üç parmağına, sırasıyla Baba'nın, Oğul'un ve Ruhül Kudüs'ün adlarına geçirmekte, sonra yüzüğü sol eldeki parmağa takmaktadır. Evlilik formülünü söylemektedir: "Bu yüzükle seninle evleniyor, bu altınla seni şereflendiriyor, bu çeyizle seni donatıyorum" Laon'da kadın bundan sonra efendisinin ayaklarına kapanmak zorundadır. Sonra kiliseye girilmektedir; çift, ikinci evlilikler hariç, örtü altında kutsanmaktadır. *Messiah* ayininden sonra, gece çökerken yatağa gittiklerinde, papaz yatak odasını kutsamak için gelmekte, sonra evli çifti bir kez daha kutsamaktadır. "İbrahim'in, İzak'ın ve Yakub'un tanrısı, bu yeniyetmeleri kutsa, kalplerine ebedi hayatın tohumunu serp."

Demek ki hâlâ kıyıda kalan bir kutsama. Papaz henüz ellerin kavuşmasının, kızın verilmesinin meydana getirdiği esas noktada, kendini babanın yerine geçirmeyi başaramamıştır: Bu belirleyici değişmenin en eski izi, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Reims'te karşımıza çıkmaktadır. Nogent başrahibi *Anıları*'nı yazdığında, oyun henüz kazanılmış olmanın uzağındaya benzemekteydi. Le Mans Piskoposu Lavardinli Hildebert, kutsamanın "evlilikte birleştirdiği"ni ileri sürmekteydi. Böylelikle, Keşiş Henri'nin vaazına cevap vermekteydi. Ama bu kutsamayı özel bir lütuf olarak kabul ettiğine dikkat etmek gerekir ve bu kutsamayı yüceltme konusundaki ısrarı, çok güçlü çelişkileri aşmak zorunda olduğunu düşündürtmektedir. Laikler için evlilik, din dışı bir şey olarak kalmaktaydı. Papazların, tıpkı tarlalarda yağmur yağsın diye yaptıkları veya kılıçlar veyahut köpeklere ilişkin olarak söyledikleri gibi, yatağın çevresinde ilahi söylemeye gelmelerinin iyi bir şey olduğunu kabul ediyorlardı. Ama ruhbanı uzakta tutmak istiyorlardı.

Gerçekten de Guibert de Nogent'ın kınadığı şövalyelerin arasında evlilik bir iş, evin şerefini korumanın ve yükseltmenin bir yoludur. Bu amaca ulaştıracak her şey; kız kaçırma, boşanma, akraba evliliği iyidir. Bu metni okuyor ve çevredeki "güçlüleri" yazarın gözünden değerlendiriyorum; Soissons Kontu Jean, Coucy *Sire*'i Enguerrand, oğlu Thomas; bu oğul babasının ölümünü beklerken, annesinden miras

kalan mülklerde oturduğu için Marle takma adıyla bilinmektedir. Bu son iki adam bana yırtıcı, zengin kızları, Dominique Barthélemy'nin dediği gibi "şatolu kızları"[21] zorla ele geçiren kimseler olarak gösterilmişlerdir. Bunların kendi prensliklerini muhteşem rakiplere karşı savunmaları gerekmektedir. Yararlı bir şekilde evlenmek zorundadırlar. Bu da hiç kolay değildir ve çoğu zaman şiddete başvurmayı gerektirmektedir. Guibert'e göre, Enguerrand birbirinin peşi sıra iki kız kaçırmıştır: 1075'e doğru Ade de Marle'ı, kocası Beaumont Kontu'ndan koparıp almıştır; sonra ondan kurtularak, Namur Kontu'nun karısını almıştır [22]; bu adam İmparator IV. Henri'nin hizmetinde olarak savaşta bulunduğu için, karısını Ardenneler'de bir şatoya bırakmıştı; Enguerrand buraya geldi ve onu baştan çıkardı. Kolaylıkla. Sybille işe razıydı. Guibert bu kadının ateşle tutuştuğunu varsaymaktadır: Geoffroi de Namur'ün Enguerrand'dan daha genç olmasına rağmen, onun ateşini söndüremediğini söylemektedir. Başrahip siyasal oyunu görmemekte, yalnızca *libido*'yu görmektedir. Kız kaçırma ve zinaya, bu keresinde akrabalar arası cinsel ilişki de eklenmektedir: Enguerrand tıpkı I. Philippe veya Guillaume d'Aquitaine gibi, bu kadının yeğeni değildir, ama onun ilk kocasının yeğenidir; o da kral ve dük gibi aforoz edilmiştir; ancak piskopos onun yeğenidir: aforozu geri almıştır. *Anılar* Thomas'nın evliliği mülk edinmek için kullandığını kabul etmektedir: Hainaut Kontu'nun kızı olan bir ilk karıdan dul kalan Thomas, 1107'ye doğru evli yeğenlerinden birini kaçırmıştır; sonra onu kovmuştur, çünkü bu kadın ona çocuk vermemektedir. Boşama kolaydır: Kadınlar ya akrabadır ya da zina yapmaktadırlar. Ade de Marle zina ile suçlanmıştır. Jean de Soissons[23] serbest kalmak için, yakınlarından birine ışıklar söndükten sonra karısının yatağına girmesini rica etmiştir. Kadın davetsiz konuğu, hizmetçilerinin yardımıyla püskürtmüştür. Bu bir dedikodu mudur? Yves de Chartres'ın bir mektubu, Jean'ın sadakatsiz olduğunu söylediği bu kadına karşı bir dava açtığını ve suçu kızgın demir sınamasıyla kanıtlayacağını iddia ettiğini teyit etmektedir.

Guibert'i kötümserlikle mi suçlamak gerekir? Kral Philippe'in davranışı hakkında bilinenler, Guibert'in komşuları olan daha küçük çaplı senyörlere ilişkin olarak aktardıklarını yalanlamamaktadır. Fouque Réchin çokevlidir, Anjou Kontu ise daha çok karılıdır. Amcası Ge-

21. Basılmamış tez. Paris IV Üniversitesi, 1980.
22. III, 3.
23. III, 16.

offroi Martel onu 1060'ta sadık adamlarından birinin kızıyla evlendirdi. Bu kadın öldü. O da Bourbon *Sire*'inin damadı oldu. Akrabalık bahanesiyle bu birliği bozdu, Orengarde de Châtelaillon'u aldı. 1081'de bu kadından bıkmıştı: Kadın Beaumont-les-Tours Manastırı'na kapatılmıştı. Fouque o sıralarda, bir anlaşmayı mühürlemek üzere, Fatih Guillaume'a kızlarından biriyle evleneceğine dair söz vermişti, bu sözünü hatırladı. Yüksek Kilise görevlileri, gözlerini onun üstünden ayırmıyorlardı; bu *desponsatio*'yu, uygulanmasını kabul ettirmeyi başardıkları hükümler açısından iptal etmesi gerekiyordu. Angers'deki Saint-Aubin Manastırı'nda soy zinciri tabloları oluşturuldu. Yedi kuşak geriye giden bu cetveller *sponsa*'nın akrabası olduğunu teyit etmekteydiler[24]. Aynı kökene sahip başka bir soy zinciri şeması, Fouque'un Brienne Kontu'nun kızlarından birinden, ama bu kez düğünden sonra ve aynı nedenlerle ayrıldığını düşündürtmektedir[25] 1090'dan önce Robert Courteheuse'le, Bertrade de Montfort'u elde edebilmek için pazarlık etmekteydi. Bilindiği üzere, bu kadın onu terk etmiştir. Kronik yazarları, Bertrade'ın elini çabuk tuttuğunu, çünkü önceki eşler gibi "bir orospuymuşçasına geri gönderilmeyi" istemediğini aktarmaktadırlar. Daha önce de söylediğim üzere, Fouque çizmeyi aşmaktaydı[26]. Ama her yerde benzeri manevraları keşfetmek mümkündür. İngiltere Kralı I. Henri yeğeni Guillaume Cliton'un Anjou Kontu'nun kızını karı olarak almasına, ne pahasına olursa olsun karşı çıkmaktaydı. Papa sonunda evlilik anlaşmasını, akrabalık gerekçesiyle iptal etti. Henri mücadeleyi kazanmıştı; Orderic Vital'in dediğine göre "dualar kadar, muazzam miktarda altın, gümüş ve baharat sayesinde"[27]. Yozlaşma ve şiddet, bazen kaşlarını çatan, bazen yumuşak başlı olarak kendi oyunlarını oynayan ruhbanın boşanma yasağını dengelemek veya istenmeyen ilişkilerin üzerine ek bir lânet atmak için kullandığı akraba evliliği yasağı: Guibert abartmamaktadır.

Çevresindeki şato sahiplerinin cinselliğini dile getirdiğinde, biraz saçmaladığı düşünülebilir. Enguerrand de Coucy ona göre her

24. Anjou, soy zincirleri III ve IV.
25. Anjou, soy zinciri V.
26. **Supra**, s. 15.
27. G. Burton Hicks, «The impact of William Clito upon the continental policies of Henry I of England», **Viator**, 1979.

türlü övgüye layıktır; çok soylu, cömert, kibar, rahiplere saygılıdır; ne yazık ki etrafı kadın dolu bir şehvet düşkünüdür. Oğlu Thomas evinde yirmi beş tane "orospu" beslemektedir -ve hep aynı kelimeler tekrarlanmaktadır: *Meretrices, pellices*-; aynı saplantıların esiri olan Guillaume de Malmesbury, şehvet düşkünü Akitanya Dükü'nün, Niort'da nikâhsız karıları için bir kerhane manastır kurduğunu hayal etmekte değil miydi? Kötü arkadaşlıklar Jean de Soissons'u yoldan çıkartmıştır[28]. Sapkınlar, Yahudiler ve tabii kızlarla çevrelenmiş olarak yaşamaktadır. Hoşuna giden şey, rahibelerin ırzına geçmektir. Bir Yahudinin evinde karşılaştığı yaşlı bir kadının uğruna, genç ve güzel karısını bırakmıştır. Bundan ötürü cezalandırılmıştır: Hastalık onu sarmıştır. İdrarını inceleyen rahip, ılımlı davranmasını söylemiştir -Kilise mensubu olan ve ruhun kirlenmesinin, daha da özel olarak, şehvet düşkünlüğünün beden üzerinde yansımaları olduğuna inanan hekimler, uçkuruna sahip olmak için ruhun temizlenmesi gerektiğine dair hareketin en değerli yardımcılarıdır-. Kont öğüde kulak vermiştir. Ama bir paskalya gecesinde, kilisesinin papazının Diriliş'in sırrını açıkladığı ibadet esnasında, Jean bunlar masaldır, havadır diye tekrarlayarak, alayla gülmekteydi. Vaiz onu azarladı: "Neden -buraya *coexcubare* için gelen kızların yüzünden- benim yanıma yatmaya geliyorsun?". Bu sözler insanın kendine, inançsızlık veya daha doğrusu, belki de sanıldığından daha dar kapsamlı olan sapkın doktrinler hakkında soru sormasına yol açmaktadır. Çünkü bu kaşarlanmış günahkâr, onu ölüm döşeğinde en ağır suçu olan, kadın vücuduna karşı olan tutkusundan pişmanlık duymaya çağıran rahibe, hâlâ "Senden daha bilgelerinden, kadınların ortak olması gerektiğini ve bu günahın cezasız olduğunu öğrendim" diye karşılık vermekteydi. Guibert'in ona yakıştırdığı sözler, yüzyıl önce Orléans sapkınlarına yakıştırılanlarıydı. Guibert de Nogent lânetlediği bu kötü yüzyılı en karanlık renkleriyle resmederken, sapkınlığı ve yozlaşmayı çözülmez bir bağlantı içinde ortaya koymaktadır, acaba bundan ötürü, saçmaladığını mı düşünmek gerekir? Bazı mükemmellerin kendilerine dayattıkları çilekeş katılıklar, bu dünyadan elini eteğini çekenlere onları saflaştırma yetkisini devreden diğer herkesin tutkularını serbestçe yaşamalarına izin veriyorsa benzemekte değil miydiler? *Anılar* ya-

28. III, 16.

zarının, Laonnais şövalyeleri dünyasında bir evlilikten diğerine giden, geri dönen evli kadınları gösterirken, fazla bir kınamada bulunmadığını gördüm. Acaba yazar, bu savaşçıların kadınları nasıl kullandıklarını anlatırken, hayalinden ürettiklerine daha mı fazla esir düşmüştür? Daha önce de söyledim, tarihçi arzunun payını ölçemez.

Kadınsal arzu hakkında ne düşünmeli? Coucy *dame*'ı Sybille, ateşine hiçbir zaman engel olamamıştır? Laon'daki Saint-Jean Manastırı'nın koruyucu senyörü, ilk düğününden önce onun yatağını paylaşmış olmakla övünmekteydi[29]. Her yerde, Namur Kontu'nun onunla gebeyken evlendiği ve -olguya dikkat edelim- bundan utanç duyulduğu anlatılmaktaydı[30]. Tatmin olmadığı bu kocasını terk etmişti[31]. Yaşlı ve aşırı şişman hale geldiğinde de, gönlünü kaptırdığı genç adam yanında olsun diye, kızını ona verdi. Bu damadı, bu âşığı, üvey oğluna karşı eski kocasının yardakçısı haline getirdi. Karının gücü -burada aşırı ve kötüye yönelik-: Bu güç doğal düzeni altüst etmekte, bir karışıklık, bir çalkantı ve bir çürüme yaratarak, sonunda önce Laon kentini, sonra da ülkenin tümünü zehirlemektedir. Sybille bu gücü kanının niteliğine, zenginliğine borçlu olmalıdır. Guibert'e göre ise, esas olarak kurduğu tuzaklara borçludur.

Kadınların çekiciliklerini kullanarak, evlerinin efendisi olmayı başardıklarını kabul etmek şartsa; kötü muameleye maruz kalan, kovulan çok sayıda kadın kurbanı da unutmamak gerekir. Bu kadınlar piskoposlara sığınmakta, ama karı-kocayı uzlaştırma konusunda inatçı olan bu kişiler, onları sefaletlerine geri göndermekteydiler. Dünyadan elini eteğini çekmeye yönelik cemaatler, biraz daha güvenli bir sığınak sunmaktaydılar. Böylece, örneğin Brötanya bölgesinin uç kesimlerinde, çok sayıda evlilik bıkkını soylu kadın, Robert d'Arbrissel'in peşine takılmıştır. Bunların küçük ürkek sürüsü, sapkın topluluklarından ayırt etmenin güç olduğu bir şekilde korularda dolaşmaktaydı. Kadınlar üstadın müritleriyle yan yanaydı. Gece olunca müritler bir yanda, kadınlar diğer yanda, üstat da ortada

29. III, 5.
30. III, 3.
31. III, 14.

yatmakta ve böylece Britanya adalarından itibaren yayılan, kadınların yanında yatıp da, bedenini yenmeyi başarma konusundaki bir macera olan, şu kendine egemen olma idmanına başkanlık etmekteydi. Çılgınlık, rezalet. Robert bir süre sonra bu işten vazgeçerek, kuralına uygun bir kurum, yani bir manastır kurmak zorunda kalmıştır. Hem kadınların, hem de erkeklerin bulunduğu karma bir manastır olan Fontevraud'da, iki cemaat artık duvarlarla ayrılmış olarak yaşamaktadır.

Kadının durumu? Kadının gerçek iktidarı? Soru cevapsızdır. Toplumsal ve bedensel -evli çiftlerde kocanın örfen daha düşük mertebeden bir soydan olması, cinsel açlığın koca üzerindeki gücü- verilere, Kilise adamlarının yürüttüğü ikircikli oyunu ilâve etmeden, bu soruyu sormak mümkün değildir. Oyunları ikircikliydi, çünkü konumları da öyleydi. Abélard'ın macerası, tam da bu tarihlerde ortaya çıkmıştır. Günümüzde, onun Héloise'le olan mektuplaşmasından kuşku duyulmaktadır: Onlara ait olduğu iddia edilen, hiç değilse üzerlerinde oynama yapılan bu mektuplar, bir dönüşümün, tedrici bir göğe yükselişin yolunu gösteren, eğitici bir vaaz oluşturmaktadırlar. Ama bu mektuplar aynı zamanda, belli bir Kilise entelijansiyasının tavrını da ifşa etmektedirler. Bu okumuş adamlar, tıpkı Aziz Jérome gibi evliliği, felsefe yapmaya engel olduğundan ötürü mahkûm etmekteydiler. Ama yine de kadınlardan tat alma duygusunu korumuşlardır. Abélard, iğrenç orospular, küçümsenen burjuva kadınları ve ele geçirilmeleri çok zaman kaybına mal olan soylu kadınlar arasında tereddüt ederek, bu duygunun kıskacında yer almaktaydı. Abélard daha iyisi olmadığı için, sonunda kendini konuk eden katedral rahibinin, evin samimiyeti içinde kolaylıkla başlan çıkartılabilen yeğenine razı olarak, birlikteliklerini resmileştirme lütfunda bulunmuş; ama bu birleşmeyi gizli tutmuş; ilândan, kutsamadan ve düğünden kaçınmıştır: Nikâhsız bir birleşme -çünkü sonuçta bu gizli durum ile bedensel veya ruhsal hadımlık arasındaki bu tercihten başka seçeneği yoktur-. Ayartılan, paylaşılan, laiklerin çözülmez bağlar kurmaları zorunluğunu ilân eden, ama kural dışı ilişkilere bayılan ve kendi konumlarının onları zorladığı uçkurlarına sahip olmayı, kıskançlıktan ötürü kadınlara da dayatmaya çalışan şu erkeklerin arasında kaç tane Abélard vardır?

XI. yüzyıldan XII. yüzyıla geçilen dönemeçte, Kuzey Fransa'da kadın manastırlarının çoğaldığı görülmektedir. Bu sığınaklar bu sı-

ralarda daha da gerekli hale gelmekteydiler. Hanedanın erkeklerin evlenmesi üzerinde yürüttüğü, daha da sıkılaşan denetim, rahiplerin boşamak zorunda kaldıkları eşlerini sokağa atan Kilise ıslahatının kaydettiği gelişmeler, sayıları aşırı hale gelen kızların hapsedilmelerini gerektirmekteydi. Ama kötü evlilik yapan kadınlar, onlardan da kalabalık olmak üzere, evlerini terk ederek, bu sofuluk sığınaklarına gitmeyecekler miydi? Kilise yöneticileri tehlikeyi hissetmişlerdir. Babası Fouque Réchin tarafından Akitanya Dükü Guillaume'a verilen şu kadına, Ermangarde'a geri dönüyorum. Bu kadın kocası tarafından kovulunca, Nantes Kontu'na düşmüştür; Fontevraud Manastırı'na gitmek üzere ondan ayrılmak istemektedir, Manastır da düğünün iptalini talep etmiştir. Piskoposlar bu isteği geri çevirmişlerdir. Robert d'Arbrissel, kadına bir vaaz verdikten sonra onu kocasına iade etmek zorunda kalmıştır[32]: Tabi olmak, anne ve eş olarak kendi "tabakası" içinde kalmak, sabır göstermek, kendini teselli etmek, kendi yararına olan küçük bir kuralı izleyerek, çok sadaka vermek, aşırı ibadet etmemek, yiğit bedenini korumak için aşırı çile çekmemek zorundadır. Büyük büyükbabası olan Fouque Nerra'nın karısına yapıldığı gibi, zina bahanesiyle yakılıncaya, öldürülünceye kadar iyi dayanması gerekmektedir. Fakat 1119'da toplanan Reims ruhani meclisinde, şaşkınlıktan apışıp kalan piskoposların huzuruna, sonunda dul kalmış olarak çıkarak, ilk kocasının ikievliliğinden şikâyetçi olan bu prens kızı da, birbirini izleyen iki evlilik esnasında, boyun eğmez ve dayanılmaz bir kadın olarak kendini göstermiş değil miydi?

Kilise mensuplarının evlilik işlerine sızmaları, kocaların kinini alevlendirmiştir. Guillaume d'Aquitaine en eski Oksitanya şiirlerinin yazarı sayılmaktadır. O ilk saraylı aşkı ozanı haline getirilmek istenmektedir. Jeanroy tarafından yayına hazırlanan bu şiirlerin derlendiği kitabın X. şarkısı, papazlara ve keşişlere bağlanarak "şövalyelerin aşkını kötü yöne çeviren" şu kadınlarla alay etmektedir. Bu kadınlar ölümcül bir günah işlemektedirler. Tıpkı zina yapan kadınlara olduğu gibi, onları yakmak uygundur. Daha sonra, erotik vurgusunun apaçık olduğu, tek ucu yanan odun benzetmesinin sırası gelmektedir. Tabii ki, erkekler arasında gülüşme sağlamaya yönelik bir şarkı söz konusudur. Bu şarkıyı bundan yüz yıl sonra, rahiple şövalyeyi karşı karşıya getirecek olan saray aşkı tartışmalarının bir başlangıcı olarak

32. Yay. Petigny, **Cartalar** Okulu kitaplığı, 1853-1854.

kabul etmiyorum; ama kocaların iktidarına meydan okuyan ve kadınların cinsel soğukluğuna yol açan şu vicdan yöneticilerine karşı çıkan koca hareketinin en canlı ifadesini görüyorum. Bu konuda bize ulaşan yegâne doğrudan yankı budur. Bulunduğum anda, yani XII. yüzyılın başında, Tanrı'nın hizmetkârlarının sesi her şeyi perdelemektedir. Keşiş Guibert'i duyduk, şimdi de Piskopos Yves'i dinleyelim.

# IX. YVES DE CHARTRES

Yves de Chartres'ın yazıları daha az lezzetlidir[1]. Ama bunlar da şövalye tarzında evlilik konusunda çok şey öğretmektedirler, çünkü bu yüksek Kilise görevlisi, mahkûm etmenin gerekli olduğunu düşündüğü tavırları düzeltmek istemekteydi. Bunları tasvir etmiştir. Dünyaya bakışı katıdır, hatta belki de Nogent başrahibininki kadar katıdır. Yves keşiş olmamış, ama uzun zaman kurala bağlı cemaatlerin içinde yaşamıştır: Bec Manastırı'nda Aziz Anselme'le aynı konumda bulunmuş, 1078'de otuz sekiz yaşında ve çoktan olgun biriyken, Saint-Quentin'deki örnek alınacak manastırın yönetimi ona verilmiştir; burası Aziz Augustinus'un azla yetinmeye dayalı kurallarını izleyen bir rahip ocağıdır. Bu deney onu ıslahatın ateşli bir yardımcısı haline getirmiştir. Bu tavrını I. Philippe olayında göstermiştir.

1. Y. Labonte, **Le mariage salon Yves de Chartres**, Bruges, 1965 (Yves de Chartres'a Göre Evlilik.)

Bu olay onun için yüksek sesle konuşmanın , ilkeleri açıkça formüle etmenin bir fırsatı olmuştur. Bu formüllerden ilki, laiklerin ve öncelikle de güçlülerin Kilise'nin yetkisine tabi olma, Kilise'nin onların âdetlerini, özellikle de cinsel âdetlerini denetlemesini kabul etmeleri zorunluğuna ilişkindi. Evliliğe ilişkin tüm sorunlar Kilise'ye tabi hale getirilmeli ve yalnızca onun tarafından çözülmeliydi. Bu çözüm, tek tip bir hukuksal bütüne başvuru yoluyla olmalıydı. Chartres Piskoposu Yves, bu kural aletini oluşturmak için usanmadan çalıştığından ötürü aziz ilân edilmiştir. 1093-1096 arasında, Kral Philippe'le onu Bertrade'dan ayırmak isteyenler arasındaki çatışmanın alevlendiği sırada, kendini tamamen bu kural oluşturma işine vermiştir. Taslak halindeki iki derleme üzerinde yürütülen bu çalışma, açık ve sağlam bir sentez olan *Panormia*'yı ortaya çıkartmıştır. Bu eserin sekiz bölümü vardır - Bourchard'ın *Kararname*'sindeki on yedi bölüme karşılık-; bu bölümlerin her biri de birer başlığı olan alt bölümlere ayrılmıştır. Buradan hareketle, XI. yüzyıl boyunca rasyonellik alanında meydana gelen gelişme ölçülebilir. Kilise'nin yüksek kesimini oluşturan küçük grup, bu mükemmel alete ulaşmış olmaktaydı.

Yves dinsel hukuk metinlerini daha akıllıcı sınıflandırmakta; bunların arasındaki uyumsuzlukları gizlememekte, hatta Bologna Hukuk Okulu'nun tutkulu hukukçularının unutulmuşluktan kurtardıkları Roma hukuku parçalarını da dahil ederek, bu çelişkilere yenilerini eklemekteydi. Gerçekte, yargıçlara metinler arasında, koşulların işlevinde seçim yapabilme olanağı vermekteydi. Meaux Piskoposu'na "Eğer başkaları farklı bir anlamda betimledilerse, ben bunu böyle anlıyorum" diye cevap vermektedir[2]: "Merhametli olmak için, bazılarının zayıflığını telâfi etmek üzere, dinsel hükümlerin katılığını yumuşatmayı tercih etmişlerdir. Rektörlerin (yani piskoposların) değerlendirme ve kararına tabi olan her hükümde ortaya çıkan iki kanaat arasında, adalet ile merhamet arasında olandan başka bir fark görmüyorum". Bu piskoposlar ruhun selâmetini akılda tutarak ve kişilerin niteliğini hesaba katarak, zamanın ve yerin özelliklerini göz önüne alarak, bazen dinsel hükümlerin katılığını uygulama, bazen de hoşgörülü davranma konusunda tamamen kendi iradelerine tabidirler". Ancak papazların uygulamasına izin verilen "İnsaf"ın doğası, Wormslu Bourchard'dan beri değişmiştir. Artık bir akıl işi olan ayrımcılık değil de bir kalp işi olan ılımlılık biçimindedir. Nitekim Chartreslı Yves bir postüladan yola çıkmaktaydı: basit disiplin hükümlerini mer-

2. Mektup 16, yay. Leclercq, s. 69.

hametle yorumlamak mümkünse de Tanrısal irade kendini belli ettiğinde, bunları yumuşatmak olanaklı değildir. Yves böylece evlilikten söz ettiğinde, sarsılmaları mümkün olmayan iki temel direğe yaslanmaktaydı: Evlilik bağı çözülemez; esas olarak manevi bir doğaya sahiptir. Yüksek Kilise görevlilerinin çifte ödevi buradan kaynaklanmaktadır: Eşlerin karşılıklı olarak yüklenim altına girdiklerini vurgulamak; ten hareketlerini lânetlemek, kana, zinaya ve akrabalar arası cinsel ilişkiye bağlı olan her şeyi zayıflık belirtisi göstermeden mahkûm etmek. Yaptığı sınıflandırma bu emirleri tamamen açık hale getirmeye, onları gizli hale getirecek noktalardan temizlemeye yöneliktir. Chartres Piskoposu, Worms Piskoposu'nun tersine, bir tövbe kitabı yazmamışur. O günah çıkartıcılar için değil de, yalnızca Kilise'nin yetkisinde olan bir hukuku uygulayan kişiler için çalışmıştı. Ve bu nedenle de, rahiplere ilişkin dinsel hükümlerden, laiklere ilişkin olanlarına geçerken, derlemesinin ortasına tüm eserin eksenini oluşturan iki ana bölüm yerleştirmiştir. Bu bölümlerden biri "düğün ve evlilik"i, diğeri de "boşanma"yı incelemektedir.

Yargıç durumunda olacakların dikkatleri dört güçlü noktaya çekilmiştir: Öncelikle, evlilik ortaklığını kuran hareket ve sözlere. Yves, evlilik aktini tamamına erdiren törenlerde papazın bulunma zorunluğunu ileri sürerek, bu ayinsel yanın yerleşik hale gelmesini istiyordu. Bu amaçla düğünün kamuya açık olmasına, kutsamaya ilişkin metinleri derledi[3]. Ama daha işin başında, iradelerin uyuşmasının, yani evlilik anlaşmasının önceliği üzerinde ısrar etti[4]: Babasının eliyle teslim edilen kız, bu eli kendi eline alan oğlan, bunların hiçbiri edilgin olmamalıydı. Yani kendi rızalarıyla birleşmeliydiler. Buna bağlı olarak, akıl çağı olan yedi yaşına ulaşmış olmalıydılar. Ve düğünün bir süs olduğu, eşlerin bedenlerinin birleşmesinden önce birleştikleri ilkesi de ilân edilmiştir. Demek ki *desponsatio* anlaşması çözülmez niteliktedir[5]. Bu da ikinci noktaya götürmektedir: Evliliği tensellikten olabildiğince kurtarmak. Düğün eğlencelerinde tevazu, aşırı eğlencenin ve utanç verici dansların azaltılması. Aziz Augustinus'un yazdığı metinlerden alınma parçalar, cinslerin birleşmesinin yegâne amacının üreme olduğunu hatırlatmaktadır[6]. Aziz Jérome'a ait metin parçaları da iffete davet etmektedir.

3. PL 161, **Panormia**, VI, 2 ve 5.
4. **Ibid.**, 3 ve 4.
5. **Ibid.**, 4.
6. **Ibid.**, 7 ve 8.

"Evlilikte ihtirasla ve ölçüsüzce aşk yapmak zinadır"; *illicitus concubitus* nedir; karısını kötüye kullanmak nedir? Kadın vücudunun üremeye yaramayan bölümlerini kullanmak demektir[7] Öte yandan, evli çiftlerde şehvet düşkünlüğünün kadından kaynaklandığı aşikârdır; öyleyse sıkı bir şekilde dizginlenmesi gerekir. Kadını erkeğin egemenliği altına sokan (*dominium*), Ambrosius'a, Augustinus'a yapılan atıflar birikmektedir[8]: "Koca ile karı arasında uyuşmazlık varsa, erkek karısını yola getirsin ve yola gelen kadın erkeğe tabi olsun. Kadının erkeğe tabi olması evde huzur demektir" Ve "Madem ki Adem günaha Havva tarafından sürüklenmiştir" de, Havva Adem tarafından sürüklenmemiştir, o halde erkeğin, kadının yönetimini üstlenmesi doğrudur"; erkek emir vermek (*imperare*), kadın itaat etmek (*obtemperare*), zorundadır"; "Doğal düzen, kadının erkeğe hizmet etmesi biçimindedir"; "Kadın, erkeğin İsa'ya tabi olduğu gibi, adamına tabi olmalıdır"; kadın yüzünü peçeyle örtmelidir "Çünkü Tanrı'nın ne şanına, ne de görüntüsüne sahiptir". Bunun tersine, erkeğin saç biçimine fazla özen göstermemesi gerekir. Yves bir vaazında "arsız modalar"ı mahkûm etmiştir[9]: "Tanrısal emir uyarınca, erkek kadının üzerinde önceliğe sahiptir"; onun da yüzünü peçe gibi örtecek fazla miktarda saç, erkeğin tahttan inişinin simgesi olacaktır. Giyinme biçimi, bedene gösterilen özen, toplumsal düzenin üzerinde temellendiği husus olan, kadının erkeğe tabi olmasına dayalı temel farkı gözler önüne sermelidir.

Üçüncü nokta: Tekeşlilik yasası. Burada ortaya nikâhsız evlilik sorunu çıkmaktadır. Bu cins birleşmeleri ortadan kaldırmanın yolu, onları meşru evliliğin içine katmaktır: Erkek nikâhsız karısına meşru karıymış gibi davranıyorsa, birlikleri çözülmez niteliktedir[10]. Artık, başka biriyle evlenmek üzere, nikâhsız karının kovulmasına izin verilmemektedir. Böylece "Danimarka tarzında" evlilik resmen mahkûm edilmiş olmaktadır. Öte yandan, birçok metin boşanmadan sonra yeniden evlilik yasağına ilişkin hükümleri sergilemektedirler[11]. "Temel nedenler"den (zina veya akraba evliliği) ötürü boşanmaya karar verilebilir. Ama buradaki ayrılma yalnızca tensel niteliktedir: Manevi bağ çözülmemiştir. *Panormia*'nın VII. bölümü anlamlı bir başlık ta-

7. PL 161, **Decretum**, VII, 59, 66
8. **İbid.**, 85'ten 97'ye.
9. PL 162, 608
10. **Decretum**, VII, 59, 66.
11. **Decretum**, VIII, 140, 221 - 227, 230, 236, 239, 241, 253, 257 - 260 ve **Panormia**'nın VI. kitabının en büyük bölümü.

şımaktadır: "Tensel zina nedeniyle bedensel birliğin ayrılmasına dair" Ten küçümsenecek bir şeydir: Buna bağlı olarak bu nesne, bu beden şuradan alınıp, buraya konulabilir. Ancak, dördüncü nokta olarak bunu yapma hakkı yalnızca Kilise'ye aittir. Zina nedeniyle ayırabildiği gibi[12], eşlerden biri örneğin sapkınların arasına katılarak Tanrı'ya ihanet ettiğinde, ruhani zina nedeniyle de boşanmaya karar verilebilir. Ancak papaz, birliği sağlamlaştırma konusundaki bütün yolları tükettikten sonra, hini hacette boşamaya karar verebilir. Ama eğer tensel nedenlerin ikincisi olan akraba evliliği söz konusuysa, mutlaka boşamalıdır. "Uzlaşma" mümkün değildir, çünkü hiç kimse kanını değiştiremez. Eserin hazırlanması sırasında oluşturulan derlemelerin birinde, bu konuda sofu Robert'le Berthe'in boşanmalarına ilişkin bir metin yer almaktaydı; herhalde bu I. Philippe'i Bertrade'dan ayırma çabaları sırasında kullanılmıştı. Kandaşlık fark edilir fark edilmez, evlilik kendiliğinden iptal olmaktadır.

İki evliliğe karşı -Fransa Kralı'nınki, Akitanya Dükü'nünki- mücadele eden kilise adamlarının, bu yıllar esnasında akraba evliliğini ileri sürdükleri anlaşılmaktadır. Ama bu mutlak yasaklamayı -ki ne İncil'de, ne de Kutsal metinlerin tümünde böyle bir şey söz konusudur: Lévitique bu kadar katı olmanın uzağındadır-, evliliğin kesinlikle çözülemez olduğuna ilişkin -İsa tarafından konulmuş olan- ilkeyle bağdaştırmak nasıl mümkün olacaktır? Yves bu çelişkinin etrafından dolaşmıştır. Doktrin oluşturma yönündeki tüm çabası tekeşliliğe uyulması içindir. Dinsel hukuk metinlerini bir araya getirip -Worms Piskoposu'nun topladıkları-, bunları elden geçirerek bu amacına ulaşmıştır. Bu işi yaparken, en azından Worms Piskoposu kadar serbest davranmıştır. Şu veya bu kararda, boşanmadan sonra yeniden evlenmeye izin verdiği için canını sıkan birkaç kelimeyi silmiştir. Bourchard'ın zikrettiği dinsel otorite "karısının öldürmek istediği erkeğin" bu kadını kovmak ve "eğer isterse yeni bir karı almak hakkı"nı belirtmesine karşılık, Yves cümlenin bu ikinci kısmını görmezden gelmiştir[13]. Aynı şekilde, Worms Piskoposu'nun oluşturduğu derlemede, uzun süreden beri evlerinden uzakta tutulan sürgünlere ilişkin olarak "Eğer kendilerini tutmaları mümkün değilse, başka karı alsınlar" diye yazılmasına karşılık, bu hüküm *Panormia*'da ortadan yok edilmiştir. Yves bu cümleye mektuplarından birinde değinmekte, ama tahrif etmektedir. Onun zamanında sorun yakıcı bir haldeydi. Kuzey Fransalı çok sayıda şövalye,

12. **Decretum**, VIII; 238.
13. Bourchard de Worms, **Decretum**, VII, 41; Yves, **Decretum**, X, 169.

uzaklarda macera peşinde koşmaktaydı; Orderic Vital'in anlattıklarından, İngiltere'nin fethi esnasında, Normandiya'da birçok evli soylu kadının bıkkınlıkla "Başka bir adam alacağız" tehdidinde bulunduklarını biliyoruz. Ama, seferden geri dönünce, karılarının zina yaptığını keşfeden Haçlılara ne denilebilir? Piskoposlar ne yapmalıdır? Onları boşamaları mı gerekir? Ona soru soran Sens Piskoposu'na, Yves şu cevabı vermiştir[14]: Şövalyeler "dişi vazonun narinliğini" hesaba katarak, "zayıf cinse karşı hoşgörülü olarak ve kendilerinin de hiç günah işleyip işlemediklerini sorarak" uzlaşmaya razı olmaları gerekir; ya da karıları ölene kadar uçkurlarına egemen olsunlar -aksi takdirde zina yapmış olurlar-; ve burada, Aziz Augustinus'un orası burası kırpılmış metni zikredilmektedir.

Aziz mertebesine yükselen din hukukçusunun, hangi normatif aletleri kendine göre biçimlendirdiğinden çok kısaca söz ettim. Bu çalışmalar, kolaylıkla ulaşılabilen bilgince incelemelere konu olmuştur. Gerçekte kuralın beni ilgilendiren yanı, bastırmaya çalıştığı davranışlar hakkında açık ettikleridir. Bu durumda, bu derlemelerin tamamlayıcısı niteliğinde olan Yves'in mektuplarına daha fazla önem veriyorum. Bu mektuplar, onlardan yararlananlara nasıl kullanılmaları gerektiğini göstermekteydiler. Tarihçilere ise, teorinin pratiğe nasıl meydan okuduğunu göstermektedir.

O devirde mektup derlemeleri çoğalmaktadır. Bunlar kesin kurallara göre cilalanmış eserlerdir. Bazılarının edebi tat için oluşturulmalarına karşılık, çoğu yararlanılsın, ders alınsın diye üretilmiştir. 1114'ten sonra, uzmanlığına her yerden başvuruların olduğu sırada, yaşlı Kilise büyüğü muhafaza ettiği mektuplardan çıkarımalar, ama özellikle eklemeler yaparak, onları yayına hazırladı. Yararlı bir eser oluşturmak istiyordu. Bunu başarmıştır: Bu kitap geniş bir kullanıma konu olmuştur. Bu eser özellikle Batı Fransa'da kopya edilerek çoğaltılmıştır. Laon için de aynı durum söz konusudur: Bu mektup derlemesi bazı elyazmalarında, evliliğe ilişkin teorik yazıların arkasında yer almaktadır. Nitekim bu derleme, evlilik konularına bol bol değinmektedir.

Bazı mektuplar -bunlar laiklere yazılmış, yönetim mektuplarıdır- evlilik erdemlerini yüceltmektedirler. Örneğin Kral VI. Louis'ye yazılan şu pusula gibi[15]: Kral, Flandre Kontesi'nin "erişkin yaşa gelmiş, soylu konumda, iyi âdetlere sahip bir kız olan", yani tamamen tav-

14. Mektup 125, PL 162.
15. Mektup 239.

siyeye şayan yeğenlerinden biriyle evlenmek üzereydi. Tereddüt etmekteydi. Karar vermesi için baskı yapılmaktaydı. Chartreslı Yves de kendi cephesinden onu eğitiyordu: İnsan toplumu üç "hal"den oluşmuştur: "Evli çiftler, uçkuruna sahip olanlar, Kilise yöneticileri... ebedi Yargıcın önüne bu gruplardan birine mensup olarak çıkmayanlar, ebedi mirastan yoksun kalacaklardır". Erkek herhangi bir yerde yuva kurarak, yerleşmek zorundadır: Kıyıda kalma artık kabul edilen bir şey değildir. Louis kraldır. Hiçbir kuşku yoktur ki, üreme görevine sahiptir: "Eğer ardılı olmazsa, krallık kendine rağmen bölünecektir". Bir karı alması gerekir. Tabii ki meşru bir karı. İki arada bir derede kalmaktan kurtularak, ona yazılmış olan yere yerleşmesi, yani "evlilik hayatı tabakası"na geçmesi gerekmektedir. Üç neden onu acele etmeye çağırmaktadır: Tacı ele geçirmeye uğraşanların umutlarını yok etmek; "Gayrimeşru tensel hareketleri yok etmek"; alay edenlerin çenesini kapatmak. Bunlar neyle alay etmekteydiler? Kralın iktidarsızlığı veya homoseksüel eğilimleriyle mi? Aynı sıralar, Troyes Kontu'na da benzeri bir mektup yazmıştır. Bu kont Kudüs'e gitmek ve *ordo* değiştirerek Tanrı hizmetine girme konusunda derin derin düşünmekteydi. Dikkatli olsun: Şeytan bazen Işık meleğinin kılığına girer: "Bazılarını, karılarına karşı kocalık ödevlerini yerine getirmeme konusunda ikna eder; iffet görüntüsünün altında, onları gayrimeşru ahlâksızlıklara, karılarını da zinaya sürüklemek istemektedir. Bir karın var. O razı olmadan onu bırakamazsın. "Eğer karının rızası olmadan iffet yoluna girersen, bunu Tanrı'nın rızası için yapsan bile, evlilik birliğine hizmet etmiş olmazsın, sunulan fedakârlık seninki değil de, başka birininki olacaktır".

Chartres Piskoposu'nun mektupları bizi bilgilendirmektedir, çünkü Kilise rektörlerinin o sıralar çözüme kavuşturmak zorunda oldukları tüm çetrefil olayları incelemektedirler. Bu analizler, danışmak için sorulan sorulara verilen cevaplar biçiminde sunulmaktadır. Rehberin tam olması amacıyla, diyaloğun bazen hayali olup olmadığı, bazı olasılıkların soyut bir şekilde ele alınıp alınmadıkları sorulabilir. İnsanı kuşkuda bırakan şey; bu mektupların bölge aristokrasisi içindeki gerçek evlilik uygulamasını kavramaya izin verip vermedikleridir. Teori şurada veya burada, yeniden yüzeye çıkmakta değil midir? Yaşanmışla düşlenmişi birbirinden ayırmamız olanaksızdır. Düşün belli bir payı olduğunu kabul ederek, yaşanmışın gene de esas parçayı oluşturduğu kabul edilebilir. Ele aldığım otuz kadar mektuptan on bir tanesi kocaların davranışlarını, yirmi tanesi de evlendiricininkini in-

celemektedir. Birinci kategorideki mektuplardan dört tanesi nikâhsız evliliği, yedisi zinayı; ikinci kategoriden olanlardan sekizi *desponsatio*'yu, on iki tanesi akraba evliliğini ele almaktadır. Bu kaba sınıflandırma, üç dikkat çekici çizgiyi açığa çıkartmaktadır: Piskoposluk otoritesi evlilik hayatından çok, evli çiftin oluşumu konusunda kaygılıdır; evlilik anlaşmasının sonuca bağlanması esnasında, iki tarafın akrabalarının kararı olağan durumda, bireylerin, daha da açıkçası kızların kararının önüne geçmektedir; nihayet, akraba evliliği bir engeldir. Metnin içine doğru ilerleyelim.

Piskoposlar birbirlerine soru sormakta[16], Chartres'daki meslektaşlarına yönelmektedirler. Sonunda gelip, lekelenme sorununa dayanmaktadırlar. Bu kadın yatağa girmiştir bile. Hatta bazen gebedir de. Erkek onu arzuladığına göre, bu nikâhsız evliliği hareketler ve formüllerle meşru evlilik haline dönüştürmek mümkün müdür? Ve tüm ayinlere uyarak evlendikten üç ay sonra doğum yapan şu nikâhlı karıyı, günah işlediği gerekçesiyle evlilik liyakatından alıkoymak gerekir mi? Evlilik liyakati nedir? Birbirlerine nazaran sapmalar gösteren kutsal metinler arasında tereddüt geçirmektedirler. Yves onlara rehberlik etmektedir. Her zaman durumu ve kişileri ele almak gerekir demektedir; örnek konumda olanlara daha katı davranmak gerekir. Ancak ilk kural ayırmamaktır; eğer yeğen değillerse ve zina yapmıyorlarsa, karşılıklı iradeleriyle ve aynı zamanda cinsel olarak birleşmiş olan, "tek bir beden haline gelmiş" olan bu kadınlar ve bu erkekler bir birlik kurmuş durumdadırlar, bunları ayırmamak gerekir. "Üstelik bir de günahın değil de doğanın armağanı olan bir meyve varsa" ayırma hiç olmamalıdır. Bu durumların karşısında -çünkü toplumsal gerçek budur; evlilik öncesi ilişkilerin sıklığı ve kilise ayinlerinin dışında birbirlerine bağlanan, ama şimdi bu birliklerinin kralларınki, prenlerinki gibi kutsanmasını isteyen çiftlerin çok kalabalık olması. Bu cins soruların piskoposlara sorulması, evliliğin kutsanması âdetinin yaygınlaştığının ve sıradan nikâhsız evliliğin aristokratik çevrelerde daha hızlı bir şekilde olmak üzere, değer kaybettiğinin belirtisi değil midir?- Chartreslı Yves iğrenme duygusunu aşmaya, *commixto sexuum*'un değersiz olmadığını, cinsel ilişki olmadan "evlilik haklarının tamamlanamayacağını" kabul ettirmeye çalışmaktadır. Tensel

16. Mektup 16, 148, 155, 188.

olan, tamamen kötülük tarafında yer almaz. Ancak bu cevaplar vurguyu tekeşliliğin üzerine vurmaktadırlar. Çünkü ona danışan yüksek Kilise görevlilerinin kaygıları bu noktada ortaya çıkmaktadır: Etraflarında karılarını değiştirme konusunda sabırsızlanan yeğenleri ve erkek kardeşleriyle çevrelenmiş durumda olan tüm bu kocaları zaptetmek; evlilik anlaşmasını, her fırsatta bozulan barış ve ittifak anlaşmalarından daha iyi korumak, ona daha fazla saygı duyulmasını sağlamak. Ama meşru bir boşanmanın nedeni olarak zina vardır.

Mektuplarda yalnızca kadın zinası gündeme getirilmektedir. Ama bu gündeme getirme süreklidir. Hep pusuda bekleyen erkeklerin yüzünden. Şövalye Guillaume dokuz ay süren bir seferden sonra İngiltere'den dönmüştür, karısını yedi gün önce doğum yapmış olarak bulmuştur; kuşku uyanmış, büyümüş ve başka bir şövalyeye yönelmiştir; Chartresli Yves, bu kadar sıkı sıkıya hesap yapmamak gerekir[17] demektedir; doğa canlı veya uyuşuktur, örneğin ekinleri olgunlaştırma konusunda yıl be yıl görülen farklılıkları buna tanıktır. Ve sonra, tekrar ortaya çıkarak karısının sadakatsizliğini bağırarak ilân eden Jean de Soissons sevgilisiyle "özel bir yerde konuşurken" görülmüştür. Yves de Chartres[18] en azından üç tane güvenilir tanık gerekir demektedir. İşte nihayet, dul bir kadının yeniden evlenmesiyle zarara uğrayan mirasçılar onu suçlamaktadırlar: Evlendiği kişi âşığıdır. Yves de Chartres onlardan sessiz kalmalarını istemiştir[19]: "Korkudan veya dostluktan, kadının günahını ilk kocası hayattayken ihbar etmemişlerdir", bunlar zinaya suç ortağı olmuşlardır. Şereflerini koruyan, "namus lekesi"ni reddeden erkek kardeşleri, babaları [20] tarafından savunulan itham altındaki kadınlar, söylenilen erkekle "hiçbir zaman tek bir beden" olmadıklarını kanıtlamaya hazır olduklarını söylemektedirler. Bu kadınlar yemin edecek, Tanrı yargısını gögüsleyecek, kızgın demiri elleriyle tutacaklardır. Yves de bütün erkekler gibi, kadının doğası gereği günah işlemeye, aldatmaya eğilimli olduğunu düşünmektedir. Suçsuzluğun, kızgın demir veya kaynar su deneyi gibi yollarla kanıtlanmasını genel olarak yasaklıyorsa da örneğin suçlamanın usulüne uygun olarak yapılıp da tersine herhangi bir tanıklık olmadığı bazı durumlarda, kızgın demir deneyine başvurmanın zorunluluğuna inanmaktadır. Ama esas olarak uzlaşmaya,

17. Mektup 205.
18. Mektup 280.
19. Mektup 249.
20. Mektup 252.

birliği ancak başka olanak kalmadıysa bozmaya davet etmekte ve böyle bir durum ortaya çıktığında da boşanmış eşlerin yeniden evlenmemelerine çok dikkat etmektedir[21]. Evlilik anlaşması ayinleri esnasında söyledikleri sözler, onların ruhunu sonsuza kadar bağlamıştır.

*Desponsatio*'ya böylece atfedilen değer, bu kurumun gözetim altında tutulmasını, yönetilmesini, ona yönelik kötü kullanımlara karşı mücadeleyi gerektirmektedir. Mektuplar, Chartreslı Yves'in mükemmelleştirmeye çalıştığı model ile evlendiricilerin, özellikle de kız verenlerin uygulamaları arasındaki üç uyuşmazlık noktasını açığa çıkarmaktadırlar. O sıralarda örf, hanedanlar arasında çok erkenden anlaşma sağlanması ve ne Kilise yasasının, ne de insanı yasanın saptamamış olmasına rağmen, herkesin yedi yaşından itibaren başladığını bildiği "akıl çağı"ndan çok önce, çocukları birleştirme yönündeydi. Bu, barışın sağlanması ve "hayırseverliğin" yaygınlaşması gibi iyi bir nedene bağlı olarak yapılmaktaydı. Ama tarafların ifade etmeyip, babalarının ağzından çıkan yüklenimlere ne demeli?[22] İkinci kötü uygulama, bu anlaşmaların kolayca çözülebilmesiydi -ve bu, birinci âdetin doğrudan sonucuydu: Anlaşmalar ne kadar erken yapılırsa, evlendiricilerin düğünün mümkün hale gelmesinden önce fikir değiştirme olasılıkları o kadar artıyordu-. Laubaliliğe varan böylesine bir serbestlik laiklerin bilincinde evliliği gerçekten tamamına erdiren şeyin, bedenlerin birleşmesi, kanların karışması, gerdek eğlencesi olduğunun kanıtını sunmaktadır. Bu laikler örneğin, karının yerine kız kardeşlerinden birinin geçmesine herhangi bir engel görmüyorlardı: Böyle bir durumda dostluk bozulmuyordu. Akrabalar arası cinsel ilişkinin bir kanıtı mı? Bu kanıt, eğer karının yerine geçen kız başka bir soydan seçilmişse, ortadan kalkmaktaydı[23] Nihayet, evlilik anlaşmalarının şiddet yoluyla bozulduğu da olmaktaydı. Kız kaçırma ortadan kalkmamıştı. Ama gerilemekteydi: Yves de Chartres bu durumdan yalnızca bir kere söz etmiştir.

Bir baba, piskoposa yakınmıştır[24]: Daha önceden, kralın şövalyelerinden Galeran'la sözlenmiş olan kızı, Troyes Piskoposu'nun yeğeni tarafından kaçırılmıştır. Kimse Kilise yargısının yetkisini inkâr etmeyi düşünmemektedir. Paris Piskoposu duruma el koyarak mahkemesini toplamıştır. Kız sorgulanmıştır. Neden direnmektedir? Zaten

21. Mektup 18, 222.
22. Mektup 99, 134, 243.
23. Mektup 99.
24. Mektup 166.

birine verilmiştim; beni zorla ele geçirdiler; debeleniyor, ağlıyordum, annem de benimle birlikte ağlıyordu diye cevap vermiştir. Daha sonra sigaya çekilen kız kaçıran genç -gelmiştir-, kendine sorulan sorulara cevap vermemiştir; ortadan kaybolmuştur; bir daha da ortaya çıkmayacaktır. On tanık kurbanın iddialarını doğrulamıştır. Bunun üzerine kızı hemen boşamışlardır, ama Yves "evlilikten değil de nikâhsız evlilikten diyorum" diye eklemektedir. Öyleyse nikâhsız evlilik çözülebilir nitelikte midir? Yves kendiyle çelişiyora benzemektedir. Aslında, görünüşte onun için bu konuda yalnızca bedenler söz konusudur, iradeler değil ve birliğin çözülmezliği ilkesi iradelerin anlaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu kadın, günaha girmeden başka birinin yatağını paylaşabilir. Ama onun soyunun erkekleri, bu durumdan, başka bir anlaşma yapmak üzere yararlanabilirlerdi, çünkü Galeran onu artık istemiyordu. Başka bir senyör kızı almayı kabul ediyordu. Ama iki evli sayılmaktan çekiniyordu. Ve Yves bütün bunları, bu adamı rahatlatmak için onun piskoposuna, yani Auxerre Piskoposu'na yazmıştır.

Yves'e göre, evlilik anlaşması esnasında yemin eden kişi -bunu başka bir yerde söylemektedir-, "kutsama"nın, ayinin esas kısmını gerçekleştirmiş olmaktadır: Joseph, Meryem'in kocası değil miydi -ve kutsal aileye ilk kez atıf yapılmaktadır-?[25] Buna karşılık, kim kendi sözleriyle yüklenim altına girmez ve bağlanmaz? Bu, anlaşmayı babaları yapan kızların durumudur, bu kızlar bu anlaşmayı reddedebilirler [26]. Islahat yanlıları bu ilkelerin adına, daha önce sözünü ettiğim üç âdet ile mücadele etmekteydiler. Böylece, soya dayalı toplumun ana dayanaklarından birine cepheden temas etmiş oluyorlardı: Aile reisinin evin kadınları üzerindeki tasarruf hakkı.

Geriye daha çok sayıda olan mektuplar, yani akrabalar arası cinsel ilişki sorunu kalmaktadır. Yves, Hildebert de Lavardin'e doktrini sergilemektedir[27] Madem ki "evlilik insanlık durumunun başından (tıpkı insanların üç işlev arasında dağıtılması gibi, evlilik tabakasının da, *ab initio* olarak tarihin dışında oluşturulduğu kabul edilmektedir) itibaren kutsanmıştır (kutsallık, kutsama fikri yavaş yavaş somutlaşmaktadır), o halde doğal bir kurumdur" Bu bağ ancak "yasa" ve Kilise tarafından öngörülmüş olan nedenden ötürü çözülebilir: Zina. Ancak daha sonra, "Hıristiyan dininin gelişimi

25. Mektup 167.
26. Mektup 183.
27. Mektup 230.

içinde" (Demek ki doğanın değil de, tarihin ve kültürün içinde. Ve tekeşlilik ile kandaş evliliğin yasaklanması arasındaki çelişki karşısında hukukçunun içine düştüğü sıkıntı, herhalde buradan daha iyi başka hiçbir yerde görülmemektedir) başka bir boşanma nedeni daha eklenmiştir. Bu ekleme yapılmıştır, çünkü "papalık doktrinine göre, evlilik birliği her bakımdan şerefli ve lekesiz olmalıdır". Yves *honestas*'a, lekelenme kavramına atıf yapmakta, daha fazla bir şey söylememektedir. Çünkü daha fazla ikna etmeye; açık ve güvenilir otoriteler tarafından ileri sürülmüş kanıtlarla, papazların inatçı taleplerini haklı çıkartmaya gücü yetmemektedir. Entelektüel araçların gelişimi, metinlerin özenli bir şekilde sınıflandırılması, bunların daha keskin bir eleştiriye tabi tutulması hiçbir işe yaramamaktadır. Burada sarsılmaz bir blok vardır. 1164'te Flandre kontlarının soy zinciri tablosunu çıkartan, Saint-Bertin Manastırı'ndan bir keşiş, bu durumu, akrabalarından birinin dulu olan karısıyla birlikte aforoz edilen VI. Baudoin'e ilişkin olarak açıkça söylemektedir: "Akraba evliliği zinadan beterdir"[28].

Fakat her yerde akraba evliliği kaynamaktaydı. Şövalyelerin vicdanında, oldukça yakın soylardan çıkma kanların birbirine karışmasından duyulan dehşet, daha düşük düzeyde olmuşa benzemekteydi. Ama hiç de yok değildi ve herhalde hilkat garibesi çocukların doğmasından duyulan korkuya, Pierre Damien gibi katılık yanlısı ıslahatçıların kendi çıkarlarına kullandıkları şu kaygıya bağlı durumdaydı: *Roman de Thèbes* yazarı, 1130'lara doğru düşman kardeşler öyküsünün içine Oidipus'un hikâyesini katıp, bunu trajik arka plan olarak kullandığı zaman, bu korkuya hitap etmişti[29]. Ama laik ahlâk içinde, yasaklama alanının çok daha dar olduğu görülmektedir. Piskoposlar onları, soylarını üçüncü dereceden geriye giderek, yedinci dereceye kadar dikkatle incelemeye davet ettiklerinde, prensler ve şövalyeler bunun nedenini anlamakta güçlük çekmişlerdir -tıpkı, tamamen tensel olan işleri gözetim altında tutmanın papazların üstüne vazife olmadığını tekrarlayan Ortodoks tavrın kıyısındaki Kilise mensupları gibi-. Laikler soy araştırmalarında, istemedikleri birleşmeleri bozmanın en güvenilir yolu olan, yeğenlikler keşfetmenin bir aracından başka bir şey görmemekteydiler.

Girişim, örneğin bir kızın boşanmasını, onları rahatsız eden böy-

28. MGH SS, IX. 320.

29. D. Poirion, "Edyppus et l'énigme du roman médiéual", **Senefiance**, 1980.

lesine bir evliliği engelleme amacına sahip olsunlar veya olmasınlar[30], yüksek Kilise görevlilerin de katıldığı tam yetkili bir kurulun önünde resmen ilân edilmesini sağlamak isteyen yaşlı Kral Philippe ve oğlu Louis gibi[31], aile reisinden kaynaklandığında, yargıçlar ve "aynı soydan asiller" toplanmaktaydı. Bunlar akrabalık basamaklarını herkesin gözünün önünde saymakta, Kilise adaletinin karşısında yemin etmekteydiler[32]. Yazıya alışkın olan rahipler, bu açıklamaları kaydetmekteydiler. Böylece akrabalıkların yazıldığı paşömenler çoğalmaktaydı. Bunlar kullanılmakta, tekrar kullanılmaktaydı. Fouque Réchin'in karılarından ayrılmak için kullandıklarından daha önce söz ettik. Yves de Chartres'ın "elinin altında" bu soy ağaçlarından oluşan bir derleme bulunmaktaydı. Bu soy zincirleri bir "gövdeden başlamakta ve basamak basamak çıkarak, ilgili kişilere ulaşmaktaydı". Bunlar İncil'deki soy zincirleri modeline göre oluşturulmuşlardı.

Böylesine usuller, atalara ilişkin anıları harekete geçirmiştir. Bu anı zaten doğal olarak canlıdır. Papa II. Alexandrius bunu çok iyi bilmekteydi. 1059'da, yasağın geniş kapsamını haklı çıkartmak üzere, akrabalar arasında yedinci dereceye kadar dostluğun, doğal *caritas*'ın bulunduğu, bunu yeni bağlarla canlandırmanın gereği olmadığı konusunda güvence vermekteydi, çünkü akrabalıklar buraya kadar "uzatılabilir ve hatırlanabilir"di[33]. Ama anılar, sözellikten yazıya geçildikçe netleşmekte ve sağlamlaşmaktaydı. Böylece XI. yüzyılın sonundaki akraba evliliğine ilişkin sayılamayacak kadar çok dava, soy bilincinin sağlamlaşmasını teşvik etmiştir. Bunların etkisi, bu bölge aristokrasisinin kendi akrabalıkları hakkında sahip oldukları imgeyi yataydan dikeye çevirmeye yönelik yapısal hareketle aynı yönde ilerlemiştir.

Yves de Chartres'ın "majestelerinin cezalandırılması gerekene izin vermesini engellemek" -yani kandaşlar arası evliliği- üzere İngiliz Kralı'nın gözlerinin önüne serdiğine benzeyen bu soy ağaçları[34], bu cinsten evliliklerin daha önceki kuşaklarda sıklıkla ortaya çıktığını, yüksek Kilise görevlilerinin çok daha hoşgörülü olduklarını ve bunlardan bazılarının ancak 1075'ten sonra ve ıslahatçı hareketin büyük

30. Mektup 158.
31. Mektup 45.
32. Mektup 129, 130, 261.
33. **Corpus Juris Canonici**, yay. Friedberg, I, 274.
34. Mektup 261.

atılımı esnasında katılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu soy ağaçları aynı zamanda büyük senyörlerin, İngiltere Kralı Henry'nin evlilik dışı doğan kızlarını karı olarak almayı reddetmediklerini de göstermektedir. Tamamen tersine, bu senyörler bu kızlar için birbirlerini yemekteydiler[35]. Bu durum bana göre, XI. yüzyılın sonunda Normandiya'da en yüksek mertebeden aristokratik çevrelerde, ıslahatçı ruhbanın şiddetli azarlamalarına rağmen, Danimarka tarzında ikinci kesimden evliliğe ve bu evliliğin meyvesine karşı herhangi bir çekingenliğin olmadığının kanıtıdır. Bu alt kademeden evliliklerden doğan çocukların mirastan hak talep edemeyeceklerini herkes bilmekteydi, ama bunlar babalarının kanını taşımaktaydılar: Krallık kanı bu kızları değerli kılmaktaydı. Bu tavrın Normandiya'ya özgü olduğundan kuşku duyulmalıdır. Bizzat Kral VI. Louis, Marki Boniface'ın piçlerinden biriyle evlenmeye hazırlanmaktaydı. Evlilik anlaşması yapılmıştı: Chartres Piskoposu Yves, *majestas* saygısı nedeniyle bu bağı bozmaya girişti[36]: Bir kral "namus"a rağmen, gayrimeşru bir şekilde doğduğundan ötürü "lekeli" olan bir kızla birleşecek kadar alçalamazdı. Hıristiyan toplumunu iyi olduklarını söyledikleri konuma getirmek isteyenlerin karşısına, yüzyıllardan beri huzur içinde sürdürülmüş olan uygulamalar dikilmekteydi. Bunlar yıkılmaz bir dalgakıran oluşturmaktaydılar. Katılık yanlısı rahipler kelimelerin ve dışa atma ayinlerinin gücü sayesinde, bu dalgakıranı yavaş yavaş parçalamışlardır. Ama nikâhsız evliliğin ve piçliğin "namussuzluk" olduğunu kabul ettirebilmek için, uzun zaman uğraşmak zorunda kalmışlardır. Yeğenle evlenme uygulaması ise, daha da büyük bir inatla direnmiştir. Çünkü akrabalar arası sayılan birleşmeler çoğu zaman soyun şanına katkıda bulunmakla kalmamakta, büyük evlerde çok sayıda akrabalar arası cinsel ilişki meydana gelmekteydi. Wormslu Bourchard'ın *Kararname*'si, ev içi cinselliğin canlılığına tanıklık etmekteydi. Bu konu Yves de Chartres'ı hâlâ meşgul etmekteydi. Mektuplarından üçü bunu açıkça göstermektedir.

Bir adam kendini suçlamaktaydı. Meşru düğünden önce, karısının kız kardeşiyle yatmıştı. Ne yapmalı? Altı tanık onun yeminini teyit etmeye hazırdır. Ayrılan kadın, Yves'in "bakireliğinin bedeli" dediği[37] çeyizini koruyacaktır. Bir kadın kocasının yeğeninin yatağını paylaştığını ileri sürmektedir (konuşan o değildir, soruyu erkek, yani

35. Mektup, Aziz Anselme'in PL 159, 245.
36. Mektup 209.
37. Mektup 225.

yeğen sormaktadır). Cevap: Diğerlerinin de onunla beraber yemin etmesi gerekir; kadın suçlamadan yalnızca kendi yeminiyle arınabilir [38]. Nihayet, bir erkek evlenmeden önce, sözlüsünün annesini "dış bir kirlenme" ile lekelediğini itiraf etmektedir. Buna benzeyen bir durum Papa Urbanus'un önünde tartışılmış, papa boşamayı kabul etmemişti: Nitekim "kötü başlamış veya iğfal edilmiş" bir evliliğin *disjonctio*'su, herhangi bir tensel birleşme olmadan ilân edilemezdi; oysa, Yves'in burada getirdiği ilginç bir kesinlemeye göre, "eşler ancak vücutların karışmasıyla, *commixto carnis* ile, spermaların karışımının içinde tek bir beden haline gelmekte"ydiler[39]. Aile içi cinselliğin geniş bir serbestiden yararlandığına dikkat edelim. Bu çok yaygın bir durumdu, karısından, yasal bir şekilde ayrılmayı sağlamak isteyen bir kimse, bu cins kaçamakları papazların önünde anlatabilirdi; anlattıklarını onaylayacak tanıklar bulabileceğine emin olabilirdi: Odaların birbirlerinden duvarlarla ayrılmadığı bu evlerde, iffetsizliğe doğru yönelen dostlukları fark ettiğini veya fark ettiğini sandığını kim söylemezdi ki?

• Bu belgenin bir yararı da, sis perdesini bir miktar kaldırarak, en bilgili Kilise adamlarının, katılıklarını yumuşatmak zorunda kaldıklarını göstermesidir. Yves evliliğin çözülmezliği konusunda uzlaşmaya yanaşmamaktadır. Parisli bir katedral rahibi evlenmiştir: Görevinden ayrılması, alt *ordo*'ya, yani evlilerin tabakasına inmesi ve orada başının çaresine bakması gerekir; Tanrı'nın birleştirdiğini ayırmak mümkün değildir[40] Ancak Yves'in de tereddüt geçirdiği bir an olmuştur. Ona karısının serf konumunda olduğunu keşfeden bir kocadan söz edilmiştir. Bu iyi bir boşanma nedeni olacaktır: "Soyluların" kanıyla "serflerin" kanı birbirine karışamaz; zaten kızı verenler hile yapmışlardır. Yves hiç taviz vermemektedir:[41] "Düğünün eseri"nin kesintiye uğratılması mümkündür, ama "kutsama" ortadan kaldırılamaz. Ona şöyle sorulmuştur: Özgür erkeklerin özgür olmayan karılarını boşamalarını kabul eden bizzat kendi değil midir? Yves kendini güçlükle savunmaktadır[42]. Bozduğum bir evlilik değil de, kötü bir nikâhsız evlilikti demektedir. Kendine destek olarak, Papa Leon'un bir kararnamesini zikretmektedir; özellikle de, çözülemez iyi bir evliliği

38. Mektup 229.
39. Mektup 232.
40. Mektup 218.
41. Mektup 221.
42. Mektup 242.

meydana getiren anlaşmanın, iyi niyetle yapılmış olması gerektiğini ileri sürmektedir. Eğer aldatmaca varsa, Tanrı bu bağın düğümünü atmaz: Bu bağı kötü ve gevşek bir biçimde düğümleyenler insanlardır, o halde bunu çözmeye hakkı vardır. Ünlü din hukukçusu kendiyle tartışmaktadır. Kanıtları, en iyi olanları değildir. Toplumsal düzenin zırhına karşı; bir "tabaka", mertebe, sınıf hiyerarşisine; evli rahibi kötülemek, aşağılamak, onu Tanrısal yasa alanından insani yasa alanına indirmek için bizzat ilân ettiği ilkeye nasıl karşı çıkabilirdi? İnsani yasa, evliliği emretmektedir. Oysa şu "doğal" yasaya göre -bunu bizzat Yves yazmıştır[43]- ne özgür, ne de serf vardır. Öyleyse? Laik toplumun iki konumu arasında bir engel dikilmektedir. Doğrudan Tanrı tarafından. İyi evlilik teorisi, Tanrı'nın yarattığı eşitsizlik konusundaki daha üst bir teoriye karşı çıkamazdı.

Yves tereddüt etmekte, el yordamıyla aramaktadır. Fakat bu zor dava, onu evlilik birliğinin ruhaniliği konusundaki düşüncelerini derinleştirmeye götürmüştür. Evliliği meydana getiren cinsel birleşme değil de iradelerin yüklenim altına girmesidir, imandır diye tekrarlamaktadır. Aldatıldıklarını anlayan, birinin kanının diğerininkini alçaltığını fark eden, birinin diğerini nikâhsız evlilikle köleliğe indirdiği anlaşılan evliliklerde gerçek *dilectio* değil de, kin ve intikam olabilir. Eğer "aşk emri"ne uyulmamışsa, çift İsa ile Kilise'nin birleşmesini simgeleyemez, bu çift bu esrarın işareti olan "kutsama"dan yoksun kalır. Olayların dayatmasına göre adım adım oluşturulan bir hukuk, görüldüğü üzere, kendi de dinsel bir tören sisteminin tedrici bir şekilde oluşturulmasına sıkı sıkıya bağımlı olan bir ilâhiyatın inşa edilmesini hazırlamaktaydı.

1000'ler civarında, saflarındaki temizlik harekâtının hızlandığı yüksek Kilise çevrelerinde, bazı din adamları tıpkı Yves de Chartres gibi hukuk aletini mükemmelleştirerek, çiftlerin Tanrı adına bağlanacaklarını veya bu bağın yine Tanrı adına çözülebileceğini kabul ettirmeye çalışarak, evlilik âdetlerini rahiplerin denetimine tabi hale getirmeye uğraşıyorlardı. Bu sayede ruhani iktidarın dünyevi iktidar üzerindeki egemenliğini kurmak istiyorlardı. Aynı din adamlarıyla birlikte, başkaları da bu egemenliği haklı kılacak ideolojik sistemi sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Bu sistem bir evlilik ilâhiyatıydı. Laon,

43. Mektup 221.

Chartres ve Paris'te katedrallerin yakınlarında, derin düşünce sahipleri, yavaş yavaş bedene bürünmenin esrarı üzerinde yoğunlaşmaya başlamışlardı. Yargıçlık da yapan yüksek Kilise görevlilerinin evlilik hakkında kendilerine sordukları sorular, böylece üstat hukukçuların Kutsal Yazı'yı yorumlarken sordukları iki soruyla birleşmekteydiler. Bu sorular Meryem'in anneliği ve bakireliğine ilişkin olanıyla; İsa ile Kilise'si arasındaki ilişkilere yönelik olanıydı.

Birinci soru bu yıllar esnasında daha çabuk çözülmeyi gerektirir hale gelmekteydi. Çünkü, Guibert de Nogent'ın örneğinin de gösterdiği üzere, papazlara dayatılan cinsel yasaklarla bağlantısız olmadığı söylenemeyecek bir hareket, Bakire Meryem'e yönelik sofuca tavırları arttırıyor ve bakireliği yüceltiyordu, öte yandan, hanedan yapılarının güçlenmesi de anneliği yüceltmekteydi. Meryem, gerçek bir evlilikle birleşen, dünyaya bir oğul getiren, ama gene de kötülükten uzak kalan bir kadın imgesi oluşturmaktaydı. Bu, iyi karı modeliydi. Erdemli bir evlilik modelini yoğurmakta olan üstatlar, İsa'nın sözlerine olduğu kadar, halk arasında anlatılan kıssalara, kutsal öykülere de atıfta bulunmaktaydılar; bu anlatılar birbirlerine arapsaçı gibi dolanarak, Tanrı'nın oğlunun kişisinin etrafında yoğunlaşmaktaydılar.

Ahiret korkusunun artması ise, ikinci soruyu daha güncel hale getirmekteydi. Bu dünya sürdükçe -artık sonunun çok yakın olduğuna inanılmamaktaydı-, İsa kendi sözünün taşıyıcısı olanlar aracılığıyla burada mevcut olacaktı. O halde Baba'nın sağına oturan kişi ile ekmeği onun anısına kıran tüm insan kardeşleri, bu ekmeği yiyen ve kemküm eden çok daha kalabalık olanlar arasında oluşan *societas* nasıl tasarlanabilirdi? İnsanın Tanrı'yla olan ilişkisi anlatılamaz nitelikte olduğu için, bu ancak benzetme yoluyla; her biri ateşli bir saygıya konu olan vassalin senyörüyle, daha aydınlatıcı ve benzetme değeri daha fazla olan bir ilişki olan karının kendine egemen olan, onu terbiye eden ve seven kocasıyla olan ilişkisindeki gibi insani deneylerden hareketle kavranabilirdi.

Bu cins düşünceler, kutsama kavramının belirginleştirilmesine yöneltmekteydi. Katedral çevrelerinde bir araya gelen bilim adamları, eğitimli rahipler yetiştirmeye çalışıyorlardı. Bunlar Tanrı'nın sözünü olduğu kadar, lütfunu da yaymaktaydılar. Bu ele gelmesi mümkün olmayan hayır, zorunlu olarak onların aracılığıyla gökten inmekte ve halkın arasında yayılmaktaydı. Üstatlar, Karolenj rönesansının piskoposluk kitaplıklarına doldurduğu eserlerin içinde *sacramentum* kelimesini bulmaktaydılar. Aziz Augustinus "düğünün kutsanması"ndan

söz etmekte ve "kutsama"yı, evliliği iyiye götüren üç değerin arasına yerleştirmektedir. "İsa ve Kilise'deki yücelik, her kocada ve karıda küçük ölçekte vardır ve çözülmez bir birliğin kutsamasını meydana getirir" demektedir. Gerçeği söylemek gerekirse, Kilise babalarının Latincesinde çok berrak olmayan bu kelimenin anlamı, Ortaçağın başlangıcının vahşi düşünce yapısı içinde daha da karmaşık hale gelmiştir. Terimin halk ağzında, çok basit olarak yalnızca yemini, Tanrı'yı tanık göstererek veya kutsal bir nesneyi, bir haçı, kutsal emanetleri tutarak yapılan bağlantıyı ifade etmekteydi: Kelime bu kabulü içinde, evlilik ayinlerinin sözel alanında doğal bir yer almaktaydı. Terim, birçok nesneyi kutsallaştırmak için kullanılan tüm formüller ve hareketlere de genelde uygulanmaktaydı: Nikâh yüzüğü, zifaf yatağı kutsandı; bu çok bulanık bir anlamla yüklü kelime, dudakların ucuna gelmekteydi. Nihayet bilginler, *sacramentum*'dan işaret ve simgeyi anlamaktaydılar. Bu kelimeyi Kutsal Yazı'ya ilişkin olarak, yalnızca bu anlama indirgemiş olmakla suçlanan Tours Okulu hocalarından Béranger, XI. yüzyılın ortasında sapkınlıkla itham edilerek cezalandırılmıştı. Kelimeye ilişkin bu önermelerin yarattığı geniş çaplı zıtlaşmalar, bekleneceği üzere entelektüel gruplarının semantik araştırmalara girişmesine yol açmıştır. Ve bu araştırmalar tüm canlılıklarıyla sürmekteydiler. Yves de Chartres'ın kutsal hukuk metinlerini derlediği sırada, kutsama kavramı henüz bulanık olarak kalmaya devam etmekteydi: Örneğin, vassallerin senyörlerine ettikleri yeminden daha fazla evlilik alanına mı girmekteydi? Evliliğin temel bir iş olduğu ve bu nedenle de ister istemez bir suç işlenmesine yol açtığı konusundaki inatçı duygu, evlilik kutsamasını vaftiz ve kutsal şarap ve ekmek ayininin gerisine koymaya özen gösteriyordu.

Ancak, evlilik anlaşmasını hükme bağlayan, tensel değil de, ruhani olan ayin ve sözlerin, okuyup üflemelerin, Kilise kapısına taşınması ve işin içine bir papazın varlığını da dahil etme âdetinin yayılması ve hukuki yapının güçlenmesiyle birlikte, bu kararsızlık dağılmaya başlamıştır. XI. yüzyılın sonundan itibaren, İtalya'dan gelen metinler dini hukuk derlemelerinin içine katılmaya başlamışlardır: Aziz Ambrosius'un *sponsalia*'ya ilişkin hükümleri, Roma hukukunun rızaya ilişkin hükümleri. Yves de Chartres ancak evlendiriciler tarafından söylenebilen "anlaşma sözü" denilen evlilik sözünü, çiftlerden her biri, özellikle de kız tarafından açıklanan katılım ile oluşan evlilikten açık bir şekilde ayırabilmek için, bu metinlere dayanmıştır. Laon Okulu'ndaki Kutsal Yazı yorumlayıcıları, ön yüklenim ile kesin yük-

lenim -*consensus de futuro, consensus de presenti*- arasında ayrım yapmaktaydılar. Tam da bu sıralarda, Yves de Chartres'ın ayrıcalıklı muhataplarından biri olan Lavardinli Hildebert, evliliği kutsamaların arasına hem de çok öncelikli bir şekilde yerleştirmeye cüret etmiştir. Tanrı ülkesinde kuruluş zamanları açısından üç kutsama diğerlerinden önce gelmektedir: Ve bunlar Tanrı'nın oğullarının kurtuluşları için en önemlileridir. (Yeni anlam burada kendini göstermektedir: *Sacramentum* artık yalnızca işaret'i değil, aynı zamanda etkili Tanrısal lütfun taşıyıcısı olan kanalı da ifade etmektedir): Vaftiz, kutsal şarap ve ekmek ayini ve evlilik". Öyleyse -Hildebert'in gelmek istediği nokta budur-, evlilik üzerine yapışan tensel'e rağmen Kilise yasalarına tabidir ve ruhbanın yargı yetkisine girmektedir.

Yves de Chartres'ın ölümünü izleyen onyıllar içinde, 1120-1150 arasında bu bölgelerde Saint-Denis Manastırı'nın yeniden yapılmasına, Chartres katedralinin alınlığının oyma bezemelerle süslenmesine olanak veren verimlilik artışı içinde, doktrinin yoğrulma hareketi hızlanmıştır. *Sacramentum* kelimesini en açık anlamıyla alan, işaret anlamına yaslanan araştırmacılar, evlilik birliğinin simgesel anlamı üzerinde derinleşmişlerdir. Benzetmeden yola çıkmışlardır: Kilise İsa'nın karısıdır. İkisinin arasında bir sevgi bağı kurulmuştur. Veya daha doğrusu, *sponsus*'tan kaynaklanan hayat verici akım, *sponsa*'yı ışığa doğru yükseltmektedir. Bu kesinlikle bedenden gelen *amor* olmayıp, her tür dünyevi düzenin temeli olan ve erkeği kadının üzerine koyan gerekli hiyerarşinin göbeğinde iş gören, şu yücelerden gelme, bedene bürünmemiş dikkat olan *dilectio*'dur. İyi bir konuşmacı olan, ama tereddütlü bir diyalektiğin dönemeçlerinde biraz kaybolan Lavardinli Hildebert 1124'ten kısa bir süre sonra, evlilik anlaşmasındaki karşılıklı yüklenimin ne olduğunu tanımlamaya girişmiştir:[44] Matta'ya ve Paulus'a göre, koca ve karı ölüme kadar birbirlerine bağlı kalmalıdırlar. Neden? Çünkü İsa ve Kilise'nin "her ikisi de ölümsüzdür", onların arasındaki *caritas* gel-git'i asla kesintiye uğramaz, bu "çok kutsal ve ruhani" evliliğin kopacağını düşünmek mümkün değildir. Bu, bedensel evliliğin sürekliliğinin belirtisini (*designat*) oluşturmaktadır. Öyleyse "evlilikte kutsama olan şey sürekliliktir, çünkü kutsal şeyin işaretidir (simgesel eşdeğerlisidir)", görünmeyenin görünene yansımasıdır. İnsanlar arası evlilik eğer bozulmuyorsa, ölüme kadar sevgiyi sürdürme yeteneğine sahipse, bizatihi kutsamadır; yeri vaftizden ve kutsal ekmek ve şarap ayininden sonra Efendimiz ta-

44. PL 171, 963-964.

rafından ihdas edilen kutsal şeylerin yanı başındadır. Bundan tam bir yüzyıl önce sapkınlarla boğuşan Cambraili Gérard, bu cins sözleri akıl dışı, hatta dine küfür sayardı.

Bu adım atıldıktan sonra, bir diğeri daha atılmayı beklemektedir. Evliliğin kutsalın işareti olduğunu kabul edelim. Acaba bu nedenden ötürü "Tanrı'nın oğullarının kurtuluşu"na katkıda bulunma özelliğine sahip bir araç mıdır? Paris'in hemen yanı başındaki Saint-Victor Manastırı rahiplerinden Hugues sorunu çözmeye girişmiştir. *Hristiyan İmanının Kutsamalarına Dair* adını taşıyan incelemesinde, rahiplerin toplum üzerine etki etmek zorunda oldukları tüm durumları incelemektedir. Başlık anlamlıdır. Kutsama bu aracı müdahalede işaretlerden daha geçerli bir araçtır. Saint-Victorlu Hugues eserinin II. bölümünün 11. ve 2. kısımlarında evliliği, tıpkı Tanrı'nın hizmetkârlarının laikleri iyileştirme görevine sahip oldukları gibi, bir tabipmişçesine ele almaktadır. Evlilik gerçekten de bir "erdem"in taşıyıcısıdır, selâmete ulaştırıcı bir etkinliği bulunmaktadır. Ama bu işlevini yüklenebilmesi için cinselden arınması gerekir. Hugues de çilekeşlik yanlısıdır. Evliliği tamamen ruhanileştirmeye uğraşmaktadır. Bu amacına ulaşabilmek için, evlilik anlaşması esnasında yapılan karşılıklı yüklenimin değerini, başka bir çilekeş olan Chartreslı Yves'den de fazla artırmaktadır:[45] "Erkek, seni kendime ait olarak alıyorum, sen böylece karım oluyorsun, ben de kocan oluyorum diye ilân ettiğinde, kadın da aynı şeyi yaptığında... bunu varolan örfe göre söyleyip, yaptıklarında (ayinsel örtü çok önemli değildir) ve bu konuda anlaştıklarında, işte bu noktada artık evlenmişlerdir". İster tanık önünde (bunu yapmaları gerekmektedir), isterse "rastlantılardan ötürü bu işi tek başlarına, gizli bir yerde ve olayı teyit edecek tanıkları olmadan -bunu yapmamalıdırlar- yapsınlar, her iki durumda da bal gibi evlenmişlerdir. Buradaki cüret büyüktür. Bu sözler sapkın karşı çıkışa cevap vermekte, Lausannelı Henri'ye kendi alanında saldırmakta, ama bireyleri de akrabalarının kıskacından kurtarmaktaydı. Bu önerme hanedan çıkarlarına deva olmadığı gibi, çeyiz, para, nişan yüzüğü gibi konulardaki ön pazarlıklara da bir çözüm getirmemekteydi. Her şeyin çıplaklaştırılması. Ayinlerin önemi yoktur. Bu iman değiş tokuşu haline indirgenen evlilik, toplumsallığından tamamen arındırılmışlı. Esas işlevi olan doğurgan bir çiftı resmen diğerlerinin arasına katma rolünü kaybediyordu. Ve kendini savunan toplumdaki geleneklerin direncini ve karşı koymasını tahmin etmek mümkündür. Daha da beteri vardı:

45. PL 176, 488.

Saint-Victorlu Hugues kutsama olmadan, papazların müdahalesi olmadan, yani denetimsiz bir şekilde ve akraba mıdırlar, kaçıncı dereceden gibi sorulara cevap vermeden, Tanrı'nın gözünde karı-koca olunabileceğine -gayrimeşrudur, ama olabilir- inanmaktaydı. Bu önerme, Kilise'nin evlilik anlaşmasını tamamına erdiren tüm süreçleri dinsel ayinlerin içine alma konusundaki tüm çabasının inkârı anlamına gelirdi. Bu durumda katlanılması gereken fedakârlık çok büyük olurdu. Ama şu esas sonuca varmak için bu zorunluydu: Artık düğün önemsizdir, artık cins önemsizdir; evliliğin vaftiz gibi, günahı yıkayarak arındırmaya yönelik iyileştirici erdeminin işlerlik kazanabilmesi için bedensel olmaması gerekir. Saint-Victorlu Hugues'ün düşüncesi köktenci bir ruhaniliğe doğru macera aramaktaydı.

Francesco Chiovaro'nun araştırmaları beni Hugues'ün başka bir eserine, 1140 civarında tarihlendirilen *Meryem'in Bekâretine Dair* adlı bir incelemesine yöneltmektedir[46]. Yazar şu esrar üzerinde derin düşüncelere dalmaktadır: Tanrı'nın annesi bakire kaldığı halde, nasıl "gerçek bir karı" olmuştur? Ve buradan hareketle, şu somut, dünyevi soruyu sormaktadır -çünkü bal gibi yaşanmış ve üstelik bir de örnek oluşturan bir öykü sözkonusudur-: Evlilik yüklenimi, evlilik ödevinin yerine getirilmesinde, diğerine tabi olmayı gerektirdiğinden ötürü, acaba bekâret söylemiyle uyuşturulabilir nitelikte midir? Karşılıklı anlaşmayla kurulan meşru ortaklık olan evlilik, sözleşmenin taraflarına karşılıklı zorunluklar yüklemektedir. Lavardinli Hildebert'e katılan Hugues, karşılıklı rızanın esas noktasını, bu bağı ölüme kadar çözmeme sözünde görmektedir. Ancak daha aşağıda bu birliğin başka bir sonucunu daha kabul etmektedir "bedensel ilişkiyi karşılıklı olarak isteme ve kabul etme" sonucunu. Bedenin ruhtan farklı olduğu gibi, birincisinden farklı olan ve bu nedenle de ondan daha alt konumda olan bu ikinci yüklenim, ona göre "evliliğin yaratıcısı (*effector*) değil de, arkadaşıdır (*comes*)". Rolü işlevseldir (*officium*), türevdir. Bağı düğümleyen o değildir. Her tür "Gregoriusçu" ideolojinin kilit taşı olan, tenseli ruhani olanın alt konumuna yerleştiren hiyerarşi kavramı bir kez daha belirleyici bir şekilde olmak üzere müdahale etmektedir. "Eğer bu işlev kesilirse, evliliğin gerçeğinin veya erdeminin kesildiği düşünülemez, tersine evlilik, tene karşı duyulan şehvete ve arzunun ateşine değil de yalnızca sevgiye

46. PL 176, 859, 864.

dayandığı için çok daha gerçek ve daha kutsal hale gelir". Hugues bundan sonra Kutsal Kitap'ın Yaratılış bölümünün yorumuna geçmektedir: "Erkek babasını ve annesini bırakacaktır...". Koca karısında, onun uğruna bıraktığını bulmaktadır. Öte yandan, onu ebeveynine bağlayan tabii ki cinsel birleşme olmayıp, "kalbin şefkati ve katılımcı içten sevgidir". Hugues "Zaten zihinde var olan evlilik kutsamasını böyle düşünmek gerekir" demektedir -tıpkı annenin oğluna duyduğu derin sevginin zihinsel olması gibi-. Bu çok temiz rahibin, tıpkı keşiş Nogentli Guibert gibi, dayanılmaz bir şekilde annesinin, oradan da Bakire Meryem'in cazibesi içinde olduğunu keşfediyoruz. Öyleyse erkek "Karısına bağlanacaktır... bu Tanrı ve ruh arasında zihinde kurulan şu görülmez ortaklığın kutsamasıdır (işaretidir)" dediği zaman, bu konumu açığa çıkmaktadır. Bunun devamında yorumu, şu dizenin sonuna gelip dayanmaktadır: "Tek bir bedende iki kişi olacaklar", yani yorum, hiç kimsenin görmezden gelemeyeceği engel olan bedene gelip dayanmaktadır. Bu sözler "İsa ile Kilise arasında bedende (yani dünyevi alanda) varılan görünmez ortaklığın kutsanması (işaret)'dır. İkinci işaret (benzetmenin ikinci unsuru) büyüktür, ama ikincisi daha büyüktür: Tek bir kalpte, Tanrı'ya ve ruha karşı tek bir şefkatle iki kişi olacaklardır". Cinsel ilişki böylece ayrıntı düzeyine indirilmiştir. Evlilik anlaşması bozulmadan ona son verilebilir. Kocaların Joseph'ten örnek almaları iyi olacaktır. Saint-Victorlu Hugues bu dünyadan çekilmiştir. Aziz Simon de Crépy'nin hayatöyküsünün dersini, papanın kısa bir süre sonra aziz ilân edeceği İmparator Henri'nin öyküsünü kendi hesabına geçirmektedir. Hanedanların kaderine, insan cinsinin kaderine kayıtsız kalarak, evlilikte bekâreti savunan sapkın olan veya olmayan tüm sözlere eşlik etmektedir.

İnsanlar nezdinde ve öncelikle de aristokratik hanedanlar arasında olumlu bir eylem yürütme konusunda dikkatli olan yüksek Kilise görevlileri, bu kadar ileri gitmekten kaçınmışlardır. Bundan on yıl sonra, Pierre Lombard Paris'te, kesin olarak kabul edilen bir kutsama tanımı getirdiğinde -"Kutsama Tanrısal lütfun duyarlı ve etkin işaretidir" (evliliğe ilişkin olarak çözülmezliği gerektiren işaret fikrine, lütfun gerçek aktarımı düşüncesi eklenmiştir)-, Hugues'ün düşüncesini temellendirdiği ayrıma dayanmıştır. Pierre Lombard eşler arasında çifte bir bağlantı vardır demektedir;[47] "ruhların rızasına ve

47. **Livre des Sentences**, IV, 26.

vücutların kaynaşmasına göre"; Kilise de İsa'yla aynı şekilde irade ve "doğa" ile birleşmiştir: Kilise artık İsa'nın istediğini istemekte, İsa ise insan doğasını üstlenmektedir. "Karı, kocaya hem manen hem de bedenen verilmiştir, yani sevgiyle ve doğaya uygun olarak. Öyleyse rıza, *desponsatio* Kilise ile İsa arasındaki ruhani birliğin simgesidir; düğün, cinslerin birbirine karışması ise, onların bedensel birliğinin simgesidir". Demek ki tamamına ermemiş evlilik daha az kutsal değildir. Bu haliyle de "tam"dır. *Consensus de presenti*, kocanın karısına karşı kişisel olarak yüklenim altına girmesi "tek başına evliliği gerçekleştirmeye yeter". Geri kalanı yalnızca eklentidir (*pertinencia*): Kızlarını veren ebeveynin müdahalesi kadar, kutsayan papazınki de; bunların hiçbiri kutsamanın gücüne katkıda bulunmamakta, yalnızca bu kutsamayı daha "namuslu" hale getirmektedirler. Ancak, başat bir nokta olarak, cinsellik rolünü, özellikle insan toplumunun biçimlendirdiği şu bünye içindeki olmak üzere, esaslı yerini korumaktadır, çünkü Tanrısal ile insani arasındaki birliğin şu diğer görüntüsünün işaretini o, yalnızca o taşımaktadır, yani "organları başkana, yani başa bağlayan bedene bürünme aracılığıyla" meydana gelen birliğin işaretini taşımaktadır. Böylece ten, düğün kınama dışı kalmaktadırlar. Ancak Pierre Lombard buraya kadar gitmekle birlikte, evliliğin Tanrısal lütfu aktardığını kabule yanaşmamaktadır. Evliliğin *desponsatio*'dan itibaren tam olarak ortaya çıkan erdemi, etkinliği negatiftir: Evlilik kötülükten korur. Evlilik tabii ki bir kutsamadır, ama hayat kaynağı olan düzenin kutsaması gibi değildir. Etkisi koruyucudur. Bu onun, her ikisi de geceleyin gerdek yatağında cereyan eden bir kaygının ve iğrenmenin kalıntılarıyla birlikte, Kilise'nin yedi kutsaması arasına resmen kabul edildiğinde, içine kapalı ve damgalanmış olarak kalmasına yol açmıştır.

Yedi kutsamanın içinde yalnızca evlilik İsa tarafından ihdas edilmemiş, yalnızca "ihya edilmişti", evlilik ilk günahtan önce cennette mevcuttu. Ama bizzat bu günah evliliği yozlaşmanın içine yuvarlanmış ve istendiği kadar saflaştırılmaya, düzeltilmeye çalışılsın, bu düşüşten gelen bir şeyler onu damgalamaya devam etmişlerdir; bunlar onun yeniden düşüşüne yol açabilirler. Ruhani ile bedensel olanın temas noktasında, evliliğin kutsaması aynı zamanda yedi kutsama içinde bedene bürünmenin esrarının en açık işaretini göstereni olmaktadır- iki alanın kesişme noktasında, ortay bir durumda ve teh-

likeli bir şekilde-. Önemli olan, evliliğin XII. yüzyılın ortasında tensel yanından soyutlanmadan kutsallaştırılabilmiş olmasıdır. Tam bu anda, biri laik, diğeri Kilise'ye ait olan iki model arasındaki zıtlık keskinliğini fiilen kaybetmekteydi.

# XII. YÜZYIL

# X. KRALIN EVİNDE

Bu çatışmanın cephesini yerli yerine oturtabilmek ve gene bu çatışmanın XII. yüzyılın ikinci yarısındaki ilerleme ve gerilemelerini bir nebze görebilmek için yapılması gereken en basit iş, hanedanların en yukarıda olanına, Fransa Kralı'nınkine bakmaktır. Savaşçıların ahlâkıyla papazların ahlâkı arasındaki uyuşma ve uyuşmazlık noktaları, üç tane evlilik olayının da yardımıyla, en iyi bu hanedan içinde anlaşılmaktadır.

VII. Louis 1152'de karısı Aliénor'dan ayrıldı. Kadın kendi mirası olan Akitanya dükalığını da alarak gitti ve yeni kocası Henri Plantagenêt buraya hemen el koydu. Bu aile içi olay, doğurduğu siyasal sonuçlardan ötürü, XIX. ve XX. yüzyıl tarihçileri tarafından çok yakından incelenmiştir. Ama bu boşanma o dönemde de büyük çalkantılara yol açmıştı. Bu olaydan çok söz edildi. Boşanma hakkında

çok yazıldı ve bu yazma işlemi uzun süreli oldu. Okunmalarının verimli olduğu koskoca bir tanıklıklar yumağı bize kadar ulaşmıştır. Bunlardan biri, Fransa sarayının olayların nasıl görülmesi istediğini yansıtmaktadır. 1171'de, belki de daha öncelerinde, Saint-Germain-des-Prés Manastırı'ndan bir keşiş "çok şanlı kral"ın methiyesini yazdı[1] Bu övgünün yazılma fırsatını herhalde, Tanrı'nın Louis'ye nihayet ödül olarak verdiği erkek mirasçı Philippe'in 1165'te doğması sağlamıştır. Bu önemli bir lütuftu: Fransızları krallıklarının -yazarın sözlerini aktarıyorum-, İngiltere krallığının çok uzun zamandan beri içine düştüğü taht adaylarının kavgalarına av olmasından kurtarıyordu; iyice görülüyor ki, yüce Tanrı Fransa'yı tercih etmektedir; Paris'te tahun yakınlarında yazılan bu tarih, daha ilk ibarelerinden itibaren şovendir; bu metinden hareketle entrikayı çözmeye kalkıştığımızda, bu şovenliği akılda tutmamız gerekir.

Kral baba olduğunda, üçüncü karısıyla oturmaktaydı. İlk karısı ona 1137'de verilmişti. Kral bu tarihte on altı, karısı on üç ilâ on beş yaş arasındaydı. Aliénor'un erkek kardeşi yoktu ve babası yeni ölmüştü. Aliénor babasının mirasına konmuştu. Louis evlenerek, Akitanya hanedanının reisi oldu; karısının kız kardeşini bizzat o evlendirdi; iki hanedan arasındaki bağdaşıklığı sıkılaştırmak üzere, bu kızı akrabalık engellerine rağmen, babasının amca çocuğu olan Raoul de Vermandois'ya verdi. Aliénor çocuk doğurmakta gecikti. Biri 1145'te, diğeri 1149'da olmak üzere iki kız doğurdu. Sonuncu doğumda, çift Kutsal Topraklar'dan yeni dönmüştü. Resmi tarihçi, yolculuk esnasında karı-koca arasında ne geçtiğine dair hiçbir şey söylememektedir.

Yazar boşanmayı XV. bölümde ele almaktadır. Ona inanmak gerekirse, "Kralın yakınları ve yeğenleri ona doğru geldiler ve toplanarak, onunla karısı Aliénor arasında bir kan bağı olduğunu, bunu yeminle teyit etmeye söz verdiklerini söylediler". Çift gerçekten de dördüncü ve beşinci dereceden akrabaydı. Kralın akrabaları yaklaşık otuz yıl geçtikten sonra, birdenbire akraba evliliğini keşfetmişlerdi. "Şaşıran" kral, günah içinde yaşamaya daha fazla dayanamadı. Piskoposlara, dinsel alanına mensup olduğu Paris Piskoposu'yla, metropolit de olan Sens Piskoposu'na yöneldi. Otoriteleri, kocanın ve karının mal varlıklarının bulunduğu alanları kapsamına alan dört başpiskopos ile kralı seçen "Fransa krallığı uluları ile baronları"nın çoğu mart 1152'de Beaugency'de toplandılar. Bu karma kurul, karı ile kocanın da hazır bulunduğu toplantısında, kandaşlığı onayladı. Olması

1. Yay. Molinier.

gerektiği üzere, boşanma "kutlandı".

*Tarih*, bu noktada Aliénor'u yeniden evlenmek üzere acele ederken göstermektedir. "Çok aceleyle" Akitanya'ya gitti; Normandiya Dükü Henri'yle "gecikmeden" evlendi. Aslında önce, yolunu gözleyen Blois Kontu'ndan, sonra da Henri'nin kardeşi Geoffroi Plantagenêt'den kurtulmuş olmaktaydı. Onu ele geçiren ve mayıs ayında yatağına atan Henri oldu; temmuzda ise, Geoffroi'nın yardımını alan Louis ona saldırdı: Savaş ertesi yıla kadar sürdü. Louis'ye gelince, o iyi bir hanedan reisi olarak iki kızını evlerdirmekle uğraşırken gösterilmektedir. Birincisini -sekiz yaşındaydı- Troyes Kontu'na, ikincisini de -sadece üç yaşındaydı- Blois Kontu'na vermiş, böylece annelerini elden kaçırmış olmanın tesellisini bulmuştu. Sonra kralın kendi evlenmiştir.

Buna hiçbir engel yoktu. Akrabalar arası olan ilk evliliği varlık kazanmamıştı. Ancak Saint-Germainli keşiş ikinci evliliği haklı gösterme konusunda, iki nedende ötürü zorlanmaktadır. Louis öncelikle, laiklere evlilik durumunu buyuran "Tanrısal yasaya göre" yaşamayı istemekte; öte yandan da hanedan ahlâkına karşı saygılı olarak, "kendinden sonra Fransa'yı yönetecek bir ardıla sahip olma umuduyla" davranmaktaydı. İspanya İmparatoru 1154'te ona kızını verdi. Bir çocuk doğdu. Kız olan bebek, 1156'da adeta hemen İngiltere Kralı Henri ile Aliénor'un 1155'te doğan oğullarına, evlenmek üzere "devredildi" (*societa*). Tarihçi bizi rahatlatmaktadır: Çocukların yaşları ve akrabalık ilişkileri nedeniyle, en açık dinsel hükümlere aykırı olan bu evlilik, "Roma Kilisesi'nden sağlanan onay (*dispositio*)" ile sonuca bağlanmıştır. *Dispositio, dispensatio*, kelime haznesi hâlâ dalgalanmaktadır, ama papanın otoritesine duyulan saygıdan ötürü, yasayı istenen tarafa döndürme yönündeki mekanizma mükemmel bir şekilde işlemektedir. 1160'ta ikinci bir kız doğdu. Kraliçe bu doğumdan ötürü öldü. Kral başka bir karı aldı. Çok çabuk. İngiliz tarihçi Dicetli Raoul'e göre, on beş gün sonra. Aslında kral beş hafta sabretti. Daha fazla değil: Zaman geçiyor, yaşlanıyordu. Övgü metni acele etmeden açıklamaktadır. Kral önce "başpiskoposlar, piskoposlar ve krallığın diğer baronlarının tavsiye ve teşvikleriyle" karar verdi; gerçekten de reisin evliliği yalnızca ona ait bir iş değildir; tüm ev halkını ilgilendirir; burada söz konusu olan, vassalite bağlarıyla Kuzey Fransa'nın tümüne yayılan bu azametli evdir. Louis özellikle "kendi selâmeti" için hareket etmiş ve yakmaktansa evlenmeyi tercih etmiştir (hâlâ o kadar yakıcı mıydı)? Nihayet asıl iyi neden gelmektedir: "Fransa krallığının kendi tohumundan olmayan bir mirasçı tarafından

yönetilmesinden kaygılanıyordu". Ona bu ardılı vermek üzere, Thibaud de Blois'nın kızlarından biri seçilmişti. Bu kız kral kızı değildi, erkek kardeşleri olduğu için hiçbir miras umudu yoktu, ama Charlemagne'dan gelen kanı ve doğurganlık güvencesi olan gençliği ondan yanaydı. Ancak bunlar, aslında çok yakın olan akrabalık bağını unutturmaktaydılar: VII. Louis damadının kızkardeşiyle evleniyordu. Beş yıl sonra Philippe doğdu.

Olayların daha yakınında ve daha güvenilir bir tanık olan Salisburyli Jean tarafından 1160-1161'de yazılan *Historia Pontificalis*[2], boşanmayı tamamen başka bir açıdan aydınlatmaktadır. Bu eserin yazarı 1149'da Louis ve Aliénor'u Haçlı Seferi dönüşünde, Papa III. Eugenius'un yanına gitmek üzere Roma kırlarından geçerlerken görmüştür. Papa, "Kral ile kraliçe arasında çıkan anlaşmazlığı, her ikisinin de gerekçelerini dinledikten sonra tamamen yatıştırdı... Papa bundan sonra ikisinin arasında kandaşlık olduğunun söylenmesini yasakladı; bu evliliğe sataşacak ve onu bozmak isteyecek herkesi aforoz edeceğini yazılı ve sözlü olarak bildirdi... Nihayet onları, en değerli süsleriyle hazırlattığı yatakta beraber yatırdı". Bu anlatı çok büyük bir öneme sahiptir. Sahneye papanın bizzat kendisi, Kilise'nin kendini ıslah ederken sahip olduğu yapılar içine, kararları diğer tüm hükümdarlarınkini gölgede bırakan monark girmektedir. Papa kararlı bir şekilde, evliliğin çözülmezliğini dıştan evlilik ilkesinin önüne geçirmiştir. Akrabalar arası evliliğin varlığını inkâr etmemektedir; ondan söz edilmesini yasalamaktadır. Hukuk makinesini kilitlemektedir: Her ne nedenle olursa olsun, boşanma olmayacaktır. Papa sonunda evliliği onaylamaktadır, hatta yeni düğünü kutsadığını bile söyleyebiliriz, çünkü Godelive'in yaşamöyküsünde denildiği gibi, "ruh uyuşmazlığı"na son vermekten hoşlanmadığı için, eşleri evlilik ayininin esas sunağı haline getirilmek üzere ihtişamlı bir şekilde süslenmiş olan yatağa götürerek bedenleri birleştirmektedir; bu ayinde papa, çifti kutsayan, onlara sevgi içinde yaşamayı öğütleyen babanın yerini tutmaktadır. Gerçekten de papa her iki tarafın da yakınmalarını dinledikten sonra, hükmünü papalık görevinin kapsamı içinde vermiştir. Uyuşturmuştur. Piskopos da böyle yapmalıdır. Hangi durumda? Dinsel hukuk derlemelerine bakarsanız, zina kuşkusu durumunda olduğunu görürsünüz. Dinsel hukuka göre zina boşanma nedenlerinden biridir. Ama bu nedenle hükmedilen boşanma, yeniden evlenmeyi yasaklamaktadır. Oysa Louis'nin o anda tek bir kızı vardır ve kraldır.

2. MGH SS, XX.

Her ne pahasına olursa olsun, karısına tahammül etmeye razı edilmesi gerekmekteydi. Öykünün Paris versiyonunun özenle gizlediği şeyin ne olduğu fark edilmektedir: Kralın evliliği yalnızca akrabalar arası olmasında ötürü yaralanmış değildi. *Historia Pontificalis* -iyi haber kaynaklarına sahipti: Roma merkeziyetçiliği tüm söylentilerin papalık kuruluna ulaşmasını sağlıyordu- bunu fazlasıyla söylemektedir. Her şey Antakya'da başladı. Kral ve kraliçe bu kentte ikamet etmekteydiler; orduyu düzene sokmak gerekiyordu; kral ve kraliçe Aliénor'un amcası Prens Raymond'un konuklarıydılar; "prensin kraliçeyle samimiyeti, devamlı ve adeta kesintisiz sohbetleri kralı kuşkulandırdı" Sohbet, sözler: Saraylı aşkının ayinsel güzergâhı üzerinde ilk aşama ve diğer zevklere hazırlık.

VII. Louis yeniden Kudüs yoluna koyulmaya karar verdiğinde, Aliénor onu izlemeyi reddetti. Antakyalı Raymond'un davranışını nasıl açıklamalı? Yalnızca oyun mu oynuyordu? Amcaydı. Acaba yeğenini çok hürmetli mirasıyla birlikte kendi eline aldıktan sonra, onu kendi için hiç de kârsız olmayan bir şekilde başka birine vermeyi düşünmüyor muydu? Bunun için Aliénor'un yeniden evlenebilmesi, yani şimdiki kocasından zina nedeniyle değil de, akrabalık evliliği nedeniyle ayrılması gerekiyordu. Ve akrabalık ilişkisi tam da Antakya'da akıllara geldi. Ama Capetli tarihçinin inandırmak istediği gibi, kralın yeğenlerinin değil de diğer hanedanın aklına geldi. Kraliçe "Akrabalık ilişkilerini öne sürerken, daha uzun bir süre bir arada oturmanın yasadışı olacağını söyledi, çünkü aralarında dördüncü ve beşinci dereceden bir yeğenlik vardı". Aliénor doğru söylemekteydi. Ve Salisburyli Jean eklemektedir: "Bu, onlar daha Fransa'dan ayrılmadan, Laon Piskoposu müteveffa Barthélemy akrabalık derecelerini hesapladığında duyulmuştu, ama piskopos *suppotatio*'nun sadık olup olmadığını kesin olarak belirleyememişti". Bu açıklama (?) VII. Louis'in canını sıkmış olmalıdır. Zaten fiilen korkudan altüst olmuş durumdaydı. Başrahip Suger'nin bir mektubu, onu dönene kadar dizginlemeye davet etmekteydi[3]. Ama "Kraliçeyi adeta sınırsız bir şefkatle sevmekteydi... Onu şiddetle ve adeta çocuksu bir şekilde sevmekteydi (ne *dilectio*, ne de *caritas*'la değil de, aşkla sevmekteydi, günaha götüren şu dünyevi, tensel aşkla)". Salisburyli Jean'a göre kralın hatası, hiç de bir *senior*'a yakışan tarzda davranmamış olmasıdır -büyükbabası Philippe de aynı eleştiriye uğramıştı-. Erkek, tutkusuna teslim olup, karısının sultasına girince, kötülük evli çiftin arasına ger-

3. HF. XV, 509-510.

çekten girdi. Louis ayrılmayı kabul etti, ama önce evinin halkına danışıu.

Burada, kan akrabalarının yanı sıra, vassalik bağdan ötürü akraba olanların da evlilik işlerine karıştıkları görülmektedir. XII. yüzyıldaki yeni moda, genç vassallerin *dame*'ın, efendilerinin karısının etrafında dolaşmaları, onu elde etme oyunu oynamalarıydı. Ama ödevleri, aynı zamanda bu kadını ve efendilerini gözetim altında tutmaku: Senyörün karısını terk etmesine, "dostları"na danışmadan başka bir kadın almamasına göz kulak oluyorlardı. Evin reisi, aşk yüzünden çocuklaşarak ev halkına egemen olamaz hale geldiğinde, bu insanlar bölünmekteydiler. Aliénor'un kendi taraftarları vardı, diğerlerine kulak asmıyordu. Örneğin en sadık adamlardan birinin hadım olduğunu gülerek söylemekteydi. Gerçekten de öyleydi, ama zihnen, çünkü Temple tarikatına mensup bir şövalyeydi. Bu adam, saray romanlarındaki kıskanç tipler olan *losengier*ler gibi, küskünlükle krala, karısını götürmesini, ne olursa olsun boşanmamasını öğütledi, çünkü "Eğer diğer talihsizliklerin arasında, bir de kralın karısının onun burnunu dibinden kaçırıldığı veya kadının onu terk ettiği anlatılacak olursa, akrabaları açısından Fransa krallığında sürekli bir utanç meydana gelebilirdi" Tehlike utançtan gelmekteydi -Kral Louis'nin tıpkı Tilki Goupil tarafında alaya alınan Ysengrin gibi, "karısı tarafından rezil edilmesi"-. Sürekli utanca gelince, bu da piçlikten olmasındı? Karı-koca karşılıklı kinlerini içlerine atarak, birlikte yola çıktılar. III. Eugenius onları yatıştırmayı başarabilmiş midir? Papa *amor*'dan değil de, *caritas*'tan söz etti, ama aynı zamanda utancı da yok etmek istiyordu ve bu yüzden meşru bir çocuğun doğması için yatağı hazırladı. Ama papanın yasağına rağmen Louis ve Aliénor, üç yıl sonra Beaugency'de boşandılar.

O çağda yazılan diğer kroniklerin hemen hepsi, Salisburyli Jean'ın anlattıklarını doğrulamaktadırlar[4]. Boşanmaya ilişkin olarak yazanların herhalde ilklerinden biri olan Lambert de Wattrelos[5] da kralı "çocuklukla" suçlamaktadır. Üçüncü Haçlı seferinin başarısızlığı üzerinde düşünen Guillaume de Tyr[6], bunun nedenini hükümdarların iş-

4. Yalnızca iki tanıklık uyum içinde değildir. Robert du Mont'unkiyle, HF, XIII, 293, Richard de Poitiers'ninki, HF, XII, 120 bu sonuncusu Cluny tarikatından olup, Citeaux tarikatının acımasız bir hasmıdır. Bu durumda Citeauxlu III. Eugenius'a da karşıdır.

5. HF, XIII, 507.

6. PL 201, 670.

lediği günahta bulmaktadır. En kötü hata, Antakyalı Raymond tarafından işlenmiş olan şehvet düşkünlüğü suçudur. Bu prens "şiddet ve gizli oyunlarla" kralın karısını kaçırmak (*rapere*) istemiştir; tam yerine düşmüştür; Aliénor oyun oynamasını seven "şu çılgın kadınlar"dandı; tedbirsiz olduğundan "Evlilik yasasını krallığın saygınlığını hiçe sayarak gözardı etti"; "Evlilik yatağına karşı sadakatsizdi". Bu kelimeleri tartan Guillaume, Antakya veya Tyr'de herkesin ne düşündüğünü açık etmektedir; olay bayağıdır: Bir kadın zinası. XII. yüzyılın sonunda, İngiltere'deki tarihçiler daha katı bir yargıya sahiplerdir. İster II. Henri'den yana olsunlar, ister ona karşı olsunlar, Aliénor'a göz açtırmamaktadırlar. Newburghlu Guillaume kutsal topraklardaki bozgunu, Kral Louis'nin ihtirasına bağlamaktadır[7]. Kral kutsal haç ziyaretine karısını da götürerek, kötü bir örnek vermiştir. Oysa ordunun kadınsız bir şekilde, saf kalması ve savaşçıların çarpışmaları kazanmak için yapmak zorunda oldukları gibi, uçkurlarına egemen olmayı sürdürmeleri gerekirdi. Demek ki felâketin kökeninde, yeni bir Havva olan, baştan çıkarıcı ve aldatıcı kraliçe yer almaktadır. Canterburyli Gervais gibi[8], Guillaume için de, kraliçe zinacıdır; kralın âdetlerinden memnun olmadığı için, bir keşişle evlendiğinden yakınmaktaydı; "kendi âdetlerine daha uygun" -cinsel huyuna diyelim- başka "düğünler"in düşünü kurmaktaydı. Düzmece bir yemin sayesinde boşanmayı sağladı. Nihayet, Walesli Gérard'a göre[9] kötü peri olan Mélusine'dir ve onun yüzünden İngiliz kralları soyu yozlaşmıştır. İyi rol Henri Plantagenêt'ye düşmüştür: O hiç de Louis gibi çocukça davranmamıştır; o kelimenin iyi anlamında, saray romanlarının macera peşinde koşan kahramanları gibi, bir "genç"tir; atılganlığı sayesinde Fransa Kralı'nın karısını ele geçirmiş ve "şövalyelik aşkına", atası Fouque Réchin'in intikamını soylu bir şekilde almıştır. Bu olayda günah, zinacı Aliénor'dan gelmektedir, hem de çifte kavrulmuş olarak, çünkü Henri'nin babası "Geoffroi Plantagenêt, Fransa *sénéchal*'iyken, onu kullanmıştı" Oğluna bu kadına dokunmasını iki nedenden ötürü özellikle yasaklamıştı: "Çünkü senyörünün karısıydı; çünkü babası onun tadına daha önceden bakmıştı; demek ki Kral Henri anlatılanlara göre muazzam bir aşırılıkla, Fransa Kraliçesi'ni şehvetli bir zinayla kirletmeye cüret etmiştir". Aliénor "Bir kraliçe gibi değil de, bir orospu gibi davranmaktaydı": Citeaux tarikatından

7. HF, XIII, 101-102.
8. HF, XIII, 125.
9. HF, XVIII, 155-156.

Helinaud de Froimont daha fazlasını söylemeye gerek görmemektedir[10].

Bu çok yüksek toplumsal düzeyde, her şeyin esneklikle çözüldüğü hiyerarşik bir Kilise aygıtının içindeki hukuki yapılara büyük bir saygının varlığını ortaya koyan ve açıklayıcı olan bu kader değişmeleri, özellikle, Yves de Chartres'ın ölümünden otuz yıl sonra, akrabalık nedeniyle evliliğin engellenmesi usulünün nasıl etki ettiğini göstermektedir. Kilise yetkilileri bu yasağı, gerektiğinde yararlanmak üzere, ihtiyat olarak tutmaktaydılar: Newburghlu Guillaume, Aliénor ile Henri'nin düğünlerinin çabuklaştırıldığını söylemektedir; bunun nedeni Fransa Kralı tarafından toplantıya çağrılan Batı piskoposlarının, açıkçası gerçek olan bir kandaşlığı ileri sürerek, bu evliliğe engel olmaya hazırlanmaları değil midir? Ancak akraba evliliği kuşkusu bazen bir ayrı tutulma izninin sağlanmasıyla atlatılabiliyordu, ama lütfun bedeli şu veya bu şekilde ödeniyordu. Fakat akraba evliliği gerekçesi özellikle laikler tarafından kullanılıyordu. Aliénor da VII. Louis de bu gerekçeyi kullanmışlardır. Acaba bunun gerçekten bir leke olduğuna inanıyorlar mıydı? Papa III. Eugenius'un böyle bir şeye inandığını sanmıyorum. Yazarlarının hemen hepsinin sarayı iyi bilen kimseler olduğu anlatıların satırları arasında, aynı zamanda aşk, aşkın ayinsel figürleri, geçit resimleri, o toplumun yüksek çevrelerinde artık karşı tarafı cezbetmek için kullanılmaya başlamış olan usuller de ortaya çıkmaktadır. Prens evlerinde evin hanımına yaklaşma konusundaki serbestlik daha da aşikârdır: Aliénor Antakya'da hiç de koruma altında değildir. Ve eğer Geoffroi de Plantagenêt'yle olan ilişkilerinin -belki de uydurma- öyküsüne inanılacak olursa Paris'te de böyle bir şey söz konusu değildir. Böylesine durumlar, her zaman kadına yönelmeye hazır olan kuşkuları uyandırmaktaydı. Bu kolaylık aynı zamanda, mirasların çevresinde, daha da özel olarak, durumu bildiği için kendi oyununu oynayan kadın mirasçıların çevresinde tezgâhlanan stratejilerde, kadın tavlamayı işin çarklarından biri haline getirmekteydi. Gözlediğim ortamda, kadın zinası herhalükârda yalnızca kocanın korkulu rüyası değildi. Bu toplumun çizgilerinden biriydi. *Losengier*ler bunu çok iyi bilmekte ve yararlanmaktaydılar. Boşanmak için bir bahaneydi. Erkek bu yola başvurmakta tereddüt etmektedir, çünkü ona

10. PL 212, 1057-1058.

utanç vermektedir. Ama karının yaptığı zinanın bedenlerin birliğini bozduğu, kırdığı konusunda herkes aynı fikirdeydi. Böylece, Kilise yöneticileri uyuşma sağlamayı başardıklarında, evlenme ayinini yeniden yapmak zorundaydılar. Nihayet, tüm saraylarda alay konusu olan VII. Louis, Kilise'ye göre, karısına herhalde aşırı tabi olan, ama iyi koca olmuştur. Fakat Louis hanedan yasasına daha da bağlı olmuştur, çünkü papalık buyruklarını unutarak, ona evlenmesinden on beş yıl sonra gene bir kız çocuğu veren göksel uyarıyla, Aliénor'u boşamıştır: Bu kadın kızdan başka bir şey doğurmayacak, Akitanya herhalükârda kaybedilecektir: Bu kadının Fransa kralları soyuna hiçbir yararı yoktu; zararlıydı. Louis Galyalı piskoposlarla, dinsel hukuka saygı konusunda uyum halinde olmak üzere boşandı.

Raoul de Vermandois'nın boşanması çok daha güç olmuştur. Olay altı yıl boyunca askıda kalmıştır. Raoul Aliénor'un kızkardeşiyle evlenebilmek için karısını geri göndermişti; kadın akrabasıydı. Erkek kardeşi olan Tournai Piskoposu Barthélemy, Laon Piskoposu ve Senlis Piskoposu kandaşlık derecesini hesaplamak ve bunu yeminle belirlemek üzere gelmişlerdi. Oysa bu kandaşlık, Raoul'le almak istediği yeni kadın arasında var olanından daha azdı. Tournaili Hermann "Yalan yere yemin edildiği söylentisi tüm bölgeye yayıldı ve Champagne Kontu Thibaud tarafından papanın sarayına kadar taşındı: Raoul'ün geri gönderdiği kadın onun yeğeniydi ve kont bu ayıba dayanamıyordu" demektedir[11] Thibaud bir aile mülkü olan şerefi savundu, prenslerin davalarının görüldüğü Roma'dan adalet istedi. Papa şikâyeti dinledi. Bu onun işine yaramaktaydı. Fransa Kralı'nın tasarladığı evliliği engellemek, onun papalık seçimlerine ilişkin başka noktalarda taviz vermesini sağlamanın bir aracı olacaktı. II. Innocentius Citeauxluları tutmaktaydı. Aziz Bernard, koruyucusu Champagne Kontu'nun yanında yer almaktaydı. Yardımcı olmak için çırpınıyor, ateşli bir şekilde eylem çağrısında bulunuyordu. Clairvaux Manastırı başrahibinin mektupları, tıpkı Yves de Chartres'inkiler gibi, Kilise cephesinde bu konuda yer alan koskoca bir tarafı açığa çıkarmaktadır.

Bernard, papaya[12] "Kilise'nin birleştirdiğini" diye yazmaktadır -ve

11. MGH SS, XIV, 343.
12. Mektup 214, PL 182.

bildiğim kadarıyla Kilise'nin bu yetkisini ilk ifade eden odur: 1084'te yazılan Godelive'in yaşamöyküsü yazarına göre, evlilik bağını kuran Tanrı'ydı ve kutsal metinlere göre de birleştiren Tanrı'ydı; işte şimdi birleştirenin papazlar olduğunu söylemeye cüret edilmektedir: Aziz Bernard'a göre papazlar birleşmeyi kutsamakla kalmamakta, düğümü de onlar atmaktadır; Kilise yargısının genişlemesi bu şaşırtıcı aktarımın harekete geçmesine yol açmıştır-, "Kilise'nin birleştirdiğini oda (*camera*) nasıl çözebilir"? Oda -harika bir yazar olan Bernard çift anlamlarla oynamaktadır. Oda *sire*'in aşk yapmak zorunda olduğu yerdir, yani yataktır ve kelime teni, günahı akla getirmektedir; ama oda aynı zamanda bütün senyör evlerinde, özellikle de papalık konutunda para saklanan yerdi-. Bu durumda ruhani olan bal gibi para yüzünden yozlaşmıştır. Rolü artık sürekli genişleyecek olan bu aktör sahneye çıkmakta, toplumsal ve özellikle de evlilik ilişkilerine giderek artan bir esneklik vermekte, ama zihinsel tavırları da değiştirmektedir: Yüksek tabakadan kişileri şu veya bu kadını almaya veyahut bırakmaya yönelten maddiyat düşkünlüğü, para tutkusu, henüz şan kaygısıyla maskelenmiş olsa da sinsi sinsi süzülmektedir. Bernard papayı uyarmaktadır. Raoul'ün evliliğini meşrulaştıran ayrı tutma izni satılmalıdır.

Uyarı gerekli değildi. Champagne Kontu'nun topraklarında yer alan, ama Capet alanının da çok yakınında bulunan Lagny'de yüksek bir Kilise görevlisi ruhani bir meclise başkanlık etmekteydi. Çıkan karar, bir buçuk yüzyıl önce Sofu Robert'e karşı olmak üzere verilenin benzeri oldu. Raoul ilk karısını geri almalıydı, yoksa aforoz edilecekti; bu konuda yemin eden üç piskopos, boşanmaya yardım ettikleri için açığa alındılar. Evlendirici olan VII. Louis'nin de şerefine leke sürüldü. O da silaha sarıldı. Yenilen Champagne Kontu boyun eğdi. Ama Bernard eğmedi: Kilise'nin iktidarı, dünyeviyi ruhaniye tabi kılan koskoca bir Gregoriusçu inşa tehlikedeydi. Başrahip papaya, işin ucunu bırakmaması için yazdı. Thibaud'yu karşılık vermeye teşvik etti. Bu işi başka evliliklerle yapmasını önerdi: Büyük oğlunu Flandre hanedanından, kızını da Soissons Kontu'nun soyundan evlendirilmesini söyledi. Kral hemen itiraz etti. Ona danışılması gerekirdi: Bu evlilik projeleri, Champagne Kontu'nun ondan almış olduğu fiefin geleceğini bağlıyordu. Uyuşmazlık burada, feodal senyörün iddialarını görmemize yardımcı olmaktadır: Akrabası olan erkeklerle birleşerek, vassal ailelerindeki evlilikleri denetim altında tutmak istemektedir. Bahanesi , fief irsidir. Kuşaklar boyunca, bir erkeğin elinden başka bir erkeğin eline geçer. Eğer bunların ikisi de aynı

kandansa, alınan eğitimin dostluğu sürdürmeye koşullandırdığı bu kanın, elde tutulan fief karşılığında sadakatle hizmet edilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Ama eğer fiefteki ardıl, başka bir soya mensup olan bir damat olursa, onun "dost" olarak davranacağını belirten hiçbir şey yoktur. Toprağın senyörü, kızlara söz kesilmeden önce kendi kararını bildirmeyi istemektedir.

VII. Louis rahiplerin dalaveralarına karşı yürüttüğü sıkı oyunda, Champagne Kontu'nun yaptığı iki evlilik anlaşmasının geçerliğine itiraz etti. Feodal örf adına, ama aynı zamanda akraba evliliğini de ileri sürerek: Bizi bu konuda bilgilendiren Tournaili Hermann'dır. Bu durumda çark eden Aziz Bernard, akrabalık nedeniyle gelen yasağa saldırdı[13]. Çünkü Lausanneli Henri gibi, o da bu olayı tensel saymaktaydı, Yves de Chartres'ın zamanındaki Hıristiyan toplumunu ıslah etmeye çalışan kişilerin düşüncelerinde çok belirleyici bir yer işgâl etmiş olan akraba evliliği kavramını, Saint-Victorlu Hugues'ün eserini bitirmek için çalıştığı bu yıllar boyunca, ruhanilik adına bu üst konumdan indiren akımın gücü fark edilmektedir. Akraba evliliği, onu bedene ve kana sıkı bir şekilde bağlayan özelliğinden ötürü ikinci plana atılmaktadır. Evlilik bağı ruhları birleştirmektedir. Saint Bernard bu bağın Kilise tarafından kurulduğunu ilân etmiş bulunmaktadır. Şimdi de Kilise'nin gücünün tehlikede olduğu zaman, kanın yanından geçebileceğini ve bu bağı çözmeyi reddedebileceğini ilân etmektedir. "Eğer (Champagne, Flandre ve Soissons'daki sözlüler arasında) kandaşlık varsa, ben bu konuda hiçbir şey bilmiyorum; bilinçli bir şekilde gayrimeşru olan evlilikleri hiçbir zaman onaylamadım ve onaylamıyorum (aslında bilmeyi reddetmektedir); ama eğer bu evliliklere engel olursanız, Kilise'nin kolunu kırdığınızı ve onu gücünün büyük bölümünden yoksun bıraktığınızı bilesiniz" diye yazmışur. Evlilikte çözülmez bir kutsama gören ilke ile Kilise için iktidarından bir parçayı bile terk etmeme zorunluğu arasındaki temel bağlantı, burada olduğundan daha açık, başka hiçbir yerde görülmemektedir.

Thibaud sonunda projelerini terk etmiştir. Ama Raoul ve Fransa Kralı ancak 1148'de tatmin olmuşlardır. O sıralarda III. Eugenius'un çevresinde bulunan Salisburyli Jean Historia *Pontificalis*'te[14], Raoul'ün kardinaller meclisinde yandaş edinmesi gerektiğini nasıl anladığını anlatmaktadır. Bu meclis kararların verildiği yerdir. Salisburyli Jean alaycı bir şekilde, "Paranın müdahalesi gözmezden ge-

13. Mektup 182, 220, 224.
14. MGH SS, XX, 521.

linemez" demektedir. Her şey el altından ayarlanmıştır. Geriye işin resmi yanını kurtarmak kalmıştır. Raoul, papanın Reims'te toplantıya çağırdığı kardinaller meclisine, tam saptanan günde gelmiştir. Kendinden emin bir şekilde, papalık kararına uyacağına yemin etmiştir. İlk karısı da oradadır. Herkesin karşısında söylenilen açık sözlerle belli edilen iki rıza, evliliği kurmaktadır; sona ermesi için her ikisinin de yüz yüze konuşmaları ve bunu herkesin duyması gerekmektedir. Papa Eugenius tüm öncelleri tarafından varılan bir kararı bozmaya hazırlanmaktaydı. Yıllardan beri papalar arasında eşitliğe karşı çıkan çok az kişi olmuştur. Papa Eugenius davaya başladı, önce karıyı ve onu desteklemek üzere gelen soyunun erkeklerine hitap etti. Kovulan kadınların savunucusu olan Roma Piskoposu ona karşı iyi niyetli davranacağına söz verdi: "Seni dinlemeyi reddettiklerinden, sana şiddet uyguladıklarından yakınıyorsun; karşı taraf sana zarar verdi, seni yeniden adalet alanına sokuyorum, böylece sen ve seninkiler, tıpkı kontun da kendi hesabına yapabileceği gibi, canınız ne isterse ileri sürebilirsiniz". O sırada tek meşru eş olan kadın, *animus*'u çalınmış bir kocanın yanına dönmek istemediğini bildirdi. Teşekkür etti; karşı tarafın söyleyeceklerini memnuniyetle dinleyecekti. Bunun üzerine Raoul'ün yandaşları "bir başka seferinde uğruna sahtekârlık yaptıkları akrabalık için, İncil üzerine yemin etmek üzere" ileri çıktılar. En önde Aziz Norbert ve Aziz Bernard'ın dostları ve çok kutsal bir insan olan Laonlu Barthélemy vardı. Eli yemin etmek için kutsal kitabın üzerine gidince, papa ihtiyatlı bir şekilde ona engel oldu. Ama tanıklığı kabul edildi. Ve boşanmaya hemen karar verildi. Evlilik akrabalar arası idi, bu nedenle hükümsüzdü; erkek ve kadın yeniden evlenebilirlerdi. Ancak Vermandois Kontu'nun, eski karısının çeyizini iade etmesi kararlaştırıldı. O sırada, Kont Thibaud'nun çoktan tazminat almış olduğu öğrenildi ve bu şaşkınlık yarattı. Bu gösterişli törenlerin tüm yapaylığı ortaya çıkmaktaydı. İçlerinde Aziz Bernard'ın da bulunduğu bazı kimseler bunu bir rezalet olarak gördüler. "Rezaletleriyle Kilise'yi çok uzun zamandır kızdıran" kontun böylece zafer kazandığını gören Bernard, "Yatağından iyi hiçbir şey çıkmayacak" kehanetinde bulundu. Salisburyli Jean, bu kehanet kısmen gerçekleşti diye devam etmektedir. İkinci karısı kısa bir süre sonra öldü, geride üç çocuk bıraktı. Yozlaşmanın aşikâr bir işareti olarak, çocukların erkek olanı cüzzama yakalandı. Böylece mirasçı olan iki kız, çok iyi evlilikler yaptılar; biri Flandre Kontu'na, diğeri de Nevers Kontu'na vardı. Bu kızlar kısırdılar. Tanrı zinayı meyvelerinde cezalandırıyordu. Raoul

bir üçüncü karı aldı, kısa bir süre sonra da hastalandı. Hekimi aşk yapmasını yasakladı: *Uxorius* idi, yani kadına köle olmuş, *libido*'suna esir düşmüştü: Hekime kulak asmadı ve üç gün sonra öldü. Bu öyküden ders çıkartalım. Bu çifte bir derstir. Salisburyli Jean, Vermandois Kontu'nun kanının akraba evliliğinden ötürü yozlaşmış olduğunu düşünüyora benzememektedir. Üçüncü dereceden daha gerideki bir kandaşlığın zarar vereceğine kim inanır? Raoul esas olarak iki hatasından ötürü cezalandırılmıştır: şehvet düşkünlüğü ve karısının kafa tutmasına egemen olamaması; "Böylece Kilise'yi kızdırmıştır". Ve bu ikinci derstir: Papazların yargısına teslim olan günahkâr affedilmektedir. İyi bir Hıristiyan, oyunu kuralına göre oynamalıdır. Bu, Kilise hiyerarşisinin en üst kademelerine varana kadar her yeri istila eden "tamahkârlık" ile metinler arasındaki uyuşmazlıkların karmaşık hale getirdiği, ince bir oyundur. III. Eugenius bu metinlere dayanarak Reims'te boşamış, ertesi yıl Tusculum'da tekrar evlendirmiştir. Ama her seferinde Kilise'nin "yararı" yönünde hareket etmiştir. Esas olan, Kilise'nin otoritesinin tanınmasıydı.

XII. yüzyılın ikinci yarısında bu tanınma giderek artu. Papazlar da artık, eskiden Roland Hoca adını taşıyan ünlü bir hukukçu olan Papa III. Alexandrius gibi (1159-1180) bilgili kişiler olmuşlardı. Roma'dan Kızılsakal Friedrich tarafından kovulan bu papa, Fransa'da uzun süre VII. Louis'yle dost olarak yaşadı ve gene bu ülkede Yves de Chartres'ın rolünü üstlenerek, ama bu işi çok daha yüce bir şekilde yaparak, ona evlilik konusunda soru soran piskoposlara cevap verdi, kararlar oluşturdu, hükümler yayımladı; ve evlilik konularına öncellerinin hiçbirinin göstermediği bir dikkat gösterdi. Bu dikkati ilkelere bağlıydı: Karşılıklı olarak verilen sözlerin geriye alınmazlığı; evlilik anlaşmasının, papazın zorunlu mevcudiyetiyle birlikte kilisede törensel bir şekilde yapılması. Koşulların gereklerine ve kişilerin durumlarına göre, boşama, ayrı tutma gibi yetkilerin serbestlik ve esneklik içinde kullanılabilmesi hakkının ise yalnızca Kilise'ye ait olduğunu bildirdi. Onun papalık döneminde Kilise'nin vaaz ettiği ahlâkla, hanedan reislerinin ilân ettikleri ahlâkı birbirine uydurmaya çalışan hareket de, her şeyin gelişmesiyle birlikte hızlanmıştır. Ancak onun döneminin ardından, Capet hanedanının içinde sonuncu bir bunalım daha patlak vermiştir ve bu da siyasal çekişmelerden soyutlanabilir nitelikte değildir.

VII. Louis'nin oğlu genç Philippe, 28 Nisan 1180'de evlendirildi. Babası artık işe karışabilecek durumda değildi. Sonuncu evliliğinden beri Champagne Kontu'na yatmaktaydı; oğlu ise babasıyla olan doğal zıtlaşmasında ötürü Flandre Kontu Baudouin'e eğilim göstermekteydi. Bu kont Charlemagne soyundandı. Bölgenin her yerinde konuşulan kehanetten haberi vardı: Hugues Capet'den yedi kuşak sonra Yedincisi Philippe'in kuşağıydı- Fransa tacı, Charlemagne'dan doğrudan türeyen soya geçecekti[15]. Baudouin'in kendi çocukları yoktu. Karısı, babası olan Raoul de Vermandois'nın dikbaşlılığının cezasına karnında maruz kalmıştı. Ama kont karısını yine de yanında tutuyordu. Herkesin fazlasıyla meşru olacağını düşüneceği, gerekli de olan bir boşanma düşüncesine karşı duyduğu nefret, papaz ahlâkının soyluluğun davranışları üzerinde sağladığı muazzam etkinin, daha yarım yüzyıl öncesinden işaretini vermekteydi. Ancak Baudouin'in çok sevdiği ve kızı gibi davrandığı bir yeğeni vardı ve bu kızın babası olan Hainaut Kontu da Charlemagne soyundandı, üstelik bu adam imparatora ilişkin efsaneden en çok büyülenenler arasında yer almaktaydı. Elizabeth bir yıl önce Champagne Kontu'nun oğluyla resmen sözlenmişti. Bu anlaşma bozuldu. Kız o sırada dokuz yaşındaydı. On beş yaşındaki Philippe'in *sponsa*'sı oldu. Erişkin olur olmaz düğün yapılacaktı. 1184'te artık erişkin olduğuna karar verildi, ama bu arada bağdaşıklıklar tersine dönmüştü: Philippe şimdi Champagneli dayılarının ardıllarının, bu evliliği gerçekleşmeden önce bozma tezgâhlarıyla boğuşmak zorundaydı. Evliliği bozmak üzere, Senlis'de bir ruhani meclis toplandı. Burada kandaşlıktan söz edilmeye başlanmıştı. Flandre ve Hainaut kronikçileri, genç Elizabeth'in peşinde cüzzamlılar ve yoksullar olduğu halde kentin sokaklarında yalınayak dolaştığını ve sarayın pencerelerinin altında, peşindekilerle birlikte hakkının verilmesi için haykırdığını aktarmaktadırlar. Philippe karısını aldı, ama "yatakta ona karşı evlilik ödevini yerine getiremeden". Kız çok gençti. Ama onun yaşında evlenen bir sürü kız gebe kalmaktaydı. Kız bekledi. 1187'de, Louis adı verilen bir erkek çocuk doğurdu. Üç yıl sonra öldü -herhalde bu kadar erken anne olmaktan ötürü-. Görevini yerine getirmişti. Amcası ve yengesi onu cömert bir şekilde donatmışlardı. Dul kalan kocası, bu muhteşem *maritagium*'u oğlunun adına olmak üzere, kendi elinde tuttu.

Philippe o sıralar Haçlı seferine gitti. Bu seferden hasta ve kaygılı

15. K.F. Werner, "Die Legitimität der Karolinger und die Entstehung der Reditus and stirgem Karoli", **Die welt als Geschichte**, 1951.

bir şekilde geri döndüğünde, babasının da iki kere ve aynı nedenlerle yapmış olduğu gibi, yeniden evlenmek istedi: "Yakıyor"du ve hanedan ödevi bunu zorunlu kılıyordu: Küçük Louis cılızdı ve çok kimse bu kehaneti düşünmekteydi. Philippe'e çok iyi bir kandan, bir kral kızı gerekmekteydi. Philippe 14 Ağustos 1193'te Danimarka Kralı'nın kızı Ingeborg ile evlendi. Kıza taç giydirmek üzere her şey hazırdı. Sabah olunca kral onu artık istemediğini söyledi. Tıpkı Azize Godelive'in kocasına da olduğu gibi, gerdek gecesinde kalbindeki aşkı aniden iğrenmeye dönüşmüştü. Keşiş Rigord açıklamaktadır: Tıpkı Guibert de Nogent'ın babası gibi, damat "bir büyüyle engellenerek" görevini yerine getirmemiştir. Fakat kral büyünün bozulması için yedi yıl bekleyemezdi. Compiègne'de toplanan, başkanlığını Reims Piskoposu'nun yaptığı bir baronlar ve piskoposlar meclisinin önünde, on ikisi kralın evine mensup olan on beş yeminli kişi, büyük bir ihtişamla akrabalık derecelerini saydı ve karı-kocanın dördüncü dereceden akraba olduklarını kanıtladı. En basit olan yol tutulmuştu. Ama Ingeborg'un erkek kardeşi olan Danimarka Kralı, bu utanca tıpkı Thibaud de Champagne gibi dayanamadı. Tıpkı Thibaud gibi o da papaya başvurdu: Dereceler yanlış sayılmıştı; kendisi bu kez doğru olan soy ağacı tabloları düzenlettirmişti. III. Celestinius, Philippe'i uyardı. İhtiyatlı olduğu için burada durdu. Kral, haziran 1196'da başka bir karı aldı: Méranie Dükü'nün kızı Agnès. Ingeborg hayattaydı ve böylece kral iki eşli oluyordu. Yeni papa III. Innocentius, 1198'de tahta çıkar çıkmaz, teokratik iddiaları nedeniyle kralı bu "fazladan karı"yı yatağından atmaya ve böylece hem zinaya hem de akrabalar arası cinsel ilişkiye son vermeye davet etti. Akraba ilişkisi, çünkü Agnès'in kız kardeşinin kocası Philippe Auguste'ün yeğenlerinden biriydi. Papanın temsilcisi Capualı Pietro işi aforoz etmeye kadar vardırmadı. Ama krallığı, her türlü dinsel ayini kesintiye uğratan bir yasaklama koydu. Pazarlıklar başladı. Bunlar on beş yıl sürdü: Papanın kendini güçlü veya güçsüz hissetmesine göre, sertlik ile hoşgörü yer değiştirmekteydiler. Zaten Kilise görevlileri yasak hükmünü uygulamıyorlardı. Ve sapkınlık sorunu çok daha öncelikli olarak ortaya çıktığı için -tam da büyük Kathar yangınının ortaya çıktığı zamanda- Philippe'in boyun eğiyormuş gibi yaparak, kardinallerin kararını kabul etmesi, yaptırımın kaldırılmasına yetti. Dava, 1201'de Soissons'da, biri kralın akrabalarından ve uzlaşmacı bir tavır içinde olan diğeri de eski bir Benediktin olup, kendi bildiğinden şaşmayan iki yüksek Kilise görevlisinin önünde görülmeye başladı. Hukukçular iki hafta boyunca

sert bir şekilde tartıştılar. Bir gün Philippe, Ingeborg'u da beraberinde götürerek, aniden çekildi. Rigord'a göre "Romalıların pençelerinden kurtulmakta"ydı.

Papa o sıralar, Capetlilerin dostluğuna, daha önce hiç olmadığı kadar ihtiyaç duymaktaydı ve kralın temsilcileri papalık meclisini işliyorlardı. Ağustosta Agnès öldü. -Ingeborg ise yaşıyordu: Terk edildiği için, birbirini izleyen çocuk doğurmaların tehlikelerinden kurtulmuştu-. Philippe artık iki evli değildi, ama günah içinde yaşıyordu: "Arraslı bir küçük hanım" ona 1205'te bir piç doğurmuştu. Ruhunu tehlike içinde bırakmak olur muydu? Kral itiraz ediyordu: Ona Kızılsakal Friedrich'ten, Topraksız Jean'dan, babası VII. Louis'den daha katı davranılmıştı. Ve insanlar, III. Innocentius'u tatmin edebilecek evlilik projeleri tezgâhlıyorlardı. Papa ise yumuşamaktaydı. Kasım 1201'de, Agnès de Méranie'den doğma oğlan ve kızı meşru saymıştı. Ama kendini de haklı çıkarmıştı: Tahtın intikalini daha az rastlantıya bağlı kılmak için, bu işi kamu selâmeti adına yapmıştı. Zaten acaba Philippe de o kadar suçlu muydu? Compiègne'e gelmiş, Kilise'nin yetkisini tanımıştı. Adım adım bir uzlaşmaya doğru ilerlendi. Kandaşlık gerekçesi artık, açıkçası işe yaramaz hale gelmişti. Başka bir gerekçe bulundu: Evlilik tamamına ermemişti ve III. Alexandrius'un, düğün gecesi kendinden üç yaş küçük yarısını tamamen mahveden on beş yaşındaki bir oğlanın yeniden evlenmesine izin veren kararı hatırlatılmaktaydı. Engeli Ingeborg çıkarmaktaydı: Kralın kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadığını inatla reddediyordu. Hukukçular istedikleri kadar "cinslerin karışımı" ile "spermaların kadının vazosunda karışımı" arasında bir ayrım önersinler, nihai kurtuluşu düşünmek gerekirdi: Yani kraliçenin örtünmesi. Ama nisan 1213'te, papanın da desteğiyle İngiltere'yi istilaya hazırlanan Philippe, karısını geri aldığını ilân etti. Ellisine yaklaşıyordu. Oğlu Louis'nin de bir oğlu olmuştu. Olay kapanmıştı.

Olay sürdükçe, kaydettiği sıçramalar esnasında Kilise bilginlerinin derin derin düşünmelerini teşvik etmiştir. O sıralarda sarf edilen muazzam entelektüel çabayı, din hukukçularının kural getiren metinler arasındaki çelişkileri yok etmek için uğraşmalarını, hukuku uygulayanların her ülke ve kentte somut güçlüklerle boğuştuklarını ve nihayet Paris'te Kutsal Yazı yorumcularının evlilik benzetmesinden

yola çıkarak ve Kilise ile Tanrısal ilham arasındaki ilişkiler üzerindeki düşüncelerin izini sürdüklerini hayal edelim. Bu düşünce artık Bakire Meryem'in taçlanması görüntüsüne ulaşmaktaydı; tam da Philippe'in Ingeborg'u kovduğu sırada, yontucular bu görüntüyü Senlis Katedrali'nin alınlığına oyuyorlardı. Bakire-Kilise'nin koca İsa'nın yanında ve onunla aynı düzeyde temsili, eşlerin evlilik ortaklığında eşit olduklarını işaret etmekteydi. Ama oğulun annesine tabiyetini ortadan kaldıran taç giydirme hareketi, aynı zamanda kocanın karısının efendisi olduğu, onun bağışlarıyla dolan kadının o ne isterse onu istediğini ve ona zorunlu olarak tabi olduğu fikrini de dayatmaktaydı. Herhalükârda, simgesel unsurun gelişmesiyle, evlilik yüceltilmekteydi: Guy Lobrichon, Mahşer açıklamaları kitaplarında bunun böyle olduğunu bana göstermiştir, XIII. yüzyılın başından sonra, evliliği küçülten hiçbir şey artık bulunmamaktadır.

Ama etkin vaizler yetiştirme derdindeki Paris okulları, daha şimdiden "ders"i, *Divina Pagina*'nın yorumlanarak okunmasını, ahlâki dersler çıkartacak yöne döndürmüşlerdi. Kutsal metni eğitici olaylarla gündelik hayata, toplumsal gerçeğe indirgiyorlardı. Bu bilginlerin çoğu krallık *capella*'sına bağlıydı; bunlar boşanma işiyle doğrudan ilgiliydiler, bu olayın sürecine bulaşmışlardı. Notre-Dame Kilisesi şarkıcılarından Pierre gibi[16]. Onun ders notlarından geriye kalanlardan, onun evlilik kurumuyla, o sıralarda bu konuda var olan kararsızlık ve aşırı hoşgörüyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır: "Evlilik Kilise'nin başlıca kutsamasıdır. Bu onu ihdas edenin yetkisinden ve ihdas edildiği yerin cennet olmasından ötürü böyledir... bu yüzden bu kadar çok çeşitlenmeye konu olmasına şaşırıyorum: Başka hiçbir şey bu kadar değişmez"[17] Bunun kabahati, papalığın keyfi davranmasına aittir. Papa hukukun efendisi olmuştur: "Kararname çıkarmak, onları yorumlamak, yürürlükten kaldırmak onun yetkisindedir": Lyon Başpiskoposu Jean Bellesmains (1182-1193) Paris'ten Roma'ya giden rahiplerine bunu daha önceden söylemiştir: Dikkatli olsunlar, metinlerle cambaz gibi oynamaya alışkın insanlarla karşılaşacaklardır. Bu cambazlık kârlıydı: Ayrı tutma izinlerini daha yüksek fiyattan satmaya, bu belgeleri üçüncü dereceden yeğenlere bile vermeye olanak tanıyordu. Başka bir hoca olan Robert de Courçon, Aliénor'un durumunu örnek

16. J. Baldwin, **Masters, Princes and Merchants, The Social views of Peter the chanter and his circle**, Princeton, 1970. (Efendiler, Prensler ve Tüccarlar. Rahip Pierre ve Çevresinin Ttoplumsal Görüşleri)
17. Baldwin, II, 226, no. 185

olarak almaktadır[18]. Ona önce VII. Louis'yle kalmasına, sonra da Henri Plantagenêt'yle evlenmesine izin veren papalık belgesini ele alarak, kendine sormaktadır: Böylesine iptallere rıza gösteren papalık iktidarı, gerçekten Hıristiyan cemaatinin "yararı" yönünde mi davranıyordu? Bu nedenle çıkan savaşlara bakınız. Ancak, bu ahlâkçılara göre dalgalanmanın asıl sorumluları, esas olarak *curiales*, yani Roma meclisindeki kişilerdi, ama her piskoposun yanında bulunan şu uydu meclislerin üyelerinin sorumluluğu da, onlarınkinden geri kalmıyordu. Bu ahlâkçılar, yasa adamlarının tamahkârlığını ve davaların papalık mahkemesinden, daha hoşgörülü yerel mahkemelere aktarılmasını sağlayan para ticaretinin tümünü ifşa ediyorlardı. Şarkıcı Pierre kişisel bir anısını aktarmaktadır: Yeğenlerinden evli bir çift ona danışmaya gelir. Bu insanlar "yedinci dereceden daha yukarıdan" evlendiklerini bilmektedirler ve bundan rahatsız olmuşlardır: Vaazın ve özel günah çıkartmanın hızlı gelişimi, laikler arasında suçluluk duygusunu artırmaktaydı. Huzura kavuşmak için ne yapılabilir? "Roma'ya gidiniz, ama açık bir onay veya boşanma belgesi almadan işin ucunu bırakmayınız" Boşuna giderler: Onları Sens Başpiskoposu'na gönderirler, o da onları Paris Piskoposu'na havale eder, bu din görevlisi evliliği onaylar. Yves de Chartres'ın ilkelerine pek uymayan, ama bilgece olan bir hususun yerleşik hale gelene kadar canı çıkmıştır. Ve sonra kaybedilen o kadar zaman, harcanan ve dağıtılan o kadar para. Robert de Courçon ise[19] "Galya Kilisesi'nin her yerinde boşanmaya karar vermek (yani kandaşlık olduğunu yeminle teyit etmek) için para alan ve evlilik bağını, adi bir şey yaparmışçasına çözen" bu adamları azarlamaktadır -ve evliliğe giydirilmek için o kadar uğraşılan kutsallık giysisiyle, böylesine bir hoşgörü arasındaki zıtlık, açıçası rezalettir-. Etienne Langton yeni döndüğü İngiltere'den bir olay aktarmaktadır[20]: Kral tıpkı önceli I. Henri gibi "gayrimeşru kişiler arasında bir evlilik yapmak" istiyordu; ayrı tutma izni alabilmek için papaya yazdı; bir kardinal mektupları gördü: "Kralı daha uyanık sanırdım" dedi; daha kısa olan başka yollar vardı. Ve hoca ders çıkartmaktadır: "Kilise çok şeye izin vermekte ve onaylamadıklarının karanlıkta kalmasına yol açmaktadır" Rüşvet alma, ikiyüzlülük, yalan yere yemin ve sayılan paraların sesi, evlilik yasalarını tersine döndürmektedir. Bir şeyler iyi gitmemektedir -ve dıştan evlenme konusundaki ısrar ile evliliğin çö-

18. Baldwin, II, 225, no. 182
19. Baldwin, II, 225, no. 175
20. Baldwin, II, 224, no, 169

zülmezliğini zıtlaştıran da, tam bu bozukluk olmaktadır-.

Şarkıcı Pierre[21], evlenmek üzere olan bir şövalyenin karısı hakkında şöyle söylenildiğini duymuştur: "Hoşuma gidiyor, çünkü drahoması hürmetli; herhalde bana üçüncü dereceden akraba, ama bu ondan ayrılmama yetecek bir yakınlık değil; ama eğer istersem ve eğer artık hoşuma gitmezse, bu yakınlıktan ötürü boşanmayı elde edebilirim". Kandaşlık ve hısımlık bağlarının arapsaçı gibi birbirlerine dolanmaları, kural çiğnemelerini sonsuza kadar artırmaktadır. Ve kaybedenler fakirler olmaktadır. Çünkü para her şeyi yozlaştırmaktadır. Yasağı doğrulayabilecek yegâne kutsal metin olan *Lévitique*'in yeniden okunması uygun olacaktır: Çok belirsiz olduğu görülecektir; on kişiyle birleşmeyi yasaklamaktadır, daha fazlasını değil. Ne adına daha uzağa gidilecektir? Bağlılığı daha da yaygınlaştırmak için mi? Bu bağlılığın, kandaşlığın dördüncü, hısımlığın da ikinci derecesi aşıldıktan sonra artık doğal olmadığı bilinmektedir. Onu yaratmak ve daha da öteye götürebilmek için evliliklere izin vermek gerekir. Her şey akraba evliliği kavramının alanını daraltmak, engeli üç basamak geriye almak konusunda birleşmektedir. 1215'te toplanan Latran ruhani meclisine üye olan Kilise babaları, kardinallerin, avukatların, profesyonel yeminlilerin çok zararına olsa da bu uzlaşmacı öneriyi kabul etmişlerdir.

21. Baldwin, II, 225, no. 179

# XI. EDEBİYAT

1150 yılı geçtikten sonra, evlilik uygulamasını bizden gizleyen sis dağılmaya başlamıştır. Ama perde yerinde durmaktadır: söz hâlâ Kilise adamlarındadır. Ama saydamlaşmakta ve özellikle de, artık daha az deforme etmektedir. Bize kadar ulaşan yazılı metinler arasında, soylulara hitap eden, onlara hem hoş vakit geçirtmek, hem güvence vermek hem de onları eğitmek için yazılmış olanları çoğalmaktadır. Bu edebiyat tabii ki davranışların gerçekliğini değil de, onların nasıl olmalarının istenilmiş olduğunu göstermektedir. Bu edebiyat bir değerler sistemi sergilemekte ve bu sistem rahip ideolojisi tarafından güçlü bir şekilde damgalanmış olarak kalmaya devam etmektedir: Aristokrasinin kendi hakkında söylediklerinin değil de, ona çekilen söylevi, ona rahiplerin çektikleri söylevi duymaktayız. Birbiriyle zıtlaşan din dışı model ile Kilise modelinin her ikisi de bu söylev üzerine

baskı yapmaktadır. Ancak edebi türlere göre, bunlardan biri diğerine üste gelmektedir.

Rahip ideolojisinin ağırlığı vaazda zirveye çıkmaktadır. Bu döneme ait birkaç tane vaaz biliyoruz. Jacques Le Goff bana, Jacques de Vitry'nin, Philippe Auguste'ün saltanat döneminin sonunda yazdığı ve şimdiye kadar yayımlanmamış olan üç tanesini işaret etti[1]. Latince yazılmış olan bu vaazları, Jacques de Vitry meslektaşlarına önermekteydi. Vaizler ise bunları halk diline çevirmekteydiler. Bu vaizler karşılarında birbirlerinden ayrı gruplar halinde duran kadınlar ve erkeklere hitap ediyorlardı. Ama bazı noktaları vurgulayarak, esas olarak erkeklere hitap ediyorlardı. Tüm söyleve egemen olan bir ilk tema, sürekli olarak tekrarlanmaktaydı: Kadın kötüdür, engerek yılanı kadar şehvet düşkünü, yılan balığı kadar oynak, üstelik meraklı, sır tutmaz ve geçimsizdir. Kocalar bunları duymaktan hoşlanmaktadırlar. Bazılarının kızları vardır: Onları kızlar için uygun olan duruma, yani evliliğe özenle hazırlasınlar, onları zevkin tadını aldıkları şu aşk şarkılarından, şu el şakalarından vazgeçirsinler; evlilik anlaşması yaparak kurallara uysunlar: Yasadışılık olmasın, bir rahiple evlilik olmasın; "rahibin karısı" şeytanın kısrağıdır. Evlilik cennette ihdas edilmiştir, Kilise onun görüntüsüdür; buna bağlı olarak evliliğin Kilise kapısında aktedilmesi gerekir. Dinleyicilerin bazıları henüz karı almamışlardır: Bunu yapmak için acele etsinler; böylece zina, homoseksüellik, hayvanlarla cinsel ilişki günahlarından kaçınmış olacaklardır. Alacakları karıya egemen olmalıdırlar. Havva Adem'in ayaklarından yaratılmadı: Kadını çiğnemek olmaz. Ama Havva Adem'in başından da yaratılmadı: Kadın yönetmemelidir. Karı ve koca tek bir düzlemde, evlilik ödevleri düzleminde eşittirler. Koca kadının isteklerine cevap vermek zorundadırlar. Ancak kadını denetleme görevi kocaya düşmektedir. Bu özel *ordo*'nun -evliler *ordo*'su- "kuralı" işte tam da bu belirgin noktada yer almaktadır. Bu kural kesindir. Buna uymak, Kilise'nin diğer emirlerine nazaran daha fazla rahatsızlık vericidir. Nitekim, koca yasak zamanlarında karısını reddetmeyi bilmelidir; ölçülü olmayı sürdürmesi gerekir -bilindiği üzere tufan cinsel aşırılığı cezalandırmıştır- ve karısına itaat ettiğinde, doğanın emirlerini saptırmamaya özen göstermelidir: Cinselliği kötü yönde kullanmak, ev-

1. BN, MS. 17509, 3284; Cambrai, 534.

liliğin tehlikelerinden biridir. Ama zina daha da beterdir: Edilen yemine karşı gelinmiş, papazın kutsaması hiçe sayılmış olmaktadır; kendini veren kadın hırsızlık suçu işlemektedir: "Âşığın beyaz ekmeği, kocanın esmer ekmeği vardır"; ve zinanın sonuçları korkunçtur: bu oğlanın babası kimdir? Meşru mirasçıların intikal haklarını bozmayacak mıdır? Yabancı olduğunu sandığı birini karı olarak alırken, kız kardeşiyle evlenmeyecek midir? Demek ki kocaların ilk ödevi uyanık olmaktır: Karılarının fazla çekici bir şekilde giyinip kuşanmalarına izin vermesinler, eğer bir kadın böyle yaparsa başkalarının arzusunu alevlendirir. Kabahatten kurtulmak için, en küçük kuşkuda karılarını atsınlar. Vaaz kaba sabaya benzemektedir. Ama tam da bu nedenden ötürü halk arasında tutulmuştur.

Mesajı aktarmanın daha etkin bir yolu, onu sahnelemekti. Ele aldığım dönemde ortaya çıkan büyük icat, çağrıyı halk dilinden ve tiyatro düzenekleriyle aktarmaktı. *Adem Oyunu*'nun[2] yeri ve tarihi çok kesin bilinmemektedir. Noel ayinlerine ek olarak oynanan bu oyun herhalde 1150-1170 arasında -daha iyisini söylemek mümkün değildi- ve muhtemelen, edebi yaratıların en parlak ocağı olan Henri Plantagenêt'nin sarayının civarında yazılmıştır. Fakat metnin aristokratlar için yazıldığı, bir kilisenin içinde oynandığı ve elyazmasında yer alan sahnelemeye ilişkin işaretlerin kanıtladığı üzere, daha o sıralarda bile ustaca bir dramatürjiye konu olduğu kesindir. Konunun ana bölümü ilk günaha -yani evliliğe- ilişkindir. *Oyun* cennette, yani tam da kutsamanın ihdas edildiği yerde dört kişiyi bir araya getirmektedir: Koca Adem; karı Havva; iyilik Tanrı; kötülük Şeytan. Yaratılış'ın yorumlanan metni bu öğretici karenin dört kenarı arasında paylaştırılarak, dize haline sokmanın da yardımıyla laiklerin zihinlerine güçlü bir şekilde girmektedir. Kilise onlara kendi evlilik ahlâkını aktarmaya çalışmaktadır.

Öncelikle Tanrı'nın niyetlerini, onun evlilik kurumuna başlangıçta vermeyi istediği ve o zamandan bu zamana bozulanları düzelterek, geri dönmenin uygun olduğu biçimi sergilemektedir. Maurice Accarie'nin çok iyi gördüğü üzere, bu örnek biçim feodal yapıdadır. Adem bu prenslere, bu şövalyelere, Yaratıcı'nın vassali olarak; ona

2. **Jeud'Adam**, yay. Noomen, Paris, 1971.

bağlı, ona biat hareketleriyle olduğu kadar, iman sözleriyle de şerefiyle tabi olarak gösterilmiştir. Adem eğer ihanet ederse, geri alınacak bir fiefle donatılmıştır. Ama hiyerarşi üç basamaklıdır: Kadın erkeğin vassali, Tanrı'nın da vassalinin vassali olarak alt konumda kendi mertebesine yerleştirilmiştir. İyi bir üst senyör olan (*suzerain*) Kadiri Mutlak, Adem'e Havva'yı akılla yönetme; Havva'ya da Adem'e iyi niyetle hizmet etme, ona "yardım" sağlama, ona "danışmanlık" etme görevini vermiştir; Havva da kendi hesabına ödüllendirilmektedir: "Eğer Adem'e gerektiği gibi yardım edersen, seni de onunla birlikte şanımın içine alacağım" Evlilik sözleşmesine ilişkin olarak kullanılan kelime haznesi, vassalite sözleşmesine ilişkin kelime haznesinin aynıdır: Tıpkı vassalite sözleşmesi gibi doğada eşit, ama iktidar açısından zorunlu olarak eşitsiz olan iki varlığı birleştirmektedir: Biri diğerine hizmet etmek zorundadır. Evlilik ilişkisinde, daha alt bir konumda olmak üzere, yaratılanı Yaratana tabi kılan başat ilişkinin yansıması da ortaya çıkmaktadır. İlk ebeveynimizin kabahatlerinin ne olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Şeytan bu düzeni bozmak, erkek ile kadın arasında ve bu yolla da Tanrı ile insan arasında eşitlik ve eşdeğerlilik, yani düzensizlik oluşturmak üzere işe karışmıştır. Adem'e "Yaratıcı'nın eşdeğerlisi olacaksın" demiştir. Kutsal Yazı metni karşısında çok serbest davranan bu hayranlık verici oyunun yazarı, gerçekten de Şeytan'a ilk önce Adem'in kandığını hayal etmiştir. Hem de iki kere. Ama aklının gücü sayesinde sağlam basmıştır. Bu durumda Şeytan duyumsallık üzerine etki etmeye karar vermiştir. Dişiye yönelmiştir. ona uzattığı elmanın karşısında, Havva bu meyvenin tadından, parlaklığından, duyuların sağladığı zevkten söz etmektedir. Havva insan doğasının zayıflık, mantıksızlık, duyumsallık yanını temsil etmektedir. Şeytan'ın ağına düşmüştür ve eğer Adem de sonunda kendini kaybederek aynı duruma düştüyse, bunun nedeni, bazı anlarda karısına eşitiymiş gibi bakmasıdır: "Sana inanacağım, çünkü benim eşimsin". Onun günahı budur: Tahttan inerek, öncelikli konumunu kaybetmiştir.

Adem sonradan kinle dolmuştur. Tanrı'nın bakışı karşısında, iradesi hiç kalmamış bir şekilde saklanmaktadır: "Kötü bir karının kötü önerilerinin kurbanı oldum, bana ihanet etti" Adem Cennet'ten kovulduktan sonra da Havva'ya kızmaya devam etmektedir. Ama Havva, oyunun bu birinci bölümünü kapatan uzun monologda, kendini affettiren tevazunun örneğini vermektedir; yeni Havva olan Meryem'in tevazuunun örneğini. Kendini üst senyör olan Tanrı'ya teslim et-

mektedir. Karar vermek artık kocaya değil de ona aittir: Koca ona hakaret ederek, onun yardımını reddederek, senyörlük ödevlerini yerine getirmemiştir. Artık ona karşı olan ödevlerinden kurtulmuştur; bu ödevini üst senyöre aktarmaktadır. Havva pişmanlık duyduğu suçunu da kabullenmektedir -bu pişmanlık dersi, dinsel edebiyatın pişmanlık getirmeye, boyun eğmeye, papazlardan gelen lütfun kabulüne dayalı tövbe kutsaması etrafında örgütlenmeye başladığı sırada, çok büyük bir önem taşımaktadır-. Nihayet Havva, umut örneğini de vermektedir: Dünyadan günahı kovacak kimse bir gün gelecektir. Tüm eserin anlamı budur. Adem ve Havva burada, tıpkı kısa bir süre önce katedrallerin kapı sundurmalarında ortaya çıkanları gibi, Mesih'in gelişini haber veren uzun bir kehanet dizisinin başında yer alan kişiler olarak görülmektedirler. Kıssadan hisse ile ilahiyat ayrılmaz niteliktedir.

Evlilik, mükemmel bir toplum imgesinin, bir ideolojik oluşumun tam merkezinde ve esas yerde olmak üzere ortaya çıkmaktadır. Evlilik üç işlevsel tabaka teorisiyle birlikte, toplumsal yapının kilit taşını meydana getirmektedir. Evren hiyerarşiktir. Düzen bu evrende bir basamaktan diğerine doğru yayılmakta; her üst, astından saygılı bir itaat beklemekte, karşılığında da ona destek verme ödevine sahip olmaktadır. Bu gerekli eşitsizlik ilişkisi, biat simgeselliğiyle olan paralelliği çarpıcı olan *desponsatio* simgeselliğiyle ifade edilmektedir: Aynı karşılıklı yemin, hizmet edilecek kişinin karşısında aynı diz çökme ve yüzüğü veren kocanın hareketiyle, biat karşılığı verilen şeyin simgesi olan saman çöpünü veren senyörün hareketlerindeki aynı cömert tepeden bakış. Bu iki ayin de düzensizliğe karşı bir set oluşturmakta, kamu barışının temeli olmaktadır. Bunların her ikisi de cennette, mükemmellik içinde ihdas edilmişlerdir: *Ratio sensus*'a egemen olarak. Bu kökeni sürekli olarak hatırlatmak gerekmektedir, çünkü burada, alt dünyada ilk günahın işlenmesinden itibaren duyumsallığın her zaman üste çıkmaya hazır olduğu görülmektedir; başkaldırı süreklidir: Uyrukların ve kadınların başkaldırısı.

*Oyun*, sapkınlığın bir salgın gibi her yerde birden fışkırdığı; bağımlı hale getirilmiş toplumun derinliklerinde çalkalanma kıpırtılarının fark edildiği bir anda sahnelenmişe benzemektedir. Şeytani olan sapkınlık, kadınlara eşit davranma çağrısı yapıyordu. Aziz Bernard, Guibert de Nogent'ın etrafa yaydığı bu tehlikeye karşı ahlâksızlık suçlamasında bulunmaktaydı. Erkeğin üstünlüğünün tartışma konusu haline getirildiği, hem erkeklerin, hem de kadınların bu-

lunduğu çifte manastırlar mahkûm edilmeye, evlenme çağındaki kadınları sapkın tarikatlardan uzaklaştırmaya yönelik yeni ruhani hayat biçimleri önerilmeye başlamıştı; bu kocasız kadınların rahibe yurtlarına veya daha sert dışlama yöntemleri önerenlere göre, tıpkı cüzzamlılar gibi, zarar veremeyecekleri yerlere kapatılmaları istenmekteydi. Ben de kendime, acaba XII. yüzyılın sonuncu üçte birlik kısmında aristokratik ailelerde erkek çocuklara karı alma konusunda daha fazla serbesti bırakan tutumda, ilk belirtisi ortaya çıkan tavır değişikliğine, biraz da şu güçlü bir tepki olarak ortaya çıkan kadının kurtuluşu yönündeki eğilimlerin etki edip etmediğini soruyorum: Kızları bir kocanın denetimine vermenin en iyisi olduğu düşünülmüştür. Toplumun iyi kesimi savunma durumuna geçmişti. Feodalite ile senyörlük kurumu ve evlilik ilişkilerinin ihdasının ortaklaşa olarak, insan cinsinin yaratılışına kadar geri götürüldüğünü duymak bu kesimin hoşuna gidiyordu: İktidarların güven verici bir şekilde dağılımı bu iki temele dayanmaktaydı. Piskopos Etienne de Fougères, kendi lehçesinde yazdığı vaazında, kadınlardan -tabii ki soylu hanımlardan, diğerlerinin esamisi okunmazdı- söz etmekte, onların sıkı bir şekilde zaptedilmelerini öğütlemekteydi. Kendi başlarına bırakılırlarsa, yozlukları dışarı taşar; hizmetkârlara kadar giderek veya onları aralarına alarak zevk peşinde koşarlar. Kadın karşıtı, sapkınlık karşıtı, daha da geniş ölçekte eşitlikçilik karşıtı olan bu cinsten söylevler, aynı zamanda kibarlık karşıtıydılar da. Çünkü bu söylevler, paylaşılan bir aşk oyunu esnasında kadınların karşısında eğilecek kadar alçalan ve tıpkı bir senyöre hizmet edermiş gibi, onlara hizmet etme oyunu oynayan -rezaleterkeklerin görüldüğü şu üst tabaka eğlencelerini mahkûm etmektedirler. *Adem Oyunu* son cümlelerinde, şairlerden uzak durmaya çağırmaktadır.

Ancak rahipler din dışı ideolojiye çok daha büyük tavizlerde bulunmaya başlamışlardır. Örneğin genç kral Philippe'in kançılaryasında 1186-1190 arasında Aşka Dair [3] adında bir inceleme yazan saray papazı André gibi. *Amor* -söz konusu olan tam anlamıyla aşktır; iyi eşler arasında olması gereken saygı ve şefkat değişimi değildir-. Buna bağlı

3. **Traité de l'amour courtois**, çev. Buridant, Paris, 1974 (Saray Aşkı İncelemesi).

olarak evlilik değil de diğer Kilise adamlarının mahkûm ettikleri şu keyifli oyun söz konusudur. Ama *Aşka Dair* kitabının bir kınamayla sona erdiğini söylemek gerekir: Aşık olmamak daha iyidir. Latince olarak Kutsal Yazı tarzında ve skolastik bir tonda yazılmış olan eser, eğitim amaçlıdır. Henüz evlenmemiş laik bir kişiye ithaf edilen bu inceleme, aşka ilişkin davranışların nasıl düzene sokulabileceğini, "dürüst" hale getirebileceğini öğretmeyi amaçlamaktaydı. Vardığı sonucun yapmacık olduğunu sanmıyorum. Nitekim, eserin izlediği eğitici güzergâh adım adım ruhaniye doğru götürmekte; tensel olandan, yani kadından yüz çevirmeyi öğütlemektedir. Ama esas bölümünü diyaloglar halinde ele alınan iyi tavırların, yüce davranışların, saray aşkı uygulamasının -bu saray aşkı modası o sıralarda kralın evinde, sade yaşam geleneklerine karşı zafer kazanmaktaydı- oluşturduğu bu Paris kitabındaki alay unusuruna çok kısıtlı bir yer tanımak tehlikeli olacaktır.

André bu vakit geçirme biçimini meşrulaştırmak üzere, onu köylü aşkından, halkın uyguladığı kaba aşktan ayırmaktadır. Onun sözünü ettiği aşkın yasaları vardır. Bu aşk toplumsal düzeni, ahlâki düzeni bozmadığı gibi, bir de üstelik onların sağlamlaşmasına katkıda bulunmaktadır; hatta bu aşk evliliğin dışında kalarak, ona bitişik, ama kesinlikle ondan ayrı bir alan oluşturmaktadır. "Aşk kendine özgü biçimleri evli çiftler arasında geliştiremez, çünkü aşıklar birbirlerine karşılıklı olarak her şeyi cömertçe vermektedirler ve bu cömertlik herhangi bir ihtiyaçtan kaynaklanmamaktadır; buna karşılık evli çiftler birbirlerinin karşılıklı isteklerine boyun eğmek ve hiçbir şeyi reddetmemek zorundadırlar". Bu aşkın platonik olmadığını parantez içinde belirtelim. Ama -serbestlik, cömertlik- hayatın ciddi yanının dışında, oyun alanının kıyısında ve karışıklık beklenmeyen bir ortamda gelişmektedir. Bu yazı, bu nedenden ötürü, incelememin konusu olan evliliğin etrafından dolaşmaktadır. Ama bu kurumun etrafında dolaşırken, saraylı ahlâkına göre evliliğin ne olması gerektiğini de negatif bir şekilde açık etmektedir. Örneğin André, sohbet eden bir erkekle bir kadını göstermektedir[4]. Bunlardan biri çok soyludur, diğeri de soyludur, ama daha alt bir mertebedendir. Erkek toplumsal üstünlük konumundan yararlanarak ders vermektedir. Muhatabı ona, madem ki evlilikteki aşk lekesizdir, o halde saraylı aşkından daha iyi değil midir diye sormakta, o da olumsuz cevap vermektedir. Nitekim eğer aşk; gürbüz, canlı, bedenden gelen aşk -şefkat değil- evliliğin

4. S. 109.

içinde gelişirse, zevk aşırılığına götürür ki bu da günahtır. "Saraylı aşkı daha iyidir: Eğer kutsal bir şey kötüye kullanılarak lekelenirse, alışılmış aşırılıklara karşı olduğundan daha ağır ceza verilir. Ve böylesine bir leke, evli bir kadın açısından, evli olmayanına nazaran daha ağırdır. Böylece, Kilise yasasının da öğrettiği üzere karısını aşırı bir ateşle seven kimse zina yapmış sayılır". Zaten Aziz Jérome ile çok yakınlarda Pierre Lombard tarafından ilân edilmiş olan doktrin de böyledir: "Evlilikte çocuk yapmaya izin vardır, ama fahişelere uygun ihtiraslar mahkûm edilmiştir"[5]. Ve aynı kervanda yer alan Lilleli Alain'e göre "*Amator* (amatör, aşık) karısına ateşli davranırsa, zina yapmış olur"[6] Payına düşen gülümsemeyi ona bırakalım. Geriye, evliliğin bir oyun olmadığına dair derin kanaat kalmaktadır: Oyun dışarıda oynanmaktadır. Evlilik, düzen ve buna bağlı olarak zorlamadır. Bu düzenin dışında, hayatın orman gibi olan kesiminde, tıpkı fahişelik gibi aşk oyunları da yer almaktadır. Saraylı aşkının ve fahişeliğin iyi yanı, aşırı ateşi, tutkuyu evlilik hücresinin dışına taşıyarak, onu olması gereken vekarlı konumda tutmasıdır. Burada tabii ki rahip, saray papazı konuşmaktadır. Bu rahip öyle olmayanları kıskanan tüm bekâr erkeklerin kendini dinleyeceğinden emindir, ama evliliğin sefahate varmasını istemeyen *seniores*, hanedan reisleri de ona kulak kabartacaklardır: İnsan karısına (*uxor*), dostuna (*amica*) davrandığı gibi davranamaz. Üstelik bu macera peşindeki özgürlük alanı, yalnızca erkeklere açıktır. II. kitabın altıncı diyaloğu, biri kadınlara, diğeri erkeklere ait olan iki ahlâk arasındaki ayrımı biçimsel bir şekilde ortaya koymaktadır[7] Eğer çizmeyi aşmazlarsa, zevk peşinde koşarken soylu evlilikleri bozmaya kalkışmazlarsa, taşkınlık erkekler, hatta evli erkekler için bile serbesttir: "Bu durum erkeklerde hoşgörülmektedir, çünkü bu onların alışkanlıkları arasında yer alır ve bu dünyada namuslu olmayan her şeyi yapmak, onların cinsinin bir ayrıcalığıdır. Buna karşı hayalı ve kendine egemen olma görevi de kadınlara düşmektedir: Kendilerini birçok aşığa mı verdiler, kuralı çiğnemiş olurlar ve namuslu hanımlar topluluğundan atılırlar. Acaba *Aşka Dair* adlı incelemenin öğretisinin derin yanları, *Adem Oyunu* veya Etienne de Fougères'in öğretilerinden nerede farklılaşmaktadır. Son iki öğretinin ikisinde de erkek egemendir, oyunu o yürütmektedir. Bu ahlâk aynı zamanda Aşka Dair'in de ahlâkıdır ve başat bir duygunun üzerine inşa

5. **Livre des sentences**, IV., 31, 6.
6. PL 210, 193.
7. S. 160.

edilmiştir: Kadın korkusu ve kadınlara sanki eşyamışlar gibi davranmaya yönelik iyice pekişmiş irade.

André aslında hükümdar için yazmaktaydı. Bilgisini, yazma becerisini paraya çeviriyor ve sarayın eğitimi ile hoşça vakit geçirmesi için, cümleleri ters yüz ederek, patronuna hizmet ediyordu. Hükümdar, XII. yüzyılın sonunda şövalyeliği evcilleştirmek istemektedir. Onu cezbetmesi, kendi yanında tutması gerekmektedir. Sarayı hoşa gitmeli, yalnızca eskiden olduğu gibi beden zevkleri değil, aynı zamanda zihinsel hoşlukları da yaymalıdır. Şu zorunlu erdem olan patronun cömertliğinin de bu hoşluklar halinde ortaya çıkması gerekir. Ama sarayın aynı zamanda eğitici olması da gerekir. Saray konuk ettiklerini iyi tavırlara alıştırarak, onlara *honestas*'a uygun şekilde yaşamayı öğreterek, bir değerler sisteminin temellerini güçlendirerek siyasal işlevini yerine getirmekte, efendinin gözetimi altında olmak üzere, kamu düzeninin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bu kapalı küçük toplum, şövalye olmaya hazırlanan birçok yeniyetmeyi kendi içinde barındırmaktadır. Eğitim, öncelikle, saray halkının bu çalkantılı kesimine, "gençlik"e yönelmektedir. Bu gençler, bu "bekârlar" yaşlıları izleyerek avlanmayı, savaşmayı öğrenmektedirler. Ama bu fizik idmanlara ara verilen dönemlerde, öyküler ve örnek alınacak fıkralar dinleyerek, iyi davranış kurallarını öğrenmektedirler. Bu dinledikleri şeyler, toplumun üst tabakasının kendine ilişkin olarak kurduğu düşün tasviri olmaktadır. Bu toplum bu düşü iki düzleme yerleştirmekte; onu ya gerçeğin tamamen dışına çıkartarak kurmaca ve hayali bir alana; ya da yaşanmış olayların örüntüsü içine, gerçek anılara, tarihe koymaktadır.

Bu anlatılar, diğer noktaların arasında, kadınlara karşı nasıl uygun davranılabileceğini de göstermektedirler. Tamamen icar ürünü olanları işin oyun tarafına yatmakta ve evliliğe en küçük ve özellikle de dışsal yeri vermektedirler. Bu yer edebi türlere göre değişmektedir. Askeri kahramanlığı ve vassal sadakatini yücelten şu manzum efsaneler, kadın figürlerini anlatının kıyısına yerleştirmektedirler. Kahramanların karıları olan bu kadınlar, entrikanın iyi veya kötü tarafında

çok küçük rollere sahip olmaktadırlar. Bunların bazıları, besleyen, ihtiyaçları gideren, onlardan beklenen arkadaşlığı gösteren mükemmel "yardımcı"lardır. Diğerleri ya büyücü, ya da evliliğin tehlikeli cephesini oluşturan şu kötülükle yüklü edepsiz kadınlardır. Bütün bunlar anlatının arka cephesinde, şöyle bir görülüp kaybolan şekilde yer almaktadırlar. Evli kadınlardan gülünç fıkralarda daha çok söz edilmektedir. Neye gülünmektedir? Aldatılan kocaya. Ama eğer insan kendine gülüyorsa, bu zorakidir. Öyleyse bu cins anlatılardaki gülünç tipler, nadiren yüksek tabakadan kişiler olmaktadır. Gülünenler burjuvalar, kâhyalar, köylüler veya masallardaki hayvanlardır[8]. Ancak, saray bu öykülerden birkaçının çerçevesini meydana getirmektedir. Romanların tümünde ise, yalnızca saray çevresi söz konusudur. Ve bütün anlatılarda, kocaların çok azının talihsizlikten kurtulabildiği görülmektedir. Sahnelerin düzenleniş biçimi, aristokratik evlerin kuytularının, evin hanımının zina yapmasına uygun olduklarını açık etmektedir. Âşığıyla meyve bahçesinde veya kendi odasında kolaylıkla buluşabilmektedir. Her engeli aşmaktadır. Örneğin *Ignauré* adlı manzumede bir senyörün on iki yoldaşının karılarının sırayla tadına baktığı anlatılmaktadır. Engel işte tam da bu noktadan, güvenilir bir sığınak olmamasından kaynaklanmaktadır. Evli kadın her taraftan gözetlenmekte; pusudaki haset kişilerle, mutlu kocasının rakipleriyle, hor gördüğü kadınlarla, hatta ihtiyarladıkça kıskançlaşan kocası tarafından kuşatılmış olarak yaşamaktadır. Bazen o ve günah ortağı suçüstü yakalanmaktadır. Bulundukları vaziyette iple bağlanmakta ve hemen tanıklar çağrılmaktadır. "Tüm kenti ayağa kaldırarak" Kral Marc'ın Yseut'ün suçunu keşfettiğinde yaptığı budur. Gerçekten de utancın herkesin önünde yaşanması, öcünün meşru olarak alınabilmesi için herkes tarafından fark edilmesi gerekir. Kocanın öldürme hakkı vardır. Tristan istediği kadar deneyden geçmeyi, kapalı bir alanda üç baronla çarpışmayı önersin. Marc, eskiden Fouque Nerra'nın da yaptığı gibi, karısını ve maskesi düşen âşığı yakmaya hazırlanmaktadır. Beraber yanmaları doğal bir sadakattir. Öte yandan romanlar anlatıyı uzatmak için, zina kuşkusu üzerinde memnuniyetle uzun uzadıya durmaktadırlar. Bu durumda usullerin gerçeğini betimlemektedirler: Yseut önce suç deneyinden geçmeyi önermiştir, ama piskoposların isteğiyle, bu hak ona tanınmamıştır; bunun üzerine çile çekmek üzere yemin etmiştir ve buradan nasıl kolayca kurtulduğu bilinmektedir. Bu

8. M.T. Lorcin, **Façons de penser et de sentir: les fabliaux français**, Paris, 1979 (Düşünme ve Hissetme Biçimleri: Fransız Hayvan Masalları).

tanıklıkların yararı, evlilik kuralına yönelik bu cins ihlallerin Kilise yargısına girmediğinin teyit edilmesidir. Bunlar din dışı davalardır. Ekliyorum: Özel ve tamamen ev içi davalardır. Kızdırılmış demir deneyinin etkisini gözlemek, karının Tanrı'yı tanık tutarak ve İncil'e veya kutsal emanetlere el basarak suçu reddedişini dinlemek ev halkının işidir. Koca kuşkusuz tek başına karar vermemektedir. Danışması gerekir. Ama bu danışma ev halkının, akrabaların dışındaki kişilerden istenmemekte ve rahipler bu işe karışmamaktadır. Kocadan söz ediyorum. Onun yoldan sapmaları tabii ki yargı süreçlerine yol açmamakta ve zaman roman konuları arasında yer almamaktadır. Çünkü tehlikede olan şeref'tir. Ve şeref erkeklere ait bir konudur. Bu şeref kadınların davranışına bağlıdır. Bu kadınlar her zaman edepli değildirler: Soylu evlerinde birçok uygunsuzluk olmaktadır. Geoffroi Plantagenêt'nin, senyörünün çok genç karısı Aliénor'u aldığı doğruysa da acaba bu işi zorla mı yapmıştır? *Tilki'nin Romanı*'nda kraliçe Dişi Aslan'ın örneğine bakınız: Tilki onun yatağına süzülmüş, ona zorla sahip olmuştur; ama Dişi Aslan gene de suçlu sayılmıştır: Tecavüze uğrasın veya uğramasın, evlilik dışında zevk almıştır. Ve bu duruma gülenler, tecavüz edenin yanında yer almaktadırlar. Bu adam tahripkâr erkekliğin güçlerini somutlaştırmaktadır. Çünkü yanılgıya düşmemek gerekir: O çağın yazılı metinlerinin Latince veya yerel lehçelerde "aşk" dedikleri şey, çok basit olarak arzu, bir erkeğe ve cinsel atılganlığa karşı duyulan arzudur. Saray romanı denilen romanlarda bile bu böyledir.

Konuyu bu cins aşk oluşturmaktadır. Şiddetli, ani: Bir alev parlaması halinde, dayanılmaz bir şekilde ışımaktadır. Erkeği, Marie de France'ın "fazlalık"[9] adını verdiği tüm olanaklarla kazanmaya itmekte, kanını kızdırmaktadır. Bu arzu teker teker aşılması gereken engellere çarpmaktadır. Aşklar her zaman tepkilerle karşılaşmaktadırlar. Âşık bir sınamadan bir diğerine geçmektedir. Geçilen bu yol öğreticidir. Şövalye tam erkek olana kadar; "gençliği" sürdükçe, kendi de aile reisleri arasında yer almadıkça, bu yol üzerinde ilerlemek zorundadır. Olağan durumda hem arzusunun nesnesi, hem de onu bu yola sokan evli bir kadın, senyörünün karısı olmaktadır ki, bu senyör çoğu zaman aynı zamanda dayısıdır da. Nitekim aşk, Wormslu Bourchard'ın ve Chartreslı Yves'in kaygı duydukları, zinaya ve akrabalar arası cinsel ilişkiye uygun bu ev içi bir aradalık ortamında doğmaktadır. Bekâr

9. Ph. Ménard, **Les lais de Marie de France**, Paris, 1978 (Marie de France'ın Manzumeleri).

kahraman babasının evinden ayrılmıştır. Gençler olağan durumda çoğunlukla annelerinin erkek kardeşine ait olan başka bir evde çömez olmaktadırlar. Bu uygulama, aristokratik çiftlerin örf gereği birbirlerine eşit olmamalarından kaynaklanmaktadır. Ama soyu daha yüksek bir mertebeden olup, erkek çocukları buluğa erer ermez onları kendi içine almakta, ataların kanını taşıyan, ama başka bir soyun içinde doğan bu çocukları bağrına basmaktadır. Böylece soylu evlerinde, hanedan reisi, kız kardeşlerinin Tanrı hizmetine girmemiş olan oğullarını yıllarca beslemektedir. Onları eğitmekte, silahlandırmakta, evlendirmekte, gerçek babaları olmaktadır -ve efsane Charlemagne ile Roland örneğinde, bu manevi babalığı, akrabalar arası cinsel ilişkiden türeme bir tam babalığa doğru saptırmaktadır-. Yeğenleri ona oğul gibi hizmet etmekte, ama karısını da arzulamaktadırlar. Başka konularda Bakire Meryem'in olduğu gibi, bu kadın onların kalbinde, doğdukları evden sürgüne gitmelerinden ötürü erkenden ayrıldıkları annelerinin yerini tutmaktadır. Gerçekteki konukluk ilişkileri saray romanı entrikasına böyle yansımaktadır: Eğer dayı ile yeğenin karısı arasında doğan aşk hiçbir zaman anlatılmıyorsa, bunu nedeni yeğenin evlenir evlenmez başka bir konuta yerleşmesidir.

Demek ki aşk, akrabalığın doğal ortamının oluşturduğu dostluk içinde tohumlanmaktadır: Yseut, Tristan'a, seni sevdim "Çünkü onun yeğeniydin ve onun şanı için diğer hepsinden daha fazla emek sarf ediyordun" demektedir. Kadın bizatihi kocasına duyması gereken derin saygıdan ötürü, onun yeğenini candan sevmek ödevine sahiptir. Kadının evdeki rolü, bu yeğenin eğitiminde kocasıyla işbirliği yapmaktır. Bu eğitsel rolü aracılığıyla ona egemen olmaktadır. Üstelik ondan daha yaşlıdır; pek fazla değil, ama daima daha büyüktür. Bu da onu kelimenin etimolojik anlamında "senyör", yeğeni de "vassal", küçük çocuk konumuna yerleştirmektedir. Bu sayede, vassalite ritüeline özgü hareketlerin, duruşların, sözlerin, saray aşkı ritüeline kolaylıkla dahil edilmesi açıklanabilmektedir. Bu ritüel cinsler arasındaki hiyerarşiyi tersine çevirmektedir: Havva Adem'i aşarak, onun düşüşünün sorumluluğunu taşımaktadır. Roman onun günahının öyküsüdür. Ancak zina kısırdır. Nitekim piçlikten ciddi olarak söz etmek gerekir. Bu durumdan çok çekinilmektedir. Onunla oyun oynamak akıl kârı değildir.

Böylece kendi de arzuyla tutuşan hanım, kendini vermektedir. Kendini sunmaktadır. Tıpkı Putiphar'ın karısının da başına geldiği gibi, elinde yalnızca bir mantonun eteğini tuttuğu da olmaktadır. Bu

durumda kıskançlaşmaktadır. Haince yalan söylemektedir: Kahraman onu izlemiş, ona saldırmıştır. Gerçekten de genç adam bazen ona direnmektedir. Sadakati onu engellediği için veya ona bir karı sağlayacak meşru ve karşılıklı bir aşkın umuduyla, senyörüne ihanet etmeyi reddetmektedir. Dayının öfkesinden kaçmakta. Maceraya doğru yola çıkmaktadır.

Anlatılardaki maceralı yollar, gerçeği gene de bir nebze göstermektedir. XII. yüzyılda erkek çocukların çoğu talihlerini aramaya zorlanmaktadır. Bunlar turnuvadan turnuvaya sürtmekte, cesaretlerini göstermekte, ün ve eğer rakiplerini alt ederlerse, bir karı kazanmak umuduyla, hayatlarını tehlikeye atmaktadırlar. Düş dünyasında ters yüz edilen bu tehlikeli yol, gerçekte iki dünyanın içinden geçmektedir. Bunlardan biri bu dünyaya benzemektedir. Burada gezgin şövalyeler, geceleri, evleri "kızlar"la dolu, hali vakti yerinde küçük senyörler tarafından barındırılırken görülmektedirler. Bu kızlar çok yumuşak başlıdırlar. Yorgun şövalyeye bazen şafağa kadar masaj yapmaktadırlar[10]. Eğer kahraman iştah açıcıysa, aşk onları dürtmektedir, artık kadın olmuşlardır. Ve bundan sonra vücutlarını istedikleri gibi kullanmaktadırlar.

"Çok öptü ve sardı
Gauvain kopardığı çiçeği
ve kızın adını unuttu
ama kız onu donattı ve hiçbir şey demedi".[11]

Bu işbirlikçi kızları akrabalık ilişkileri de durduramamaktadır. Arol bir sabah "kasıkları"na kadar çıkan elin kız yeğenine ait olduğunu keşfetmiştir: Kendini tuttuğu için Tanrı'ya şükretmiştir. Bu örneğin dışında, kocaları olmayan bu kızlar evlenmeyi düşünmedikleri için, bu oyunlar daha az suç yaratmaktadır. Ama herhalükârda, Marie de France'ın *Milon*'da hatırlattığı tehlikeyle karşı karşıyadırlar: Yeni damadın gerdek gecesinde karısının kız olmadığını anlaması. Romanesk bir abartı mı? Acaba namuslu adamların gündelik hayatta, kızların bekâretinin üstüne daha fazla titrediklerine mi inanmak gerekir?

Ama bazen gezginlik, görülmeyen sınırları aşarak, berrak suların aktığı pınarlarda çırılçıplak yıkanmaya hazırlanan ince, beyaz güzel

10. H. Oschinsky, **Der Ritter unterwegs und die Pflege der Gastfreundschaft im alten Frankreich,** Halle, 1900.
11. Perceval, 32191-94 dizeler.

kızlara rastlanılan bir harikalar evreninin içine dalmaktadır. Bu kızlar adsız ve meçhuldürler. Bu nedenle de tehlikelidirler. Belki de bunlar gezginin akrabalarıdır yeni bir gösterge: Romancı rahipler, okuyucularında akrabalar arası cinsel ilişki korkusu yaratacak hiçbir fırsatı kaçırmamaktadırlar-. Veyahut da bunlar peridir. Kaba, erkeksi arzu bu acayip kadınları bile boşlamamaktadır: Bu kadınlara çoğu zaman tecavüz edilmektedir. Ama bunlar sonradan kendilerine tecavüz edene bağlanmakta, onun yardımına koşmakta, ona cömert bir şekilde zenginlik ve çocuk vermektedirler. Ancak bunlar insanlardan kopuk ve ulaşılamaz varlıklardır. Esrarlıdırlar. Âşığın etrafına koskoca bir yasak duvarı örmektedirler. Eğer bu yasaklara uymazsa, onu felâket beklemektedir. Bu masal kişilerini de uzaktaki annenin yerine geçen kişiler olarak kabul ediyorum. Bakire Meryem Guibert de Nogent için ne idiyse, periler hırpalanmış, daha doğar doğmaz süt annelere terk edilmiş, çoğu annesini doğumda kaybetmiş ve küçük fare muamelesi gören çok sayıda şövalye için o olmuşlardır. Ama şövalyeler bu esnek ve egemen cezbedicilere şiddetle ve tehlikeli bir şekilde sahip olmayı hayal ettiklerinde, iç sıkıntılarından kurtularak, ilk günlerin sıcak bağrına döndüklerini düşünüyorlardı.

Saray papazı André'nin sevme sanatı gibi, hayal ürünü ebediyat da evliliğin etrafında dolaşıyora benzemektedir. Söylememekte, ama dayanılmaz bir şekilde ona yönelmektedir. Çünkü "gençler"in ondan beslenen ruhlarındaki damar atışları birbirleriyle zıtlaşmaktadır. Dışlandıkları evlilik kurumunun altını oymayı düşlüyorlar, ama aynı zamanda bu dışlanmadan kurtulmayı umuyorlardır. Umutları, tüm engellere rağmen evlenebilmekti. Demek ki tüm bu maceraların sonunda bir serap parıldamaktadır: Ele geçirilen, etki altına alınan ve ona güzel oğullar doğuran mükemmel kadın. Evliliğin değerli yanları burada, romanesk entrikanın en derin temellerinde yer almaktadır. *Manto masalı*, baştan sona bir saraylı toplantısından her hanımın sadakatsizliğini açığa çıkartan sihirli bir şeyden söz etmektedir; ancak tek bir koca ihanete uğramamıştır; o tek başına umudu belirsiz bir arayışı somutlaştırmaktadır. Marie de France'a atfedilen manzumelerde ideal aşk, amacı evlilik olanıdır. Marie de France XII. yüzyılın sonuncu üçte birlik döneminde yazmıştır. Bu yüzyılın altmışlı yılları geçtikten sonra, Kuzey Fransa'nın yüksek tabakalarında, tonu belirleyen, yeni

giyim, konuşma, gösteriş yapma modalarını çıkartan saraylarda, aşk kovalamacalarının fantezileri ile evlilik bağı arasındaki açıklığı düşük tutma konusunda bir kaygı belirmiştir. Chrétien de Troyes, o çağın en incelmişi olan kendi okuyucu kitlesinin zevkine hitap etmek istemekteydi. 1170-1180 arasında yazdıklarının entrikası içinde, aşk ile evliliği birbirlerine bağlama konusunda gösterdiği gayret daha yakından incelenecek olursa, bu yöndeki çabanın güçlendiği daha iyi kavranacaktır. Bu tarihten sonra dönülen keskin viraj, *Graal masalı*'nda iffetlilik görüntüsü altında, "gençliğin" şövalyelik eğitiminin uzun sınamaları esnasında zorunlu olarak tabi tutulduğu yoksunlukları yüceltmiştir. Edebi eserlerin çoğu aşkın, beden ve kalp aşkının evlilikte ve sadakatsiz kadınlara, ihtirasla yanıp tutuşan Guenièvrelere spermalarının üretken olmasının reddedildiği şu meşru çocuk sahibi olma eyleminde gerçekleştiğini, giderek artan bir ısrarla öğretmekte değiller midir? Sadakat, sert bir eğitim sonucu edinilen kendine egemen olma, bunlar çiftin koca egemenliği altında sıkı bir şekilde birleşmelerini, soyun kök salmasını ve hanedanın sürekliliğini güvenceye alan erkeksi değerlerdir. İlk *Gülün Romanı* versiyonunun genç kahramanı bahçede macera aramaktadır. Onu cezbeden çiçek, henüz patlamış bir goncadır -bir kız, bir kadın değil-. Ve bekâr erkek onu iyi nedenle kopartmaya hazırlanmaktadır: Onu karısı yapmak için.

XIII. yüzyıl arefesinde, katılığını yavaş yavaş kaybeden, erkeklerin evlenmesini sınırlayan zorlamaların giderek gevşediği bir toplumda, bir düş aktarımı olan romanlar ve şiirlerde, saray papazı André'nin evlilik çerçevesi dışında tuttuğu erotik oyunlar ile, evli çiftleri birleştirme durumunda olan sevgi bağları arasında açık bir ayrım yapılmaktadır. Ama, erkeklerin diğer cins karşısındaki bu iki tavrı, şimdi iyi soydan olan bir erkeğin hayatının, birbirini doğal olarak izleyen aşamaları olarak görülmektedir. Ataklık ve tahrip, Georges Dumézil'in ikinci dereceden diyeceği bir aşk süreci olan avlanma döneminden geçmesine izin verilmekteydi. Ama bir an gelmekte ve maceracının atılımlarından vazgeçerek yerleşmesi ve sükûnet ile bilgelik içinde olgunlaşması gerekmekteydi. Bu bir çağdan diğerine geçiş, ayinsel olarak gerçekleşmektedir ve evlilik de bu ayinlerin arasında yer almaktadır. Bu arada, bu ayinlere ilişkin başka bir çizgi daha, görevleri eğlenirken eğitmek olan tüm kurgusal eserler boyunca ortaya çıkmaktadır: Bu ayinler Kilise'nin koyduğu kurallara uymamaktadırlar. Bu anlatılarda, gülünç öykülerin onlara yakıştırdığı şehvet düşkünü ve kaba konumların dışında papaz yoktur. Aslında rahip olup ol-

madıkları bile belli olmayan münzevi keşişler, marjinaller Hıristiyanlık mesajını aşıklara ve evlilere taşıyan yegâne kişilerdir. Bu kayıtsızlık aslında, çatışmaların yatıştığına tanıklık etmekte değil midir? Evliliğin kutsanması artık herkes tarafından kabul edilen bir formalite haline gelmiştir. Romanların hakkında söyleyecek herhangi bir şeylerinin olmadığı vakai adiyeden bir konu haline gelmiştir. Konformizm, karşılıklı tavizler: İki ahlâk arasındaki sürtüşmeler yumuşamıştır. Philippe Auguste'ün saltanatının sonlarındaki saray edebiyatı, sert çalkantılardan sonra Avrupa'da evliliği yüzyıllar boyunca istikrara kavuşturan bu bir cins barışın yansımalarını açıkça aktarmaktadır.

Bu arada, kaçış edebiyatının değeri nedir? O deforme etmektedir. Nerede ve hangi noktaya kadar? Gerçek öyküleri aktaran diğer anlatıları ortaya çıkartmanın zamanı gelmiştir. Hayal gücü burada da rol oynamakta, ama gerçeklikten büyük bir sapmaya yol açmamaktadır.

# XII. AMBOISE ŞATOSUNUN EFENDİLERİ

Guines Kontu'nun büyük oğlu, babası ölsün diye beklemektedir. Yakınlarda evlenmiştir. O çağa göre, artık çok genç değildir. Bedeni idmanlara alışkın, bir açık hava adamıdır. Avlanmakta, arkadaşlarıyla birlikte turnuvadan turnuvaya gitmektedir. Yağmur şiddetli ve uzun süreli yağdığında, ne yapacağını bilememekte, canı sıkılmakta ve onunla birlikte, peşindeki tüm çetenin de canı sıkılmaktadır. Bir sığınakta hapis kaldığında, vakit öldürmek için kendine öykü anlattırmaktadır. Ona arkadaşlık eden genç çocuklardan biri Charlemagne'ın büyük kahramanlıklarını, bir diğeri kutsal topraklardaki maceraları, patronun yeğenlerinden, onun kanından olan biri de atalarının kazandıkları başarıları bilmektedir. Çetenin reisi, bu kahramanlık öykülerini belleğinde depolamakta ve bir gün bir evliliği bozmanın uygun olduğuna karar verilirse, ondan soy zincirinin ba-

samaklarını geriye doğru inmesi istenmektedir, ama bu anıları olağan durumda, ev halkını keyiflendirmek için anlatmaktadır. Aynı zamanda eğitmek için de konuşmaktadır. Gerçekten de onun ataları Roland, Godefroi de Bouillon veya Gauvain kadar iyi ve güzel davranış modelidirler ve bunların yaptıkları işlerin aktarılması, onların yaşamış oldukları yerlerde dolaşan insanları çok canlı bir şekilde etkilemektedir. Bu uzakta kalmış ölü ataların torunları veya onların soyuna mensup olanların yanına kapılanmış olan bu adamlar at koşturduklarında, sohbet ettiklerinde, dua ettiklerinde veya sevişliklerinde ilk ödevlerinin, onlardan önce tıpkı kendileri gibi burada sevinç ve şan elde etmek için toplanmış olan bu cesur atalarının örneğini izlemek olduğuna kesinlikle inanmışlardır. Ailenin tarihi senyörün çevresinde, eskilerin kahramanlığının kuşaktan kuşağa geçerek ete kemiğe bürünmek zorunda olan ve bu adamların kanlarında bulunan erdemlerin yok olmasını önlemek ve bu erdemlerin yozlaşmasına engel olma kaygısı, diğer tüm kaygıların üzerine çıkmaktadır. XII. yüzyılın ikinci yarısında, şövalyeliğe bağlı olan kültür tamamen sözel ve yalnızca efsane biçiminde olmaktan çıkınca, atalardan kalan anılar da tıpkı efsaneler ve masallar gibi yazılı alana geçmişlerdir. Atalardan gelen anıları sabitleştirme işi bir teknisyene, akrabalar arasında yer alan veya en azından hanedana bağlı bir Kilise adamına -yani ya evdeki ibadeti yürüten rahiplerden birine ya da Kuzey Fransa'da belli bir öneme sahip her şatonun yanında bulunan kurul eliyle yönetilen kiliselerdeki kurul üyesi rahiplerden birine- düşmekteydi. Bu okumuş kişiden, biçime özen göstermesi, anıların yüceltilmesi ve anıtsal bir görünüm kazanması için çaba sarf etmesi beklenmekteydi. Anıların yüceltilmesine yönelik bu talepler, elimizde bulunan bu cinsten yazılı metinlerin XIII. yüzyılın eşiğine kadar Latince, yani cenaze törenleri ile bilgince eserlerin dilinden yazılmış olmalarına açıklama getirmektedir. Güzel konuşma ve yazma sanatının tüm süs unsurlarıyla bezenmiş, tumturaklı bir Latinceyle. Anılar yazılma işlemi sırasında yalnızca daha belirgin hale gelmekle kalmıyor, aynı zamanda genişletiliyor ve derinleştiriliyorlardı. Yazar, Kilise mahkemelerinin kandaşlık nedeniyle bir evliliği bozmasını sağlamak için oluşturulan şu soy zinciri şemalarına dayanmaktaydı. Böylesine bir çerçeve bu anlatıları, bir soy zincirinin basamaklarını geriye doğru inmek zorunda bırakmaktaydı. Demek ki kaydetmemiz gereken nokta, her kuşaktaki esas eklemleşmenin, meşru ve üretken bir evlilik anlaşması olduğudur: X'in hayat verdiği Y, karısı Z'den doğdu. Ancak, bu metni

yazan kişinin boşanma süreçlerinin canlandırdığı anıların eşiğini aşması, bizzat görüp, duyup, kendinden yaşlılardan derlediklerini, kitaplardan ve *carta*lardan tamamlama olanağına da sahipti, çünkü okuma biliyordu. Şu anda yürütmekte olduğum çalışmanın bir benzerini yapabilme yeteneğine sahip olan arşivleri karıştırıp, kaybolmuş izleri ortaya çıkartma olanağına sahip olan bu yazar, yeğenlerinin, efendilerinin hoşuna gidecek bir iş yapmış olmak için soyun köküne kadar, efsanevi kurucu ataya kadar geriye gidebilmek üzere çırpınmaktaydı. Rolünü iyi oynayabilmek için özellikle, anıları yeniden biçimlendirmekte ve bu anılar ne kadar bulanıksa, o kadar özgürce davranmaktaydı. Onlardan geriye yalnızca bir kabrin, bir mezar yazısının bir *cartularis*'te yer alan bir atfın kaldığı bu en uzak atalara örnek alınacak tüm tavırları atfetme, hanedan ideolojisi tarafından yücelülen bütün düşsel yakıştırmaları bu hayal kişilerin üzerine yansıtma konusunda yazarın önünde hiçbir engel bulunmamaktaydı. Bu hanedan ideolojisi aynı zamanda onları daha az belirgin olan kişilerin davranışlarının anlatılmasının ne gibi bir yarar sağladığını da çok derin bir şekilde vurgulamaktadır; çünkü bu anıların yazılmasını ısmarlamış olan hanedan reisi, patron, babasından, büyükbabasından belli bir tonda söz edileceğini ummakta, kendinin de ne yapmak istediğini ve neyi reddettiğini keşfetmeye çalıştığım şu şifreye uygun gurur okşayıcı konumlara yerleştirilmesini beklemekteydi. Böylece soy edebiyatı, bilgilerimi derlediğim en cömert kaynağı meydana getirmektedir. Ama bu cömertlik geçmişi değil de şimdiki zamanı öğretirken ortaya çıkmaktadır. Bu edebiyat, bu yazıların yazıldığı dönemde, büyük ailelerin kendi haklarındaki bilinçlerini açığa çıkartmaktadır. Bu metinler çok nadirdir. Ama ben gene de bu cins edebiyatın XII. yüzyılın sonunda Kuzey Fransa'da, laik bir kültürün çiçeklenmeye başladığı bir sırada yaygınlaştığına eminim. Bu edebiyatın gelişmesini yalnızca büyük prensler teşvik etmiyorlardı. Daha küçük çaplı senyörler de onları taklit ediyorlardı. Büyük siyasal oluşumların güçlenmesi onların iktidarlarının özerkliğini tehdit etmekteydi; bu baskılara karşı direnebilmek için kendi soylarının da eski ve şanlı olduğunu hatırlatmanın iyi olacağını düşünüyorlardı: Soy zinciri bir savunma silahıydı. Bu anlatıların hangi kullanımlara konu oldukları; nerede, ne zaman, kimin karşısında ve kim tarafından okundukları bilinmemektedir. Bazı göstergeler bunların belki, tam da bir evlilik vesilesiyle oluşturulduklarını, yeniden biçimlendirildiklerini düşündürtmektedir. Bir evlilik hücresi oluştuğunda, menzil haline gel-

diğinde, yeni senyörün ve ondan türemesi umulanların eğitimi için, aile şanının canlandırılan anısını buraya yerleştirmek uygun düşmez miydi? Bu eserlerin iç kullanıma, özel kullanıma yönelik oldukları ve çoğunun da bu nedenle kaybolduğu kesindir. Bunlardan bazıları rastlantıyla kurtulmuşlardır, çünkü korumacılık duygularını hâlâ kaybetmemiş olan bu soyun uzak torunları, bu elyazmalarını, iki veya üç yüzyıl sonra XIV., XV. yüzyıllarda, soylu evlerinde iyi bakılan kitaplıkların kurulmaya başladığı bir sırada kopya ettirmişlerdir.

Bu kalıntıların en eskisi 1155 tarihlidir ve güzel konuşma sanatının zirvesini oluşturan Touraine bölgesinden gelmektedir. Bu kibirli metin Amboise senyörlerinin erdemlerini alkışlamaktadır[1]. Ancak bu övgü metni -belki de bu sayede hayatta kalabilmiştir- başka kişileri de ilgilendirmektedir: Metnin, Amboise piskoposluk üyesi olan yazarı yalnızca bu kahramanların ardılları için yazmamıştır; başka bir soyun reisine, İngiltere kralı olarak daha yeni taç giymiş olan Anjou Kontu Henri Plantagenêt'ye de hitap etmektedir. Nitekim bu düzyazı metin çok özel bir tonlamaya sahiptir. Bir üzüntü ve yakınma metnidir. Aile bir felâkete karşı karşıya kalmıştır. Başını kaybetmiştir. Aileyi yöneten kişi, Anjou kontlarının iyi bir vassali olarak onlara savaşta, Fransa Kralı'nın Blois Kontu'nun da yardımıyla Aliénor'un yeni kocasına karşı giriştiği savaşta hizmet etmekteydi. Bir pusuya düşmüştür ve esarette ölmüştür. Oğulları daha çocuk yaştadırlar. Şatoları alınmışur veya alınacaktır. Bu felâketin derinliklerinden, fiefin senyörüne bir çağrı yapılmıştır. Bilgince bir kibarlıkta olan metin bir savunmadır, bir bağlılık sözleşmesidir. İvedilik taşıyan ilk işlevi yenik düşen reisin ardıllarını eğitmek değildir. Sonuncu çare olarak, patronların onlara karşı hayırlı yönde davranabilmesini sağlamaktır.

Ciceron'a çok sık atıfta bulunan çok becerikli yazar, bu amaçla bir saytadan öbürüne vassal dostluğunun övgüsünü yapmaktadır. Önce Amboise'ı, antik kalıntılarını tasvir etmekle işe başlamaktadır: Burası feodal bir temlik, bu uzun dostluğun köküdür; burası biri vassallerin, diğeri senyörlerinki olan iki soyu kuşaklar boyunca karşılıklı ödevlere bağlayan önemli bir servetin devriyle ortaya çıkmıştır. Bundan sonra iki soyun tarihleri paralel hale gelmiştir, ama hiyerarşiye saygıda da

1. Anjou.

kusur edilmemiştir. Önce Anjou kontlarının kahramanlık öyküleri anlatılmaktadır. Bunların askeri alandaki başarıları esas olarak övülmekte, Anjoulıların soyundan gelen kontun kısa bir süre sonra yardıma koştuğunda göstermesi umulan şu erkeksi güç öne çıkartılmaktadır. Buna bağlı olarak, bu ilk anlatının aktörleri erkeklerdir. Kızları hakkında hiçbir şey, karıları hakkında ise hemen hiçbir şey söylenilmemektedir. Bu aktörlerin biri, Fouque Réchin hariç, hepsi de yiğit kişilerdir. Fouque Réchin eskiden Amboise soyunun azgın bir düşmanı olmuştur. Bu nedenle de karalanmaktadır. Gençliğinde umut vaat eden bu adam yaşlandıkça kadın tutkusuna av olmuş, bu tutku onu eylemsizliğe, hamurlaşmaya, o dönemin belgelerinde ölmesi gecikenlere çok sıklıkla yöneltilen bir eleştiri olarak, yatak zevklerine saplanmaya sürüklemiştir. Bu şehvet düşkünü adamın hatası, Bertrade'ı fazlasıyla arzulaması olmuştur; sonunda Kral Philippe'i kendini kaçırmaya tahrik eden muhteris orospu Bertrade'ı. Bu taraflı metin, tarihçilerin günümüze kadar Capetliye yönelik şehvet düşkünlüğü ve kız kaçırma suçlamalarının başlıca kaynağı olmuştur. Kontların kahramanlıklarından sonra, vassallerinki anlatılmaktadır. Bu vassallerin hanedanı da benzeri bir yapıdadır, ama daha geç bir tarihte, X. yüzyılda kurulmuştur ve bu erkekler farklı erdemlere sahiptirler. Bunlar daha az atılgan, ama çok daha temkinli, sadık ve iyi danışmanlardır. Tıpkı senyör hanedanında olduğu gibi, vassal hanedanından biri de diğerlerinden farklılaşmaktadır. Ailenin sonuncu reisi olan II. Sulpice, ölçüsüzlüğünün ve utanmazlığının kurbanı olmuş, ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Kadınları fazlasıyla sevdiğinden ötürü değil de ettiği biat yeminin onu zorunlu kıldığı ödevleri bir an unutmasından ötürü. Çünkü Amboise senyörlerinin şerefi vassalite sadakatini hiçbir zaman bozmamış olmalarından kaynaklanmaktaydı. Dostluk konusundaki bu kararlılıkları, onlara bunun karşılığında senyörün yardım ve tavsiyelerini talep etme hakkını vermekteydi.

Bu dostluk, adının da belirttiği gibi erkekleri birleştiren biatten doğmaktadır (Fransızca da biat: *Hommage*, adamı olma M.A.K). Öyleyse erkeksi bir erdemdir ve savaşçılar sahnenin ön tarafını işgâl etmektedirler. Amboise *sire*'lerinin kahramanlık destanı bu durumu, yetmiş erkek adı sayarak ortaya koymaktadır. Ama aynı destan yirmi beş

tane de kadın adı saymaktadır. Bunlardan bazıları basit figüranlardan çok daha fazla kişiler olup, kahramanların karılarıdır. Bu metnin olağandışı olan yararı, destana ilişkin olmayan dişi kişileri ön plana çıkartması, onları yerine getirdikleri işlevin içinde tasvir etmesi ve o zamanın erkeklerinin bunlara dair oluşturdukları imgeyi açık etmesidir. Tabii ki ideal imgeyi. Eser övgüye yöneliktir. Aile reisinin evine bakire olarak götürülen bu kızlar, bu hanımlar, ailenin dişi ataları kocalarını hiçbir zaman aldatmamışlar, zina yapmamışlar ve kocaları onları hiçbir zaman aldatmamışlar, zina yapmamışlar ve kocaları onları hiçbir zaman boşamamıştır. Bunlar ailenin şerefinin yükselmesi için kocalarına yardım etmişlerdir. Biri hariç hepsi. Sonuncusu olan Agnès, yani zavallı senyörün karısı hariç[2] Sülalenin umudu olan küçük erkek çocukların annesi olan bu kadın henüz hayattadır; ama dul kalmıştır; herhalde kocasının evinden ayrılmıştır; bazıları onun çeyizine el koymayı, onu aileden dışlamayı düşünmektedir. Bu kadın çok iyi bir soydan olup, kral hanedanına akraba olan Dozy-Saint-Aignan sülalesine mensuptur. Ama onu olayın kötü tarafına atan, tam da bu konumu değil midir? 1155'te Capetli ve dostları, Anjou kontları ile vassallerinin en büyük düşmanlarıdır. Bu kadın tek başına tüm eleştirilere hedef olmaktadır: Unutkandır, ödlektir ve hepsinden daha kötüsü, ihanet kuşkusu altındadır. Kocası prangaya vurulmuşken ve ortada büyük bir tehlike varken, Amboise şatosu piyadeleri tarafından kahramanca yakalanmış olan ve belki de *sire*'le takas olanağı bulunan iki yüzden fazla tutsağı "hiçbir ayrım yapmadan... kimseye danışmadan" serbest bırakmıştır. Demek ki rolünü oynamamıştır. Anne olması, orada olmayan efendinin görevlerini üstlenmesini, senyörlüğün yönetimini ele almasını, sülaleden bir erkek, bir kahraman çıkıp da onu bu ağır yükten kurtarana kadar, bu ödevi ne pahasına olursa olsun üstlenmesini gerektirmekteydi. Bu kadın, kroniklerde arada sırada ortaya çıkan erdemli, kuşatma altındaki surlara göğüs geren, aşağıya tehditler savuran, kaleyi savunanların yüreklerini ısıtan şu kadın kahramanların bir benzeri olarak görülmek istenmekteydi.

Agnès aynı zamanda diğerlerinin zemzemle yıkanmışlıklarını da ortaya çıkartmaktadır. Onun zayıflığı, çok yakınlarda ölmüş olan kaynanası Elisabeth de Joligny'nin erdemini daha da parlak hale getirmektedir. Kont Fouque Réchin'in kızlarından, dolayısıyla Kral Henri Plantagenêt'nin büyük halası olan bu kadın öncelikle, babasından ona geçmiş olan kandan ötürü talihlidir, ama bunun yanında

2. S. 128.

kocasının ve oğullarını niteliklerinden kendine gelenlerden ötürü de talihlidir. Görüldüğü üzere, bu kadını onurlandıran her şey erkeklerden kaynaklanmıştır: Ona hayat veren erkekten, onun içine işleyen erkekten, doğurduğu erkeklerden. Bu ödünç alınan nitelikleriyle faal olarak davranmak zorunda kalmıştır ve metnin üzerine basarak "erkeksi cesaret" dediği şey, onu kadınsı zayıflıklarından kurtarmıştır. Hatırlanacak bir olay olarak, bir erkek gibi davranmıştır. Daha yeni evliyken, annesinin ülkesine gitmiştir -tabii ki kocasının rızasıyla-, ama yalnız başına. Mirasını elinden almak istemektedirler, bu mirası savunmuştur, onu oğulları için korumaktadır. Daha sonra sıkıntıları, İncil'deki güçlü kadınlar gibi "erkekçe" aşmıştır. Bu kadın erkeksi olarak kalmış veya daha doğrusu, zamanı gelip de kocasını kaybedince, daha da erkekleşmiştir. Büyük oğlu II. Sulpice'e kafa tutmak zorunda kalmıştır -bu oğul, aşırı zayıf bir kadınla olan zararlı evliliğini biraz fazla önemsiyordu-. Oğlu annesinin çeyizini yönetme iddiasındaydı. Kadın fiefin senyöründen adalet talep ederek, bu tavra sert bir şekilde karşı çıktı. Dulların savunucusu iyi bir hükümdar olan Anjou Kontu, karışıklık çıkartmaya başlayan bir vassalini hizaya getirebilmenin fırsatının çıkmasından mutlu olarak, Amboise *Sire*'ini elde silahıyla, annesinin haklarına saygı göstermeye zorladı. Elisabeth kendinden emin olarak, üçüncü oğlunu doğrudan kendine ait olan mülklere yerleştirmek üzere Bourbonnais'ye gitti, sonra günlerini Amboise'da hemen Saint-Thomas Manastırı'nın yanındaki evinde, dindar ve iyi bir dul kadın olarak tamamlamak üzere geri döndü. Hayatının bu döneminde başlıca işi, büyük oğlunu haşlamak, onun gurura kapılmasını önlemeye çalışmak oldu. Artık yaşlı ve "günleri bol" olan kadın, müteveffa babanın yerini tutarak iyi bir danışman, bir *senior*'un olması gerektiği kadar bilge bir kişi oldu. "Neden bana danışmadan bu savaşa giriştin; benden daha iyi önerilerde bulunacak birini bulamazsın"[3]. Kötürüm bir şekilde ölmeden önce, torunlarının yetim kalmış, her şeyi başkalarının eline geçmiş ve beceriksiz bir annesi olan en büyüğünü kanatları altına alacak gücü buldu; elinde o anda ne kalmışsa, hepsini ona bizzat devretti, yani oğullarından sonuncusunun yakınlarda ölmesiyle boş kalan Joligny mirasını. Aile servetinin kalıntıları arasında katılaşmış olarak, başına gelen felç ve cesaretiyle zırhlanmış olarak tek başına ayakta duran Elisabeth, bu örnek alınacak portreler galerisinde bir istisna oluşturmaktadır. Anneliğin tehlikelerini aşarak, kocasından daha fazla yaşayarak, erkeklerden daha

3. S. 127.

üstün olduğunu göstermiştir. *Virago*, Elisabeth o çağın erkeklerinin, dişiliklerinden arınarak artık eşitleri haline geldiklerinde saygı duydukları şu nadir gönül kadınlarından biridir.

Karıdan göstermesi beklenen geçerli erdemler başka bir portrede daha, altmış yıl kadar önce ölmüş olan bir kadın atanın, Denise'in portresinde de ortaya çıkmaktadırlar. Bu kadın Pontlevoy Manastırı'nda yatmaktaydı: Her yıl ölüm gününde, anısı cenaze ayinleriyle hatırlatılmaktaydı. Övgüsünü yapmak için sekiz tane Latince kelime yeterli olmuştur: Bu kelimeler, erkeklerin gözünde kadın mükemmelliğinin ne olduğunu tanımlamaktadırlar: *Pia, filia, morigera, conjunx, domina clemens, utilis mater*. Kız, karı, şatonun hanımı ve anne. Denise tüm hayatı boyunca erkeğe tabi olmuştur: Babasına, kocasına, oğluna, hatta yaşadığı evi yöneten kayınbiraderine. Evleninceye kadar emirlere boyun eğen *pia* olarak kalmış, onun için seçilen kocayı kabul etmiştir. Kaderi *conjunx* olmaktır. Bundan sonra, bütün karıların olmak zorunda oldukları gibi *morigera*, iyi huylu ve yumuşak başlı olmuştur. Ancak bu arada, aynı zamada şatonun hanımı, hiç de küçük olmayan yetkileri -çünkü kocası onun evine, onun atalarının evine yerleşmiştir ve gücünün çoğu ondan gelenlerden kaynaklanmaktadır- bulunan *domina*'dır da. Ama evlilik onu bu adamın egemenliği altına sokmuştur. Chaumont şatosunda, Denise'in erkek atalarının yönetim erkini kullandıkları koltuğa artık bu adam oturmuştur. Ama Denise ona yatay bir konumda, tıpkı Bakire Meryem'in Yargıç İsa'nın yanında durduğu gibi, adalet tahtının yanında ayakta durmakta, şefkatli ve bağışlayıcı olarak, senyörlük görevlerinin yerine getirilmesine biraz hoşgörü katmaktadır, çünkü başyardımcı olarak, efendinin tüm yetkileri onun da yetkileri olmaktadır. Annelik ona otorite kazandırmış mıdır? Hayır. Anne olarak yararlı olmalıdır. Kime? Başka erkeklere, kendi bağrından doğurduğu oğullara.

Bu şövalye, bu erkek toplumunun büyük gösterişi içinde, sergilendiğini görmekten tat aldığı, kadına yüklenen rol budur. Kadın avantaj sağladığı kişilerin tümü tarafından özenle korunan, çok yüksek fiyatı olan bir eşyadır. Böylece Denise henüz çok gençken ve çocukları da çok küçükken dul kalınca, bu mirasçının evliliğiyle zarara uğrayan kendi kanından erkekler, bu avın üzerine çökmeye hazırlanmışlardır: Onu kendi istedikleri bir şekilde yeniden evlendirmek üzere Denise'i kendi ellerine alacaklardır. Ölmüş olan kocanın soyu ise, bu çok değerli mala tırnaklarını geçirmiştir ve bırakmamaktadır. Denise kızlarla birlikte, şatonun iki kuleli salonunda hapis tu-

tulmaktadır. Kale muhafızına bu hazineye gözü gibi bakması emri verilmiştir. Neye göz kulak olunacaktır? Bir kişiye mi? Burada böylesine kıskançlıkla korunan şey bir karından, bir rahimden, doğum organından, kanların karışarak geleceğin savaşçılarına, mirasçıların can verdiği gizli yerden başka bir şey miydi? İşte bu nedenden ötürü, kadının gerçek tahtı lohusa yatağıydı. Amboise *Sire*'inin adamları bir gece taş kulelerden birini ele geçirdiler. Kilerden zemin kata girerek, tavanı delmeyi ve salona girmeyi başardılar: Bu çok emin yerde, kale muhafızı şövalyenin karısını buldular. Henüz lohusa yatağından kalkmamıştı. Adamlar muhafızı öldürdüler, efendilerinin flamasını binanın en tepesine diktiler, sonra da genç anneyi çok dikkatle alarak, yere çıplak ayakla basmasın diye -yer şartlanmamıştı-, onu yatağının üzerinde sarıp sarmalayarak, sanki kutsal bir emanet taşıyorlarmış gibi, kocasının uyuduğu kulübeye götürdüler[4]. Ve heykeltıraşlar, incelediğim metnin yazılmasından kısa bir süre önce, Chartres Katedrali'nin kral kapısının alınlıklarından birinde, Bakire Meryem'in yüceliğinin altında bir lohusa yatağını, İsa'nın doğduğu yatağı bir zafer işareti olarak yontmaya cüret etmişlerdir. Tekrarlıyorum, çünkü kadın doğurmak zorundadır, o değerli bir eşyadır. Belirtelim: Mübadele edilen bir eşya. Bir oyundaki parçalardan biridir, ama oyunu erkekler oynamaktadır.

Oyuncular iki kampa ayrılmaktadır: Bazıları bu piyonu almakta, diğerleri de vermektedir. Ama ikinci grubun içinde birçok takım kendi oyunlarını oynamaktadır. Kadınların ödülünü meydana getirdiği sıkı rekabetten hareketle, XII. yüzyılın ortasındaki kız veren kişilerin, şatolarda mümkün olduğu kadar fazla şey kazanabilmek için güçlerini birleştirenlerin arasında, kız tarafının bir yandan senyörleri, diğer yandan da vassalleri tarafından kuşatıldıkları fark edilmektedir. Amboise *sire*'lerinin tarihi, biat ile, düğümleri kandan gelen bağlarla iç içe giren şu iradi akrabalık ile yaratılan kişisel bağı çok özel bir şekilde incelenmektedir. Bu tarih feodalleşme sürecinin kazanımlarının etkilerinden birini çok açıkça ortaya koymaktadır: Artık soylu mülklerin çoğu feodal temliklerdir; bağlanma sözleşmelerinin bir hanedandan diğerine aktardığı hakların hemen hepsi, vassalik yükümlülükler ağının içine yerleşmiştir. Bu durum, ön görüşmeler esnasında, fiefin kaynaklandığı kişi kadar, çeyiz, drahoma, tasarlanan evlilikten doğacak ve kendilerinin veya oğullarının senyörü olacak erkek çocuğun niteliği ile doğrudan ilgili vassal veya fief almış olanları gibi kişilerin de işe

4. S. 99.

karışmalarını meşrulaştırmaktadır. Bir yanda fiefin en üst haklara sahip olan ilk maliki, diğer yanda da bu fieften temliklerle pay alan ve onun yararlarını bölüşen vassallerin oluşturduğu bağımlı dostlar topluluğu, kocanın, yani fiefin asıl sahibinin biatlerini ve hizmetlerini kabul edeceği, diğerlerinin de biat edip, lütuflarından yararlanacakları şu sövalyenin seçimine yabancı kalmak istememektedirler. Böylece nesnesini kadınların meydana getirdiği alışverişlere yönelik stratejiler karmaşıklaşmaktadır. İşte bu oyuna ilişkin olarak fark edilebilecek şeyler bunlardır.

Dişi kişilerin Amboise ailesinin tarihindeki mevcudiyetleri şaşırtıcı değildir. İki neden, dişi ataların anısını canlı bir şekilde korumaya yöneltiyordu. Bu büyük tehlike anında çok yararlı olacak olan ilişkiler, bölgenin başlıca güç unsurlarıyla eskiden onların sayesinde kurulmuştu. Ama özellikle şatolar, iktidarlar, topraklar, yani sülalenin şu andaki şanını destekleyen her şey, evlilikler esnasında tamamen onlar tarafından getirilmişti. Amboise *Sire*'ini Touraine bölgesinin başlıca güç odaklarından biri haline getiren muazzam senyörlük bütünü, bir buçuk yüzyıllık bir sürede, beş kuşak boyunca meydana gelen art arda dört evlilik sayesinde bir araya getirilmişti. Hanedanın kökü olan kurucu ata birinci evlilik ile ülkeye yerleşmişti. Oğullarından biri, en büyük oğul olmayan Lisois adlısı ikinci evlilik sayesinde Amboise'ın üç şatosundan taş kuleli olanına yerleşmişti. Onun büyük oğlu olan Sulpice, Denise ile evlenirken Chaumont şatosunun efendisi oldu. Onun oğlu Hugues'e bir kadın, Elisabeth muhteşem bir *maritagium* getirdi: Erkek kardeşinin ona bıraktığı Amboise'ın geri kalanı ile annesinin Bourbonnais'deki mirası olan ve onun soyunun erkeklerinin geri almayı başaramadıkları Joligny. Öte yandan, burada parlak bir şekilde gösterilen şey, vassalik, dostluğun rolüdür. Çünkü Amboise şatosunda 1155'te, ataların bu hayranlık verici eşlerinin, sülalenin senyörlerinden birbiri ardına gelen bu kadınların anlatılmasından tat alınmaktaydı. Bu kadınların hepsi de Amboise sülalesinin erkeklerinin kahramanlığının ödülü, sadakatlerinin karşılığıydı. Senyörün cömertliği, ama aynı zamanda senyörün gücü de. Senyör kendi yasasını, kızı kan bağından ötürü kendi yetkisi içinde tutan adama kendi yasasını dayatmış, kendini o adamın yerine ikâme etmiş, bizzat karar vermiş, kocayı bizzat seçmiş ve evlendirici olma hakkına sahip kişiyi, bu karara, bu tercihe katılmaya zorlamıştır.

Daha önce de sözünü ettiğim üzere destan, bin yılını kuşatan onyıllar esnasında, yüksek aristokrasi çevrelerindeki akrabalık ilişkilerini

yavaş yavaş hanedan yapısına doğru dönüştüren büyük değişimin çağdaşı olan bu evlilik anlaşmalarının en eskisi hakkında pek fazla bir şey söylememektedir. Gerçeğin imgesinin ailenin belleğinde bulanıklaşmış olması mümkündür. Olgusal bir gerçek olarak, bu bellek olayın meydana gelişinden 150 yıl sonra, evliliğe senyörlük hanedanının kuruluşunda başat bir işlev yüklemektedir. Ailenin atası olan I. Hugues, Hugues Capet'nin "sadık adam"larından biriydi ve herhalde onun vaftiz oğluydu -Capetlilere özgü bir ad taşımaktadır-; ayrıca kendi oğluna verdiği ad da onun, Capetlilerin ülkesi olan Orléanais kökenli olduğunu kanıtlamaktadır[5]. Hugues Capet "Le Manslılara bir kont verdiği sırada", ona da Lavardin *Sire*'inin kızını vermiştir. Sülalenin atasının kendi evinin kuruşu mütevazı olmuştur. Oğlu Lisois, Hugues gibi maceraya atılmış, Anjou Kontu Fouque Nerra'ya bağlanmıştır. Eğer soy zincirine yönelik anılara inanılacak olursa, Fouque uzun bir süreden sonra vazgeçilmez hale gelen bu sadık adamını ödüllendirmenin, onu ileride kendi yerine kont olacak Geoffroi Martel'e sağlam bir şekilde bağlamanın yollarını aramaktaydı. Fouque Réchin zaferlerinin parlaklığı sayesinde, Amboise kulesinin sahibini, yeğenini vermeye zorladı. Lisois, bu kızı 1030'a doğru, kuleyle birlikte aldı. Geoffroi Martel'e yenik düşen ve herhalde tutsağı da olan Chaumont *Sire*'i, zorlama karşısında yeğenini Lisois'nın büyük oğluna vermek ve bu kızı elindeki tüm mülklerle donatmak zorunda kaldı. *Sire*'in kızı olan Elisabeth'i evlendirme hakkı ise Kont Fouque Réchin'e aitti. Bu hak ondan, ona karşı savaşan kişi tarafından, kendi oğlu tarafından kopartılıp alınmıştı. Bu adam tüm olanaklarıyla müttefikler aramaktaydı: Güvenilir bir dost edinmek için, üvey kız kardeşini II. Hugues'e verdi. Demek ki bu dört karıdan en azından üçü savaşta ele geçen avlar, galip bir önderin savaş arkadaşlarına paylaştırdığı ganimetin parçalarıydı. Ancak iyice belirtelim ki el konulan kadınlardan ve getirdikleri mülklerden emin olabilmek için önce Lisois, sonra da Sulpice karılarının evlerine yerleşmek, kendilerine hasım bir akraba topluluğuyla ilişki kurmak, kendilerini kabul ettirmek, ölümlerinden sonra yabancı bir sülalenin ölülerinin arasında uyumayı tercih edecek kadar ileri gitmek zorunda kalmışlardır. Ve efsane yazarı, bu çok eski evliliklerin kız kaçırmaya dayalı yanlarını, elinden geldiği kadar örtmektedir. Buna karşılık, ona iyi hizmet etmiş olan maiyetindeki gençlere mirasçı kızlar dağıtan iyi senyör imgesini yüceltmektedir.

5. S. 75.

Küçük veya büyük saraylarda başardıkları işlerle bir patronun lütfunu kazanmak için yırtınan, ailelerinin küçük erkek çocuklarının ateşlerini körüklemeye yarayan bu imge, XII. yüzyılın ikinci yarısında, şövalyelik ideolojisinin içinde çok güçlü bir yere sahip bulunmaktaydı. Bu durum, efsane metninin ilk haline sonradan eklenen küçük anlatılardan birinde görülmektedir. Bu parça -ve bunun, *carta*larda dağınık olarak bulunan göstergelerle hiçbir bağlantısı olmayan bir icat ürünü olduğu hissedilmektedir- Château-Renault hanedanının nasıl kurulduğunu anlatmaktadır[6]. Kont Geoffroi Martel 1044'te Touraine'i ele geçirmiştir, Chaumont'da da yaptığı gibi yeniklerin yerine sadık adamlarını yerleştirmektedir. Efsanenin dediğine göre, birliğinde "onunla birlikte iki soylu genç vardır". "...Bunlardan biri babasının adıyla, Renault diye çağrılmakta, diğeri de vaftiz babası olan kontun Geoffroi olan adını taşımaktadır". Anjou Kontu birincisini şövalye olarak silahlandırmış (bunu yaparken mümkün tüm bağları, hem vaftiz ayinlerinin, hem kılıç kuşanma ayinlerinin oluşturduğu bağları kullanmıştır), sonra onu babasına geri vermiştir (Prens evlerinin işlevlerinden biri burada göze görünür hale gelmektedir: Genç savaşçılar burada askerlik mesleğine hazırlanmakta ve bu konumun simgesel ayrıcalıklarını kazanmaktaydılar; prens evi aynı zamanda bir kurtuluş yeri olmakta babalarının evinde tıkış tıkış yaşamaktan başka çareleri olamayan ve bu baba hayatta kaldıkça kendilerine ait bir şeyleri olamayan bu gençleri barındırmaktaydı; bu saraylar sadakatin, hemen hemen oğulca olan itaatin, feodal adını verdiğimiz siyasal sistemin üzerinde kurulduğu, adeta babaca olan iyilikseverliğin çatısının çatıldığı potalar olmuşlardır). Bu oğul ekber evlat olduğundan ötürü, aile topraklarına yerleşebilmiştir. Kısa bir süre sonra babasının yerine geçmiş ve kendine bir yer edinebilmek için Kudüs'e gitmiştir. Erkek kardeşi onu kıskanmakta, kendine de kılıç kuşandırılmasını ve özelikle de bir toprak verilmesini talep etmektedir. Bu arada Geoffroi Martel'in de yeni fethettiği bu ülkede yeni bir şato kurabilecek güvenilir bir adama ihtiyacı vardır. Böylece "genç" silahlandırılmış ve donatılmıştır ve kont "ona aynı zamanda, karısının yeğenini karı olarak vermiştir (hakkında karar verebileceği ve kendi kanından olmadığı için, onun mülklerinden bir şeyler talep etme tehlikesi olayan kızlardan biri); bu kız çok soylu ve çok güzeldir (elbette)". Yeni damat bir yandan kaleyi inşa ettirmiş, diğer yandan da gebe bırakmakla meşgul olmuştur: Kısa bir süre sonra bir erkek çocuk doğmuştur; çocuk ve

6. S. 148 - 150.

şato aynı anda ortaya çıkmışlar ve aynı adı, yani Renault adını almışlardır. Bu örnek; evlilik, sadakatle hizmet, hanedan kaygısı ve soyun köklerini saldığı tahkimli ev arasındaki sıkı bağlantıyı iyi göstermektedir.

Kuşkusuz anılar ile hayal ürünleri birbirlerine ayrılmaz bir şekilde karışmışlardır. Amboise senyörlerinin tarihi esas olarak, Kral VII. Louis döneminde hanedan disiplininin bekâr kalmaya zorladığı, hâlâ sayıları kabarık olan şövalyelerin nasıl karı alabileceklerini düşlediklerini açığa çıkartmaktadır. Böylesine bir tanıklığa itibar etmeyerek, o çağın şövalyelerinin, tüm kalbiyle hizmet ettiği savaş önderi tarafından bir karıyla donatılan, mutlu bir maceracı olarak hatırladıkları en eski atanın böyle biri olmadığını mı söylemek gerekir? Piskoposluk kurulu üyesi, *Cambrai Yıllıkları* yazarı Lambert de Vattrelos, aynı dönemde kendi soy zincirini kaleme almıştır. Ona göre, adını taşıdığı hanedanın kurucusu, babasının büyükbabasının, bundan yüz yıl önce yaşamış erkek kardeşidir. Bu adam Cambrai Piskoposu'nun vassali olup, görünüşe göre o da senyörü tarafından yerleştirilmiş ve evlendirilmiştir. Feodal çağın ilk dönemlerinin gerçeği her ne olursa olsun, önemli olan şu diğer geçekliktir: Şövalyelik, XII. yüzyılın ortasında kız kaçıran atalarla ve muzaffer bir kahramanın gücünün destekçilerine verdiği daha iyi bir kandan olan dişi atalarla şan kazanmaktaydı.

Bu düşün olduğu kadar, o çağın yaşanan evlilik gerçeğinin de en güzel tasvirlerinden birini, Marmoutier Manastırı'ndan keşiş Jean'ın Henri Plantagenêt'yi eğlendirmek ve eğitmek için büyük soy zinciri metninin Amboise senyörlerine değil de, Anjou senyörlerine ilişkin olan kısmına, 1170'e doğru yazdığı küçük anlatıda buluyorum[7] Sözünü ettiğim *exemplum*, hanedanın o andaki reisine, varlığı arşiv belgeleriyle de kanıtlanan en uzak ata olan Enjeuger'nin kutlanması yoluyla, ne yapılması ve ne yapılmaması gerektiğini göstermektedir. Daha güçlü olan Anjou soyu, Amboise soyundan çok daha eskiydi. Enjeuger X. yüzyılın eşiğinde yaşamıştı. Anlatıcı, zamanının karanlıklarının içinde kaybolmuş olan bu adama ilişkin olarak istediği süslemeleri yapabilir, bu hayalet varlığı allayıp pullayabilir, onu başka türlü gösterebilir, ona söylevler ve eylemler atfedebilirdi. Jean eğitici tiyatrosunun başrol oyuncusunu bir "genç" talihini yalnızca erdemlerine borçlu olan neşeli bir şövalye olarak göstermeye karar verdi. Tek bir cümleden yola çıkmaktaydı. Süslediği elyazması, Anjou

7. S. 135 - 139.

Kontu'nun Gâtineli'yle, bu atanın kahramanlığı aracılığıyla birleştiren bağları açıklamaya uğraşmıştır: Gâtineli, Anjoulu bir kadının şerefini kurtardığı için "(kadının) akrabalarının tümü ve hemen hemen bütün soylular için çok değerli hale gelmişti". Yazarın fantezisi, tiyatronun bu kadın kişisini, çok doğal olarak, sıçrama tahtası haline getirmektedir. Ancak yazar keşiştir: Aşktan değil de evlilikten söz etmektedir. Anlatının başlangıcında üç kişi vardır: Jean'ın adını bilmediğinden ötürü Louis dediği bir Fransa kralı; onun vassali olan ve tek bir oğul bırakarak ölen Gâtinais Kontu; kralın yine yiğit biri olan yakışıklı mabeyincisi. Kral kız mirasçıyı, ödül olarak bu sonuncu kişiye vermek istemektedir. Feodal hukuk 1170'te, ölmüş olan vassallerin senyörüne, onların kızlarını evlendirme hakkını vermekteydi ve Henri Plantagenêt bunun hatırlatıldığını duymaktan hoşlanıyordu. Anlatıda bu konudaki engel akrabalardan değil de kızdan kaynaklanmıştır. Mabeyinci konta biat etmiştir; kız "Adamımı ve vassalimi benim üstüme yerleştirmek ne uygun ne de haklıdır" diye itiraz etmiştir. Oysa, onun rızası gerekmektedir. Marmoutierli Jean'ı dinleyen herkes, kendi çağına bakarak, bu rızanın zorunlu olduğunu düşünmekteydi. Kraliçe tarafından usulüne uygun şekilde azarlanan, kadınlar dairesine -burası çoğu zaman öyle olduğu söylenilen yer değildir, ama kapalı, sinsi, küçük bir dünya olup, iç bir terorizmin aşikâr alanıdır- kapatılan genç kız sonunda razı olmuştur. Ama kralın "dostlar"ın, yani Gâtinais Kontu'na bağlı tüm vassallerin meydana getirdiği "aile"nin "danışma"sını, yani rızasını da sağlaması gerekmiştir. Bunlar kabul etmişlerdir.Artık geriye evlilik törenlerine hazırlanmak kalmıştır. Belirtelim ki bu tarihin yazıldığı sıralarda Touraine'de törenler artık iki aşamalı değil de üç aşamalı hale gelmişti: "Verilmenin teyidi", yani karşılıklı olarak verilen armağanlarla birlikte söylenen sözler, eşlerin her biri tarafından kişisel olarak verilen sözler ile "düğün kutlamaları", yani gelinin yeni evine gidene kadar neşeli *deductio* kutlaması arasına "kutsama" girmişti. Yazar, Kilise mensubuydu. Ama bu kutsama uygulamasının icadının o dönemin en kibar senyörlerine ait olduğunu söylemekteydi. Bu çok yüksek tabaka, bekârlıktan evliliğe geçiş ayininin tam ortasında yer alacak bir papaz müdahalesini tam anlamıyla kabul etmekteydi. Kilise bu noktayı belirlemişti.

Mabeyinci eski vassalık tabiyete rağmen, bu çok iyi kutsanmış evlilikle artık karısının üstüne çıkmış olarak, senyörlüğü kendi yönetimine aldı. Ama on yıl boyunca karısını tohumlamayı başaramadı.

Hastaydı ve bir sabah onu yatağında boğulmuş olarak buldular. Hemen söylenti çıktı: Onu karısı öldürdü, âşığı nerede? Olağan olduğu üzere ithamlar, ölünün akrabalarından ve öncelikle de soy zinciri üzerinde ikinci kişi olan *Sénéchal*'den gelmekteydi. Bu adam haykırmaya, yakınmaya başladı. Bu, romanlardaki fırsatçı tip olan *Losengier*'dir. Bu adamların heyecanına şaşırmamak gerekir: Onlar da bu eve ölen kişiyle birlikte girmişlerdir. Burası eski patronlarına değil de hanıma aittir. Dul kalan bu kadın yeniden evlenebilir, eve yeni bir efendi getirebilir ki bu yeni koca da kendi adamlarını getirecek ve eskilerini gitmeye zorlayacaktır. Bu kadının zarar vermesini önlemek ve bunun için de ona evliliği kesinlikle yasaklamak gerekmekteydi. Sadakatsizlik yeterli bir gerekçe olabilir miydi? Özel alana ait olan, ev içi işlerden sayılan zina gerekçesinin yanına, kamu yargısı alanına giren "ani ölüm" gerekçesini eklemek daha güvenilir idi. Bu cinayetin işlendiği konusundaki tahmin, kralın mahkemesinin toplanması için yeterli oldu. Suçlanan kadın, suçsuzluğunu kurulun önünde kanıtlamak üzere yemin önerdi. Eğer yalnızca zina söz konusu olsaydı, Tanrı yargısına yönelik bu çağrı tatminkâr olurdu; bir de cinayet vardı: İstenen sınama adli düello idi. Suçlayan çarpışmaya hazır olduğunu söyledi. Bilinen bir kişiydi, ülkede kollarının gücüyle ünlüydü. Kim ona direnebilirdi? Dul kadın, haykırarak kendi kanından erkekleri yardıma çağırdı. Böylesine durumlarda kadınlardan duyulan kuşku çok güçlü olduğu için hepsi korktu. Kadın terk edildiği ve tüm akrabaları "dul"dan yüz çevirdiği için sınama yapılmış olmaktaydı: Suçluydu. O sırada Enjeuger geldi. On altı yaşındaydı ve silah kullanma konusunda henüz bir çömezdi. Terk edilen kadının soyundan değildi, ama onun vaftiz oğluydu: Akrabalık ilişkisi maneviydi ve böylece daha iyiydi. Genç çocuk kontun evinde yaşarken, ona gece gündüz hizmet etmişti, onun hasta olduğunu sanıyordu. Demek ki doğal bir ölüm söz konusuydu; kendinden emin bir şekilde çarpıştı ve yendi. Davut, Câlut'a galip geldi. Hanım aşikâr bir şekilde masumdu. Ama gene de ömrünün son günlerini bir manastırda geçirmeye karar verdi. Miras ne olacaktı? Fiefi kim yönetecekti? Onun uğruna çarpışmaya cesaret edemeyen yeğenleri mi? Yoksa "kan yoluyla değil de, ruh koluyla yakını olan" genç kahraman mı? Kral tabii ki ödevlerini yapmaktan kaçınan akrabaları mirastan mahrum bıraktı: Hükümdarın basit bir kararı -Henri Plantagenêt'nin bu sözleri dinlerken keyiflendiğini düşünelim- "doğa"yı değiştirme gücüne sahiptir; nitekim hükümdar bu vesileyle Tanrı'nın niyetini yorumlayarak, manevinin be-

densel üzerindeki üstünlüğünü kutsamaktaydı. Genç ve bekâr Enjeuger fiefi, mirasçı bir kızla evlenerek kasıklarının gücüyle değil de kalbinin ve Tanrı'nın yardımıyla beceriksiz elinin gücüyle fethetmiştir. Anjou hanedanının kurucu atası, kaderi önceden belirlenmiş olarak daha genç yaşındayken krallara ait işlevleri yerine getirmekteydi: Dul kadınların haklarını korumaktaydı. Bu söylev sarayın tüm gençlerini heyecanlandırabilirdi. *Senior* da kendi gençliğinin özlemi içinde ve gücünden çok emin olarak bu anlatıdan keyif almaktaydı.

Burada kullandığım çifte soy zincirinin ilk biçimini yazan anonim anlatıcı, yeni ölen kötü *Sire* II. Sulpice'in nasıl karı aldığını işaret etmekten kaçınmaktadır. Fieflerini aldığı iki senyör olan Anjou Kontu ile Blois Kontu arasında yalpa vururken, ikincisi tarafından evlendirildiği düşünülebilir -bu da Henri Plantagenêt'ye yönelik bu çağrıda, çok yüksek sesle söylenmemesi gereken bir durumdur-. Ama Marmoutierli Jean'ın yazdığı yıl olan 1170'te, hatta 1155'te bile, şiddet hareketinin gerileme sürecine girmiş olması, feodal prenslerin atalarının eskiden yaptıkları gibi, vassallerine verdikleri kadınları silah elde geri almalarını engellemekteydi. Enjeuger'nin aldığı karı fethedilmiş değildi ve ideal davranışların yansıtıldığı bu kurgusal anlatıda, kralın bu kızı evlendirme hakkına sahip olduğu, bunu güçlükle sağlarken kuvvet değil de senyörlük iktidarını kullandığı açıkça görülmektedir. XII. yüzyılın sonunda, büyük veya küçük prensliklerin efendileri kendi evlerinin kaynaklarını tükettiklerinde; kızlarının, yeğenlerinin, piçlerinin hepsini evlendirdiklerinde, ölmüş olan vassalinin akrabalarının, bu ölünün geride "üzgün" bıraktığı bakire veya bakire olmayan kadınlara kendi seçtiği bir koca vermesine izin verebilmeleri için, fiili durumda pazarlık etmeleri, ayrıcalıklarının geçerliğini kabul ettirmeleri, dulu ve yetimi koruma konusundaki hükümdar hakkını bahane etmeleri ve aynı zamanda biat hiyerarşisi içindeki konumlarının onlara sağladığı baba benzeri konumlarını ileri sürmeleri gerekmekteydi. Vassal akrabaları bu sızmaya ellerinden geldiğince direnmekteydiler. Tam da o dönemde, örfi hukuk özenli bir inceleme yaptıktan sonra Normandiya Dükü'ne, eğer adamına verdiği fief onun kızlarına miras kaldıysa, bu kızları "bağışlama" hakkını vermiştir; ama bu örf, bu işin kızların soyunun erkeklerinin ve "dostları"nın toplantısı

ve rızası olmadan yapılmasını yasaklamaktaydı[8]. Aslında bu karşılıklı bir güç sorunuydu. Ama her şeyden önce bir pazarlık ve para işiydi. Robert de Courçon[9] "Galya ve İngiltere eyaletlerinde toprağın prensi yetimlerin mal varlığına el koymaktadır" diye kaydetmektedir; "Genç kızları ve dul kadınları karşılığını alarak, daha az soylu kişilere karı olarak vermekte, böylece bu genç kadınların *generositas*'ını satmaktadır"

Anjou kontlarından fief alarak, onların adamı olmuş olan Amboise *sire*leri, acaba kızlarını özgürce evlendirmeyi başarabilmişler midir? Bu kızların hepsini evlendirmişlerdi ve bu işi kendi bildikleri gibi yapmışa benzemektedirler. Gerçekte bu kızlar az sayıdaydılar: Senyörlerin onlara uygun gördüğü karılar fazla üretken olmamışlardır: Lisois'nın kendine verilen karısından beş çocuğu olmuş, bunlardan kız olan üç tanesi erişkin yaşa ulaşmışur; I. Sulpice'in ikisi kız üç çocuğu; II. Hugues'ün biri kız dört çocuğu olmuştur. Topu tüfeği altı kız. *Sire*ler bunları vassallerine değil de eşitlerine, rakiplerine, komşu şatoların efendilerine, muhtemel düşmanlarına vermişlerdir; amaçları bunları dostlukla bağlamak, hiç değilse saldırı güçlerini azaltmaktır. Nitekim Kilise ahlâkçıları, dışevlilik zorunluğunu haklı çıkartmak için yırtındıklarında, sevginin evlilikle yayıldığını tekrarlayıp durmaktaydılar. Kadın verenlerin öncelikle umut ettikleri barıştı. Bunu elde etmişler midir? Daha fazla mı barış sağlamışlardır? Bu metin, başka bir yerde hemen hiç ortaya çıkmayan bir şeyi kapı aralığından görmemize olanak vermektedir: Büyük bir hanedan reisinin kızları evlendirdiğinde sağlamayı düşündüğü kazanç. I. Sulpice'in kayınbiraderleri güçlü senyörler olmuşlardır. Bunlardan biri Roches-Corban şatosunu elinde tumaktaydı, bu adam çok sadık bir dost olmuştur; hastalanan Sulpice onun evinde ölmeyi tercih etmiştir, ve hem sıkı hem de sağlam olan bağdaşıklık anlaşması 1155'te hâlâ sürmekteydi. Üçüncü kuşakta yeğenler birbirlerine omuz vermeye, birbirlerine danışmaya, çarpışmalarda birbirlerinin yardımına koşmaya devam ediyorlardı. Ama Sulpice ile diğer iki kız kardeşinin kocaları olan La Motte-Foucois *Sire*'i ve Montrichard *Sire*'i arasındaki hısımlık kin duygusunu ortadan kaldıramamışur. Hatta bu hısımlığın bu kini alevlendirdiği bile düşünülebilir. Kayınbiraderler evlenirlerken, karılarının haklarını sonuna kadar kullanmayı hesaplıyorlardı. Ka-

8. P. Petot, "Le mariage des vassales" **Revue historique de droit français et étranger,** 1978.
9. Baldwin, II, 178, no. 134.

rılarının erkek kardeşinde öncelikle gördükleri bir dost değil de mal tutkularının karşısına dikilen bir engeldi. Onu olabilecek yöntemlerin en kötüleriyle yok etmenin çarelerini arıyorlardı. Rastlantı bir çarpışmada onların alta düşmesine yol açtı. Bunlardan biri, Foucois iğrenç bir şekilde öldürüldü: Tutsak düştükten sonra kafası kesildi; kronikçi kazayla diye anlatmaktadır; Amboise *Sire*'ine haber verilmemişti: Onun birliğinden olan piyadeler, kaba köylüler bu cinayeti ona rağmen işlemişlerdi. Amboise *Sire*'i de aynı talihsizliğe uğrama tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Görüldüğü üzere, evlendirilen kız kardeş tehlikeye karşı pek bir koruma sağlamamaktaydı. Hiç değilse kandaşlıktan sevgi doğması beklenebilir miydi? Yani yeğenlere güvenmek mümkün müydü?

Bağdaşıklık ancak ikinci kuşakta, kanların kaynaşmasından sonra dayılarının evinde yetişen yeğenler onu sevmeyi öğrendiklerinde meyvelerini verebilmekteydi. Ama bunun böyle olabilmesi için kız kardeşin, yani çocukların annelerinin yapuğı doğumlardan sonra yeteri kadar yaşaması; erken dul kalan kayınbiraderin yeniden evlenmesi; üvey anne olan yeni karının, hepsinin de bu yöne eğilimi olduğu gibi, ilk karıdan olan çocukları mirastan mahrum bırakmak için inat etmemesi gerekirdi. Bu mirastan mahrum bırakma durumu iki kez ortaya çıkmıştır: Tükenen kadınlar erken ölüyorlardı. II. Hugues -bu adam öykünün gerçek kahramanı, hanedan erdemlerinin incisidir- iki ödev arasında kalmıştır: Ölmüş olan kız kardeşinin oğullarına gözkulak olması ve "ikinci karının çocuklarının toprakları yeğenlerinin elinden alacakları kaygısıyla" onların çıkarlarını savunmak için muhtemelen çarpışması gerekiyordu. Ancak kız kardeşinin kocasına göstermek zorunda olduğu dostluğa saygılı olarak "Uzun zaman sesini çıkarmadı, kayınbiraderi olduğu için Archimbaud'ya savaş açmayı reddetti" 1155'te aynı sorun: II. Sulpice'in kız kardeşi ölürken arkasında, Déols şatosunda doğmuş olan iki küçük erkek çocuk bırakmıştı. Gerçekte, tehlike bu keresinde daha azdı. Bu çocukların anneleri olan Denise -hanedana, adını taşıdığı büyük saygıya konu olan dişi ata kadar yararlıydı- "O kadar güzellik ve çeşitli erdemler göstermişti ki, dul kocası henüz genç olmasına rağmen, başka bir eş arzulamıyordu". İşte, başka bir ailenin içine yerleştirilen kızlardan beklenen buydu: Dünyaya sağlam çocuklar getirsinler, çok erken ölmesinler ya da kendi soylarına borçlu olduklarını, kocalarını öldükten sonra bile kendilerine bağlı tutarak ödesinler.

Bu evliliklerin meyvesi bir kız olduğunda, yetim kalan kız yeğen tek mirasçı olduğunda ne oluyordu? I. Sulpice'in kafası kesilen kayınbiraderi Foucois'nın yalnızca bir kızı vardı. Corba adını taşıyan bu kızın göz yaşartıcı öyküsü anlatılmıştır. Amboise'ın üç şatosundan biri ona büyükbabasından miras kalmıştı; bu şato o zamandan bu yana yıkılmıştı, ama yeri ve buna bağlı olarak kaleyi yeniden inşa etme hakkı bu şatodan kaynaklanan tüm iktidar yetkilerini kullanma hakkı sürmekteydi. Babasının ölümü yetim kızı, doğal olarak, en yakın erkek akrabasının vesayetine sokmaktaydı: Bu akraba, annesinin erkek kardeşi Sulpice idi. Dayısı kızı evlendirmekten kaçındı. Ama Anjou Kontu Fouque Réchin kızı gözlemekteydi. Amboise'daki vassalleri saldırganlaşmışlardı; o da onları zayıflatmaya uğraşıyordu; La Motte - Foucois ona bağlı bir fiefti; ama feodal senyörün hakları henüz XI. yüzyılın sonundayız- akrabaların haklarının önüne geçemiyordu. I. Sulpice'in erken ölümü, II. Hugues'ün reşit olmaması, kontu güçlü bir konuma getirdi. Pazarlık ederek, hanedanın geçici reisi olan Sulpice'in erkek kardeşinin rızasını sağladı. Corba, Fouque'un yakını olan ve Amboise'ın üçüncü şatosunu onun hesabına koruyan şövalyeye verildi. Clermont ruhani meclisinin toplandığı sıralardı: Haçlı seferi vaaz edilmişti. Corba'nın kocası ile yeğeni genç Hugues sefere beraber katıldılar. Kocanın İznik kuşatmasında öldüğü öğrenildi. "Bunun üzerine Fouque Réchin dul Corba'yı, kontluk şatosunun muhafızlığına getirilen çok yaşlı bir adamla, Achard de Saintes'le evlendirdi"[10]. Bu adam muhafızlık görevindeki öncelinin karısını aldı. Çok doğal olarak, ama bedavaya değil. Achard ödemede bulundu, metin bunu belirtiyor: Çok pahalı. Satıcı, kızın akrabalarına danışma gereği duymayan konttu: Corba onun adamının karısıydı; görevi ona göz kulak olmaktı; kızın kanından adamların artık söyleyecek bir sözleri yoktu. Zaten Amboise *sire*lerinin tek sürgünü de çok uzaklarda macera peşindeydi; buradan geri gelebilecek miydi? Hugues hasta bir halde geri döndü, ama yaşıyordu. "Dehşete kapılan Achard, karısı Corba'yı Tours'da Saint-Martin Manastırı kilercisi olan erkek kardeşinin evine götürdü". Bir rahibin evi, güvenilir bir sığınak. Ama kadının her gün ibadet için evden çıkması gerekiyordu. Ne mutlu ki kilise uzakta değildi ve kadınlarla erkekler ayrı bölmelerde dua ediyorlardı; yolda ise iyi korunuyordu. Ancak ibadet yeri kaçamak konuşmalara uygun gibi gözükmekteydi. Genç gelin "bir Amboise hizmetkârı"yla burada konuşmaya başladı; "Ona kendini nasıl kaçırabileceğini söyledi. Bir bay-

10. Anjou, S. 101.

ram günü sabah ayinine kauldığı sırada, Auger, şu adı geçen hizmetkâr kiliseye girdi; kapıda arkadaşları vardı. Corba'yı onlara götürdü, kadın bir ata bindirildi ve götürüldü; Corba'yı Auger'nin oturduğu Chaumont şatosu hizmetkârlarından olan bir demircinin evinde sakladılar. Haber verilen bir yeğen kadını almaya geldi; yanındaki çok sayıda şövalye ve çavuşla birlikte onu Chaumont'a götürdü. Karısını kaybetmekten ötürü yataklara düşen kocası, kısa bir süre sonra öldü". Kızın soyu kazanmıştı. Corba hemen bir dostla evlendirildi. Bu adam 1101'de, Akitanya'nın ozan dükü Guillaume'la birlikte Kutsal Topraklar'a gitti. Bu prens bu kadar uzağa asla kadınsız gitmezdi. Kötü örnek oluyordu: Corba da kocası tarafından götürüldü. Ama Tanrı karılarından vazgeçemeyen kötü Haçlıları cezalandırdı. Küçük Asya'da yenildiler, tam bir bozgun -herhalde Dük Guillaume'un kötü ünü buradan kaynaklanmaktadır- metin yüz bin kişinin esir düştüğünden söz etmektedir. Ve Türklerin, "çok sayıda Frank kadınıyla birlikte" ele geçirdiklerinin arasında Corba da vardı. Touraine'deki akrabaları kendilerini teselli ettiler: Çocuğu yoktu. Esas olan buydu: Mirasın ellerinden gitme tehlikesi, belki de kötü seçilen bir kocanın ortak Amboise şatosu harabelerinin üzerine yerleşmesi artık mümkün değildi. Bu öykü göstermektedir ki kızını evlendiren kişi, onun aracılığıyla kocasının mirasını ele geçirmeyi umabilir. Düş. Bunun gerçek haline gelebilmesi için aslında bir dizi mutlu rastlantının bir araya gelmesi ve çok yüksek bir uyanıklık gerekmekteydi.

Bu üç kuşak boyunca Amboise'ların evinde altı erkek çocuk -kızlar kadar- ergenlik yaşına ulaşmıştır. Bu o dönem için fazla değildi. Ama sülalenin dallanıp budaklanması ve mal varlığının parçalanması için yeterliydi. Bu tehlike önlendi. Soy ağacı yeni çıkan dallar oluşmadan, dümdüz olarak kaldı. Ama meşru oğullardan hiçbiri Kilise'ye sokularak keşiş veya rahip yapılmadı. Ama hanedanın köklerinden itibaren her kuşakta yalnızca tek bir çocuk, en büyük olanı evlendirildi.

Lisois çok yaşlı öldü, çünkü -metin bunu ailenin genç erkeklerine yönelik olarak söylemektedir- yeniyetmeliği döneminde iffetli kalmıştı. İki oğlu vardı, mülkünü bunların arasında paylaştırdı. Eşitsiz bir şe-

kilde ikincisi kıyıda köşede kalmış, güvenilir olmayan mülkleri aldı. Babası ona herhalükârda karı aramamıştı. Bekâr kaldı. Yumuşak başlılığı ona, öyküde bir kardeş dostluğu kahramanı olarak gözükmeyi sağladı. Kardeşi Sulpice'le erdemlilik konusunda eşit olarak, onun çok sadık muavini olarak kaldı. Ama cazibe gene de güçlüydü. II. Hugues henüz çocukken, Anjou Kontu'nun sarayında rehine olarak tutulurken, Sulpice hastalandı. Bütün adamlarını Châumont şatosunun büyük salonunda topladı, onlara şerefi ve toprağı oğlu için koruyacaklarına yemin ettirdi. Tehlike, belki de muhteris olan amcadan geliyordu. O "oğlanın şerefini düşürmeyeceğine, toprağını almayacağına, hayatına veya vücut organlarına zarar vermeyeceğine" dair özel bir yemin etmek zorunda kaldı. Yeminini bozmadı ve iyi bir vasi olarak davrandı. Herkesi ve arkasında meşru çocuk bırakmadan öldüğünde, erkek kardeşinin yanma gömüldü, II. Hugues büyükbabasının mirasıyla, annesinden gelen muazzam serveti birleştirerek tüm malvarlığını kendi elinde toplamayı, bu amcanın şaşırtıcı özverisi sayesinde başardı. Hugues'ün kendi tek oğuldu, ama onun üç erkek çocuğu vardı. 1128'de Kont Fouque d'Anjou'nun peşinde Kudüs'e gitti. Altmışlarındaydı; eskiden de Haçlı kıyafetine bürünmüştü; şimdi de Josophat Vadisi yakınlarında ölümden sonra dirilmeyi beklemeyi umuyordu. Bu dönüşü olmayan yolculuğa çıkmadan önce, tıpkı babasının da yapmış olduğu gibi, mülklerinin kaderini belirledi. Onun ölümüyle kontluk Geoffroi Plantagenêt'ye geçiyordu. Hugues ona büyük oğlu II. Sulpice'in biat etmesini tatlı-sert bir şekilde kabul ettirdi. Bu oğluna "Tüm toprağını verdi ve adamlarını ona yemin etmeye zorladı". Bu kez Montrichard şatosunda gerçekleştirilen yeni bir debdebeli tören. Hugues oğluna vaaz verdi. Vassaller yemin ettiler. Tehlike uzaklaşmış değildi: Bu kez, zarara uğrayan erkek kardeşlerden gelmekteydi. Amboise *Sire*'i ekber evlât hakkını uygulamaya cüret etti. Bu henüz erken bir uygulamaydı. İkinci oğul ve bu adı taşıyan üçüncü kişi olan Hugues payını istedi. O sıralarda Henri Plantagenêt'nin sarayında yaşıyordu. Bu prens onu şövalye olarak silahlandırmıştı. Daha sonra bu çocuğun annesini de destekleyeceği gibi -Elisabeth II. Sulpice'den çeyizini isterken, Plantagenêt onu aynı nedenlerden ötürü destekleyecektir: Çok geniş ve bu yüzden de tehlikeli bir fiefin asıl sahibi olan senyörün çıkarı, fiefi tasarruf edeni paylaşmaya zorlayarak, burayı parçalamak yönündeydi-, onun taleplerini destekledi. Ama II. Hugues Amboise şatosu şövalyelerinin bir kesiminin, herhalde çocukluk arkadaşı olanlarının da desteğini aldı; bun-

lar herhalükârda, onun tarafını tutmanın ödülünü bekleyen adamlardı. Burada hem senyörün, hem de vassallerin çifte müdahalesi ve feodal temlik ile kurulan dostluk bağlarının nasıl olup da kan bağlarına karıştığı ve hanedan siyasetini karmaşıklaştırdığı açık bir şekilde görülmektedir. II. Hugues sağlam bastı: Küçük kardeşine, karısı adına yönettiği Joligny mülkünü sundu. Oğlan inat ederek reddetti. Bu durumda Bourbonnais'deki topraklar üç oğlanın en küçüğünün işten çekilmesinin sağlanmasında kullanıldı. İkinciye gelince, önce Haçlı olmaya zorlandı: Kutsal topraklara yapılan seferin, hanedanların tıkanıklığını giderme gibi bir avantajı da bulunmaktaydı. Oğlan buradan geri geldiğinde, mirasçı bir kızla evlenmesi sağlandı. Kuşkusuz bu karıyı ona dostu olduğu -doğal olarak, çünkü babası ona hasımdı- Fransa Kralı verdi. Senyörü ona "bu kadınla birlikte" Touraine bölgesinde küçük bir senyörlük veriyordu. Böylece, bundan bir buçuk yüzyıl önce, o da ailenin küçük oğlu olan en uzak atası ve adaşının da olduğu gibi, Capetli tarafından evlendirilmiş ve yerleştirilmiş olmaktaydı. Böylece II. Hugues'ün üç oğlunun da kendi evleri oldu. Mal varlığı zarara uğramamıştı. Bütünden yalnızca annenin getirdiği mülkler kopmuştu: En son doğan oğula bunların arpalık olarak bırakılması olağan görülmekteydi. Fakat yalnızca büyük oğulun çocuğu olmuştur. Rastlantı eseri: Erkek kardeşlerin ikisi de cinayete kurban giderek, mirasçı bırakmadan ölmüşlerdir.

II. Sulpice büyük oğlunu alelacele evlendirmeye uğraşmıştır. Bu kez, senyörleri olan kontlara karşı tam bir bağımsızlık içinde davranmıştır. Bu birleşme ile komşu şatolardan birini daha, yakınlarda tek bir kız mirasçıya kalan Château-Renault'yu kazanma fırsatını ele geçirdiği için acele etmekteydi. Bu kız da sözlüsü gibi çok gençti. Ne akrabaları ne de babasının senyörü tarafından teslim edilmiş değildir. Amboise *Sire*'i onu, bu olayda ölmüş babasının rolünü oynayan, şatonun şövalyelerinden almıştır. Böylesine bir ikâme açıklanmaktadır. Garnizon şefine karmaşık dayanışma ilişkileriyle bağlıydı: Vassalite bağları, ama aynı zamanda, gene evliliklerle kurulmuş olan akrabalık bağları. Demek ki Château-Renault'daki vassaller topluluğu, daha sonra karısının adına kendini çarpışmaya götürecek olan adamı bizzat seçmiştir. Başka yerlerde, bu topluluğun memnun kalmayarak yeni kocayı kovduğu görülmektedir: Chaumont şövalyeleri, o sırada

yeğeninin vasisi olan Denise'in kayınbiraderini şatodan kovacak gibi olmuşlardır. La Haye şatosundakiler ise, kendini beğenmişlikleriyle canlarını sıkan bir damatla erkek kardeşini katletmişlerdir. Ancak II. Sulpice tarafından çok erkenden yapılan evlenme anlaşması, kandaşlık nedeniyle bozulmuştur. Sadık bir yeğen olan, ama yemine ihanet edecek kadar ileri gidemeyen Roches-Corbon *Sire*'i akrabalık derecelerini hesaplamaya ve yeminle teyit etmeye gelmiştir. Ama gerçekte bu aracı kullanarak ve piskoposluk yargısını harekete geçirerek, bizzat karar vermediği ve kendini kaygılandıran bu evliliği uzaktan engelleyen, fiefin senyörü Blois Kontu'dur. II. Sulpice kızı geri vermek zorunda kalmıştır. Nitekim, güvenlik nedeniyle onu hemen kendi evine kapatmıştı.

Marmoutierli Jean, Anjou kontlarının soy zinciriyle, Amboise *sire*lerininkini birbirinden ayırmıştı. Bu soy zincirleriyle oynamıştır. 1180'e doğru ölen Anjou hanedanının sonuncu reisinin şerefine koskoca bir kitap yazmıştır: Bu *L'Histoire de Geoffroi, duc des Normands et comte des Angevins*'dir[11] (Normanlar Dükü ve Anjoulular, Kontu Geoffroi'nın Tarihi). Eser Le Mans Piskoposu'na ithaf edilmiştir: Dük, katedralde hâlâ yerinde duran, mine kaplamalı plakanın altına gömülmüştü; piskopos bizzat süslettiği kabre göz kulak oluyordu; cenaze ayinlerini o düzenlemekteydi; ölünün anısını o korumaktaydı; ve uygulama, azizlerin ve çok güçlü prenslerin mezarlarının yanı başında, arada sırada ayinsel bir tarzda okunmaları için, eylemlerin anlatıldığı ve erdemlerinin övüldüğü eserler bulundurma yönündeydi. Geoffroi mezarının Rouen'da olmasını istememişti: Evi orada değildi, ama karısının evi buradaydı; Angers'yi seçebilirdi; Le Mans'ı seçti, çünkü ergenlik yaşamı burada başlamıştı; 1128'de evlenir evlenmez, burada annesinin evine yerleşerek, babasının Anjou sarayını boşaltmasını beklemişti.

Marmoutierli Jean'ın anlatısının başlangıcına belirleyici bir şekilde koyduğu bu evlilikür. Bakalım bu evliliği nasıl anlatıyor.

Tıpkı Eustache de Boulogne gibi, Geoffroi da ünü sayesinde karı almıştı. Normandiya Dükü ve İngiltere Kralı I. Henri'nin tek oğlu Blanche Nef gemisinin batmasıyla kaybolduğu için, yalnızca tek bir kadın mirasçısı kalmıştı: Kocası olan imparatorun ölümüyle serbest

11. S. 172.

kalan Mathilde. Kral iyi soydan, savaşta yiğit, "yozlaşmayan", bunun tamamen tersi olan bir adamın bulunduğunu öğrendi -aslında Maine Kontluğu'nu yeniden ele geçirmenin bir yolunu uzun zamandan beri aramaktaydı-. Onu seçti. Kahramanının babasıyla görüşmelere başlandı. Sözler verildi. "Gelecek sözleri". Sonunda nihai törenlere gelindi. Geoffroi şövalye değildi. Onun yaşında henüz şövalye olunmuyordu. Ama genç bir damadın şövalye olması uygun düşmekteydi: Bir evi yönetecekti, elinde kılıç tutması gerekirdi, Geoffroi'nın arma olarak mezar taşına ebediyete kadar kazıttığı şu adalet kılıcını. Henri müstakbel damadına bizzat kılıç kuşandırmak istedi: Bu onu, manevi ama tamamen din dışı olan ve şövalye yapana atfedilen bu bir cins babalık ilişkisiyle elinde daha iyi tutmanın bir yoluydu. Silah kuşanma töreninin Pentecôte yortusunda, tam da evlilik anlaşmasından önce yapılmasına karar verildi. Kılıç kuşanma törenleri olağan olarak bu ilkbahar gününde yapılmaktaydı: Kutsal ruh yeni şövalyelerin üzerine iniyordu. Genç adam tören arifesinde, çıraklık arkadaşları olan ve askeri liyakatlerinin göstergesi olarak "kutsama"dan onunla birlikte geçecek bir yeniyetme topluluğuyla birlikte geldi. Kafile kayınpederin evine alındı. Kayınpeder salonda oturmuş durumda bekliyordu. Ayağa kalktı, torunlarına hayat vermek üzere seçtiği adama doğru ilerledi, onu kucakladı, yüzünden birçok kereler öptü, sonra onu kendi bankının üzerine, aynı mertebede olmak üzere yanına oturttu -Godelive ile kocasının, aşk sohbetlerinde hanımla âşığının, Bakire Meryem ile ona taç giydirmeye hazırlanan oğlunun yan yana oturdukları gibi-. Biatle benzerlikleri aşikâr olan bu hareketlerde -her ikisi de eşitlik içindeki tabiyeti ifade etmektedir- bir evlât edinme ayini görüyorum. *Tarih*, Geoffroi karısının evine, "bir oğul gibi" kabul edildi, demektedir. Bu eve, buranın hâlâ efendisi olan -ve şu gösterilmesinden fayda umulan bütünleşmeye değer veren: Mirasçı kızını evlendiren kişi, kendinden sonra yerine geçecek adamın üzerinde egemenlik kurmak istemektedir- kişi tarafından kabul edildi. Bunun arkasından bir cins dil sınavı geldi: Soru soran yaşlı ile elinden geldiğince cevap veren, ağır başlı davranan, gençliğine rağmen yalnızca silah kullanımında değil, aynı zamanda konuşmada da becerikli olduğunu ve *seniores*'e özgü bir erdem olan bilgece düşünme yeteneğine de sahip olduğunu gösteren genç arasındaki bir diyalog, bir *confabulatio*: Karı alarak, onun da bir gün buraya oturup, senyörlüğü yönetecek olmasından ötürü bunları kanıtlaması gerekiyordu. Evlilik, kılıç kuşanma töreninden sonraki pazar günü gerçekleşti. Rouen'da değil de,

Le Mans'da Geoffroi'nın çiftin akşama gerdeğe gireceği evinin yakınında. İki sözlü buraya kızın babası tarafından götürüldü. Oğlanın babası onları bekliyordu: Marmoutierli Jean şövalyelik törenini ayrıntıları itibariyle tasvir ederken, hiçbir dinsel ayinden söz etmemiştir. Bu ayinlerden ancak evlilik törenlerini anlatırken söz etmektedir. Yalnızca *messiah* söylenmesi, gerdek kutsaması ve onlardan önce de esas eylem olarak kızın babası tarafından teslimi söz konusudur. Piskoposun yürüttüğü soruşturmadan sonra -basit bir formalite, çünkü çiftin kandaşlığı ayan beyan ortadaydı-, armağan değiş tokuşuna ilişkin sözler kilisenin kapısında söylendi. Jean buraya dogmatik önermeyi sokmaktadır -buna o çağın başka hiçbir metninde bu kadar açık bir biçimde rastlanılmamaktadır-: "Evliliği meydana getiren rızadır" Metin, Le Mans Piskoposu'na sunulmuştu, ama Geoffroi'nın oğlu Prens Henri Plantagenêt'ye hitap ediyordu. Evliliğin ona böyle sunulmuş olması, o çağın yüksek tabakasının artık Kilise'nin buyruklarını uyguladığını kanıtlamaktadır. Marmoutierli Jean'ın *Tarihi*'ini yazdığı sıralarda, 1180'ler civarında, Kuzeybatı Fransa'da laik modelle, Kilise modeli en azından ayin düzleminde bir uyum halinde olarak gözükmekteydiler.

# XIII. GUINES KONTLARI

Bitirmek üzere, gözlem alanımı çok hafifçe kaydırıyorum. Bu işi yaparken iki onyıl öteye gidiyor, Philippe Auguste'ün boşandığı döneme ulaşıyor, Guines kontları ve Ardres senyörleri soylarının paralel tarihlerinin bana sağladığı bilgi kırıntılarını değerlendirmek üzere, krallığın kuzeyindeki Bouvines bölgesine gidiyorum[1].

Lambert bu tarihi yazma işini 1201-1206 arasında bitirmiştir. Bu adam Ardres şatosunda hizmet veren, bu kalenin efendisine uzak bir akrabalıkla bağlı olan ruhbandan bir kişiydi: Papazdı ama evliydi, bu durumu hiç saklamıyordu ve onun gibi papaz olan en azından iki oğlu vardı -bu durum ruhban evliliğine karşı büyük Gregoriusçu saldırıdan bir yüzyıl sonradır: Burada da Kilise'nin ahlâk teorisiyle uygulama arasındaki aralık ölçülebilmektedir-, kızlarından birini senyörlük ailesinin piç dallarından birinde şerefli bir şekilde evlendirmiştir. Lambert "üstat" olmakla böbürleniyor, okullarda aldığı kültürle iftihar edi-

1. MGH SS, XXIV.

yordu. Lambert babasının efendisi olan, onu besleyen, onunla tartışan, kitap okuduğu ve onun için kilise kitaplıklarının kitaplarını ve özellikle de evlilik konusunda çalışan ilahiyatçıların başucu kitabı olan Aziz *Augustinus'un Cantique des Cantiques*'ini çevirdiği şu diğer unvanlı kişinin, Guines Kontu'nun arkadaşıydı. Lambert'in eseri fiilen bir söylevci uzmanlığına, antik şiir konusundaki bir bilgiye, ama aynı zamanda daha yeni bir merak olarak, saray edebiyatı ürünlerinin en yenilerine yönelik bir dikkate de tanıklık etmektedir. Eserin biçimi Latin tarzında ve bilgincedir; ancak yazar "yüksek Guines ve Ardres *sire*'lerinin şanı için" incelediği konuları çok laikleştirilmiş bir şekilde ele almaktadır[2]. Lambert Flandre ve Boulogne arasında sıkışmış olan küçük kontluk ile, bu kontluğun içinde güçlü bir şatonun etrafında sağlam bir şekilde kurulmuş olan senyörlüğün meydana getirdikleri iki hanedanı birlikte yüceltmektedir. Lambert yazdığında, bu iki hanedan kırk yıldan beri birleşmiş durumdaydılar. Bağ, bir evlilikle, o andaki kont olan II. Baudoin'ın evliliğiyle kurulmuştu ve iki malikâne kısa bir süre sonra, Baudoin'ın büyük oğlu Arnoul'un elinde birleşecekti. Arnoul daha şimdiden, ölen annesinin malikânesine sahip olmuştu: Bunu babasından koparıp almıştı. Arnoul 1194'te, komşu bir şato olan Bourbourg'u miras alan karısıyla, Ardres'a yerleşmişti.

Lambert açıkça söylemektedir: Kont Baudoin'ın düğünü vesilesiyle, onun hoşuna gidecek bir iş yapmak üzere, karı-kocanın atalarını yücelten edebi bir anıt dikmeye girişmiştir. Bu görev ona düşmekteydi: Anlatının kahramanı olan Arnoul'un hizmetkârlarındandı; Arnoul'un yeğeni olan ve ataların anılarını aklında tutan şu şövalyenin yanında yaşıyordu. Ama Arnoul, efendisi Guines Kontu'nun oğlu olduğu için, onun kişisinde iki kan ve iki soy birbirlerine karıştığı için, Lambert kendini iki hanedanı paralel olarak şereflendirmek zorunda hissetmiştir. Amboise *sire*lerinin tarihçisi gibi o da hiyerarşiye saygılı olarak, doğallıkla daha öncelikli olan Guines soyunun anlatısından başlamıştır: Onlar konttur, Ardres şatosu karşılığında onlara biat edilmektedir, ama asıl neden erkek olan kadın olana üste çıktığından, baba soyunun önce gelme zorunluğudur. Her iki anlatı da zorunlu çerçeve olan bir soy ağacı dokusu üzerine inşa edilmiştir: Bu soy ağaçları evlilikten evliliğe doğru aşağı inmekte, çok nadir ve çoğu zaman yanlış olan tarihler üzerinde değil de, bu birbirlerini izleyen birleşmelerin zikredilmeleri üzerinde eklemleşmektedirler. Her basamakta bir erkeğin; meşru bir evlilikten ilk doğan veya meşru bir evlilikle kızların

2. S. 563.

en büyüğünü karı olarak aldığı için evi yöneten bir erkeğin yaşamöyküsü araya girmektedir.

Anının tümü ve bu anının üzerinde temellendiği bütün bu mülkler, evlilik kurumuna dayanmaktadır. Tıpkı insan cinsinin kökeninde olduğu gibi, bu soyların her ikisinin kökeninde de, adeta zaman dışı, sisli ve efsanevi bir geçmişin içinde, kurucu bir şehvet yer almaktadır. Kontların egemen konumdaki soyunun şafağında, hayal gücü erkeksi bir figürü ortaya çıkartmaktadır; tıpkı Baudoin de Guines'in eskiden Ardres'ın kız mirasçısını aldığı gibi, bir kız olan erkeğin figürünü dikmektedir; ama egemenlik altında olan *sire*lerin soyu bir kadın, bir erkeğe verilen edilgin bir kadın ile doğmuş olarak kabul edilmektedir. İki anının bu simgesel düzenlenişleri, okumasız-yazmasız olmasına rağmen yüksek kültürüyle övünen bir ekâbir grubunun beklentisine cevap vermekteydi. Bu durum, zihinsel evrende ve belli bir değerler sisteminin içinde olmak üzere, evliliğin toplumsal gerçeklik içinde yerine getirdiği başat işlevi yansıtmaktadır.

Lambert patronunun evini, Ardres şatosunu tasvir etmekte; bu şato onu hayranlık verici iç örgütlenmesiyle büyülemektedir: XII. yüzyılın ilk üçte birlik bölümünde yeniden inşa edilen bina ahşaptır, ama iç mekânı bölümlere ayrılmış, hareket aktarım hızı azaltılmıştır; burası "içinden çıkılmaz bir labirent"tir. Oysa -ve bu, dönemin tüm metinlerinin okunmasıyla edinilen izlenimi doğrulamaktadır- bu karmaşık konut tek bir doğurgan çifti, bu toplumun temel yapısını oluşturan şu evlilik hücrelerinden yalnızca birini barındırmak için tasarlanmıştı. Şatonun çatıları altında başka çiftleri barındıracak yerler düzenlenmişe benzememekteydi. Düzenleme biçimi yalnızca efendiyi süreklilik ve meşruiyet içinde yerleştirmeye yönelikti. Oturulan kat olan çekme katta tek bir salon vardı -bu, Chaumont şatosunda Denise ile kızlarının kapatıldıkları, Amboise şatosunun kulesinde Lohusa'nın dinlendiği salondu- ve tamamen kapalıydı. Bu katın ortasında, tüm organizmanın çekirdeği gibi olan, tohumlanmaya, filizlenmeye uygun bir rahme benzeyen, kalbi meydana getiren soyutlanmış bir yatak odası yer almaktaydı: "*Sire* ile karısının birlikte yattıkları büyük yatak odası"[3]. Sülalenin kaderinin gece olunca imal edildiği tek bir yatak. Evin kalabalık

3. Bl. 127.

olan diğer halkı başka yerlerde, kıyıda bucakta uyumaktaydı ve evli olanlar -Rahip Lambert gibi- tıpkı Amboise şatosu muhafızının avludaki kulübesi gibi, binadan ayrı yerlerde kalmaktaydılar. Evin içindeki diğer odalar, senyörlük çiftinin meşru çocuklarına tahsis edilmişti. Döllendikleri ve dünyaya geldikleri odaya bitişik bir cins kuvöz olan bir yatakhanede, çocukların en küçükleri ve dadılar üst üste barınmaktaydılar; şatoya göz kulak olanların barındıkları ve nihai menfa olan üst katta ise yeniyetmeler kalmaktaydılar: Bunlar küçük çocukları bekleyen tehlikeleri atlatmışlar ve ailenin umudu olmuşlardır. Burada biri erkekler, diğeri kızlar için iki ayrı oda bulunmaktaydı. Erkek çocuklar bu odaya, geçerken canları "istediğinde" gelmekteydiler. Nitekim onların yeri dışarıda macera ve şövalye çıraklığı mekânında bulunmaktaydı: Orman, avlu -ama babanın şatosunun avlusu değil: Bu çocuklar nasıl davranacaklarını ya annelerinin erkek kardeşinin, ya da babalarının senyörünün yanında öğrenmekteydiler-. Kızlar ise, "öyle olması gerektiği üzere", odalarında kapalı tutulmakta, evleninceye kadar gözetim altında kalmaktaydılar. Erkek çocukların en büyüğü karı aldığında onu yerleştirecek hiçbir yer hesapta bulunmamaktaydı: Ev iki evli çift için yapılmamıştı. Baba ölüp, bir manastıra çekilip Kudüs yolunu tutup yatak odasını, yatağı boşaltmadıkça, mirasçı oğlan evlenemezdi. Ona karı sağlayan, aynı zamanda başka bir konut da vermek zorundaydı ve bu yeni ev Le Mans'da ve Ardres'da çoğu zaman, ölmüş olan anneden kalanı olmaktaydı. Böylesine bir ikâmet örgütlenmesi, evlilik üzerinde yansıma yapmanın uzağında kalamazdı.

Bu durum her şeyden önce, evlilik anlaşmasıyla düğün arasındaki süreyi uzatmaktaydı. Akrabalar çoğu zaman çok erkenden anlaşmaktaydılar: Çok yaşlı olan Namur Kontu'nun kızı, 1186'da Champagne Kontu'nun oğluna verildiğinde ve damat adayı tarafından babasının evine götürüldüğünde, daha bir yaşında bile değildi. Başka soylardan erkek çocuklarıyla söz kesilen küçük kızlar, böylece dadılarının kucağında, sonra da kadınlar dairesinde, doğumlarından beri orada tutulan kızlara katılmaktaydılar. Bu kızlar büyürlerken, erkeklerin ve öncelikle de müstakbel kayınpederlerinin şehvet düşkünlüğüne sunulmuş olmaktaydılar: Bunlardan çoğu, özellikle iki sülale fikir değiştirip, anlaşmayı bozduklarında tecavüze uğramıştır. Bu kızlar her zaman geri verilmemekte, aileleri de çoğu zaman pek geri alma derdine düşmemekteydiler: Örneğin, Namur Kontu'nun kızı gibi, bir amcanın veya bir yeğenin yönetiminde olan bir mirasa sahiplerse,

geri istenmeleri söz konusu olmuyordu: Bu "karı" (Namur Kontu'nun bir yaşına gelmeden sözlenen kızı) unutulup kaybolacaktır. Bu kadar küçük bir yaşta, Kilise otoritesinin talep ettiği ve bu toplumsal ortamda artık laiklerin de gerekli buldukları şu iradi katılmayı, rızayı nasıl gösterebilecekti? Hanedan reisleri çocukları nişanlarlarken, döllenmenin sürekli olmasını istedikleri için, oyun oynamakta, hareket ve formüllerin sayısını da arturmaktaydılar. Guines ailesinde, öykünün anlatıldığı sıralarda kont olan II. Baudoin'ın *desponsatio*'su, Thomas Becket'nin onu, kılıç kuşandırarak şövalye yapmasından on yıl önce gerçekleştirilmişti[4]. Demek ki o sırada on yaşından küçüktü. Sözlüsü daha gençti. Daha konuşamıyordu. Lambert küçük kızın kendine koca olarak verilen oğlanı herkesin önünde görmesi ve resmen kabul etmesi için, iki ailenin ortak toplantılarına getirildiğini anlatmaktadır. Bebeğin rıza gösterdiği *hilaritas*'ından anlaşıldı: Gülümseyen kızı alkışladılar. Rıza göstermişti ve artık *sponsa*'ydı. Baudoin'ın babası törenden sonra yirmi yıl daha yaşadı. Genç damat karısının bekâretini bozmak ve onu gebe bırakmak için bu kadar beklemedi: Oğlan kontluğu miras aldığında, ona beş çocuk doğurmuştu bile. Ama bu arada kayınpederi ölmüş, kaynanası yeniden evlenmişti: Ardres'ın "büyük yatak odası" onun düğün yapması için boşalmıştı.

Lambert Baudoin'ın büyük oğlu Arnoul'un düğününü geniş bir şekilde anlatmaktadır[5] Arnoul kendini çok uzun zaman tutmuştur. 1181'de şövalye olarak kılıç kuşanmış, bundan sonra on üç yıl süreyle karı aramıştır. Guines kontluğu önem kazanmıştır ve bu senyörlüğün mirasçısını evlendirmek daha kolay hale gelmiştir. Bölgede karı yakalamaya yönelik av harekâtını rastlantılara daha fazla bağımlı hale getiren kıran kırana bir mücadele sürmektedir. Eli boş dönülen uzun kovalamacalardan sonra, nihayet bir av yakalamıştır: Bourbourg şatosunun efendisi olan genç yaştaki erkek kardeşi yeni ölmüş olan bir kız. Arnoul, bu kızın üzerine atlamıştır. Ama Arnoul daha önceden Saint-Pol Kontu'nun kızlarından biriyle sözlenmişti: Kan iyiydi, umut azdı. Tereddüte yer yoktu. Bu ilk *desponsatio* bozuldu; *tarih* bunun nasıl olduğunu söylememektedir: İş bu kadar basit miydi? Özel izin belgesi de gerekmekteydi; Bourbourglu kız Arnoul'un dördüncü dereceden yeğeniydi. Roma'ya kadar gidilmedi; ancak bu toplumsal düzeyde, "olağan" kilise görevlisi olan Thérouanne Piskoposu'nu rızası yeterli değildi; izin belgesi başpiskopostan alındı. Bundan sonra an-

4. Bl. 27.
5. Bl. 149.

laşma, laiklerin de artık kabul etükleri üzere evliliği gerçekleştiren eylem olan kalplerin birleşmesiyle yapılabildi. Arnoul rızaların karşılıklı olarak açıklanması ve çeyizin verilmesiyle "meşru karısıyla evli olarak birleşti ve çift oluşturdu"; Arnoul'a annesinden miras kalan ve babasının sağlığında tasarruf edebildiği Ardres şatosu *sponsalicium*'u oluşturdu. Anlatı, düğün töreninin meydana getirdiği ikinci aşamaya geldiğinde, çok ilgi çekici olmaktadır. Lambert, Marmoutierli Jean'ın tersine, dinsel formalitelere ilişkin hiçbir şey söylememektedir. Ancak yeni evlililerin evindeki ayinlere katılmak üzere, çan çalma işinin ona düştüğünü anlatmaktadır. Bu görevi reddetmiştir: Arnoul aforoz edilmişti -serserilik hayatı sırasında bir değirmene zarar vermişti: Burası dul bir kadına aitti ve bu dul Tanrı barışı alanındaydı-. Ama Reims'te boşanma izniyle beraber, aforozun kaldırılması da sağlanmıştı; bundan haberi olmayan Lambert, Guines Kontu'nun dehşet verici öfkesini üzerine çekti; kendi dediğine göre, bunun kefaretini ödemek üzere *Tarih*'i yazdı. Efendisinin hoşuna gidecek şekilde. Ve herhalde bu nedenle olsa gerek, düğünü laiklerin gördükleri şekliyle gösterdi.

Laiklere göre düğünün önemli bölümü kilisede değil de gece olduğunda çiftin evinde, yatak odasında meydana gelmekteydi. Karı koca yatakta, Lambert ile oğulları olan iki diğer rahip ve bir dördüncüsü, yatağın etrafında dolaşıp, kötü ruhları kovmaktaydılar: Evli çifte kutsanmış su serpmekte, yatağı buhurlamakta, onu kutsallaştırmakta, onu bir cins sunak haline getirerek, Tanrısal kutsamayı buraya davet etmektedirler. Onların görevi cinsel oyunun bu yerlere ister istemez yayacağı kötülüğün birazını, bu hareketler ve bu sözlerle uzaklaştırmaktı. Ancak rahiplerin eylemi, nihai görevli olan kocanın babasının yapacaklarının yanında daha düşük bir ağırlığa sahipti. Gün boyunca ve açık havada başrolü, kızının elini bırakarak onu başka bir adamın elinin içine koyan, gelinin babası oynamıştı. Gece olunca, karanlığın ve gebeliğin yeri olan bu kapalı mekânda başrol kocanın, gebe bırakanın babasına düşmekteydi ve eşlerin evlerinin içine iç organlarını tohumlamaya teslim ederek, onun sürekliliğini sağlayan kadını kabul eden soyun içine götürme işlevini kapsıyordu. Bu laik kişinin yürüttüğü ayinlerde, tabii ki din adamı eksik değildir: Gözleri göğe yönelmiş olarak, havari Thomas'nın Kilise'ce kabul görmeyen eylemlerinden alınma bir formülle, Tanrı'ya oğlunu ve gelini kutsaması için yalvarmakta ve onların rızalarını karşılıklı olarak açıklamalarından beri "kutsal birleşmenin kutsal yasasıyla ve evlilik ayiniyle çift haline" geldiklerini düşünmektedir. Uyum içinde, gönül

anlaşması halinde yaşasınlar, çocuk yapsınlar -ruhtan sonra beden gelmektedir-, "tohumları günler ve kuşaklar boyunca yayılsın" İşte tam da bu nedenle birlikte yatmışlardır. Hiç kimse onların üç gece boyunca kendilerini tutmalarını beklememektedir: Karının hemen o akşam gebe bırakılacağı umut edilmektedir.

Bu sözlerle Tanrısal kutsama elde edildikten sonra, sıra Baudoin'ın kutsamasına gelmektedir. Karı-kocayı, tıpkı İbrahim'in İshak ve Yakup'u kutsadığı gibi kutsamıştır. Saygın yaşlı kişi olarak, ailenin o anda onun elinde olan çekim gücünü bu yolla aktarmaktadır. Kendinin terimin en güçlü anlamında çoğalıcı, hayat verici olan bu işlemi yaparken görülmesini istemekte ve yumuşak başlı rahip Lambert de onu öyle göstermektedir. Bu evlilik anlatısı üretkenliğe yaptığı bu çağrı ile, ona ayırdığı yerle, yüzeyinde kutsallaştırılmış, buna karşılık derinliklerinde tensel olan laik evlilik kavrayışını açığa çıkarmaktadır. Bedene itibarı iade edilmiş, papazların kutsamasıyla uyumlu hale getirilmiş ve iki cinsin tüm akraba, dost, komşuları "eğlenceler ve oyunlarla" evlilerin zevkine "neşe ve coşkuyla" katılır hale gelmişlerdir[6].

*Guines kontları tarihi* kadınların ahlâksızlığına dair hiçbir şey (veya hemen hemen) öğretmemektedir. Lambert kanların saflığını övmektedir. Bunların hepsinin gerdek yatağına bakire olarak girdiklerini ileri sürmektedir. Hizmet ettiği ve düşüncelerini ifadeye büründürdüğü adamlar, değerlerini kaybetmesinler diye, kızlarını yukarıdaki odada kapalı tutmaya büyük özen göstermektedirler. Soylu evleri, fırsatını bulduklarında daha da güvenilir bir hapishane kullanmaktadırlar: Rahibelere ait küçük bir manastır. Bourbourg'da bu kadın manastırı şatonun içindedir; Guines'de 1117'de bir kontes tarafından kurulanı ise şatoya bitişiktir. Bu ev manastırı ailedeki fazlalık kadınları, dulları, evlenemeyecek kadar genç veya alıcı bulamamış kızları kabul etmektedir. Bu kadınlar ibadet etmektedirler. Ancak etkin dualar erkeklerin ağzından çıkmaktadır. Demek ki kadın manastırının esas işlevi gözetim, keyfe keder işlevi ise eğitimdir: Kızlar burada "liberal incelemelerle tanıştırılmaktadır"[7]; bu manastırdan evlenmek üzere çıktıklarında, böylece kocalarından daha az "cahil" olmaktadırlar -belli bir düzeyde ortaya çıkan kadın iktidarının başka bir unsuru-. Bourbourg şatosunda "hizmetçiler ve rahibeler"den oluşan küçük grubu, bir hâlâ, örtünmemiş olmasına rağmen (Yani dine girmemiş olmasına rağmen) yönetmektedir. Bu cemaatler kadınlar bö-

6. Bl. 123.
7. Bl. 122.

lüğünün, evin kadınların elindeki kesiminin kötü güçlerinin dinsel disiplinle bir miktar temizlendiği, incelmiş bir tarzı temsil etmektedirler. Bu cemaatler tıpkı "kadın odası"nda olduğu gibi, bazen korkunç da olan kadın yöneticilerin eline bırakılmaktadır. Örneğin Ardres senyörü yaşlı Arnoul'un karısı Gertrude gibi. Kanı çok yüksekti, ama ateşliydi. Bu kadın kocasına nazaran daha iyi bir soydan olduğunu düşündükçe, daha da şiddetli davranıyordu. Lambert onu, açgözlü, saldığı ödentilerle köylü kulübelerini bunaltan biri olarak göstermektedir; paskalyada ödenmesi gereken kuzuyu veremeyen sefalet içindeki bir anneden, bunun yerine kızını almıştır; bu kız biraz büyüyünce, tıpkı kuzu büyüseydi onu bir koçun aluna vereceği gibi, bu kızdan da yarar sağlama yoluna gitmiştir: Böylece yeni serfler elde edecektir. Aristokrat evlerinde bir sürü benzeri olan hafifmeşrep bir kadın, Lambert'in demesiyle "güzel bir küçük kız" gebe kalmış ve şatonun hanımına gelerek, ev halkından bir adamı kendini iğfal etmiş olmakla suçlamıştır; hanım bu kızı "elleriyle" yapacağı "hizmete" koymuş, yani onu kendi yönetimindeki sürüye katmak üzere serfleştirmiştir: Kızın karnındaki çocuk artık Gertrude'e ait olacaktır, ama aynı zamanda iyi bir hanım da olduğu için, iğfal ettiği iddia edilen adamı da kızla evlenmeye zorlamıştır. Haklarında hemen hemen hiçbir şey bilinmeyen, tabi kılınmış halk arasında evliliğin ne menem bir şey olabileceğine ilişkin küçük bir ışık.

Lambert'in yazdıkları, saray papazı André'nin söylediklerini aydınlatmaktadır: Her cins farklı bir ahlâka tabidir. Aristokrat kızlara ölçülü davranış. Kuralları dayatılırken, övgü metni erkek çocukların cinsel taşkınlıklarını alkışlamaktadır. 88. bölüm yaşlıyı, Kont Baudoin'ın "temkinliliğini ve ihmalini" ele almaktadır. Bu bölüm tarafsız davranarak, yalnızca erdemleri değil, kusurları da sergilemektedir. Tabii ki bunlar evin efendisinin iftihar ettiği kusurlardır: "Kasıkları yeniyetmeliğinin başından yaşlılığına kadar, sabırsız bir cinselliğin aşırılığıyla gıdıklandılar" Çok genç kızlar, bakireler özellikle hoşuna gitmekteydi. Günah? Hayır, hiç de değil. Sözümona eleştiri, aslında bir övgüdür. Baudoin "Davud, Samson, hatta Jupiter'den fazlasını" yapmıştır[8] Her taraftan çakan bu şimşek, meyvesiz kalmamıştır. Lambert anlatı boyunca, ikisi kiliseye giren beş erkek piç zikretmektedir. Ağzı sıkıdır, çünkü Guines kontlarının gömüldükleri yer olan Ardres Manastırı'nın kroniğini yazmış olan meslektaşı, azgın ihtiyarın 1206'daki cenaze törenine değinirken, cemaatin içinde "karısından veya baş-

8. Bl. 89.

kalarından olma" otuz üç oğlunun ve kızının bulunduğunu bildirmektedir. Baudoin karısından, kendinden sonra da yaşayan yalnızca on çocuk sahibi olmuştur; yirmi çocuğu daha, meşru kardeşleriyle birlikte onun ölümüne ağlamaktaydı.

Bu erkek toplum, erkeklerin böylesine taşkınlıklarını kınamamakta, alkışlamaktadır ve bu alkış, ateşlerini bir hizmetçinin veya bir fahişenin içinde söndürmediklerinde çok güçlenmektedir. Lambert sülalenin erkek çocuklarının bir süre hoşça vakit geçirdikleri arkadaşlardan söz ederken, önce bunların hepsinin "güzel" olduklarını söylemektedir. Bu bir mazeretti, Lilleli Adam günah çıkartma el-kitabında bunun araştırılmasını istemektedir; günah işlenen güzel miydi? Eğer cevap olumluysa, tövbe cezasının azaltılması uygun düşmekteydi[9]. Lambert'e göre, bu kızların hepsi de"soylu"ydu. Bundan babalarının iyi bir kandan olduğunu, yani ya bir vassal ya da daha sık karşılaşılan durum olarak, akrabalardan birinin piçi olduğunu anlayalım. Efendinin kızlarından daha az korunan, evde veya civarda yaşayan henüz evlenmemiş gelinlik kızlar, meşru oğlan çocuklarının ateşlerinin söndürüleceği bir hazne oluşturmaktaydılar. Kandaşlığın evlilik dışındaki cinsel ilişkilere hiç de engel olmadığı bir kez daha görülmektedir. Lambert, Ardres hanedanının kurucusu Arnoul'dan söz ederken, iki farklı anneden doğma iki piçi olduğunu söylemektedir. İkinci Arnoul gençliğinde, İngiltere'de macera peşinde koşarken üç kızı, sonra da "soylu" bir kadın olan bir dördüncüsünü gebe bırakmıştır; doğan çocukların dördü de tıpkı onun gibi çok iyi şövalyeler olmuşlardır. Meşru karısından iki oğlu olmuştur. Bunların büyüğü, evdeki yatak boş olmadığından, evleninceye kadar sabredememiştir: İki piçi olmuştur -bunlardan birinin oğlu Lambert'in damadı olmuştur-. Erkek kardeşine gelince, o da önce bir kızı bir oğlan çocuğuna gebe bırakmıştır; o zamana kadar bakire olan bu kızın babası rahip Raoul'dür. I. Arnoul'un piçlerinden biri olan bu Kilise mensubu, böylece torununun babasının amcasıdır. Bu rahip, Ardres şatosunun yanında kurulmuş olan ve bir bakıma kadın manastırlarınınkine benzeyen bir rol oynayan piskoposluk kurulu kilisesinde ayin yönetmekteydi: Bu kilise aşırı sayıda olan erkeklerin fazla kısmını, özellikle de gayrimeşru olanlarını barındırmaktaydı; ıslahatçı rahiplerin çabalarına rağmen, bu dinsel kuruluş XII. yüzyılda bir iffet kalesi haline gelememişti. İkinci Arnoul'un gene aynı küçük oğlu -ve küçük oğul olduğu için de evlenmesi gecikiyordu- gene

9. **Liber Paenitentialis**, 1, 27.

bekâretini bozduğu bir "soylu"dan iki çocuk sahibi oldu. Bu kız başka bir rahibin ve başka bir "soylu hanım"ın kızlarıydı. Aynı anneden iki çocuk: Beraberlik geçici bir heves olmayıp, nikâhsız bir evlilikti. Demek ki kararlı bir dengesi olan, ama bu cins birleşmelerden doğan erkek çocukların bile mirastan pay talep etmelerini önlemek için meşruluğun tamamen dışında tutulan bu evlilik biçimi yok olmamıştı. Lambert bu piçlerden kız olanının çok ünlü olduğunu söylemektedir: Bu kızın Kont Baudoin de Guines'in erkek kardeşinden bir oğlu olmuştur, ayrıca Thérouanne piskoposluk kurulu rahiplerinden birinden de bir oğlu daha olmuştur.

Gayrimeşru çocuklar, bu dönemde ve bu bölgede, toplumun yüksek kesimlerinin yapıları içinde yer almaktadırlar. Bu öylesine olağan sayılan bir durumdur ki piçler, özellikle de erkek cinsinden olanlar ne gizlenmekte, ne de dışlanmaktaydılar. Diğerleri kadar soylu olan bu çocuklar, mertebelerinden kaynaklanan bazı ayrıcalıklara sahiptiler. "Kandaşlık ayrıcalığından" ötürü *contubernium*'a, babalarının evinde doyurulmaya ve barındırılmaya hakları vardı[10]. Bu evin kapıları onlara ardına kadar açıktı. Yaşlı Arnoul'un piçlerinden biri Doğu'da Hıristiyanlıktan ayrılmıştı. Döndüğünde "Müslüman"lığı devam ediyordu; gene de eve kabul edildi, ama cumaları et yemekte inat ettiği için onu kovmak zorunda kaldılar -ruhta ölüm-. Bu oğlanlar meşru erkek kardeşlerinin yaşamlarını paylaşmaktaydılar. Hatta belki de bunlar, mirastan pay alma umutları olmadığı için, meşru karıdan olma küçük erkek çocuklara nazaran daha az yumuşak başlı olmakta ve kendilerine daha fazla güvenmekteydiler; büyük meşru oğulu kıskanmamakta, onun içten dostu olmaktaydılar. Ama bazıları, bazen hırçın olmaktadır. Yaşlı Arnoul'un "doğumdan ve silahlardan ötürü soylu olan" diğer piçi, rahip Raoul'ün -yani büyükbabasının erkek kardeşi- kendi gibi piç olan oğlu, "güçlü bir şövalyeyle bağdaşık oldu. Bunların ikisi, at sırtındaki yağmacı koşuları esnasında, ata mülklerinin bir kısmını mahvettiler. Bu bir kazaydı: Yürek yakan anısı korunmaktaydı. Olağan durumda iyi seniyör, gayrimeşru çocuklarına, meşru olanlarına olduğu kadar kanat germekteydi. Onları eğitmek için özen göstermekteydi. Erkek çocuklara silah kuşandırarak, onları şövalye yapmaktaydı. II. Arnoul "Venüs zevki içinde can kazananlar kadar, karısının karnından çıkma" tüm oğullarını şövalye yaptı[11]. II. Baudoin piçlerinden erkek olanlarını çok iyi yetiştirdiğinden, kızlarını

10. Bl. 113.
11. Bl. 126.

da çok iyi evlendirdiğinden ötürü hararetle kutlanmıştı.

Ancak belirtelim ki, eğer Lambert'e inanılacak olursa, her iki soyun erkekleri de "Venüs zevkleri"ni yalnızca bekârken -şövalye veya rahip olarak "genç"ken- veya dul kaldıklarında tatmışlardır. Ellerinin altında bir karıları olduğu sürece, cinsel kaçamaklarına dair bir şey aktarılmamaktadır. *Tarih* tarafından vaaz edilen ahlâka göre, kapalı bir alanının, evlilik hücresi alanının dışında serbesti yoktur. Bu noktada anlatının gerçekliğinden kuşku duymak gerekir. Saray papazı André kadar, Hainaut kontlarının tarihçisi olan Gislebert de Mons da kocaları çok daha özgür olarak görmekteydi. Gislebert hiç sevmediği kontluğun o andaki efendisinin tavrına şaşırmaktadır: Çok sofu bir kızın kocasıydı, onun iffetli tutumuna saygı duyuyor ve başka yerde teselli aramıyordu; "Diğer tüm kadınları küçümseyerek, yalnızca onu tutkulu bir aşkla sevmeye başladı (*Amor*: Bu kez evli çiftler arasındaki aşk, ama tensel tarafından sıyrılmış) ve erkeklerde çok nadir rastlanılan bir husus olarak, kendini tek bir kadına adadı ve yalnızca onunla yetindi". Gislebert'e göre bu sadakat tabii ki erdem değildir; bu kadar yüksek bir seviyede olduğundan ötürü alay konusu olacak bir kusur, bir zayıflıktır. Kocalar Kilise'nin dayattığı zorlamaları kabul etmişlerdi: Artık karılarını boşamıyorlardı. Acaba onlara böylece, sessiz bir şekilde daha fazla özgürlük tanınmış olmuyor muydu? Hiç değilse Lambert, Gislebert'den daha az sinsi veya en azından daha az özgür olan Lambert, yalnızca bilge ve karılarını candan seven kocaları göstermektedir. Bu, ihtiyar çapkın II. Baudoin'ın durumudur. Kontesin gebeliğinin -en azından onuncusu- tehlikeli olduğunu öğrendiğinde, İngiltere'de çarpışmaktaydı. Yanma iyi hekimler alarak aceleyle koştu. Bunlar müstakbel annenin öleceğini, onu teselli etmekten başka bir şey yapılamayacağını söylediler. Lambert'in anlattığına göre, üzüntüden harap olan Baudoin, artık yataktan çıkmayı reddederek, günlerce kapandı[12]. Ayinsel bir matem gösterisi mi? Yoksa gerçek bir acı mı? Kocanın övülmesi herhalükârda babanın övülmesini daha da vurgulu hale getirdi. Nitekim evliliğin ürünü çocuklardır: "Guines Kontu her şeyden önce ve tümüyle çocuklarını şanlı yayılmasından zevk alıyor ve tüm iktidarı ve tüm şefkatiyle onları teşvik etmeye gayret ediyordu" Bunu, esas olarak onları evlendirmeye karar vererek başarıyordu.

12. Bl. 84.

Uygun bir şekilde evlenmek, çocuklarını uygun bir şekilde evlendirmek o kadar kolay değildi. XII. yüzyılın ilk üçte birlik bölümünde yaşayan Kont Manassé de Guines'in örneğini alıyorum. Kendi başarılı bir evlilik yapmıştı: Manş ötesindeki hizmetleri ona, iyi bir drahoması olan bir karı verilmesini sağlamıştı. Ama bu kadından yalnızca kızları olmuştu. Bunlardan yalnızca biri evlenmiş ve sadece "kambur ve hastalıklı" bir kız doğurmuştu. Endişe kontun içini oymakta, saçları beyazlanmaktaydı. "Kendi bedeninden çıkma hiçbir tohum olmadığından, kız kardeşlerinden biri için, başka bir tohumdan bir mirasçı dilenmek zorunda kalacağından çok endişeleniyordu, çünkü erkek kardeşlerinin hepsi de, erkek mirasçı bırakmadan ölmüşlerdi"[13]. Öncelikle fark etmemiz gereken, tohumun yalnızca erkekler tarafından aktarıldığının kabul edildiğidir; ikinci nokta da, babanın, onların talepleriyle mirasın parçalanmasını önlemek için, küçük oğullarını uzaklaştırmış olmasıdır. Bunlardan Haçlı olan biri, Beyrut Kontu olmuş, ama oğlan çocuk sahibi olamamıştır. Thérouanne piskoposluk kilisesine yerleştirilen diğerinin de, meşru çocuk sahibi olma şansı elinden alınmıştır. Soyun mirasçısız kalma tehlikesi onu ruhban tabakasından çıkmak zorunda bırakmıştır, ama çok geç: Şövalye olduktan sonra, erkek çocuk sahibi olamadan yok olup gitmiştir. Manassé'nin kız kardeşleri doğurgan çıkmışlardır, ama "başka bir tohumla" döllenmişlerdir. Tohum saplantısı. Ve soy ideolojisinin iki ana direği: Erkek tarafının devamının önceliği (daha derin bir dostluk doğuran ve daha sürekli bir konuk etmeye rağmen, kız kardeşin oğlu, erkek kardeşin oğlunun yerini tutamamaktadır: Belki kız kardeşin oğlu daha çok sevilmektedir, ama mirasçı olarak diğeri tercih edilmektedir); doğrudan intikalin önceliği: Her hanedan reisi "kendi bedeninin" tohumunun "sürmesini" temenni etmektedir. Ve bu nedenle çocuğu olsun diye yırtınmaktadır.

Manassé de Guines artık karısının içini döllemenin mümkün olduğuna inanmamaktaydı. Ondan daha yaşlı senyörler daha çok inat ediyorlar ve amaçlarına ulaşmak için karı değiştirmekte tereddüt etmiyorlardı. Örneğin Namur Kontu Henri gibi. Oldukça ileri yaşlardayken, Raoul de Vermandois'dan dul kalan Laure ile evlenmişti; bu kadının dördüncü, belki de beşinci kocasıydı; bunların hiçbiri onu gebe bırakamamıştı; Henri de bu işi başaramadı. Karı değiştirdi, Laure'u bir manastıra koydu, 1168'de Gueldre Kontu'nun kızı Agnès'i aldı. Kayınbiraderi olan ve mirasın kendisine kalması için pusuda bek-

13. Bl. 43.

leyen Hainaut Kontu, buna sesini çıkartmadı: Henri çocuk yapacak yaşı geçmişti. Fiili durumda Agnés'i "onunla yatakta hiç birleşmeden dört yıl tuttu ve sonunda onu babasına geri verdi". Hainaut sarayında derin bir soluk alındı. Ama 1185 sonbaharında tiyatro sahnesi: "On beş yıl önce terk ettiği Agnès onu kabul etti (evlilik gerekleri yerine getirilmemiş olsa bile karısıydı), hemen bir kız çocuğuna gebe kaldı, temmuzda bu kızı doğurdu". Bir kız; olacağı buydu: Babası onu zaman kaybetmeden kullandı, kızı daha beşikteyken Champagne kontluğunun mirasçısıyla evlendirdi.

Manassé kendine başka bir karı almayı düşünmedi. Burada evliliğin çözülmezliğinin, kendi tohumu sayesinde sürme arzusuna galebe çaldığı görülmektedir. Kilise ideolojisinin zaferi mi? Yoksa evlilik aşkının mı? Kont kız kardeşlerini verdiği hanedanlardan bir mirasçı "dilenmemek" için, nihai çare olarak hoşa gitmeyen biri olmasına rağmen torunundan yararlanmaya girişti. Onu evlendirdi. Tabii ki karar kızdan kaynaklanmadı. Ne de kızın babası Bourbourg *sire*'inden; bu adam dul kalınca yeniden evlenmiş, böylece kızına düşecek mülkler üzerindeki söz hakkını kaybetmişti; ondan yalnızca rızası, "desteği" istendi. Büyükanne müdahale etti. İngiltereli olan kocayı herhalde o bulmuştur; bu kadının evlenirken getirdiği mülkler kızın drahomasını çoğaltarak, onun cazibesini arttırmaya yaradılar; metin, kadın "tavsiyede bulundu" demektedir. Ama evlendirici kocası olmuştur, çünkü evin reisi, erkeklerin en büyüğüdür: Hanedanın tüm mal varlığı, şanı, şerefi, zenginliği onun elindeydi. Kural böyleydi. Bu kurala, daha sonra anlatının kahramanı Arnaul karı aldığında da uyuldu[14]. Artık genç değildi, ama gene de emir kuluydu; babasının "tavsiyesiyle" evlendi. Ne babası, ne erkek kardeşi, ne amcası olan -bu onun değerini arttırıyordu- karısına gelince, o da bir erkek grubu tarafından verildi. Bu kez Bourbourg şatosu şövalyeleri tarafından değil de akrabaları tarafından: Béthune soyundan dört erkek kardeş bunlardan biri şair Conon'dur-; dayıları, bunlar dul bir kadın olan ve mirası elinde tuttuğu için drahomayı veren kız kardeşlerinin adına konuşmaktaydılar. Babanın en büyük kız kardeşinin oğlu, o sırada baba soyunun yöneticisi olarak onlara eşlik ediyordu; onun da söyleneceek sözü vardı, çünkü el değiştiren mülkler onun atalarından gelmekteydi. Açık olduğu üzere, evlendirme hakkı her zaman bir erkeği, evdeki iktidarı elinde tutan erkeğe ait olmaktaydı, evlendirilecek bir kız olduğunda karısına danışmaktaydı, çünkü gelinin drahoması çoğu

14. Bl. 149.

zaman annesinin veya halasının drahomasındaki mülklerden alınarak oluşturulmaktaydı.

Tüm hanedan reisleri aynı amaçları güdüyorlardı. Düşleri bütün kızlarını evlendirmekti. Bu kızlar bunun için doğmuşlardı, "Kendileri de iyi soydan filizler doğursunlar diye dünyaya getirilmişlerdi"[15] Filiz, sürgün: Bu kadınların oraya buraya dağılmalarıyla, ataların kanını başka soylarınkine katarak, onlarla bu şekilde birleşmek amaçlanıyordu. Kızlar bağdaşıklıkların kurulmasına hizmet ediyorlardı. Böylece evlendiriliyorlar ve dul kalır kalmaz, bir alıcı bulunduğunda hemen yeniden evlendiriliyorlardı. Guines yakınlarındaki Merck Vikontu dokuz kızını evlendirmeyi başarmıştı. Kont II. Baudoin kendininkileri elinden geldiğince evlendirdi, ama düşük mertebelerden kişilerle, vassal şövalyelerle. Bourbourg *Sire*'i beş kızından ancak üçünü evlendirebildi; birincisini iyi, ikincisini daha az iyi bir şekilde ve üçüncüsünü çok uzakta, Renanya'da evlendirdi; son iki kız evdeki manastırda ihtiyarladılar ve bekâretin liyakat sıralamasında en üst derece olduğu inancıyla teselli buldular[16].

Evlilik piyasasında, kadın arzı fiili durumda talebi aşıyordu. Babalar Amboise *sire*lerinin siyasetini izliyorlardı: Oğullarının çoğunun meşru karı almasını engelliyorlardı. Aynı Henri de Bourbourg'un yedi oğlu vardı; bunlardan ikisini Kilise'ye soktu, diğer üçü şövalyelik hayatının gerçek tehlikelerine kurban gittiler; bunlardan biri "daha yeni yetmeyken" kendini öldürttü, diğer bir tanesi "çoktan şövalyeyken" öldü, üçüncüsü de "bir turnuvada kör olduğu için" senyörlüğü yönetebilme yeteneğini kaybetti. Çocukların en büyüğü iki kere evlendi - boşuna-: Çocuksuz öldü. Geriye en son doğanları ve o anda yaşı çok küçük olanları kalmıştı. Babası ölünce, ağabeyinin duluyla evlendirildi ve yakınlıktan kaynaklanan engel kimseyi rahatsız etmedi: Béthune soyuyla olan bağdaşıklığı korumak gerekiyordu. Bu evlilikten çok yaşamayan bir oğlan ile bir kız oldu. Henri de Bourbourg yaşayan on iki çocuğuyla, hanedanın geleceğini güvenceye aldığına emin olabilirdi. Oysa oğullarının evliliğini aşırı kısıtladığı için, mirası kadınların eline geçti. Yetim kızı alan Arnoul d'Ardres bu mirası ele geçirdi. Bu örnek, hanedan disiplininin tehlikeli yanını göstermektedir. Ama soyun dallanıp budaklanmasını önlemek daha acil bir iş olarak gözükmekteydi. Tohumun sürmesi isteniyordu, ama tek bir dal boyunca. Doğumları sınırlandırmak zorunluydu. Gebeliği ön-

15. Bl. 66
16. B!. 127

leyerek mi? Tournaili Hermann'ın bir sözü, bunun reçetelerinin cahili olunmadığını göstermektedi;[17] Flandre Kontesi Clémence, "Üç yılda üç oğul doğurduktan sonra, daha fazla doğurursa, bunların Flandre için aralarında boğuşacaklarından kaygı duyarak, artık doğurmamak için kadın usullerine (*arte muliebri*) başvurdu." Kadınlar tarafından iyi korunan bu sırlardan yararlanarak Wormslu Bourchard'ın betimlediği bu karışımlardan kullanarak, zina yapan kadınlar romanlarda olduğu gibi, kısır kalabilirlerdi. Ve bu yüzden cezalandırılıyorlardı; Hermann'ın bu konuda hiçbir kuşkusu yoktur: Kontesin bütün kızları oğlan çocukları olmadan ölmüş, bu yüzden de "şeref" Hainaut'lu damada geçmiştir. Ancak, böylesine uygulamaların meşru evliliklerde geniş bir kullanıma konu olduğuna inanmak güçtür. Baudoin de Guines'in on yetişkin çocuğunu, Henri de Bourbourg'un on iki çocuğunu aklımıza getirelim. Muhtemel mirasçıları sınırlandırmak üzere, erkeklerin evlenmesi denetim altında tutuluyordu.

Çözümlediğim anlatıların öğretiklerinin doğru olup olmadığının, bu kısıtlayıcı uygulamaların -erkek çocukların yalnızca en büyüğünü evlendirmek- XII. yüzyılda Kuzey Fransa aristokrasisinde (daha önceki tarihlere ilişkin belgeler, araştırmanın inandırıcı olmasına yetmeyecek kadar kısmidirler), Cluny civarındaki şövalyeler arasında var olan yaygınlık kadar genel bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının sağlamasını yapabilmek için, soylulara ait mümkün olduğunca çok sayıda soy ağacını yeniden oluşturmak uygun olacaktır. Çok yakın tarihli bir inceleme dolambaçlı ama etkin stratejiyi gözler önüne sermektedir[18]. Manassé de Guines'in çağdaşı olan Seigneley *Sire*'i Aswalo'nun beş oğlu vardı. Bunlardan biri genç öldü, diğeri Sens başpiskoposu oldu. Diğer üçü evlendirildi ki bu da benim ileri sürdüğüm hususun tersini kanıtlıyora benzemektedir. Ama koşulları ele alalım. En büyük oğul, olağan olduğu üzere karı aldı. İkincisi evlendi, ama ağabeyinin ölümünden sonra ve kendi başına: O sırada yeğenlerin vasisi, sülaleden sorumlu kişiydi ve eğer kötü bir talih sonucu, sorumlu olduğu bu erkek çocuklardan biri o zaman sıklıkla başa geldiği üzere, turnuvaların ve askeri oyunların şiddeti içinde yok olursa, sülalenin sürmesini sağlama işi ona düşüyordu. Üçüncüsü de ne babası, ne ağabeyi tarafından evlendirildi: Talihini kendi aradı ve mirasçı bir kız yakalayabildi; karısının mülkünün üzerine oturdu, baba mirasından hiç-

17. MGH SS, XIV, 282.

18. C. Bouchard, "The Structure of a XI^th^ Century French Family: The lords of Seignelay" **Vaitor**, 1979.

bir şey talep etmedi. İki küçük oğulun evlilikleri verimli oldu. Aswalo'nun onlardan beş erkek torunu oldu. Ama bunlardan üçü kilisede kariyer yaptılar ve çok yükseldiler. Şövalye olan diğer ikisi 1189'da üçüncü Haçlı seferine katıldılar: Buradan geri dönmediler. Torunlardan yalnızca bir tanesi soyu sürdürdü: Bu büyük oğulun büyük oğluydu. Onun da dört oğlu oldu; birinin meşru çocukları oldu, ama diğer üçü babalarının amca çocuklarının peşine takılarak onlar gibi kutsal topraklarda öldüler. Burada yan dalların kurumasında rastlantı rolünü oynamıştır. Ve bu aile oğlan çocuklarını katedrallere yerleştirme konusunda çok iyi bir konumdaydı. Dinsel heyecanın bu soyun erkek çocuklarını Kudüs yolunu tutmaya, Kilise'ye girmeye teşvik ettiğini reddetmiyorum. Ama eğer aile mülklerinin tutarlılığını korumaya özen gösteren hanedan yöneticileri, onları bu yollara böylesine canla başla yöneltmeselerdi, bu kadar çoğu, bu alanlara girer miydi?

Guines ve Ardres hanedanlarından da çok sayıda Kilise mensubu çıkmıştır, ama meşru mirasçılardan hiçbiri Kilise'de bir makam edinmemiş veya şövalye olarak İngiltere veya Filistin'de kazançlı savaşların peşinde koşmamıştır. Lambert'in oluşturduğu iki soy ağacı her bakımdan konuşkandır: Bunlar Amboise senyörleri soy ağacınınkine benzeyen bir biçime sahiptirler. Bu durum, önerdiğim fikri desteklemekte, Kuzey Fransa şövalyeliğinin oğullarının evliliğini sıkı bir şekilde denetleyerek ve bu yolla ailelerin genişlemesini kontrol altında tutarak, tıpkı Mâconnais bölgesi şövalyeliğinin de yaptığı gibi, toplumsal önceliğinin istikrarını sağladığını düşündürtmektedir. XII. yüzyıl boyunca Kuzey Fransa'da soylu hanedan sayısının arttığına tanık olunmamaktadır. Tersine, fazlasıyla temkinli bir kısıtlama bu hanedanların seyrelmesine ve servetlerin yoğunlaşmasına yol açmışa benzemektedir.

Ancak, bu yüzyıl esnasında, mirasların tarihi üzerinde yansıması olan, evlilik siyasetinde meydana gelen değişmeler fark edilmektedir. Bin yılından beri -en uzak ataları bir yana bırakıyorum: Lambert onlara hayali karılar yakıştırmaktadır- Guines ve Ardres ailelerinin her kuşaktaki en büyük erkek çocukları, aileyi yönetmeye aday olarak, yüksek mertebeden olan ve uzaktan gelen kadınlarla evlendirilmişlerdi. Kont I. Baudouin'a Hollanda Kontu'nun kızlarından biri, oğlu Manassé'ye İngiltere mabeyincisinin kızı verildi; Ardres senyörlüğünün kurucusu ve Boulogne Kontu'nun *sénéchal*'i Arnoul önce Boulonnais'deki bir şatonun mirasçısıyla, sonra Saint-Pol Kontu'nun

duluyla evlendirildi -bu ona, üvey oğullarının servetlerini onlar reşit oluncaya kadar yönetme, bunlardan kendi hesabına yararlanma, özellikle de Ardres kilisesini zenginleştirecek olan kutsal emanetlere el koyma olanağını sağladı-. Bu adamlar evlendiklerinde güçlü prenslerin hizmetindeydiler. Baudoin, Flandre Kontu'na; Manassé, Normandiya Dükü'ne; Arnoul Boulogne Kontu'na hizmet etmekteydiler. Tüm belirtilere göre, tıpkı aynı dönemde Amboise *sire*lerinin atalarının da olduğu gibi, bunlar da zengin ve uzaktan gelen bu eşleri, patronlarının cömertliğine borçlu olmuşlardır. 1100 yılı geçtikten sonra, evliliklerin alanı ve niteliği daralmıştır. II. Baudoin ve genç Arnoul, şatolarının yakınından ve daha az zengin kızlarla evlenmişlerdir. Bu değişiklik bana göre, hanedanın artık sahip olduğu bağımsızlığın sonucuydu. Hanedan reisi artık bir senyörün cömertliğine bel bağlamıyordu; gelini kendi bulmak zorundaydı. Bu reis şanlı atalara sahip olmanın güvencesiyle, özellikle senyörlüğünü güçlendirmeye, yani topraklarını arttırmaya yöneliyordu. Mal varlığına en yakın olan yerlerde, nelerin elde edilebileceğinin hesabını yapıyordu. Bu durumda, bölgede çok sayıda olan çok iyi soydan olan kadınların, Charlemagne'ın torunlarının yerine; ilk doğan, erkek kardeşi olmayan, mirası ulaşılabilir ve iyi konumda olan kızları tercih ediyordu -zihinsel tavırlar değişmeye başlamıştı; şan arzusu yerini maddi mallar edinme arzusuna bırakmaktaydı-. Bu avantajlar, kendinden daha alt konumdan karı almaya, attan inip eşeğe binmeye değiyordu. II. Baudoin'ın babası bu konuda kararlıydı. Büyük oğlunu, vassali olan Ardres Senyörü'nün henüz meme emen mirasçı kızıyla birleştirdi. Ailede çiftler, kuşaklar boyunca aynı mertebeden olmamışlardı: Eşitsizliğin yönü ilk defa olmak üzere değişmekteydi; devir soyluluk tutkusunu geride bırakmıştı. Böylesine bir tercih o devirde insanları şaşırtmış olmalıdır. Ama Lambert bu durumu haklı çıkartmaya uğraşmaktadır: [19] Dediğine göre Baudoin alçalmaya (*inclinavit*) razı olmuştur -fiili durumda karar bu on yaşındaki oğlandan değil de babasından kaynaklanıyordu-: Bu işi "dük, kral, imparator gibi birçok soylu adamın örneğini izleyerek" yapmış ve vassallerinden birinin kızını almıştı. Ama aslında kendi alanında küçük bir imparator olan Guines Kontu, devletini pekiştirmek için eğilmeyi kabul ediyordu: Tıpkı Fransa Kralı VI. Louis'nin birkaç yıl önce oğluna karı olarak Akitanyalı Aliénor'u seçtiği gibi, o da muhtemel mirasçısının, kontluğun en güzel fiefini kendi eline almasına hazırlık yapıyordu.

19. Bl. 67.

O dönemde, genç erkekler arasındaki yüksek ölüm oranı, biyolojik yozlaşma ve erkeklerin çocuk yapmalarına konulan engellerin bileşik etkisiyle, güzel avlar, büyük mülkler getirebilen -eğer yakalanabilirlerse- kızlar kıt değildiler. Bourbourg senyörlüğü bir kadına kalmıştı. Ardres senyörlüğü önce III. Arnoul'un ve Baudoin'ın kız kardeşine sonra da bu kadının tek kızına geçti. Guines senyörlüğü art arda üç kadına miras kaldı: Kont Manassé'nin kızı, ondan sonra onun kızı, nihayet kontun kız kardeşlerinden biri. Bazen küçük erkek çocuklara da talih kuşu konmakta, böylece doğum sıralarının onları mahkûm ettiği bekârlıktan kurtulmaktaydılar. Bu durum XII. yüzyılda sık olmuşa benzememektedir ve serveti kendilerinin yakaladığı bilinen maceracı şövalyelerin hepsi de iyi soydan güçlü senyörlerin oğullarıydı. Nitekim kızı almak yeterli değildi. Koca kendini, atalarının toprakları üzerine oturan bu sonradan çıkmadan hiç de memnun olmayan, karısının akrabalarına kabul ettirmek zorundaydı. Tartışma, anlatının da tanıklık ettiği üzere sert olmaktaydı.

Manassé, Guines şatosunda hüzünlü bir şekilde ölünce, torunun kocası olan, Yabandomuzu denilen Albert adındaki İngiliz şövalye, kayınpederi Henri de Bourbourg'un hemen haber vermesi üzerine, artık çok sıska karısına geçmiş olan büyük fief için Flandre Kontu'na biat etmek üzere koştu. Guines kontlarının kanını taşıyan bir erkek önüne dikildi -Arnoul, Manassé'nin yeğenlerinden biri, en küçük kız kardeşiyle Gand şatosu muhafızının oğulları-. Bu küçük oğul, bu dünyada yükselmenin çarelerini arıyordu. "Gençler" arasında âdet olduğu üzere, dayısının yanında yaşamaya gelmişti ve ona kendini evlendirmesi için baskı yapıyordu. Dayının oğlu yoktu. Bu çocuk hoşuna gidiyordu, sonunda ona şatonun uydusu olan müstahkem bir evi fief olarak vererek, arzusuna uydu[20]. Gandlı Arnoul artık bir konuta, yani bir evlilik yatağına sahipti, karı sahibi olabilirdi. Evlendi. Saint-Omer şatosu muhafızının kızı olan olan karısı Charlemagne soyundandı; Lambert bunu işaret etmeyi sektirmemektedir: Bu kadın onun kahramanının büyükannesidir. Dayısı, koruyucusu ve fiefinin senyörü Manassé ölünce, Arnoul onun yerine geçmeyi talep etti. Bourbourg Senyörü'ne karşı silaha sarıldı; o da damadı gelene kadar kızının haklarını korudu.

Lambert bu savaşın haksız olduğunu söylemektedir. Gerçekten de öyleydi. Ancak erkeklerin hakkının kızlarınkinden önce geldiğine dair kanaat, buna benzer askeri girişimlerin sayısını çoğaltmaktaydı. Hu-

20. Bl. 144.

gues de Bourbourg bizzat bunun acısını çekmişti: Alost *Sire*'inin kızlarından biriyle evlenerek, verimli bir birleşme anlaşması yaptığını sanmıştı, ama genç kadının amcası drahomayı "şiddet kullanarak" ele geçirmiş ve yeğenine ancak "minik bir pay" bırakmıştı; dayı bu zayıf parçayı bırakmıştı, çünkü üzerinde hiçbir hakkı yoktu; burası geline annesinden kalmıştı:[21] Ardres Manastırı kroniği, vasileri olan amcalarının aynı şekilde soyup soğana çevirdiği genç yetimlerin durumundan söz etmektedir. Amca (veya dayı)-yeğen ilişkilerindeki oyun burada açıkça ortaya çıkmaktadır: Dayının doğal olarak korumasına karşılık, amca doğal olarak mülksüzleştirmeye eğilimli bir rakiptir.

Savaş, ülkenin tüm maceracılarının buraya akın etmesine neden oldu. Bazıları Gandlı Arnoul'a katıldılar ve bunların arasında Ardres Senyörü'nün erkek kardeşi de bulunuyordu; Baudoin adındaki bu "genç"de kendi hesabına şan ve kazanç peşindeydi. Bir kuşatma sırasında yaralandı. Güçlü zırhlara bürünen şövalyeler bu duruma nadiren düşerlerdi. Bu kaza bir uyarı olarak kabul edildi: Tanrı Baudoin'ın seçtiği tarafa iyi gözle bakmıyordu. Bu en azından Capelle-Sainte-Marie Manastırı keşişlerinin tekrarlayıp durdukları şeydi: Bunlar Ardres Kilisesi'ne göz dikmişlerdi, günah konusundaki duygularını özenle besleyerek, bu kuruluşun koruyucularına iyi gözle bakmıyorlardı. Baudoin, Arnoul'u terk ederek rakibine katıldı. Ama pazarlık yaptıktan sonra: Kol gücünü haklı davanın sahibi Bourbourg *Sire*'ine, savaşın nedeni olan mülklerle birlikte kızını da ona vermesi koşuluyla sundu. Oysa bu kadın dul değildi. Kocası Yabandomuzu Albert'in sağlığı yerindeydi. Ondan ayrılması gerekiyordu. Uzaktaki damadından daha yararlı bir müttefik kazanabilmek için, Henri boşanma sürecini başlattı. İngiltere'ye -hem rahipler, hem de şövalyelerden oluştuğunu belirtelim- karma bir elçilik kurulu yolladı. Bu adamlar pazarlık yaptılar. Anlaşma sağlandı. "Sivil ve Kilise adalet kurallarına uygun olarak evlilik, saptanan günde çözüldü".[22] Yasal olarak ve resmen, çünkü kadın hastaydı ve "başka nedenlerle". Hangileri? Acaba gerekleri yerine getirilmeyen bir evlilik olduğu gerekçesi mi ileri sürüldü? Bu boşanma örneğine dair hiçbir atıf yoktur, oysa Lambert *Tarihi*'ni yazarken, onun etrafında, her yerde Philippe Auguste'ün boşanmasından ve birbiri ardına ileri sürdüğü gerekçelerden söz edilmekteydi.

21. BL. 122.
22. Bl. 60.

Baudoin, artık serbest hale gelmiş olan bu kadını, ne kadar hasta olursa olsun aldı ve haklarını kabul ettirmeye girişti. Ama gerçekten kötü durumda olan karısı, yeni düğüne dayanamadı, öldü. Gandlı Arnoul o gün, artık eline geçirdiği Ardres şatosundaydı[23]. Eskiden keşiş, şimdi artık şövalye olan kardeşlerinden birinden "umudunu Efendi'ye bağla" duasını kendine açıklamasını istedi -din dışı kültür ile "okumuşlar"ınki arasındaki iletişime dair güzel bir örnek- Kardeşi ona cevap verdi: "İşte zenginsin". Aynı anda Manassé'nin torunu, Baudoin d'Ardres'ın umutlarını yıkarak ölüyordu. Ama Arnoul'un hiç görmediği bir yeğen, yeni bir engel olarak belirdi. Bu yeğen Burgonya'dan at çatlatarak gelmişti; bu adam Semur-en-Brionnais *Sire*'i Geoffroi'ydı. Soyu nedeniyle, mirasın kendisine ait olduğunu söylüyordu. Annesi Manassé'nin diğer kız kardeşiydi -bu kız da çok iyi bir evlilik yapmıştı, ama bu iş uzakta olmuştu; Arnoul'un annesinden daha büyük olduğu için, onun oğlu Geoffroi kendi hakkının öncelikli olduğunu iddia ediyordu-. Bu kez savaş çıkmadı, bol konuşma oldu. Bir araya gelen hakemler, Arnoul'un lehine bir karar verdiler. "Madem ki Guines toprağında artık Manassé'nin bedeninden çıkma tohum yoktu", o halde miras yan akrabalara düşerdi; kuşkusuz daha büyük olması, Geoffroi'nın annesini avantajlı hale getirmekteydi, ama ölmüştü ve ona ait olabilecek haklar böylece sönmüştü veya hiç değilse küçük kız kardeşin hakları öne geçmişti, çünkü o hayattaydı. Böylece miras hukuku şekillenmekteydi: Bu hukuk ölünün canlının hakkının önüne geçebileceğini reddediyor ve kadın olsalar bile soy zinciri üzerinde olanların, yan dallara nazaran önceliğini belirliyordu.

Ardres şatosu, biraz daha ileri bir tarihte, benzeri bir davaya konu olmuştur. Baudoin hiç de bedava olmayan bir rastlantıyla buranın efendisi olmuştu: Aşçı yamakları onun ağabeyini öldürmüşlerdi; bu adamın evinde tuttuğu bir karısı vardı; bu bir çocuktu; evdeki genç kızlarla oynuyordu; zamanı taş bebekler, dinsel ayinler ve balık havuzundaki uzun yıkanmalar arasında geçiyordu; şatonun şövalyeleri onu beyaz gömlekle yüzerken görmekten zevk alıyorlardı. Pétronille adındaki genç dul büluğa ermemişti, ama gene de evliydi; senyörlük onun çeyizini oluşturmaktaydı. Bu durumda Baudoin kızın amcası olan Flandre Kontu'yla anlaşmak zorunda kaldı ve kont henüz dokunulmamış olan yeğenini geri almak için "bir drahoma telâfisi ile tazmin edilmesi"ni istedi. Bu çok ağırdı. Baudoin ödemeyi yapabilmek için kiliseyi Capelle keşişlerine sattı. Bunlar kutsal emanet mu-

23. Bl. 60.

hafazalarını kazıdılar; Ardres Senyörü böylece elde edilen altın ve gümüşü aldı; bunların büyük bölümünü Pétronille'le aynı soydan olanlara verdi, geri kalanını da Haçlı seferine gidebilmek için sakladı. Kutsal topraklarda yok oldu. Bu durumda yeğenlerinden ikisi onun mülklerine sahip çıkmak istediler. Hakemler kurulu bu mülkleri annesi daha genç ama hayatta olanına verdi. Ancak davayı kazanan yeğen, hasmı olana ağır bir tazminat vermek zorunda kaldı: 100 mark ağırlığında gümüş.

Evlilik stratejileri izleyen kuşakta, II. Baudoin'ın kuşağında bir kez daha değiştiler ve bu kez bu değişme önemli boyutta oldu: Hanedan reislerinin erkek çocukların evliliği üzerindeki denetimleri gevşedi; bu reisler küçük kardeşlerin de bir yuva kurmalarına izin verdiler. Yüzyılın son yıllarında Guines Kontu'nun da yaptığı budur. Altı oğlu vardı. Bunlardan biri rahipti, bir diğeri "gençliğinin baharında" öldürülmüştü -bu gençler ölümle oyun oynuyorlardı-. En büyük oğul evlendirilmişti. Ama diğer üçü de evlendirilmişti. Tıpkı eskiden büyükbabaların, o olmadan karı alınamayan konutu dayısından almış olması gibi, babaları onlara oturacak yer verdi. Yakın tarihli kazanımlar veya bataklık kurutularak elde edilen topraklar üzerinde kurulu küçük ve özellikle de marjinal olan uydu bir senyörlüğe hükmeden tahkimli bir ev[24]. Komşu hanedanlar da aynı şekilde davranıyorlardı: Aynı dönemde Fismes Senyörü dört oğlunu evlendiriyordu. Burada şövalye konutlarına ilişkin olarak, kapı aralığından görülen -arkeolojik araştırma ve arşiv belgelerinin incelenmesiyle- soylu evlerinin çoğunun o sıralar yeni uydular halinde üreticilerini düşündürtmektedir. Büyük oğulların elinde olan eski şatoların çevresinde; hendeklerle çevrelenmiş, tahkim edilmiş olan ve hanedanın köklerini saldığı kalenin küçük ölçekli taklitleri olan mütevazı konutlar çoğalmıştır.

Yaşlı ağaç gövdelerinin dallanması, nüfus artışını harekete geçirmiştir: XIII. yüzyılın ilk onyıllarında, şövalye olan veya olmayı bekleyen iyi soydan erkeklerin sayısı hızla artmaktadır. Burada aristokrasinin yapılarını altüst eden, onun tavırlarını, ayinlerini, toplumsal bünyenin bütünü içindeki konumunu değiştiren derin bir dönüşüm söz

24. Bl. 72 ve 80.

konusudur. Çok uzun zamandan beri; herhalükârda şövalye ailelerine ilişkin bir tarih oluşturmanın mümkün olmasından itibaren çok sayıda erkeği bekârlık, "gençlik" konumu içinde tutarak; ekonominin, iktidarın ve kültürün gelişmesi üzerinde çok büyük bir ağırlığı olan bu kalabalık ve çalkantılı grubu şişkinleştiren katı disiplinin artık neden o kadar da gerekli görülmediğini anlamak gerekmektedir[25].

Üyelerinin kendilerine meşru bir karı alarak içinden çıkmayı amaçladıkları bu grubun şiddetli baskısıyla, engel çökmüştür. Ama neden? Neden küçük erkek çocuklar 1200'ler yaklaşırken arzuladıkları duruma kavuşmuşlardır? Durumlarını şanlı bir şekilde korumak, soylarının ününü mümkün olduğu kadar uzağa ve olabildiğince parlak bir şekilde yayma konusunda babalarıyla aynı kaygılara sahip olan şövalyeler ve senyörleri, acaba şimdi daha az cimrilik yapmanın, her şeyi bir tekine verip, diğerlerini düşük konumlara mahkûm ederek, erkek çocuklarına bu denli ayrımcı davranmanın araçlarına sahip hale mi gelmişlerdi? Her şey bunların artık daha rahat bir duruma geldiklerini düşünmeye yönelmektedir ve bunun başlıca nedeni de ataların temkinlilikleri sayesinde ortaya çıkan bir servet yoğunlaşmasıdır. Gözlediğim bölgede, tıpkı tüm Kuzey Fransa'da olduğu gibi, Boulonnais ve Flandre sınırlarında da yapılanma hareketi XII. yüzyılın sonunda aristokratik hanedanların zenginliğini arttırmış ve aynı zamanda bu zenginliği daha da hareketli hale getirmişti. Senyörlükler işlenmeyen toprakların tarıma açılması, mali araçların iyileşmesi, emekçiler tarafından üretilen ürünlerden kilise onda birleri, değirmen, demirhane, ekmek fırınları gibi işletmeler, komuta ve adalet yetkilerinden kaynaklanan ödentiler aracılığıyla giderek artan bir pay alınmasından ötürü, daha fazla gelir getirir hale gelmişlerdi. Ve çalışanlardan alınanların içinde nakit paranın, gümüş sikkelerin de payı artmaktaydı. Senyörlüğün daha fazla gelir getirir hale gelmesinin asıl nedeni ise, bağımlıların sayısının artmasıydı. Nitekim, bu dönem güçlü ve sağlıklı bir kırsal nüfus artışına tanık olmaktaydı. Bu nüfus yükselişi, üretim ilişkileri aracılığıyla, mülk sahipleri düzeyinde yansımalar yaptı. Bunun sonucunda, beş veya altı kuşak boyunca soylu ailelerin yayılmasını durdurmuş olan frenler boşaldılar.

Bu esneklik aynı zamanda, büyük siyasal oluşumların güçlenmesinden de kaynaklanıyordu. Bu durum egemen sınıfın zenginliğinin yukarıdan aşağı olan dolaşımını canlı bir şekilde hız-

25. G. Duby, "Les 'Jeunes' dans le société aristoratique", **Annales**, 1964 ve **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü**, Ankara, 1990.

landırmaktaydı: Büyük prensler bir elleriyle aldıklarını, diğer elleriyle dağıtmaktaydılar. İntikallerden büyük paylar alarak, hizmet bağışıklıklarını satarak, başka hizmetler satın alıyorlar ve böylece para dağıtıyorlardı. Bu bir gevşeme yaratmıştı: Artık toprak daha az önemli hale gelmişti; miras artık o kadar önemli değildi. Aristokratik önceliğin korunması eskiden genç erkeklerin yalnızca küçük bir kısmının sabitleşmesini ve diğerlerinin de macera içinde nötralize edilmiş olarak aile mülkünün kıyısında yaşamalarını gerektiriyordu. Bu da dışlanan bu grubun, kelimenin tam anlamıyla, içinde tutuldukları hareketlilik sayesinde kısırlaştırılmaları demekti. Ama artık devlet ayrıcalıkları üç tabaka teorisi adına güvence altına alarak bu önceliği bizzat korumaktaydı. Ve öte yandan da para hareketi toplumsal ilişkilerin içine, bir süre sonra evlilik uygulamalarının içine de sızacak olan bir esneklik getirmekteydi.

Hukuk alanında, bunlarla eşanlı olarak meydana gelen gelişmeyi de hesaba katmak gerekir. Feodal temliklere ilişkin hukuk XII. yüzyıl esnasında sabitleşmiştir. Küçük erkek çocuklarının bir yuva kurmaları için, ağabeylerinin fiefinden kendilerine miras payı verilmesine dayalı olan sülalenin birlikteliği âdeti uygulamaya başlanınca, ata mülklerinin parçalanması daha az tehlikeli olarak gözükür hale gelmiştir. Bu usul XII. yüzyılın sonunda yaygın hale gelmiştir. Lambert d'Ardres bu uygulamayı ideal davranış kurallarını serbestçe konumlandırabileceği çok uzak bir geçmişe kadar geri götürmektedir: 1000 yılı civarında, topraklarını dört oğlu arasında paylaştıran hayali bir Ponthieu kontundan söz etmektedir[26]; kontluk, ataların evi ve eklentileri en büyüğüne düşmüştür; ondan sonraki ilk oğuldan birine Boulogne, diğerine Saint-Pol verilmiştir ama bu mülkler için ağabeylerine biat etmeleri gerekmiştir. Babası en küçük oğluna, Guines kontluğu üzerindeki hayali bir hakkı devretmiştir; çocuk bu hakkı almayı başaramadığı için, ona Saint-Valéry kontluğunun mirasçısı olan kız, karı olarak verilmiştir. Bu hayali babaya atfedilen düzenlemeler, aslında Kont II. Baudoin'ın aldığı önlemlerin tamamen aynıdır. Küçük kardeşi kıpırdanmaktaydı, ona Saint-Pol Kontu'nun torununu aldı ve bu kızla evlenebilmesi için, ona oldukça mütevazı bir mülkü, oğlu Arnoul'un da rızasıyla bıraktı, ama fief olarak. Daha sonra küçük erkek çocuklarını vassallerinin kızlarıyla evlendirdi. Aynı temkinlilikle: Onlara fief olarak mülk verdi, bunlar daha sonra mirasçısına biat edeceklerdi, böylece bu mirasçı mal varlığının tümü üzerinde bir üst de-

26. Bl. 15.

netim hakkını korumaktaydı.

Bu uygulama, bu dönemde tüm Kuzey Fransa'da yayıldı ve bu yayılma öylesine hızlı oldu ki Kral Philippe bunun feodal hizmetin temellerini yok edeceği endişesiyle, uygulanmasının alan kazanmasına engel olmanın uygun olacağını düşündü. O dönemde bazı büyük senyörlerin vasiyetnameleriyle getirdikleri düzenlemeler, para ile vassalite bağına birlikte başvurmanın, erkek çocukların evlendirilmelerini nasıl kolaylaştırdığını göstermektedir. I. Raoul de Coucy 1190'da kralı denizaşırı seferinde izlemeye hazırlanıyordu. Mülkleri, oğulları ve kızlarının arasında paylaşırdı. Ekber evlat kuralını sıkı sıkıya uyguladı: Kendine de babasından kalmış olan miras, ilk doğmuş olan oğluna kalacaktı. Şövalye olan diğerlerine de bir şeyler bırakıyordu: Yeni zenginlikler, sonradan elde edilenler ve "yeni kentler", toprak açanların tarıma kazandırdıkları tarlalar. Bunlar karı alabilirlerdi, ama esas mirasçıya biat etmeleri gerekiyordu. Raoul evlenmiş olan kızları hakkında hiçbir şey söylememektedir: Bunlar drahomalarını almışlardı. Henüz evlenmemiş olanlar için de nakit para haznesini kullandı: Onlar için sürekli bir yıllık ödeme fonu oluşturdu, Kilise'ye yönelülen, bu nedenle de o anda okulda olan sonuncu oğlu için de başka bir yıllık ödenti oluşturdu. Hainaut Kontu V. Baudoin da, mirasını aynı şekilde düzenledi: Evlendirilen ikinci oğul, annesinin mirasını, ağabeyinden kaynaklanan bir fief biçiminde aldı; söz dinlemez biri olan ve turnuvadan turnuvaya koşan sonuncu oğula da nakdi bir yıllık ödenti miras bırakıldı, ama ağabeyine esas senyörü olarak biat etmesi koşuluyla: Bu çok esnek temlik, bu geri alınması kolay olan "kese" fiefi, herhalde onun da kendine bir karı bulmasına olanak veriyordu.

Demek ki XIII. yüzyıl yaklaşırken, bir gevşeme dönemi de başlamış oldu. Devletleri yönetenler, soylu hanedanların çoğalmasını, eski kalelerin düğüm yerini oluşturduğu iktidar demetlerinin dağılmasını, baronlar ile onların en alt düzeydeki vassalleri arasındaki mesafenin daralmasını ve kendi güçlerinin daha güvenilir bir desteği olarak gördükleri şövalye tabakasının kalabalıklaşmasını, kuşkusuz kötü şeyler olarak görmüyorlardı.

Yeni evlilik siyasetlerinin bu tabakanın uslanmasına da yol açacağını hissediyorlardı. Çünkü bu yeni siyasetler "gençliği", ağabeylerine karşı piçlerinkinden hiç de daha yüksek olmayan bir konumda tutulan bu çalkantılı, yalvar yakar karı isteyen, reddedildiğinde bu kadınları hemen kaçıran ve bunalımlarını onlar için oluşturulan ve çapul ile saldırgan bir bağımsızlığı yücelten ahlâkla telâfi eden bu sa-

vaşçılar kitlesini ortadan kaldırmakta, onu hazmetmekteydi. Şövalyeler sonunda, Kilise yöneticilerinin tüm laikler için uygun gördükleri çerçevelerin içine girmekteydiler: Evlilik disiplininin içine. Bunlardan çoğu için "gençlik" artık bir durum, erkeğin ölümüne kadar içinde kaldığı bir cins *ordo* değil de yaşamın düğün günü bilgelik yoluna gelerek, kendi evlerinden sorumlu olduklarında sona eren bir dönemi haline gelmekteydi.

Tabii ki hepsi de gençliklerine duydukları özlemi sürdürdüler. Lambert örnek alınacak anlatısında, bunu da övmeye özen göstermektedir. Hanedanın yaşlısının, Kont II. Baudoin'ı dulken bile ateşli bir halde, kızları tıpkı bir genç gibi izleyip elde eden biri olarak göstererek, onun hoşuna gitmeyi bilmektedir. Ev halkına temkinliliklerinin karşısında boyun eğdiren, evlendirmeyi kararlaştırdığı çocukları için en yüksek parsayı toplamak üzere uzaklardan eş bulan babaların, çok mümin ve itaatkâr kızların övgüsünün karşısına, kız kaçıran erkek çocukların övgüsünü koymaktadır. Bu noktada ev reislerinin bir suç olarak mahkûm ettikleri, "bekâr" ahlâkının ise değerli hareketlerin en başına koyduğu kız kaçırmayı yüceltmektedir. Ancak her geçen gün daha az kaba hale gelen bir toplumda, görgü kuralları bu maceranın yüceltilmesini gerektirmekteydi. Genç şövalye artık soylu bir kadını kaba güçle ele geçirmiyor; onun kendine yönelmesini yiğitliği, turnuvalarda veya örneğin aşk gibi diğer rekabet alanlarında elde ettiği zaferin parlaklığıyla sağlıyordu. Turnuva -o sıralar bu çok modaydı- yalnızca askeri alıştırmalara veya atılganlıkların tüketilmesine yaramıyordu. Turnuva bir cins gezgin fuar, muhtemel kocaların sergilendiği bir yerdi; bunlar hanımların ve özellikle de kız evlendirenlerin önünde resmi geçit yapıyorlardı. Bu kroniğin bütün kahramanları, gençliklerinde harika turnuvacılar olarak gösterilmişlerdir ve eğer içlerinden biri, Ardres Senyörü İkinci Arnoul, babası ve dayısı olmadığı için kendi başına evlenmek zorunda kalarak, şanlı Alost *sire*leri hanedanından karı alabildiyse, Lambert'e göre bunun nedeni, onun yiğitliğinin yankılarının, kız kardeşini ona veren bu sülalenin reisine kadar ulaşmış olmasıydı[27]. Ancak, gençlik ideolojisi, saraylı aşkındaki söz ve hareketlerin tasvirinde daha geniş bir gelişme alanı bulmaktadır. Bunlar anlatının iki ana eklemi esnasında, iki kere tasvir

27. Bl. 123. G. Duby, **Le dimanche de Bouvines**, Paris, 1973, S. 110-128.

edilmişlerdir: Lambert soy zincirinin iki ucuna genç bir erkeğin, gezgin ve baştan çıkarıcı bir şövalyenin görüntüsünü koymaktadır.

Prens hanedanlarının soy ağaçlarını yazanlar, anıların en başına nereden geldiği bilinmeyen ve fethettiği karısıyla birlikte hanedanı kurmuş olan bir maceracıyı memnuniyetle koymaktaydılar. Bu anlatıda bu rol, X. yüzyılın başında Viking ülkesinden, Ingeborg'un ve efsanevi vahşinin[28] ülkesinden çıkma Sicfridus tarafından oynanmaktadır. Bu adam maceralı hayatı esnasında, atalarının eskiden yağmaladıkları bir toprak olan Guines ülkesine geldi. Bu genç yiğit Flandre Kontu'nun evinde iyi kabul gördü ve hanedanın mirasçısının silah arkadaşı oldu. Lambert onu -tamamen anakronik olarak- silah kuşanma töreninden geçerek şövalye olmuş, daha sonraki tarihlerde prenslerin genç beslemelerinin olacakları gibi, bir fiefle donatılmış olarak hayal etmektedir. Ama Sicfridus servetini aşka borçluydu. Diğer tüm şövalyelerden çok daha üstündü; kontun kız kardeşi ona tutuldu. Tıpkı Aliénor gibi "buluşmalar" esnasında onun kendini baştan çıkartmasına göz yumdu; dostu "oynarken" onu gebe bıraktı. "Gençler" bu oyunu XII. yüzyılda oynuyorlardı ama, kendilerine eş olarak babalarının vassallerinin kızlarını seçiyorlardı: Bu durumda sonuçlar daha az vahim oluyordu. Sicfridus ise senyörünün kızını baştan çıkartarak, onun şerefine saldırıda bulunmuştu. Haindi. Darbesini indirdikten sonra Guines'e kaçtı. Burada tıpkı saray papazı "André gibi" aşkından öldü. Çocuk doğdu. Bir oğlandı ama piçti. Ne mutlu ki yeğeni yeni Flandre Kontu onu vaftiz ettirdi, eğitti, şövalye yaptı ve sonunda babasının serbest mülkü Guines'i ona fief olarak verdi. Sülale bu şekilde kurulmuş olmaktaydı. Diğer uçta ise, Lambert'in taze damat patronu Arnoul yer almaktadır[29]. Tarihçi ona ilişkin olarak artık düş kurmamakta, ne gördüyse ve hizmetinde olduğu evde neyle övünüyorsa, onları aktarmaktadır. Büyük oğlunun kişisel ününün sülalenin ününe eklenerek kızları için koca arayanların gözlerini kamaştırması için, Kont Baudoin, Arnoul'un kılıç kuşandırılarak şövalye yapılmasının ertesi günü, âdet olduğu üzere bir turnuva turnesi düzenledi. Arnoul'u peşinde iki seyis, iki uşak ve kasayı tutan bir rahip olduğu halde, uzaklara gösteriş yapmaya gönderdi: Muhteşem olmak gerekiyordu, ama aklı başında bir şekilde. Zaman geçti. Baba bir gün harçlığı kesti. Arnoul kırıntılarla yaşamak zorunda kaldı. Turnuvalara katılmaya devam ediyordu. Beş yıl sonra, mirasçı bir kızın kendine

28. Bl. 11 ve 12.
29. Bl. 93 ve 94.

dikkat etmesini sağlayabildi. Bu kız da zengin, çok zengin ve çok soyluydu: Adını taşıdığı Azize Ide üç kuşak önceki atasıydı. Godefroi de Bouillon büyük büyükamcasıydı ve müteveffa Fransa kraliçesi gibi o da Flandre Kontu Philippe'in yeğeniydi; kendi de annesinden intikal eden Boulogne'un kontesiydi. İki kişi onunla daha önce evlenmişlerdi. İki kere dul kalan ve Arnoul'dan açıkça daha yaşlı olan bu kadın onunla eğleniyordu. Genç adama haberler gönderiyordu. Hatta bazı bahanelerle onu evinde bile ziyaret etti. Amcasıyla görüşmeler başlamıştı ki, dolambaçlı yollardan hoşlanmayan Renaud de Dammartin ortaya çıktı ve Ide'i Arnoul'un burnunun dibinden alarak, dört nala Lorraine'e götürdü. Arnoul onu izledi. Durdurdular. Verdun Piskoposu kadını alanla suç ortağıydı ve Arnoul'u hapsettirdi: Gezgin hayatı esnasında parasız olduğu için, Üçüncü Haçlı seferine hazırlık olarak toplanan vergilere el koymuş olmakla suçlanıyordu. Onu yeterli bir süre hapiste tuttular. Dolandırılmıştı.

Onun tarafının bu olayı anlatma biçimini aklımızda tutalım. Ide, Arnoul'u sevmişti ya da "hafiflik ve kadınca desise nedeniyle" onu seviyormuş gibi yapmıştı; Arnoul ise kendi cephesinden Ide'i sevmişti ya da "temkinlilik ve erkeksi kurnazlık nedeniyle" onu sevmiş gibi yapmıştı. Aslında "Kontesin kalbini kazanarak, bu gerçek veya sözümona aşk aracılığıyla, Boulogne kontluğu topraklarına ve ünvanına ulaşmak istiyordu" Daha açık konuşulamazdı. Lambert saray romanlarını okumuştu, ama aşka dair aktardıkları, bu duyguyu hayatın tam da somut yanının içine yerleştirmektedir. Lambert "şövalyenin aşkı"nı mistik yanından arındırmaktadır. Onu olduğu gibi, tamamen kadın düşmanı olarak göstermektedir. Kadın küçümsenecek bir nesnedir: Seçilen hanımın davranışlarını niteleyen kelimeler gerçekte "hafif" ve "vefasız" gibileri olup bunlar anlamlı seçimlerdir. Sevinci, zevki yücelten; kız kaçırma, zina ve başka kadınların peşinde koşmanın meydana getirdiği üçlü yasaklamaya kulak asmamaya çağrı yapan saray aşkı, aynı anda hem evlendiricilerin iktidarına, hem rahiplerin kötülükleri kovmalarına da hem de evlilik ahlâkına yönelik bir meydan okuma getiriyora benzemektedir. Bu başkaldırı aslında görünüştedir. Gerçekte oyunun tümünü hanedan reisleri; Arnoul'un arkasında Baudoin, Ide'in arkasında da Flandre Kontu yönetmekteydiler. Aslında Kilise adamları evlilik tehlikede olmadıkça, cinsel konularda ısrarlı değillerdi. Burada da açıkça görüldüğü üzere, aşk gösterileri aslında düğün törenlerinin girizgâhı olmaktaydı. Bu bir o tarafa, bir bu tarafa dönüşlerin altında, hanedan siyasetinin katı yanları giz-

lenmekteydi.

XII. yüzyılın iyice sonunda, Kilise kararlarının katılığını azalturken, tüm erkek çocukları toplumsal ilişkilerin esnemesiyle evlenme umuduna sahip hale gelmişken, biri bekârların, diğeri de evli erkeklerinki olan iki davranış modeli arasında uyum sağlanmıştır. Bu iki model birbirlerinin tamamlayıcıları haline gelmişlerdir. Genç erkekler, kız verenlerin onların kendi karılarını kendilerinin bulmasına izin veriyorlarmış gibi davranabilmeleri için, ev dışında da "erdemli" davranmaya davet edilmektedirler. Evlendikten sonra bir süre daha turnuvalara katılabilirler. Ama babalarından sonra senyörlüğün yönetimini ellerine alıp, "yeni adamlar" haline geldikten sonra kontluğu miras aldığında zaten beş çocuğu olmasına rağmen, hâlâ *indissolutus* olan Baudoin de Guines'in durumu budur- artık bilge kişiler olarak yaşamaları gerekiyordu. Hugues de Saint-Victor'un "karşılıklı aşk içinde yegâne ve benzersiz bir biçimde" olmasını istediği üzere, karısına bağlanacak ve evde onun yanında oturacaktır[30].

30. PL. 176, 987.

Bu iki yüzyıl boyunca demek ki görüntü yavaş yavaş netleşmiştir. Philippe Auguste'ün saltanat döneminde bir şövalyenin nasıl karı aldığı ve onu nasıl kullandığı oldukça iyi görülmektedir. Bu tavırlar acaba dört buçuk yüzyıl sonra, Molière'in döneminde; altı yüzyıl sonra, Languedoclu başrahip Fabre'ın döneminde o kadar da farklı mıydılar? Ayinsel örtünün bazı kalıntıları bugün bile varolmayı sürdürmektedir: Evlilik teklifi, noter önünde sözleşme, nişan, düğün ayini ve gelinin duvağını paylaşan refakatçi erkek çocuklar. Giderek daha ayrıntılı hale gelen metinlerden yola çıkarak yakalamak istediğim şey, güçlü yapıların nasıl kurulduklarıdır. Bunlar daha şimdilerde çöküyorlar.

Şunu söylüyorum: Yerleşme, ve bu iş zor oldu. Görüntünün aydınlandıkça değiştiği fark edilmiştir. Bin yılının ertesinde, tarihçi üç insan kategorisine, birbirlerini tamamlayan üç işlev yükleyen bir toplum teorisinin ilk ilân edilişlerini gözlediği sırada, iyi evlilik hakkında iki kavrayışın birbirleriyle mücadelesini de keşfetmektedir: Bunlardan biri çok uzun zamandan beri savaşçıların davranışlarına yön vermekteydi; diğeri de çok uzun zamandan beri rahiplerin kabul ettirmeye uğraştıklarıydı. Tarihçi, bir ilk aşamada bu tavırların ikisinin de katılaştığını; 1100 yılına doğru çatışmanın en yoğun noktasına ulaştığını; sonra yatıştığını; XIII. yüzyılın başında, üç tabaka ideolojisinin monarşik iktidarın temellerinden biri haline geldiğinde ise, uzlaşmanın gerçekleştiğini fark etmektedir. Acaba Kilise'nin önerdiği model, diğer modele galebe çalmış mıdır? Hıristiyanlık, toplumu dönüştürmüş müdür?

Gözlem alanı olarak seçtiğim bölgede ve toplumsal grupta, Hıristiyanlık, başlangıçta hayatın her alanına girmekteydi. Ama bu başka bir Hıristiyanlıktı. Bu savaşçıların hepsi, hatta en şiddetlileri, en edepsizleri, kadın arzusuyla tutuşanları, hatta eminim ki Kont Jean de Soissons bile Tanrı'dan çekinmekteydiler. Sözünü ettiğim bütün adamlar, katedrallerin yeniden yapılanması için avuç dolusu para vermişlerdir, ve onları İsa'nın kabrine doğru aylarca sefalet ve tehlike içinde yürümeye yönelten ne muazzam talanlar ne de yer görme arzusu olmuştur. Ama bu insanların çoğu tıpkı sapkınlar gibi, İsa'nın şu sözüne inanmaktaydı: Krallık bu dünyada değildir. Mezarlarında huzur içinde uyumak için, cennete gitmek için, sapkınların tersine, rahiplerden onları günahlarından arındıracak hareketleri yapmalarını bekliyorlardı; ama bu rahiplerin onların örflerini değiştirmelerine, bu dünyada atalarının yaşadıklarından farklı bir yaşama biçimini dayatmalarına izin

vermiyorlardı. Öte yandan, her şeyi önüne katarak sürükleyen büyük gelişme atılımı esnasında, dinsel olan içsel hale geldiğinden, bu adamlar, eylemler ve niyetler suçlu olduğunda, ayinlerin çok az işe yaradığını öğrendiler. Bu toplum İncil'in mesajına giderek daha yatkın hale geliyordu. Aynı anda, Kilise adamlarının toplumu da yavaş yavaş aynı konuma geliyordu. Bedene bürünmenin anlamı üzerinde derin derin düşünen Tanrı'nın hizmetkârları, yalnızca dinsel ayinlere bağlı kalmamaları gerektiğini ve toplumsal yapı ile gerçekliği fazla sarsalamadıkları takdirde, amaçlarına daha iyi ulaşacaklarını kavramaya başlıyorlardı.

Zihniyet değişti, gövde hareketsiz kalmadı. Bir yüzyıl boyunca, katılaşma dönemi olan on birinci yüzyıl boyunca senyörlük üretim tarzı karışıklıkların ve iktidar için verilen sert mücadelelerin içinde, zorlukla yerleşebildi. Bu tarzı sürdürmek, yaymak, yoğunlaşmayı zorunlu kılıyordu. Savaşçılar grubu, tımaklarını toprağa; yönetme, cezalandırma, köylüleri sömürme hakkına geçirmiş hanedanlar halinde billurlaştı. Kilise ise kendi ilkelerinin katılığı içinde billurlaştı. Evlilik bir denetim aletidir. Kilise yöneticileri bu kurumu laiklere kafa tutmak için ve onları boyunduruk altına almak umuduyla kullandılar. Hanedan yöneticileri ise bu kurumu, iktidarlarını dokunulmadan koruma yönünde, başka bir şekilde kullandılar. Evlilik uygulamalarının oyunun ödülü olduğu kavganın en sert olduğu an, aynı zamanda kırsal gelişmenin ilk etkilerinin görülmeye başladığı dönemdir de: Kentler uzun uykularından uyanıyor, yollar canlanıyor, para yayılıyor ve bunların hepsi birden devlet oluşumlarını teşvik ediyordu. Her şey hareketli hale gelmekteydi. Her şey XII. yüzyılın göz kamaştırıcı gelişmesi esnasında esnekleşti. İktidarı güvence altına alınan, uygun bir şekilde paylaştırılan egemen sınıf, bu yüzyılda gevşedi. Hıristiyanlığın sonradan alacağı biçime doğru olan evrimi hızlanırken, araştırmanın sonu olarak kabul ettiğim anda, Asissili Francesco'ya göre hükümdarın otoritesi altında bir araya gelen rahipler ve savaşçılar en sonunda, kurulu düzenin bozulmaması için evliliğin nasıl bir şey olması gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Toplum ve Hıristiyanlık birlikte dönüşmüşlerdi. Modellerden biri diğeri tarafından yenilmemişti: Bunlar birleşmişlerdi.

Ancak, acaba ben iki modelden ve iki cepheden söz ederek hata mı ettim? Burada gençler, yaşlılarla, şurada sapkınlar katılık yanlılarıyla zıtlaşıyorlar, aralarında ise, yumuşama dönemi gelince galip gelecek olan uzlaşma yanlıları yer alıyordu. Yaşlılar, bu ara grupla anlaştılar.

Bu anlaşma iki iyi evlilik modelinin birbirlerine uyum sağlamalarına, ve yüzyıllar boyunca sürecek olan yeni evlilik yapılarını oluşturan şu temel çerçevenin yerleşik hale getirilmesine olanak verdi. Ama bu yapıların yanında, tamamlayıcı nitelikte iki denetim biçimi yer almaktaydı: Bunlardan biri Tanrı'nın hizmetkârlarına dayatılan bekârlık olup, kaulık yanlılarını tatmin etmeye, sapkınların silahlarını ellerinden almaya yarıyordu; diğeri de saray aşkı kuralları olup, "gençlik"ten geriye kalanın taşkınlığını disiplin altına alma görevini yerine getiriyordu. Böylece çok sağlam bir sistem kuruldu. Ancak haykırmakta, bağırıp çağırmakta tek başlarına olan, kadınları ne hale getirdiklerini veya onları ne hale getirmeyi düşlediklerini ilân eden bu kişilerin yalnızca erkekler olduğunu herhalükârda unutmamak gerekir. Kadınlardan çok söz edilmektedir. Haklarında ne bilinmektedir?

# KÜÇÜK SÖZLÜK

I

**Capet, Capetler, Capetliler, Capet Hanedanı:** Hugues Capet'nin 987'de Fransa Kralı ilân edilmesiyle oluşan üçüncü Fransız krallık hanedanı. Hugues Capet'nin babası Büyük Hugues Paris kontu, Fransa dükü (bugünkü Fransa'dan farklı bir yer, aşağı yukarı Paris ve civarı, sonradan tüm ülkeye adını verecek olan bölge) Burgonya kontu idi. Capetlerden önceki hanedan olan Karolenjlerin feodal parçalanmadan ötürü içine düştükleri güçsüz durum, oğlu Hugues Capet'nin kral olmasını kolaylaştırdı. Bu hanedana mensup olanlara Capetler, onların adamlarına da Capetliler denilir.

**Cluny Manastırı:** Fransa'nın Burgonya bölgesinde yer alan ve 910'da kurulan, Benediktin tarikatına mensup ünlü manastır. XI. yüzyılda bu manastırdan kaynaklanın ıslahat hareketi, tüm Hıristiyan âlemini XIII. yüzyıla kadar derinden etkilemiştir.

**Vassal, vassalite:** Bir senyöre bağımlı olan, ondan hizmet karşılığında bir toprak alan veya senyörün bakımını üstlendiği kişi. Bu kişi özgürdür, daha sonra soylu da olacaktır, ama bağımlı bir statüdedir. Vassalite ise, feodalitenin en önemli bir iki kurumundan biri olup, bu tarza kendine özgü kimliğini kazandıran adam adama bağımlılık ilişkilerinin özgürler arası olanının adıdır. Feodalitenin aynı bağlamda yer alan ikinci tabiyet ilişkisi de özgürler ile özgür olmayanlar arasındaki kişisel bağımlılık ilişkisi olan serfliktir.

**Sire:** Soylular hiyerarşisi içinde, kendine ait bir şatoyu elinde tutan senyörlere verilen unvandır. Feodal hiyerarşide her soylunun elinde şato bulunmadığı ve şato bir özerklik belirtisi olduğu için, sire unvanını taşıyan kişiler hiyerarşide yükseklerde yer almaktadırlar.

**Carta:** Ortaçağda belgelerin kaydedildiği yerler, buradan da bizzat belgenin kendi.

**Karolenjler:** Merovenj hanedanı döneminde saray nazırı olan Charles Martel'den türeyen ve Capetlere kadar iktidarda kalan hanedan. Bu hanedanın en ünlü temsilcisi 800 yılında papanın elinden imparatorluk tacını giyen Charlemagne'dır.

**Senyörlük:** Feodal toplumsal ve ekonomik örgütlenmede siyasal ve ekonomik birim.

II.

**Ecclesia**: Kilise örgütü

**Caritas**: Tanrı sevgisi, buradan türeme olarak manevi sevgi.

**Bellatores**: Savaşçılar. Feodalitede senyörler ve şövalyeler sınıfı.

**Amicitia**: Dostluk ve sadakat.

**Honesta Copulatio**: Namuslu evlilik.

**Desponsatio**: Evlilik anlaşması, ama nikâh değil, sözlüler, daha doğrusu iki tarafın akrabaları arasında varılan bir anlaşma.

**Copula**: Cinsel olarak da birleşen çiftin dişisi.

**Commixto sexuum**: İki cinsin birbirine karışması.

**Fausses décrétales**: Papalara atfedilen düzmece kararnameler.

**Cupiditas**: Tamahkârlık, dünya malı tutkusu.

**Avaritia**: Para tutkusu

**Probitas**: Cesur ve cömert olma durumu.

**Capitularis**: Frank döneminde hükümdar fermanı.

**Seniores**: "Genç"in tersi, durmuş oturmuş, yerleşik hale gelmiş, aile reisi, kurulu düzenin başlıca temsilcileri.

**Connubium legitumum**: Meşru evlilik.

**Nuptiae**: Düğün töreni, eşler arasında cinsel birleşmenin öncesindeki tören.

**Desponsata**: Evlilik anlaşmasıyla söz kesilen kız.

**Vir**: Erkek

**Virtus**: Güç, doğruluk

**Mulier**: Dişi

**Molitla**: Yumuşaklık, gevşeklik

**Serf**: Feodal toplumun bağımlı statüdeki üçüncü sınıfı. Bunların bağımlılığı toprağa karşı değil, kişisel tabiyet ilişkileri içinde oldukları senyörlerine karşıdır.

**Purgatio**: Günahlarından arınma.

**Inquisitio**: Dinsel kurallara uygunluğun araştırılma ve soruşturulması.

III.

**Vita**: Hayat. Yaşamöyküsü kitaplarının genel adı.

**Nobilitas**: Soyluluk, soylular sınıfı

**Diyakozluk**: Bir piskoposun ruhani otoritesinin yanı sıra, dünyevi otoritesini de kapsayan Kilise yönetim bölgesi.

**Decretum**: Dinsel kurallar derlemesi, kararname.

**Auctoritativus**: Yetkinliği zaman içinde ortaya çıkan yazılı belge.

**Discretio**: Ağır başlılık

**Feriae legitimae**: Yasal günler. Kilise tarafından resmen kabul edilen dini bayram günleri. Kilise ortaçağda, dinsel günlerin dışında hiçbir bayram gününü kabul etmemekte, bunları putataparlık kalıntısı olarak saymaktaydı.

**Carême**: Kırk gün süren yortulardan biri.

**Carina**: Kırk günlük perhiz dönemi.

**Libido**: İnsanın cinsel yanı.

**Sponsa**: Karı olarak sözlenmiş kız. Karı.

**Discidum**: Resmi ayrılma. Boşanma.

## IV.

**Copulatio**: Bir dişi ile bir erkeğin evlilik sayılmayan birleşmeleri.

**Felix culpa**: Mutlu suç, iyi bir sonuç doğuran hata.

**Exemplum**: Örnek alınacak durum.

**Basileus**: Bizans imparatoru

**Superductio**: Karısı olan birinin bir karı daha alması, fazladan evlilik, kuma getirmek.

## V.

**Dominus**: Efendi, malikâne sahibi, senyör, komuta yetkisi olan soylu.

**Uxor**: Meşru karı.

**Sponsalicium**: Evlenme esnasında kocanın karısına bıraktığı mülk, çeyiz.

**Şeref**: Bir hanedanın elindeki tüm mal varlığının, soyun devamına etki eden bölümü, hiçbir nedenle başka soydan birine geçmemesi gereken bölüm.

**Parage**: Ocak, aile bireylerinin büyük oğulun tabiyetine girmeleri ve böylece mal varlığının miras yoluyla bölünmesinin engellenmesi..

**Libri memoriales**: Atalara ait anıların toplandığı defterler.

**Agnatio**: Erkek tarafından soy zinciri.

**Caput mansi**: Mansusların başı, yani aile mülklerinin kaynağı olan kişi.

**Caput generis**: Soyun başlatıcısı, kurucusu.

**Dotum**: Drahoma.

**Sponsus**: Koca olarak sözlenen erkek. Koca.

**Consilium**: Rıza gösterilmesi.

**Dotalitium**: Evlenen kadının kocasına getirdiği mülk.

**Villa**: Feodal ekonomik örgütlenmede, her bir tarımsal işletmenin cins adı.

## VI.

**Discretio ordinis**: Toplumun Tanrı tarafından üç işlevsel tabakaya ayrıldığına dair doktrin, tabakalar teorisi.

**Voluptas**: Zevk, tutku.
**Culpa conjuguii**: Evlenmekten, çift oluşturmaktan doğan suç.
**Lex**: Yasa, hukuk.
**Consuetudo**: Örf.
**Viri ecclesiastici**: Kiliseye mensup erkekler.
**Viri seculares**: Laik erkekler.
**Discretio pastoralis**: Rahiplerin iyi ile kötüyü ayırma yeteneği.

## VII.

**Desolata**: Hayal kırıklığına uğrayan kadın.
**Auctoritas**: Siyasal yetki.
**Potestas**: Güç.
**Contemplus mundi**: Dünyanın reddi.
**Mezzo voce**: Orta yol.

## VIII.

**Commune**: Ortaçağda Batı Avrupa'da bir barondan özerkliğini elde eden ve kendi kendini yöneten kent.
**Commune hareketi**: 11. yüzyıldan itibaren başlayan ve feodal baronlara karşı verilen, kentsel özerklik hareketi.
**Messiah**: Pazar ayininin en önemli duası.
**Deterior**: Alt konumda, tam olmayan, bozuk.
**Ordo**: Toplumu oluşturduğu kabul edilen işlevsel üç tabakadan her biri.
**Traditio**: Gelenek.
**Sponsalicium carta'sı**: Evlenen kıza kocası tarafından verilen çeyizlerin kaydedildiği sicil.
**Diabolus**: Şeytan.
**Nuptiae**: Düğün, gerdek, nikâh.
**Dame**: Sire'in karısı, şatonun hanımı.

## IX.

**Illicitus concubitus**: Gayrimeşru olan nikâhsız evlilik.
**Dominium**: Egemenlik.
**Imperare**: Emir vermek.
**Obtemperare**: İtaat etmek.
**Ab initio**: Başından beri, ezelden beri.
**Hanestas**: Dürüstlük.
**Majestas**: Yücelik.
**Disjonctio**: Evliliğin bozulması.

**Commixto carnis**:Bedenlerin birbirine karışması, cinsel birleşme.
**Societas**: Toplum, ortaklık.
**Sacramentum**: Kutsama.
**Concensus de future**: Ön yüklenim.
**Consesus de presenti**: Kesin yüklenim.

## X.

**Dispositio**: Onay.
**Historia pontificalis**: Papalık tarihi.
**Sénéchal**: Yüksek soyluların şatolarında, senyörden sonraki en yüksek rütbedeki vassal.
**Losengier**: Saray romanlarının kıskançlıklarından ötürü ortalığı karıştıran tipleri.
**Camera**: Oda, yatak odası.
**Animus**: Ruh, can.
**Maritagium**: Evlenen kadının getirdiği mülk.
**Divina pagina**: Tanrısal sahife, kutsal kelâmın kaydedildiği sahifeler.
**Capella**: Kilise.
**Curiales**: Papalık meclisi üyeleri.

## XI.

**Amica**: Kadın dost.

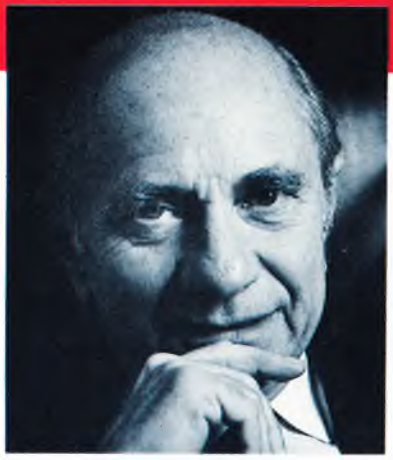
## XII.

**Hommage**: Biat, adamı olma. Senyör ile vassali birbirlerine bir hak ve ödevler yumağı halinde bağlayan yemin töreni.
**Domina**: Dominus'un karısı, efendinin hanımı. Şatonun hanımı.
**Generositas**: Cömertlik, karşılıksız vermek.
**Confabulatio**: Karşılıklı anlatma.

## XIII.

**Contubernium**: Beslenme ve barındırılma.
**Arte muliebri**: Kadın sanatları, yalnızca kadınların becerebildiği işler.

# ŞÖVALYE, KADIN VE RAHİP /Feodal Fransa'da Evlilik



Georges Duby

Ortaçağ'ın ilk yılları henüz kentlerin inşa edilmediği, yolların yapılmadığı, paranın dolaşıma girmediği, devletlerin kurulmadığı... **'düzensiz'** yıllardır. Evlilik kurumu bu dönemde, **'düzen'**i sağlamak, din-dışı kişileri **'kutsal aile hücresi'** diye sunulan yere kapatarak denetlemek isteyen Kilise tarafından önerilmiştir. Duby bu kitabında, insanların çoğunun toplumun temelini oluşturduğunu düşündüğü **'kutsal'** aile ve evlilik kurumunun mülkiyet ve iktidara sahip olma tarihiyle paralel geliştiğini, hatta onun aracı olduğunu anlatıyor.

"**Zındık**' bir kitapla karşı karşıyasınız... '**Kutsal**' sayılan şeylerin hemen tamamının dünyevi tamahkârlıkların kılıfları olduklarını görebilmek için Duby gibi tarihçileri beklemek zorunda kaldık ve çok zaman kaybettik.
Artık kaybetmeyelim."
**Mehmet Ali Kılıçbay**

"Ama kanımca Duby'nin, Ortaçağ'ın orta döneminde evlilik kurumunun, aile yapısının, giderek kadınların konumunun değişmesi ve feodal biçimini kazanması sorunu etrafında yürüttüğü bu çalışma, çağlaraşırı bir önem taşıyor."
**Şirin Tekeli/Yapıt**

AYRINTI

TARİH DİZİSİ: 1

ISBN 975-539-006-5